

ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 1051

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 73

Видається з 1966 року

Харків
2013

Вісник містить статті з актуальних проблем дискурсології, семантики і прагматики, когнітивної лінгвістики, перекладознавства, граматики германських і романських мов у синхронії та діахронії, у тому числі в зіставному аспекті. Розглядаються проблеми перекладознавства та навчання перекладу. У статтях цього вісника висвітлено новітні розробки харківських та українських лінгвістів з романо-германської філології та методики викладання іноземних мов; описані головні події наукового життя лінгвістів університету.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 5 від 26.04.2013 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.В. Дементьев, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)
Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)
П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)
Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2013

ЗМІСТ

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Е.В. Бондаренко МАТРИЧНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ БАЗОВЫХ ПОНЯТИЙ КАРТИНЫ МИРА.....	6
А.В. Колмогорова, Е.В. Косинова РЕАЛЬНАЯ И ПЕРЕВОПЛОЩЁННАЯ ЯЗЫКОВЫЕ ЛИЧНОСТИ НЕМЕЦКОГО АКТЁРА: КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТ СОПОСТАВЛЕНИЯ.....	12
И.В. Давыденко АЛГОРИТМ АНАЛИЗА КОНЦЕПТА С ПОЛИСЕМАНТИЧЕСКИМ ИМЕНЕМ: КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ СЕТЬ ПОЛИСЕМИИ <i>HOUSE</i> В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	19
Н.Н. Диденко РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО КОНЦЕПТА “ANGST” В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Г. ГРАССА	27
О.Я. Дойчик КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В ІДЮСТИЛІ ДЖУЛІАНА БАРНСА: ПОЕТИКО-КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ	32
Ю.Ю. Шамаева КОНЦЕПТ <i>ЭМОЦИЯ</i> КАК ОЯЗЫКОВЛЕННАЯ КАТЕГОРИАЛЬНО-МОДУСНАЯ ЕДИНИЦА ЗНАНИЯ МАТРИЧНОГО ФОРМАТА.....	38
Л.Я. Брославська КОНЦЕПТ <i>ВІЙНА</i> В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ДОКОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ	46
О.Ю. Качмар КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСНОВНИХ ТИПІВ АМЕРИКАНСЬКОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ДИСКУРСУ	52
В.Л. Носолевська ДИНАМІЧНІ ПРЕДИКАТИ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ З АВІАБУДУВАННЯ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ	58
Н.А. Олейник КОНЦЕПТ <i>ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС</i> В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ: ПОНЯТИЙНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ	64
И.В. Рябенская ЦЕННОСТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ КОНЦЕПТА <i>ВЕЧНОСТЬ</i> В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПЕСЕННОМ ДИСКУРСЕ	71

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

Л.В. Солощук ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ КОМУНІКАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	77
Е.Н. Бабиц ТИПЫ ВЕРБАЛЬНЫХ РЕАКЦИЙ НА РЕЧЕВЫЕ АКТЫ С НАРУШЕНИЕМ УСЛОВИЯ ИСКРЕННОСТИ.....	83
С.Г. Коротка ПРАГМАТИЧНА І КОНЦЕПТУАЛЬНА СКЛАДОВІ КОМУНІКАТИВНОЇ РОЛІ “ДОВІРЕНИЙ ДРУГ” В ДІАЛОГАХ РОМАНУ СОЛА БЕЛЛОУ “ГЕРЗОГ”	88
А.С. Птушка МОВНА ОБ’ЄКТИВАЦІЯ СТЕРЕОТИПНИХ УЯВЛЕНЬ ПРЕДСТАВНИКІВ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ ПРО ЕКОНОМІЧНЕ ПІДґРУНТЯ МІЖСОБИСТІСНИХ РОЛЕЙ ЧОЛОВІК І ДРУЖИНА У ТЕКСТІ АНГЛОМОВНОГО АНЕКДОТУ	93
В.А. Ущина СОЦІОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ СИТУАЦІЇ РИЗИКУ	99
І.Є. Фролова СУБ’ЄКТ ЯК ЧИННИК ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	106
О.Л. Балацька СТРАТЕГІЧНІ МОДЕЛІ КРИТИЧНИХ ЗАУВАЖЕНЬ В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВІЙ СТАТІ	112
Ю.І. Бойко PR-ДИСКУРС ЯК ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЮВАННЯ	118
М.Х. Кабірі ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ САМОПРЕЗЕНТЕМ	123
О.С. Сокирська ВЗАЄМОДІЯ ТА ВПЛИВ МОВНИХ ЗАСОБІВ НА СМИСЛ ВИСЛОВЛЕННЯ ВІДМОВИ	128
О.В. Фещенко ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МАКРОТЕМИ “СЛІДЧІ ДІЇ” В ДИСКУРСІ АМЕРИКАНСЬКОГО СЛІДСТВА.....	134

ГРАМАТИКА

S. Gasparyan, A. Chubaryan, R. Karapetyan ON DOMAIN-SPECIFIC FUNCTIONS OF SUBJUNCTIVE MOOD ACROSS LANGUAGES	139
A.V. Skrypnyk L'ASPECT LEXICAL EN TANT QUE LA CATÉGORIE GRAMMATICALE DANS LA LANGUE FRANÇAISE	147

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

A.A. Ивахненко ПЕРЕДАЧА ЯЗЫКА НЕМЕЦКИХ ЛАНДСКНЕХТОВ В РУССКОЯЗЫЧНОМ ПЕРЕВОДЕ (на матеріалі роману Р. Дюбеля Die Erbin der Teufelsbibel)	153
В.М. Кикоть АСОЦІАЦІЯ, ПОЕТИЧНИЙ ПІДТЕКСТ І ПЕРЕКЛАД	159
A.Л. Міщенко МАШИННИЙ ПЕРЕКЛАД У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ	172
Н.М. Рудницька ВІДЛУННЯ РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРИ І ПЕРЕКЛАД У СУЧАСНИХ УКРАЇНІ ТА РОСІЇ	181
A.Y. Zdrzhko MODERN UKRAINIAN PUBLICATIONS OF TRANSLATED CHILDREN'S LITERATURE	187
И.А. Паненко, В.С. Поляков К ВОПРОСУ О ПЕРЕДАЧЕ ВОСТОЧНЫХ ИМЁН СОБСТВЕННЫХ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК	192

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Я.В. Довгополова V МІЖНАРОДНА НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ “МЕТОДИЧНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ”	199
І.С. Шевченко БЮЛЕТЕНЬ X МІЖНАРОДНОЇ ШКОЛИ-СЕМІНАРУ “АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА”	200
О.В. Ребрій ФОРУМ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЦІВ	202

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'42

МАТРИЧНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ БАЗОВЫХ ПОНЯТИЙ КАРТИНЫ МИРА

Е.В. Бондаренко, докт. филол. наук (Харьков)

В статье предлагается метод лингвокогнитивного анализа базовых понятий картины мира на примере концепта ВРЕМЯ, объективированного в разных типах дискурса. Последние рассматриваются как продукты оязыковления дуального типа мировосприятия, научного и вненаучного, 'холодной' и 'теплой' картин мира, воплощенных в наборе эпистемических диад. Процедура анализа состоит в моделировании базового понятия в виде матрицы доменов, сконцентрированной вокруг концепта ВРЕМЯ и отражающей онтологическую суть явления: причину возникновения, типологию, объекты воздействия, единицы измерения и пр.

Ключевые слова: домен, концепт, матрица доменов, 'теплая' картина мира, 'холодная' картина мира.

Бондаренко Є.В. Матричне моделювання базових понять картини світу. У статті пропонується метод лінгвокогнітивного аналізу базових понять картини світу на прикладі концепту ЧАС, об'єктивованого у різних типах дискурсу. Останні розглядаються як продукти омовлення дуального типу світосприйняття, наукового і позанаукового, 'холодної' і 'теплої' картин світу, втілених в наборі епістемічних діад. Процедура аналізу полягає в моделюванні базового поняття у вигляді матриці доменів, концентрованої навколо концепту ЧАС і такою, що відбиває онтологічну суть явища: причину виникнення, типологію, об'єкти впливу, одиниці вимірювання тощо.

Ключові слова: домен, концепт, матрица доменів, 'тепла' картина світу, 'холодна' картина світу.

Bondarenko Y.V. Matrix Modeling the Basic Notions of the World Image. The article focuses on the method of linguistic analysis of the basic notions of the world image, featured by the TIME concept manifest in different types of discourse. The latter are considered as verbalization products of the dual type of the world cognition, scientific and non-scientific, in terms of the 'cold' and 'warm' world images, implemented in a set of epistemic pairs. The essence of the analysis is modeling the basic notion as a domain matrix concentrated around the TIME concept and reflecting the ontological essence of the phenomenon: its origin, typology, object of influence, measure units etc.

Key words: 'cold' world image, concept, domain, domain matrix, 'warm' world image.

Изучение базовых понятий картины мира, таких как "время", "пространство", "число", "качество", "причина" в рамках лингвокогнитивистики требует усиленного внимания исследователя, т.к. предполагает не только особого рода методику, но и методологию, учитывающую онтологические свойства явлений, воплощенных этими понятиями. В нашей работе они изучаются с точки зрения дуальности их восприятия как научных и вненаучных (художественно переосмысленных) поня-

тий, объективированных в виде англоязычных лексем в рамках разных типов дискурса.

Объектом в нашей работе избран концепт ВРЕМЯ, объективированный в виде лексемы *time* в поэтическом, философском и научном типах дискурса Великобритании разных периодов. В качестве предмета рассматривается структура лингвокогнитивной модели концепта ВРЕМЯ.

Целью работы является описание метода лингвокогнитивного моделирования концепта ВРЕМЯ,

вербализованного в различных типах англоязычного дискурса Великобритании.

Материалом исследования служат лексемы *time*, употребленные в текстах философских и поэтических произведений британских авторов XIV–XX вв.

Актуальность работы обусловлена, во-первых, привлечением к анализу понятия “картина мира”, которое позволяет осуществить системное описание механизмов номинации продуктов познания человеком окружающего мира, во-вторых, важной ролью времени как одного из неотъемлемых факторов формирования когниции человека.

Современные исследования концепта предполагают его толкование как, с одной стороны, составляющей концептуальных систем, что характерно для культурологического подхода, а с другой, – единицы ментального лексикона человека, которая, объективируясь в определенной среде (системе языка или дискурсе), сама образует концептуальную систему. Последнее более характерно для логического толкования концепта, в рамках которого выполнена предлагаемая работа.

Многочисленные исследования в этой области позволяют утверждать, что наиболее распространенными и поддающимися научному анализу способами моделирования концепта являются: фрейм М. Минского [16]; Ч. Филлмора [13], разработанный также С.А. Жаботинской [5], фрейм Р. Дирвена и М. Верспуур [9] и М.В. Никитина [7]; концептуальная модель В. Эванса [11], сложный образ Р. Ленекера [14], ментальные пространства Ж. Фоконье [12].

Выбор той или иной концептуальной структуры, т.е. фактически, методики исследования, во многом определяется его материалом и задачами. Так, базовые или граничные, определяемые как “минимальные, несократимые и, следовательно, необъяснимые в других терминах” [5, с. 256] понятия картины мира, такие, как время, пространство, причина, число, качество, можно представить в виде фрейма, когда, например, необходимо рассмотреть их логические связи с другими понятиями, реализованными в лексической системе; в виде межфрей-

мовой концептуальной сети, если возникает необходимость изучения лексемы-полисеманта, объективирующей эти понятия; или в виде сложного образа в случае, если поставлена задача изучения этих понятий как грамматических категорий.

Эффективным инструментом исследования вербальной объективации этих понятий в различных типах *дискурса* является матрица доменов [10, с. 7; 15, с. 48], которая определяется как набор доменов, сконцентрированный вокруг определенного концепта и тем самым объясняющий его содержание.

Матрица является результатом логической операции профилирования, под которой понимается “когнитивная операция формирования значения знака на фоне всего объема информации, активированной этим знаком” [14, с. 10–16]. Так, например, ЯБЛОКО концентрирует вокруг себя понятия о форме, цвете, вкусе, сезоне и местности созревания. Иными словами, концепт ЯБЛОКО является областью пересечения доменов ПРОСТРАНСТВО (ФОРМА и МЕСТО), ЦВЕТ, ВКУС и ВРЕМЯ (СЕЗОН).

В дискурсе базовые понятия картины мира, представленные в виде категориальных концептов или доменов, получают среду объективации, где становится возможным выявление их онтологии, т.е. причин появления, типа, составляющих, качества, количества, результата, субъекта и объекта действия, способов измерения и объектов сравнения, которые проявляются в метафоре, метонимии и метафтонии.

Так, например, полная матрица концепта (домена) ВРЕМЯ состоит из доменов КАЧЕСТВЕННЫЕ ПРИЗНАКИ ВРЕМЕНИ, МЕРА / ЧАСТЬ ВРЕМЕНИ, МЕСТО СУЩЕСТВОВАНИЯ ВРЕМЕНИ, МЕТАФОРИЧЕСКИЙ КОРРЕЛЯТ ВРЕМЕНИ, РЕЗУЛЬТАТ ДЕЙСТВИЯ / ВЛИЯНИЯ ВРЕМЕНИ, ТО, НА ЧТО ДЕЙСТВУЕТ / ВЛИЯЕТ ВРЕМЯ, ПРИЧИНА СУЩЕСТВОВАНИЯ ВРЕМЕНИ, РАЗНОВИДНОСТИ ВРЕМЕНИ, ИНСТРУМЕНТ ДЛЯ ИЗМЕРЕНИЯ ВРЕМЕНИ, СПОСОБ СУЩЕСТВОВАНИЯ ВРЕМЕНИ и АНТЕЦЕДЕНТ ВРЕМЕНИ.

У тех, кто знаком с методом построения концептуальной межфреймовой сети, возникает выражение, состоящее в том, что матрица повторяет ее логику. Здесь, однако, следует учитывать тот факт, что важную роль в выборе методики когнитивного исследования играет и его методология.

В нашем исследовании мы исходим из того, что когнитивная человека предполагает дуальность подхода к действительности, с одной стороны, отстраненность от них наблюдателя, а с другой включенность его в описываемое явление, симбиоз субъекта и объекта или параллакс. Буквально это явление описывается как “воспринимаемое глазом смещение объекта (смена его расположения относительно фона), обусловленное сменой положения наблюдателя, что обеспечивает новое направление взгляда” [6, с. 23]. Картины мира, возникающие в результате такой дуальной когнитивности, строятся на диффузных (нежестких, взаимопроникающих) [1–4] оппозициях или диадах “объективное” :: “субъективное”, “неличностное” :: “личностное”, “рассудочное” :: “чувственное”, “рациональное” :: “эмоциональное”, “логическое” :: “эстетическое”, “закономерное” :: “уникальное”. Преобладание левых членов оппозиции предполагает научность или объективность картины мира, а правых – вненаучность. Часть из указанных диад имеет взаимопроникающие компоненты, реализующиеся в языковой и внеязыковой реальности, кроме того, и некоторые диады имеют сходные черты. Рассмотрим их подробнее.

Диада “объективное” :: “субъективное” характеризует *роль агенса действия*, например, времени-объекта, наблюдаемого человеком (1) или времени-субъекта, творящего реальность (2):

(1) *Time passed, I know not whether months or years* (P.B. Shelley, с. 103);

(2) *the time wasteth night and day* (G. Chaucer, с. 108)

Диада “неличностное” :: “личностное” предполагает *включение или исключение наблюдателя* из описываемого явления. Так, время, отстраненное от человека, ориентировано на астрономические явления, например, смену сезонов, дня

и ночи (3), а экзистенциальное время включает человека во времяисчисление (4):

(3) *All kings, all their favourites, / And glory of honours, beauties, wits, / The sun itself, which makes time, as they pass* (J. Donne, с. 13)

(4) *Through the years through the dead scenes I have tracked you* (T. Hardy, с. 11)

Диада “рациональное” :: “эмоциональное” описывает *отношение говорящего к действительности*, реализованное в языке в виде модальности, например, в английском языке эта диада воплощается в грамматических формах будущего времени *to be going to* против формы *will*. Глагольная конструкция *to be going* является маркером рациональности, потому что используется при описании ситуации, в которой имеются объективные условия для реализации описываемого действия (5), а модальный глагол *will* может использоваться в значении, когда необходимо передать мгновенное, импульсивное принятие решения, которое имеет скорее эмоциональное, чем рациональное происхождение (6):

(5) *I wasn't going to let her think I didn't know the jargon* (BNC, BMS 2981).

(6) *'And I don't think I will help you any more'* (BNC, J10 4312)

Диада “логическое” :: “эстетическое”, предполагает наличие в английском языке вербальных дискурсивных маркеров *способа восприятия окружающего мира*, научного (7) и вненаучного (8), которые в данном случае называем ограничителями ментального пространства (space-builders) [12, с. 85]:

(7) *It is evident that..., the experiment testifies that..., the data indicates at...*

(8) *It's beautiful ..., It's full of harmony... It appeals to me...*

Эпистемическая пара “рассудочное” :: “чувственное” также отражает *способ восприятия окружающего мира*, но в виде частных лексических маркеров, чаще всего при обозначении времени с помощью числительных (9) против эмоционально коннотированных прилагательных и наречий (10):

(9) *Never over-exercise; the ideal period should not last longer than 15 minutes* (BNC, GVF 634).

(10) *A disaster can't by definition last too long* (BNC, KRH 2580).

Диада “закономерное” :: “уникальное” отражает *охват восприятия окружающего мира* либо как системы закономерностей (11), либо как частности, художественно обобщающей действительность (12):

(11) *That Pow'r which raised and still upholds / This universal frame, / From countless, unbeginning time / Was ever still the same* (R. Burns, с. 24)

(12) *It starts to take on that familiar air / Of prisoners for whom time is erratic...* (R. Fuller, с. 453).

Тип картины мира с преобладанием левых членов диад называем ‘холодной’ или научной (ХКМ), картина мира с преобладанием правых членов диад называется вненаучной или ‘теплой’ (ТКМ) [8].

Дуальность мировосприятия в диффузности ХКМ и ТКМ обуславливает двойственность базовых понятий картины мира, таких как “время”, “пространство”, “число”, “качество” и пр.

Таким образом, матрица доменов, которая представляет базовые понятия картины мира, не только помогает описать логические связи этих понятий с другими понятиями в дискурсе как и концептуальная межфреймовая сеть, но и демонстрирует принадлежность компонентов матрицы ХКМ или ТКМ.

Рассмотрим пример практического применения предлагаемого метода. Исходим из того, что домены представляют собой базу или фон для концептов, объективированных в дискурсе. Выделенным концептам практически всегда присуща принадлежность ХКМ или ТКМ. В зависимости от

того, какие концепты преобладают в том или ином домене, и определяется принадлежность домена ТКМ или ХКМ.

Так, например, в философском дискурсе И. Ньютона ставится прямой вопрос о существовании двух типов времени, абсолютного и относительного.

(13) *Absolute, true, and mathematical time, in and of itself and of its own nature, without reference to anything external, flows uniformly and by another name is called duration. Relative, apparent, and common time is any sensible and external measure (precise or imprecise) of duration by means of motion; such a measure – for example, an hour, a day, a month, a year – is commonly used instead of true time* [SEP].

Здесь так называемое математическое время (*Absolute, true, and mathematical time*) является измерением Вселенной (домен РАЗНОВИДНОСТИ ВРЕМЕНИ профилирует ‘холодный’ концепт АБСОЛЮТНОЕ ВРЕМЯ), оно течет независимо от внешних или посторонних факторов. Концепт ОТНОСИТЕЛЬНОЕ ВРЕМЯ, профилированный в том же домене, является с промежуточным между ХКМ и ТКМ, т.к. время, реализованное в этом концепте, может быть точным и неточным, когда интервалы времени (*an hour, a day, a month, a year*) используются вместо реального (т.е. объективного) времени. Таким образом, И. Ньютон предполагает, что интервалы времени – искусственно созданные единицы измерения времени, употребляемые людьми для удобства и лишь относительно верно передающие реальные временные параметры.

Графически положение домена РАЗНОВИДНОСТИ ВРЕМЕНИ относительно ХКМ и ТКМ можно изобразить так (Рис.1):

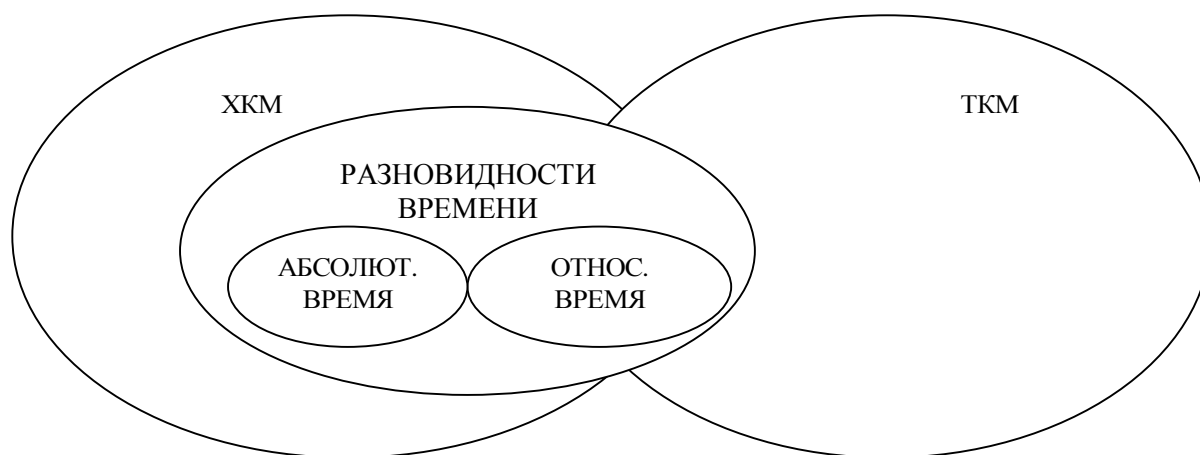

Рис. 1. Расположение домена РАЗНОВИДНОСТИ ВРЕМЕНИ относительно ХКМ и ТКМ

Рис. 1 наглядно демонстрирует тяготение домена РАЗНОВИДНОСТИ ВРЕМЕНИ к ХКМ, что обусловлено особенностями его наполнителей: концепт АБСОЛЮТНОЕ ВРЕМЯ по определению является составляющим ХКМ, а концепт ОТНОСИТЕЛЬНОЕ ВРЕМЯ занимает промежуточное положение между ХКМ и ТКМ.

Подобная операция повторяется с каждым доменом. Таким образом, формируется матрица, сконцентрированная вокруг базового концепта / домена. Для каждого типа дискурса такая матрица уникальна, сочетание компонентов в ней индивидуально.

Подводя итоги, можно заключить, что метод матричного моделирования базовых понятий картины мира представляет собой построение структуры связей одноименного понятию концепта или домена с другими доменами в рамках диффузной дуальности научной и вненаучной картин мира.

Перспективой исследования является рассмотрение когнитивных связей других базовых понятий картины мира: “пространство”, “качество”, “число” и др., реализованных в англоязычном дискурсе разных типов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бердяев Н.А. Философия свободы; Смысл творчества / Н.А. Бердяев. – М. : Правда, 1989. – 607 с.
2. Бубер М. Проблема человека / М. Бубер // Два

- образа веры ; пер. Н. Кушнир. – К. : Ника-Центр; К. : Вист-С, 1995. – 96 с.
3. Гачев Г.Д. Книга удивлений или Естествознание глазами гуманиста. Образы в науке / Г.Д. Гачев. – М. : Педагогика, 1991. – 371 с.
4. Делез Ж. Что такое философия? / Жиль Делез, Феликс Гваттари [Электронный ресурс] / пер. с франц. С.Н. Зенкина. – Москва : Изд-во “АЛТЕИЯ” – Санкт-Петербург, 1998. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/12658>.
5. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259.
6. Жижек С. Устройство разрыва. Параллаксное видение / С. Жижек ; [пер. с англ. А. Смирнов и др.]. – М. : Европа, 2008. – 512 с.
7. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М.В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1(001). – С. 53–64.
8. Цофнас А.Ю. Теория систем и теория познания / А.Ю. Цофнас. – Одесса : АстроПринт, 1999. – 308 с.
9. Cognitive exploration of language and linguistics / [edited by] René Dirven and Marjolijn Verspoor; in collaboration with Johan de Caluwe ... et al. – Amsterdam; Philadelphia ; J. Benjamins Pub. Co., – 1998. – 300 p. : ill.
10. Clausner T. Domains and Image Schemas / T. Clausner, W. Croft // Cognitive linguistics. – 1999. – Vol. 10–1. – P. 1–31.
11. Evans V. Lexical Concepts, cognitive models and meaning-construction / V. Evans // Cognitive Linguistics – 2006. – # 17-4. – P. 491–534.
12. Fauconnier G. Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language / G. Fauconnier. – Cambridge (Mass.) : Cambridge University Press, 1985. – 185 p.
13. Fillmore Ch. Toward frame-based lexicon: the semantics of RISK and its neighbours / Ch. Fillmore, B. Atkins // Frames, fields and contrasts:

new essays in semantic and lexical organization. Ed. A. Lehrer and E.F. Kittay. – Hillsdale, N.J. : Lawrence Erlbaum Associates, 1992. – P. 75–102. 14. Langacker R.W. Grammar and Conceptualization / R.W. Langacker. – Berlin; New York; Mouton de Gruyter, 2000. – 430 p. 15. Langacker R.W. Cognitive grammar. A basic introduction / R.W. Langacker. – New York : Oxford University Press, 2008. – 562 p. 16. Minsky M. A framework for representing knowledge / M. Minsky // The psychology of computer vision / Patrick Henry Winston, editor ; with contributions from Berthold Horn ... [et al.]. – New York : McGraw-Hill, 1975. – P. 211–277.

**СПИСОК
ИСТОЧНИКОВ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО
МАТЕРИАЛА**

1. [BNC] British National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corpus.byu.edu/bnc/>; <http://www.natcorp.ox.ac.uk/> 2. Burns R. Poems and

Songs. [Електронний ресурс] / Robert Burns // Project Gutenberg, 2005. – 435 p. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/etext/1279>. 3. Chaucer G. The Canterbury Tales and other poems [Електронний ресурс] / Edited for popular perusal by D.Laing Purves. / G. Chaucer // Project Gutenberg, 2000. – 572 p. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/16376/16376-8.txt>. 4. Donne J. Parables [Електронний ресурс] / J. Donne. – 49 p.– Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/17336/2bpt1-3.txt> 5. Shelley P. B. The Complete Poetical Works of Percy Bysshe Shelley [Електронний ресурс] / P. B. Shelley // Project Gutenberg, 2003. – 932 p. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/etext/4800> 6. [SEP] Stanford Encyclopaedia of Philosophy [Електронний ресурс] / Robert Rynasiewicz Newton's Views on Space, Time, and Motion. – Режим доступу : <http://plato.stanford.edu/entries/newton-stm/#5.1> 7. The New Poetry; ed. by Hulse M., Kennedy D., Morley D. Bloodaxe Books, 1998. – 352 p.

УДК 808.55 – 81'276.3

**РЕАЛЬНАЯ И ПЕРЕВОПЛОЩЁННАЯ
ЯЗЫКОВЫЕ ЛИЧНОСТИ НЕМЕЦКОГО АКТЁРА:
КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТ СОПОСТАВЛЕНИЯ**

*А.В. Колмогорова, докт. филол. наук,
Е.В. Косинова (Новокузнецк, Россия)*

Статья посвящена описанию особенностей реальной и перевоплощённой языковых личностей на когнитивном уровне. Выдвигается и обосновывается гипотеза о том, что когнитивный опыт языковой личности актёра, будучи доступен для исследования при помощи анализа когнитивных метафор, объективирующихся в речевой продукции личности, претерпевает существенные изменения при перевоплощении. В качестве объекта описания используется языковая личность немецкого актёра Оливера Пошера.

Ключевые слова: актёр, когниция, когнитивная метафора, перевоплощённая языковая личность, реальная языковая личность.

Колмогорова А.В., Косинова О.В. Реальна і перевтілена мовні особистості німецького актора: когнітивний аспект зіставлення. Стаття присвячена опису особливостей реальної і перевтіленої мовних особистостей на когнітивному рівні. Висувається й обґрунтовується гіпотеза про те, що когнітивний досвід мовної особистості актора, будучи доступним для дослідження за допомогою аналізу когнітивних метафор, об'єктивується в мовній продукції особистості, зазнає істотні зміни при перевтіленні. В якості об'єкта опису використовується мовна особистість німецького актора Олівера Пошера.

Ключові слова: актор, когниція, когнітивна метафора, перевтілена мовна особистість, реальна мовна особистість.

Kolmogorova A.V., Kosinova E.V. German actor's real and incarnated language personalities: cognitive aspect of comparative analysis. The article is focused on the distinctive features of the real and the incarnated language personalities on its cognitive level. It is argued that cognitive experience of the actor undergoes some important transformations which are accessible to the observation and the analysis via cognitive metaphors functioning in the actor's speech. As the object of linguistic description the language personality of German actor Oliver Pocher is used.

Key words: actor, cognition, cognitive metaphor, incarnated language personality, real language personality.

Данная публикация посвящена проблеме изучения языковой личности в различных её ипостасях.

Объектом проводимого нами исследования является языковая личность популярного немецкого актёра Оливера Пошера, выступающего в двух ипостасях – как реальная языковая личность (Оливер Пошер) и как языковая личность персонажа, в которого актёр перевоплощается.

В качестве предмета исследования мы рассматриваем трансформации, претерпеваемые языковой личностью актёра на эмоциональном, когни-

тивном, прагматическом уровнях в процессе перевоплощения. Таким образом, цель работы состоит в выявлении и описании изменений, происходящих на различных уровнях языковой личности актёра в момент интерпретации роли.

Однако данная публикация преследует более узкую цель – представить результаты исследования собственно когнитивных трансформаций в диаде “реальная языковая личность” – “перевоплощённая языковая личность”.

Материалом исследования послужили скрипты и видеокадры 4 фильмов с участием Оливера

© Колмогорова А.В., Косинова Е.В., 2013

Пошера, тексты сценариев к этим фильмам, тексты и видеозаписи 7 интервью актёра, а также видеозаписи авторских программ и шоу, ведущим которых является Оливер Пошер.

Теоретический базис исследования. В нашей работе мы, вслед за Ю.Н. Карауловым, используем в качестве рабочего следующее определение языковой личности: “любой носитель того или иного языка, охарактеризованный на основе анализа произведенных им текстов с точки зрения использования в этих текстах системных средств данного языка для отражения видения им окружающей действительности (картины мира) и для достижения определенных целей в этом мире” [3, с. 671].

Специфицируя родовое понятие языковой личности при помощи видовых терминов “реальная языковая личность” (РЯЛ), “перевоплощённая языковая личность” (ПЯЛ) и, наконец, “сконструированная языковая личность” (СЯЛ), мы понимаем каждую из разновидностей следующим образом:

РЯЛ – языковая личность, реализующая в речи свои собственные способности и склонности, не выходя за границы личностной самоидентификации и не расширяя её обычных границ.

ПЯЛ – это языковая личность, которая временно воссоздаёт в условиях публичности иной язы-

ковой образ, обусловленный творческим замыслом режиссёра и сценариста/ драматурга, но базирующийся на собственном речевом опыте и языковой компетенции данной личности. При этом, отталкиваясь от собственной психологической природы, языковая личность изменяет некоторые существенные характеристики собственной личности, вбирает черты чужого, имитируемого ею, образа.

СЯЛ – языковая личность, референциально не соотносимая ни с одним реальным социальным и языковым субъектом, сконструированная намеренно, следуя творческому замыслу, иной языковой личностью (сценаристом) и охарактеризованная при помощи приписываемых ей текстов – реплик в сценарии.

В качестве основы при моделировании структуры перевоплощённой языковой личности мы считаем возможным рассматривать трёхуровневую модель Ю.Н. Караулова, которая предполагает нулевой – вербально-семантический – уровень, первый – когнитивный – уровень и высший – прагматический – уровень, и предлагаем дополнить данную модель ЯЛ четвертым – эмоциональным уровнем, согласно классификации О.Л. Каменской [2, с. 17] (рис.1).

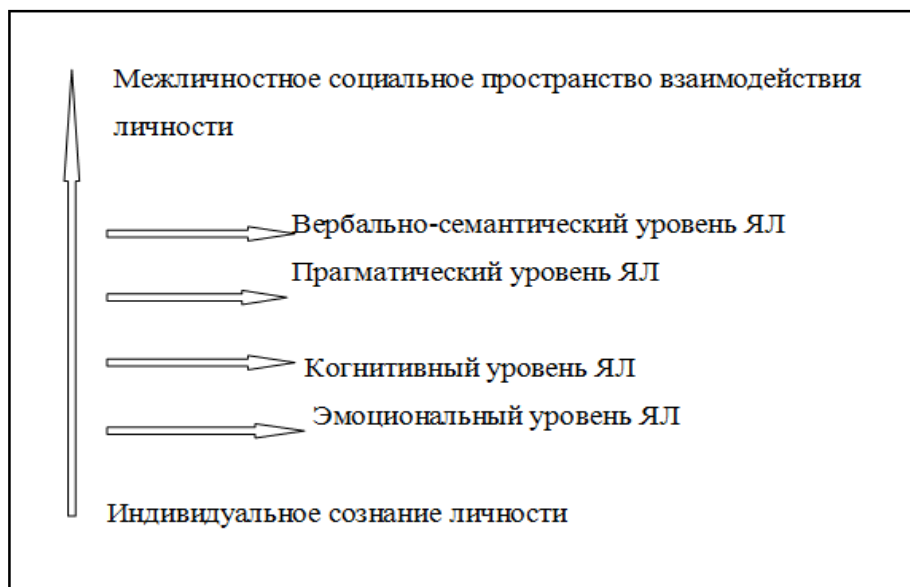

Рис.1. Уровневая структура РЯЛ и ПЯЛ

Сопоставительное описание системы когнитивных метафор в речи РЯЛ и ПЯЛ. В качестве материала для анализа когнитивного уровня РЯЛ и ПЯЛ использованы когнитивные метафоры, объективируемые в речи актёра, выступающего как реальная языковая личность в интервью и как перевоплощённая языковая личность, исполняющая роли различных персонажей в фильмах. Следует уточнить, что в качестве материала для анализа ПЯЛ использовались только те объективации когнитивных метафор, которые встречались в речи актёра в роли, но не были прописаны в сценарии, то есть не принадлежали сконструированной сценаристом языковой личности.

Когнитивная метафора может быть определена как “когнитивный процесс, который выражает и формирует новые понятия и без которого невозможно получение нового знания” [4, с. 55]. Когнитивная метафора является, прежде всего, механизмом мышления [8], а её источник – это особое нейрофизиологическое состояние – когнитивное метафорическое состояние [7], опосредованно объективирующееся в различных видах деятельности активности человека, в том числе – в его речевой деятельности.

Согласно Дж. Лакоффу и М. Джонсону, метафорические концепты могут быть классифицированы по следующим трём типам: структурные метафоры (*structural metaphors*), ориентационные метафоры (*orientational metaphors*), онтологические метафоры (*ontological metaphors*).

Онтологическая метафора представляет собой способ обозначения явления, его количественную и качественную характеристику и т.п.: мы используем онтологическую метафору для постижения событий, действий, занятий и состояний. Направляемые онтологической метафорой, события и действия метафорически осмысливаются как объекты, занятия – как вещества, состояния – как вместилища [6, р. 31].

В структурных метафорах когнитивная топология сферы-источника является моделью для осмысления сферы-мишени (ARGUMENT IS WAR) [6, р. 4–5].

Ориентационные метафоры отражают оппозиции, в которых зафиксирован наш опыт пространственной ориентации в мире (GOOD IS UP, BAD IS DOWN). Подобные ориентационные противопоставления проистекают, по мнению Дж. Лакоффа, из того, что наше тело обладает определенными свойствами и функционирует определенным образом в окружающем нас физическом мире [6., р 14–15].

Данная типология когнитивных метафор эффективно используется для описания когнитивных особенностей различных языковых личностей: политических лидеров [1], журналистов [5].

Обратимся к рассмотрению когнитивной метафоры в речи ПЯЛ в сравнении с РЯЛ.

Рассмотрим примеры объективаций наиболее частотных для когнитивного уровня ПЯЛ и РЯЛ актёра концептуальных метафор – структурных.

Метафорическое выражение *Passanten zählen* ‘считать пешеходов’ (“скучно проводить время”) в речи актёра, перевоплощённого в своего персонажа, является объективацией структурной когнитивной метафоры ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ – ПЕРЦЕПТИВНО-МЕНТАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ:

ПЯЛ – Wir würden heute gern was mit dir unternehmen! Oder willst du an so einem wichtigen Geburtstag Passanten zählen? Сегодня мы с тобой кое-что предпримем. Или ты хочешь в такой важный день рождения считать пешеходов?

Метафорическое выражение с элементами гиперболы *vier Atombomben in meiner Innentasche deponieren* (если бы я взорвал во внутреннем кармане четыре атомные бомбы) обозначает в данном примере ‘наделать много шума’, объективируя структурную когнитивную метафору СОЦИАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ – ПРЕДМЕТНОЕ ДЕЙСТВИЕ.

ПЯЛ – Das war ein hoher, korpulenter Mensch. Genau genommen, ein dümmlich dreinblickender Kerl mit quadratischem Kopf, kurzen Haaren, Ohrring und Security-Bomberjacke tastet mich nach Sprengstoff ab, start aber die ganze Zeit

sabbernd auf Marcia. Ich könnte vier Atombomben in meiner Innentasche deponiert haben, er würde es garantiert nicht bemerken. Это был высокий, полный мужчина. Точнее говоря, глуповато поглядывающий парень с квадратной головой, короткими волосами, с кольцом в ухе, в куртке охранника-бомбардировщика проверил, нет ли у меня взрывчатых веществ, при этом все время, пуская слюни, пристально смотрел на Марсию. Если бы я взорвал во внутреннем кармане четыре атомные бомбы, он бы точно этого не заметил.

Примеры реализации в речи структурных метафор характерны и для РЯЛ актёра:

РЯЛ – Stimmt. Da du ja die Gelder der TV-Zuschauer verschlingst: Fühlst du dich noch als Armenier oder als Deutscher? Когда ты поглощаешь деньги телезрителей: ты чувствуешь себя еще армянином или немцем?

Метафорическое выражение *die Gelder der TV-Zuschauer verschlingen* ‘поглощать деньги телезрителей’, обозначая “выступать за деньги телезрителей”, делает прозрачной структурную когнитивную метафору ДЕНЬГИ – ЕДА.

РЯЛ – Das ist eine Sache, um die ich Harald Schmidt beneide. Der schaut den ganzen Tag fern und saugt sich dann für seine Show das Beste raus. Это дело, в котором я завидую Гаральду Шмидту. Он весь день смотрит телевизор и высасывает оттуда все самое лучшее для своих программ.

В вышеприведённом примере словосочетание *das Beste raussaugen* ‘высасывать лучшее’ объективирует аналогичную проанализированной ранее структурную когнитивную метафору ИНФОРМАЦИЯ – ЕДА.

Важно отметить, что на когнитивном уровне и РЯЛ и ПЯЛ обнаруживают тесное переплетение структурных и онтологических метафор. Так, например, в следующих фрагментах в речи актёра в образе героя психологического фильма находим взаимопроникновение структурной метафоры ЧУВСТВО ПОКОРНОСТИ, АПАТИИ – ПРЕДМЕТНОЕ ДЕЙСТВИЕ и онтологических метафор

СУДЬБА – СИЛА и ВНУТРЕННЕЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА – ПОМЕЩЕНИЕ:

ПЯЛ – Das ist der Punkt, an dem ich die weiße Fahne aus dem Fenster hänge, der Punkt, an dem ich mich meinem Schicksal beuge. Это та точка, в которой я вывешиваю из окна белый флаг, точка, в которой я покоряюсь судьбе.

Подобную же метафорическую фузию опосредованно наблюдаем в речи актёра в интервью:

РЯЛ – Und dann kommt RTL und legt dir einen roten Teppich aus, der elf Zentimeter hoch ist. Und dann kommt die Pro-Sieben-Sat-1-Media-AG mit einem noch besseren Angebot. А потом приходит RTL (название радиостанции) и расстилает перед тобой красный ковер толщиной 11 сантиметров. А потом приходит Pro-Sieben-Sat-1-Media-AG (название радиостанции) с еще лучшим предложением.

Метафорическое выражение *legt dir einen roten Teppich aus* в данном примере обозначает ‘предложить выгодную, хорошо оплачиваемую работу (выгодное предложение)’, т.е. движение вперед, к успеху. Предикат ‘сделать выгодное предложение’, являясь частью социально-оценочной понятийной сферы, объективируется посредством когнитивной метафоры и концептуализируется как предметное действие расстилания ковра: СОЦИАЛЬНАЯ ОЦЕНКА – ПРЕДМЕТНОЕ ДЕЙСТВИЕ. В этом же примере мы можем наблюдать объективацию онтологической метафоры СОЦИАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ – ПРЕДМЕТ: *Und dann kommt die Pro-Sieben-Sat-1-Media-AG mit einem noch besseren Angebot... (А потом приходит Pro-Sieben-Sat-1-Media-AG (название радиостанции) с еще лучшим предложением...)*. Социальное действие “предложение” концептуализируется как вещь, подношение, с которым приходят.

Следующие примеры актуализации автономных онтологических метафор находим в речи ПЯЛ. Метафорическое выражение *bis zum Hals in Arbeit stecken* ‘с головой уйти в работу’ объективирует концептуализацию социально-деятельностного

феномена работы как некой субстанции СОЦИАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ – СУБСТАНЦИЯ:

ПЯЛ – *Ich ... ich steck bis zum Hals in Arbeit ... Steuer und so ... weißt ja, die Sachen die man immer aufschiebt, und in genau dieser Sekunde hab ich angefangen! Я весь в работе ... налоги и все такое ... ты же знаешь, эти дела, которые постоянно откладываешь, и вот как раз в эту секунду я ими занялся.*

В речи актёра в рамках собственной личностной ипостаси онтологические метафоры также актуализируются.

РЯЛ – *Er ist vielleicht nicht gerade reichte Familienunterhaltung. Aber jeden, der an einer Beziehung interessiert ist und der nicht im Kloster lebt, könnte der Film durchaus interessieren – und auch Spaß machen. Он, может быть, не совсем для семейного развлечения. Но каждого, кого интересуют отношения, и кто живет не в мо-*

настыре, фильм может заинтересовать и доставит удовольствие.

В вышеприведенном примере метафорическое выражение *im Kloster leben* (кто живет не в монастыре) объективирует концептуализацию психологического состояния моральной раскрепощённости как места жительства: ВНУТРЕННЕЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ – МЕСТО ЖИТЕЛЬСТВА/ЗДАНИЕ.

Объективации же ориентационных метафор составили 5% в речи ПЯЛ актёра. Например, метафору ЖИЗНЕННЫЙ ЦИКЛ – ЧЕЛНОЧНОЕ ДВИЖЕНИЕ мы наблюдаем в следующем примере речи ПЯЛ актёра:

ПЯЛ – *Aber es geht alles auf und unter in der Welt. Но в мире все идет вверх и вниз.*

В речи РЯЛ примеров ориентационной метафоры мы не обнаружили.

Таблица 1

Распределение когнитивных метафор трёх основных типов в речи ПЯЛ и РЯЛ

п/п	Тип метафоры	Реальная языковая личность	Перевоплощённая языковая личность
1.	Онтологическая	СОЦИАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ – ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ – МЕСТО ЖИТЕЛЬСТВА	СУДЬБА – СИЛА СОЦИАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ – СУБСТАНЦИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ – ПОМЕЩЕНИЕ
2.	Ориентационная	—————	ЖИЗНЕННЫЙ ЦИКЛ – ЧЕЛНОЧНОЕ ДВИЖЕНИЕ
3.	Структурная	СОЦИАЛЬНАЯ ОЦЕНКА – ПРЕДМЕТНОЕ ДЕЙСТВИЕ ИНФОРМАЦИЯ – ЕДА ДЕНЬГИ – ЕДА	ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ – ПЕРЦЕПТИВНО-МЕНТАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ СОЦИАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ – ПРЕДМЕТНОЕ ДЕЙСТВИЕ ЧУВСТВО – ПРЕДМЕТНОЕ ДЕЙСТВИЕ

Таким образом, на основе проанализированного фактического материала, можно заключить, что в речи РЯЛ объективируются две группы метафор – структурные и онтологические, в речи ПЯЛ – три группы: структурные, онтологические и ориентационные.

В речи РЯЛ объективируются метафоры, имеющие в качестве областей-мишеней социальную оценку, внутреннее психологическое состояние и сферу потребления ресурсов современного общества – информации и денег. Таким образом, с достаточной долей осторожности, можно утверждать, что мировоззренчески-ценностный уровень РЯЛ актёра Оливера Пошера представлен триадой Я – ПОТРЕБЛЕНИЕ – СОЦИУМ. Областями же источниками выступают три простейших элемента жизненного цикла (Я) ЕМ, ЖИВУ, МАНИПУЛИрую ОБЪЕКТАМИ.

В речи ПЯЛ объективируются разнообразные области мишени: СУДЬБА, СОЦИАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ, ЖИЗНЕННЫЙ ЦИКЛ, ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ/ ЧУВСТВО. Иначе говоря, в качестве подлежащих концептуализации сфер человеческого опыта выступают рефлексия над проблемами бытия, социальные аспекты жизни, внутренний мир человека – эмоции, чувства, состояния. Таким образом, можно констатировать релевантность для когнитивного базиса ПЯЛ социальных и духовных ценностей и отношений. Общую схему мировоззренчески-ценностного уровня ПЯЛ можно представить следующим образом:

Я – ДЕЙСТВУЮ / РАЗМЫШЛЯЮ / ЧУВСТВУЮ – СОЦИУМ

Большим разнообразием, чем у РЯЛ, отличаются и области источники для метафорических концептуализаций ПЯЛ: СИЛА, СУБСТАНЦИЯ, ПОМЕЩЕНИЕ, ЧЕЛНОЧНОЕ ДВИЖЕНИЕ, ПЕРЦЕПТИВНО-МЕНТАЛЬНОЕ ДЕЙСТВИЕ, ПРЕДМЕТНОЕ ДЕЙСТВИЕ.

Характер и количественное распределение видов когнитивных метафор, объективируемых в речи ПЯЛ и РЯЛ, свидетельствуют о том, что когнитивный базис РЯЛ, будучи достаточно огра-

ничен простейшим жизненным циклом, претерпевает в ПЯЛ существенные трансформации, обогащаясь. РЯЛ объективирует пассивную потребленческую когнитивно-ценностную позицию, тогда как ПЯЛ – активную, направленную, как вовнутрь себя, так и вовне.

Заключение. Таким образом, сопоставительный анализ объективаций когнитивных метафор в речевой продукции РЯЛ и ПЯЛ актёра даёт основания для выделения трёх типов трансформаций, претерпеваемых ПЯЛ на когнитивном уровне: 1) экстенциональная трансформация, проявляющаяся в расширении, как подлежащих концептуализации областей, так и областей, служащих источником концептуализации; 2) интенциональная трансформация, проявляющаяся в увеличении релевантности в когнитивном опыте личности областей духовного опыта; 3) векторная трансформация, заключающаяся в изменении направления когнитивного “интереса” личности: если для РЯЛ характерно направление “извне – вовнутрь” (потребление), то для ПЯЛ – “изнутри – вовне” (интерес к внешнему миру как источнику когнитивного опыта) и “вовнутрь” (интерес к собственным ощущениями и переживаниям как источнику когнитивного опыта).

В заключение отметим, что изучение переволщённой языковой личности представляется перспективным направлением когнитивно-ориентированных исследований в лингвистике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Еременко А.А. Базовые метафоры политическом дискурсе Барака Обамы / А.А. Ерёменко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 897. – С. 88–94.
2. Каменская О.Л. Гендергетика – наука будущего / О.Л. Каменская // Гендер как интрига познания ; ред. И.И. Халева. – М., 2002. – С. 13–19.
3. Караулов Ю.Н. Языковая личность / Ю.Н. Караулов // Русский язык : энциклопедия – М., 2003. – С. 671–672.
4. Лузина Л.Г. Когнитивная метафора / Л.Г. Лузина // Краткий словарь когнитивных терминов ; под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М. : Изд-во МПУ, 1995. – С. 55–56 .
5. Романова Т.В. Когнитивный аспект метафор речи В.В. Познера (телепередачи “Времена”, “Познер” книга “Одноэтажная Америка”) / Т.В. Романова // Медиастилисти-

ка. – № 1. – 2011. URL: <http://mediascope.ru/taxonomy/term/304> (дата обращения 27.01.2013). 6. Lakoff G. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1981. – 242 p. 7. Müller C. Metaphors Dead and Alive, Sleeping and Walking: A Dynamic View / C. Müller. – Chicago and London : University of Chicago Press, 2008. – 340 p. 8. Roher T.C. Embodiment and Experientialism / T.C. Roher // The Handbook of Cognitive Linguistics ; Geeraerts, D. and Cuyckens H. eds. – Oxford University Press, 2005. – P. 214–235.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

Фильмы:

2005: Durch die Nacht mit Moritz Bleibtreu und Oliver Pocher

2006: 7 Zwerge – Der Wald ist nicht genug

2006: Hui Buh – das Schlossgespenst

2007: Vollidiot

Интервью с актером Оливером Пошером:

1. Oliver Pocher. – “Ich bin nun einmal ehrlich” [Электронный ресурс]: Interview mit Oliver Pocher. Berlin, 2009. URL: <http://www.Berlin/oliverpocher> (дата обращения 27.01.2012).
2. Oliver Pocher. – “Ich bin eher breite Masse als arte”

[Электронный ресурс]: Interview mit Oliver Pocher. Berlin, 2009. URL: <http://www.Berlin/oliverpocher> (дата обращения 25.09.2011).

3. Oliver Pocher. – “Hilfe, bin ich Mittelmaß?” [Электронный ресурс]: Interview mit Oliver Pocher. Berlin, 2007. URL: <http://www.Berlin/oliverpocher> (дата обращения 17.01.2012).
4. Oliver Pocher. – “Pocher geht ran – Heute: Arthur Abraham interview” [Электронный ресурс]: Interview mit Oliver Pocher. Berlin, 2010. URL: <http://www.Berlin/oliverpocher> (дата обращения 27.01.2012).
5. Oliver Pocher. – “Das Schlimmste ist Langeweile” [Электронный ресурс]: Interview mit Oliver Pocher. Berlin, 2010. URL: <http://www.Berlin/oliverpocher> (дата обращения 17.01.2012).
6. Oliver Pocher. – “Bleib am Ball!” [Электронный ресурс]: Interview mit Oliver Pocher. Berlin, 2010. URL: <http://www.Berlin/oliverpocher> (дата обращения 22.01.2013).
7. Oliver Pocher. – “Interview mit Oliver Pocher zu seinem Spielfilmdebüt „Vollidiot“ im Wiener Hollywood Megaplex” [Электронный ресурс]: Interview mit Oliver Pocher. Berlin, 2010. URL: <http://www.Berlin/oliverpocher> (дата обращения 27.04.2012).

**АЛГОРИТМ АНАЛИЗА КОНЦЕПТА
С ПОЛИСЕМАНТИЧЕСКИМ ИМЕНЕМ:
КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ СЕТЬ ПОЛИСЕМИИ *HOUSE*
В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ**

И.В. Давыденко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье на примере концепта ДОМ рассматривается алгоритм анализа концепта с именем-полисемантом: выявляется перечень значений полисемантической лексемы *house* (*n.*) на основании данных лексикографических источников, аранжируются значения полисеманта *house* (*n.*) с помощью пропозиций базисных фреймов, строится концептуальная сеть полисемии, идентифицируются домены в пределах этой концептуальной сети, выделяются домены, релевантные для концепта ДОМ.

Ключевые слова: домен, концепт, лексема, полисемия, схема, фрейм.

Давиденко І.В. Алгоритм аналізу концепту з ім'ям-полісемантом: концептуальна мережа полісемії *house* в англійській мові. У статті на прикладі концепту ДІМ розглядається алгоритм аналізу концепту з ім'ям-полісемантом: виявляється перелік значень полісемантичної лексеми *house* (*n.*) на підставі даних лексикографічних джерел, аранжуються значення полісеманта *house* (*n.*) за допомогою пропозицій базисних фреймів, будується концептуальна мережа полісемії, ідентифікуються домени в межах цієї концептуальної мережі, виділяються домени, релевантні для концепту ДІМ.

Ключові слова: домен, концепт, лексема, полісемія, схема, фрейм.

Davydenko I.V. Algorithm of the analysis of the concept with the polysemantic name: the concept polysemy net of the polysemantic lexeme *house* (*n.*) in the English language. The article suggests the algorithm of analyzing the concept with the polysemantic name, focuses on making the list of semes of the polysemantic lexeme *house* (*n.*) basing on English lexicographic sources; arranging the semes according to the five basic frames; forming the concept polysemy net; identifying the domains within this concept polysemy net, and those domains which correspond to the concept HOUSE / HOME.

Key words: concept, domain, frame, lexeme, polysemy, schema.

Когнитивистика переживает кризис становления, который заключается в переходе от этапа накопления к этапу обобщения и создания адекватных теоретических моделей, в том числе и моделей исследования. Накопив существенные сведения о концептах, она обращается к вопросам методики и алгоритма анализа. По словам В.И. Карасика, когнитивная лингвистика на данный момент нуждается в рабочем инструменте для выявления сущности явлений. Цель данной статьи – показать место концептуального анализа полисемии

в ходе изучения вербализованного концепта, в частности, привлечь внимание к таким важным феноменам, как семантическое пространство концепта с одной стороны, концептуальная сеть полисемии с другой стороны, и их отношение к структуре концепта. Данные феномены остаются дискуссионными в современной лингвистике. Непосредственно объектом данного исследования избрана полисемантическая лексема *house* (*n.*) – одно из имен концепта ДОМ – HOUSE / HOME, ранее проанализированного нами в статьях [1–7]. Кон-

кретной задачей статьи является выявление перечня значений полисемантической лексемы *house* (*n.*) на основании данных лексикографических источников, аранжировка значений полисеманта *house* (*n.*) с помощью пропозиций базисных фреймов, построение концептуальной сети полисемии, идентификация доменов в пределах концептуальной сети полисемии лексемы *home* (*n.*). Материал анализа почерпнут из толковых словарей и тезаурусов современного английского языка и англоязычных художественных текстов.

Концепт ДОМ – HOUSE / HOME – это сложное ментальное образование, предметный общечеловеческий концепт, вербализуемый посредством лексем *house* и *home* – имен исследуемого концепта и их синонимов. Понятийную основу концепта составляет идеографический дублет HOUSE / HOME.

Для концептуального моделирования предлагается комплексная методика, основанная на анализе значений лексем *house* и *home*, именующих концепт ДОМ – HOUSE / HOME в английском языке: на основе анализа полисемии лексем *house* и *home* определяется иерархия значений данных лексем и строятся концептуальные сети полисемии исследуемых лексем – имен концепта ДОМ – HOUSE / HOME; выделяются понятийные домены (или понятийные области), в пределах которых реализуются все ЛСВ лексем *house* и *home*; выявляются те значения, которые реализуются в пределах домена МЕСТО НАХОЖДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА; строятся фреймовые сети лексических значений (ЛСВ), профилирующихся в пределах домена МЕСТО НАХОЖДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА; прослеживаются синонимические ряды этих значений; строится интегративная модель концепта ДОМ – HOUSE / HOME, основанная на идеографическом дублете HOUSE / HOME.

Согласно данным словарей [11–16], существительное *house* имеет 21 ЛСВ. С учетом тематической близости, они объединяются в 14 основных значений, которые имеют свои варианты. Варианты связаны родо-видовыми отношениями, то есть соотносятся как родовое и/или видовые понятия.

В приведенном ниже перечне 14 основных значений в квадратных скобках указано направление производности одного ЛСВ от другого.

1. **“обитаемое жилище человека”**:
 - 1а) “строение, в котором живет человек (как правило, со своей семьей)”: e.g. *He went into his house.*
 - 1б) “университетское общежитие”: e.g. *a sorority house; Those students lived in the house within the university campus.*
2. [1а, б → 2а, б] **“люди – обитатели жилища”**:
 - 2а) “семья”: e.g. *He is said to be from an old and famous house.*
 - 2б) “группа студентов, проживающая в университетском общежитии”: e.g. *The whole house ignored that freshman.*
3. [2а → 3] **“династия / древний род”**: e.g. *The House of Orange.*
4. [1а → 4] **“строение / вместилище, используемое для каких-либо нужд”**:
 - 4а) “контейнер / вместилище”: e.g. *Put these toys to their house.*
 - 4б) “склад”: e.g. *a store-house; a ware-house.*
 - 4в) “постройка, укрытие на палубе судна”: e.g. *a deck-house.*
 - 4г) “постройка (для животного)”: e.g. *the lion house at the zoo, poultry house.*
5. [4 → 5] **“жилище животного”**: e.g. *a burrow is a rabbit's house.*
6. [4 → 6] **“административное здание”**:
 - 6а) “здание законодательного / совещательного органа”: e.g. *House of Representatives, House of Lords.*
 - 6б) “палата законодательного органа”: e.g. *Lower House, Upper House.*
7. [6а → 7] **“кворум законодательного органа”**: e.g. *The House voted contra.*
8. [4 → 8] **“коммерческая организация”**: e.g. *I work in house (= in the offices of the company that I work for, not at home).*
 - 8а) “издательство”: e.g. *a publishing house.*
 - 8б) “торговая фирма”: e.g. *a brokerage house.*
9. [8 → 9] **“персонал / руководство коммерческой организации”**: e.g. *The house made a*

protest against those rules.

10. [4 → 10] “увеселительное заведение”

10а) “игорный дом, казино” *a casino house.*

10б) “публичный дом” *a house of prostitution.*

10в) “ресторан, кафе, т.д.” *an ale house.*

10г) “театр” *Opera House.*

11. [10г → 11] “публика в театре”: e.g. *a full house.*

12. [1а → 12] “одна из 12 частей небесного свода в астрологии / астрологический дом”: e.g. *the Leo House.*

13. [4 → 13] “окружность вокруг мишени в керлинге, цель” *towards the house.*

14. [10 → 14] “музыка в стиле ХАУС”: e.g. *House Music.*

Между ЛСВ существительного *house* существуют связи, моделируемые пропозициями базисных фреймов. Такими пропозициями являются схемы классификации, инклюзивности, сходства (аналогии) и подобия (метафоры) [8–10]. На основе базисных пропозициональных схем формируются ономаσιологические модели, в которых исходное понятие выступает в качестве ономаσιологического признака, а конечное, целевое понятие – в качестве ономаσιологического базиса.

Схема классификации (сужение значения):

“НЕЧТО-идентификатив: вид (базис) есть НЕЧТО-классификатор: род (признак)”

- [2а → 3] *house* ‘семья’ (признак) → *house* ‘династия, древний род’ (базис): имя семьи именуется династию или древний род.
- [4 → 5] *house* ‘строение / вместилище, используемое для каких-либо нужд’ (признак) → *house* ‘жилище животного’ (базис): имя строения дается жилищу / дому животного.
- [4 → 6а, б] *house* ‘строение / вместилище, используемое для каких-либо нужд’ (признак) → *house* ‘здание законодательного / совещательного органа, палата законодательного органа’ (базис): имя строения именуется здание законодательного / совещательного органа, палату законодательного органа.
- [4 → 8а, б] *house* ‘строение / вместилище, используемое для каких-либо нужд’ (признак) →

house ‘издательство, торговая фирма’ (базис): имя строения именуется коммерческую организацию.

- [4 → 10а, б, в, г] *house* ‘строение / вместилище, используемое для каких-либо нужд’ (признак) → *house* ‘игорный дом, казино, публичный дом, ресторан, кафе, театр’ (базис): имя строения называет любое увеселительное заведение.

Схема инклюзивности:

“КОНТЕЙНЕР (базис) имеет СОДЕРЖИМОЕ (признак)”

- [1а → 2а] *house* ‘строение, в котором живет человек (как правило, со своей семьей)’ (признак) → *house* ‘семья’ (базис): имя строения, в котором живет человек (как правило, со своей семьей) дается семье, проживающей в этом строении.
- [1б → 2б] *house* ‘университетское общежитие’ (признак) → *house* ‘группа студентов, проживающая в университетском общежитии’ (базис): имя места проживания группы людей (в данном случае студентов) именуется группу людей, проживающих вместе.
- [6а → 7] *house* ‘здание законодательного / совещательного органа’ (признак) → *house* ‘кворум законодательного / совещательного органа’ (базис): здание законодательного / совещательного органа именуется кворум данного органа, находящийся в этом здании.
- [8 → 9] *house* ‘коммерческая организация’ (признак) → *house* ‘персонал / руководство коммерческой организации’ (базис): имя коммерческой организации дается персоналу / руководству, находящемуся в здании такой коммерческой организации.
- [10г → 11] *house* ‘театр’ (признак) → *house* ‘публика в театре’ (базис): имя театра именуется публику, находящуюся в здании театра.
- [10 → 14] *house* ‘увеселительное заведение’ (признак) → *house* ‘стиль музыки’ (базис): определенный стиль в музыке приобретает свое название с местом, в котором он зародился (английский ночной клуб *WareHouse*).

Схема сходства (аналогии):

“НЕЧТО-компаратив (базис) есть как НЕЧТО-коррелят (признак)”

- [1а → 4а, б, в, г] *house* ‘строение, в котором живет человек’ (признак) → *house* ‘контейнер / вместилище, склад, постройка, укрытие на палубе судна, постройка (для животного)’ (базис): имя строения, в котором живет человек, дается контейнеру / вместилищу, складу, постройке, укрытию (на палубе судна), постройке (для животного) по аналогии с его формой и функциональностью.

Схема подобия (метафоры):

“НЕЧТО-компаратив (базис) есть как НЕЧТО-коррелят (признак)”

- [1а → 12] *house* ‘строение, в котором живет человек’ (признак) → *house* ‘одна из 12 частей небесного свода в астрологии / астрологический дом’ (базис): место проживания знака Зодиака на небе *есть как бы* место проживания человека на земле (выполняется метафорический перенос).
- [4 → 13] *house* ‘строение / вместилище, используемое для каких-либо нужд’ (признак) → *house* ‘окружность вокруг мишени в керлинге, цель’ (базис): окружность вокруг мишени в игре (керлинг) *есть как бы* строение, используемое человеком в жизни для каких-либо нужд.

Объединение пропозициональных схем друг с другом позволяет построить концептуальную сеть полисемии существительного *house* (рис. 1).

В центре схемы расположены прямые (производящие) значения лексемы *house* (n.) – (1а), а вокруг – производные значения. Стрелками на схеме обозначены направления производности и указаны типы пропозиций.

Как видно из рисунков 1 и 2, различные ЛСВ существительного *house* относятся к четырем понятийным доменам, в двух из которых можно выделить субдомены: МЕСТО НАХОЖДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА – субдомены ЖИЛИЩЕ ЧЕЛОВЕКА (ЛСВ 1а, 1б, 2а, 2б, 3, 4в) и КОММЕРЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ (ЛСВ 8а, 8б, 9); АДМИ-

НИСТРАТИВНЫЙ ОРГАН (ЛСВ 6а, 6б, 7); УВЕЩАТЕЛЬНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ (ЛСВ 10а, 10б, 10в, 10г, 11); МЕСТО НАХОЖДЕНИЯ ЖИВОТНОГО (ЛСВ 4г, 5); МЕСТО НАХОЖДЕНИЯ НЕЖИВОГО ОБЪЕКТА – субдомены МЕСТО ВЕЩИ (ЛСВ 4а, 4б), МЕСТО НА НЕБОСВОДЕ (ЛСВ 12), МЕСТО (В СПОРТЕ) (ЛСВ 13); МУЗЫКА (ЛСВ 14).

Частеречные формы лексемы *house*, по нашим данным, также полисемантичны, соотносимы с определенными ЛСВ существительного *house* и относятся к тем же доменам, что и ЛСВ существительного *house*.

Различные значения лексемы *house* как существительного, имеют различную степень “высвеченности”, активированности в речи [10]. Наши данные анализа корпусной выборки относительно частотности реализации этих значений в речи (табл. 1) свидетельствуют о том, что наиболее высвеченными (более 8% выборки) значениями являются следующие:

- (1а) “строение, в котором живет человек (как правило, со своей семьей)” (68,5%), например:
But the glory of the house was its kitchen.
/J K. Jerome/
- (6а) “здание законодательного / совещательного органа”, (6б) “Палата законодательного органа” (12,4%), например:
... *the House of Lords consisted of clever men.*
/G. K. Chesterton/
All this has set woman against the Public House – that is, against the Parliament House.
/G.K. Chesterton/
- (2а) “семья” (5,1%), например:
And all the house did the same. They talked about their fathers and mothers, and brothers and sisters... /Ch. Dickens/
Менее высвечены значения, не превышающие 1 – 5 % выборки:
- (8а) “издательство, (8б) “торговая фирма” (2,37%), например:
... *I'd be willing to take my chances with Mr. Scott to-morrow morning in selling a piece of literature to the Century Publishing House.*
/M. Twain/

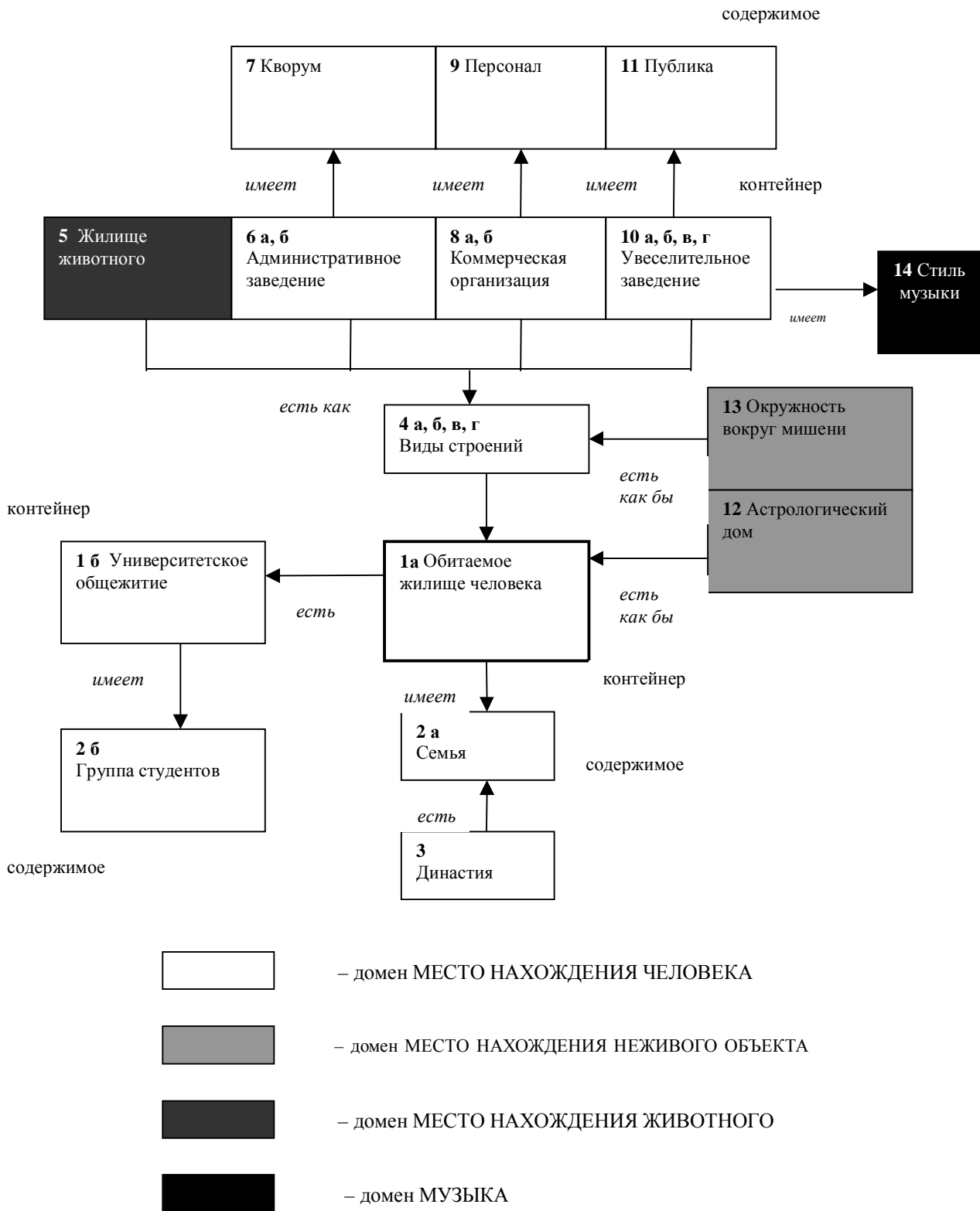

Рис. 1. Значения существительного *house*: концептуальная сеть полисемии

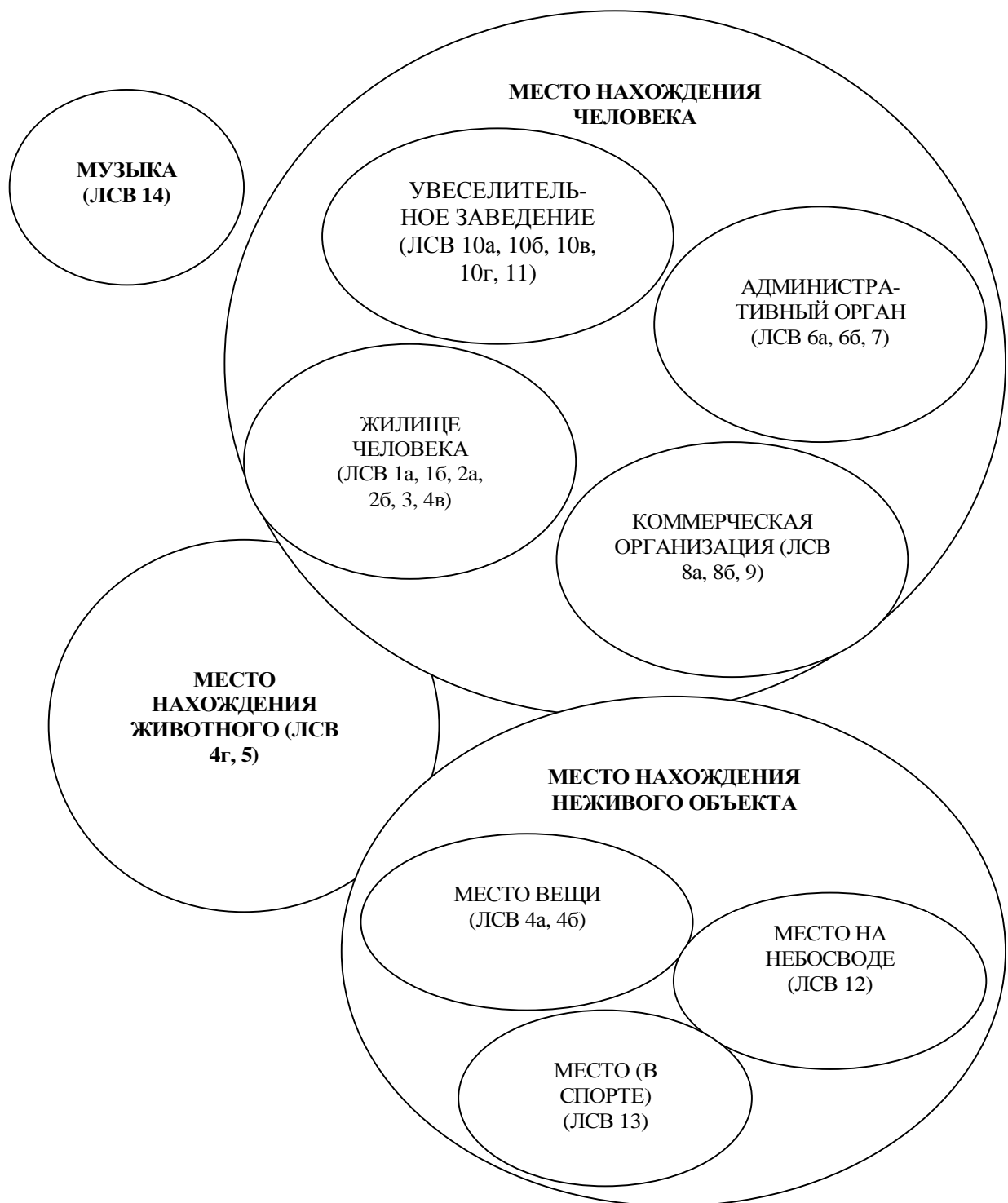

Рис. 2. Реализация JCB полисеманта *house* в пределах понятийных доменов и их субдоменов.

... and he saw ... Todgers's *Commercial Boarding House*. /Ch. Dickens/

- (10а, б, в, г) “виды увеселительных заведений” (5%), например:

... the city hall, the high school building, and the *Opera House* were objects of civic pride.

/F. Norris/

- (4г) “постройка (для животного)”, (5) “жилище животного” (3,3%), например:

Mr. Jones, of the Manor Farm, had locked the *hen-houses* for the night...

/George Orwell/

Остальные значения лексемы *home* (*n.*) по частотности не превышают 1% корпусной выборки.

Полученные данные позволяют смоделировать номинативное пространство лексемы *house* в виде лексико-семантического поля: в центре – самые частотные ЛСВ “строение, в котором живет человек (как правило, со своей семьей)” (1а.), “здание законодательного / совещательного органа” (6а.), семья (2а.), “увеселительное заведение” (10а-г), на периферии – прочие ЛСВ, расположенные по убыванию частотности. Соответственно, центральные значения являются для лексемы *house* (*n.*) основными и формируют интенционал. Конституенты лексико-семантического поля размещены в виде конфигурации центр — периферия, где центр соотносим с интенционалом.

Итак, для концептуального моделирования в нашей работе была предложена методика анализа значений лексемы *house* – одного из имен концепта ДОМ – HOUSE / НОМЕ в английском языке. Избранный вектор анализа “от слова к значениям (ЛСВ)” позволяет построить концептуальные и когнитивные модели (или сети), в полученных сетях выделить домены (или понятийные области), в пределах которых реализуются ЛСВ лексемы-полисеманта, определить те ЛСВ, которые относятся к домену МЕСТО НАХОЖДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА, и построить их фреймовые сети на основании анализа сочетаемости данных лексем в тех или иных значениях в речи (текстах художественной литературы), после чего построить сетевые модели понятия ДОМ – HOUSE (и ДОМ – НОМЕ);

затем полученные сетевые модели сравниваются друг с другом на предмет выявления сходств и различий; далее выстраиваются синонимические ряды по линиям ЛСВ, именующих концепт ДОМ – HOUSE / НОМЕ в перцелах домена МЕСТО НАХОЖДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА. Затем строится общая интегративная модель концепта ДОМ – HOUSE / НОМЕ с учетом ЛСВ лексем *house* (*n.*) и *home* (*n.*), которые относятся к домену МЕСТО НАХОЖДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА, и их синонимов.

Полученные в ходе данного исследования результаты дали возможность построить концептуальную сеть полисемии полисемантической лексемы *house* (*n.*) – одного из имен концепта ДОМ – HOUSE / НОМЕ и послужили отправной точкой анализа концептуальных признаков концепта ДОМ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Давыденко И.В. Когнитивные характеристики ДОМ – НОМЕ / HOUSE в английской ЯКМ / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 866. – С. 40–44.
2. Давыденко И.В. Когнитивные характеристики полисемантов *house*, *home* в английском языке / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 928. – С. 38–47.
3. Давыденко И.В. Когнитивные характеристики ДОМ – НОМЕ / HOUSE в английской ЯКМ / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 866. – С. 40–44.
4. Давыденко И.В. Когнитивные характеристики полисемантов *house*, *home* в английском языке / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 928. – С. 38–47.
5. Давыденко И.В. “Средства номинации концепта ДОМ в английском языке: семантико-этимологический анализ” / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 954. – С.132–138.
6. Давыденко И.В. “концептуальная сеть полисемии полисеманта *home* (*n.*) – имени концепта ДОМ / НОМЕ” / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 953. – С. 87–94.
7. Давыденко И.В. Архетипический образ концепта ДОМ / ЖИЛИЩЕ в английской картине мира. / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 955.
8. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С.А. Жаботинская // Проблемы загального, германського

- та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького : зб. наук. праць. – Чернівці, 2008. – С. 357–368. 9. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – Ялта, 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259. 10. Жаботинская С.А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С.А. Жаботинская // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.А.Н. Каразина. – № 928. – 2010. – С. 6–20. 11. COLLINS COBUILD English Language Dictionary. – London : Collins Sons & Co Ltd, 1990. – 1704 p. 12. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Ed. by J.Crowther. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 1428 p. 13. 7th Edition / A.S. Hornby. – London, N.Y. : Oxford University Press, 2005. – 1715 p. 14. Longman Dictionary of Contemporary English – Harlow Pearson Education Ltd., 2000. – 1668 p. 15. McMillan English Dictionary for Advanced Learners. International student's edition. – Oxford : Division of McMillan Publishers Ltd., 2002. – 1692 p. 16. MERRIAM-WEBSTER Collegiate Dictionary, 10th edition. – Massachusetts : Merriam-Webster Inc., 1994. – 1560 p.

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО КОНЦЕПТА “ANGST” В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Г. ГРАССА

Н.Н. Диденко, канд. филол. наук (Одесса)

В статье рассматривается эмоциональный концепт ANGST в художественных произведениях Гюнтера Грасса. Исследуется структура эмоционального концепта ANGST и способы его вербальной репрезентации. Концепт ANGST рассматривается как неотъемлемая составляющая концептуальной картины мира Г. Грасса.

Ключевые слова: вербальная репрезентация концепта, ирония, метафора, эмоциональный концепт.

Діденко Н.М. Репрезентація емоційного концепту ANGST у художніх творах Гюнтера Грасса. У статті розглядається емоційний концепт ANGST у художніх творах Г. Грасса. Досліджується структура художнього концепту ANGST та засоби його мовної репрезентації. Концепт ANGST розглядається як невід’ємна складова концептуальної картини світу Г. Грасса.

Ключові слова: емоційний концепт, іронія, метафора, мовна репрезентація концепту.

Didenko N.N. Representation of emotional concept ANGST in the novels by G. Grass. The article deals with study and analysis of the concept ANGST in the novels by Gunther Grass. The structure of the concept ANGST and the methods of his verbal representation are analyzed. The concept ANGST is considered to be an integral part of G. Grass’ conceptual world-description.

Key words: emotional concept, irony, metaphor, verbal representation of concept.

Языковая концептуализация мира определяется, как известно, не только когнитивной, но и эмоциональной деятельностью говорящего. Вербализация эмоций – это процесс, объединяющий механизмы сознания, способствующие порождению речи, и акты бессознательного, инстинктивного выражения эмоциональных переживаний. Эмоциональные состояния доступны прямому визуальному наблюдению, однако описать эмоции можно лишь посредством языка. Субъект речи не только эксплицирует эмоции, но в процессе вербализации формирует определенное оценочное отношение к ситуации и её составляющим.

Эмоциональный культурный концепт есть этнически, культурно обусловленное, сложное структурно-смысловое, как правило, лексически и/или фразеологически вербализованное образование, базирующееся на понятийной основе, включающее в себя помимо понятия, образ и оценку, и функционально замещающее человеку в процессе рефлексии и коммуникации множество однопорядковых

предметов, вызывающих пристрастное отношение к ним человека [5, с. 115].

Анализ эмоциональных концептов имеет целью показать, что эмоции как явления психики имеют чрезвычайно сложную концептуальную структуру [10, с. 200], которая может быть выявлена путем систематизации языковых выражений, используемых носителями языка для обозначения и представления эмоций [2].

Объектом данного исследования является эмоциональный концепт ANGST, а предметом – способы его вербальной репрезентации в романах выдающегося немецкого писателя, лауреата Нобелевской премии по литературе 1999 года – Гюнтера Грасса.

Концепту ANGST, который выражается лексемами *Angst, Schreck, Furcht, Entsetzen*, посвящены работы А. Вежбицкой (2001), Н.А. Красавского (2001), Г.С. Бородкиной (2004), С.В. Зайкиной (2005), О.О. Борисова (2005), Е.Ю. Бутенко (2006), О.С. Путиной (2010) и др.

По мнению А. Вежбицкой, “Angst” – это особое немецкое понятие, которое обнаруживается в немецкой психологии, философии и теологии. Автор прослеживает происхождение специфического немецкого концепта ANGST в духовном, культурном и языковом наследии Мартина Лютера, отмечая, что сама личность Лютера, эпоха, в которой он жил, и его перевод Библии сыграли немаловажную роль в формировании данного концепта.

Специфике эмоциональных концептов в немецкой лингвокультуре посвящена монография Н.А. Красавского (2001). Автор рассматривает базисные эмоции *Angst – страх, Freude – радость, Trauer – печаль, Zorn – гнев*, определяет словарные номинанты этих эмоций и анализирует их историческое развитие, выявляет парадигматические и синтагматические отношения между языковыми единицами, выражающими соответствующие концепты, характеризует концептуализацию эмоций в мифологической, религиозной и современной наивной и научной картинах мира.

Согласно целому ряду исследователей, лексема “Angst” представляет собой “невыразимый страх” или “страх”, связанный с жизненными обстоятельствами как таковыми, а не с какими-то конкретными опасностями. В психологии понятие “страх” определено как отрицательная эмоция, возникающая в результате реальной или воображаемой опасности, угрожающей жизни организма, личности, защищаемым ею ценностям. Лексикографическая дефиниция строится на синонимических отношениях слова – “сильное опасение, тревожное состояние души от испуга, от грозящего либо предстоящего действия” [3, с. 627].

Концепт ANGST – это концепт абстрактного имени, он не носит фиксированного характера, текуч, более индивидуален, чем концепты конкретных имен и определяется морально-нравственными нормами и традициями общества. Данный концепт демонстрирует особенности внутреннего мира индивида, а именно: состояние депрессии, тревоги, незащищенности, неуверенности, боязни.

Цель данной статьи заключается в исследовании структуры эмоционального концепта ANGST

и способов его вербальной репрезентации в художественных произведениях Гюнтера Грасса.

Поставленная цель предусматривает решение следующих задач:

1) исследовать средства реализации концепта ANGST в языке – на материале лексикографических источников разных типов;

2) исследовать данный концепт в речи, на материале романов Г. Грасса “*Beim Häuten der Zwiebel*” и “*Hundejahre*”.

Актуальность исследования определяется общей направленностью современной лингвистики на комплексное изучение художественного текста в русле когнитивной науки.

Поскольку концепт, по мнению Ю.С. Степанова, имеет слоистое строение и разные его слои являются результатом культурной жизни разных эпох, целесообразно обратиться к словарным статьям в поисках дополнительных значений исследуемого концепта:

Базовый концепт (ядро концепта или имя концепта) – ANGST. Инвариантный компонент (при ядерная зона):

1. *Furcht, Bangen, Bangigkeit, Angstgefühl, Beklemmung, Grauen, Grausen, Entsetzen, Lähmung, Schrecken, Panik, Horror.*
2. *Befürchtung, Besorgnis, Sorge, Unruhe, Verzagtheit, Kleinmut, Scheu, Hemmungen, Phobie* [9, с. 25].

По данным этимологического словаря Якоба и Вильгельма Гримма, лексема “Angst” – германского происхождения „angusti“, „angustiz“ = Enge, Verdruß:

1. *Furcht, Grauen in gefahrvoller Situation, vor möglichem Geschehen*
2. *als Lebensgefühl: Beunruhigung, Beklemmung*
3. *Bedrückung, Bedrängnis, auch Mühe* [8, с. 358–360].

Понятийный объём языковой единицы “Angst” – “страх” согласно толковым словарям немецкого языка составляют следующие значения:

1. *große Sorge, Unruhe;*
2. *unbestimmtes, oft grundloses Gefühl, bedroht zu sein* [7, с. 228].

Исследование концепта предполагает рассмотрение ассоциативных полей, с которыми он связан. Ассоциативный ряд составляют единицы, номинирующие признаки рассматриваемого концепта – концептуальные признаки:

1. “*vor dem Tod*” – страх смерти;
2. “*vor der Strafe*” – страх перед наказанием;
3. “*kinderlos zu sein*” [6, с. 64] – страх не иметь детей.

ANGST можно отнести к динамическим концептам, так как он не имеет постоянных фиксированных ассоциатов, изменяется в зависимости от индивидуальных особенностей человека и ситуации и способен развиваться и пополняться новыми ассоциациями. В то же время он является лингвокультурным концептом, прошедшим различные пути становления и тесно связанным с культурой народа и первоначальным значением основного номинанта концепта, означавшего физическую величину “узость пространства”, а также “сдавливание (горла), стеснение, нужду, узость, плен, душуше”.

Специфика репрезентации эмоций в языке определяется метафорическими дескрипциями эмоций, изучение которых обнаруживает скрытые связи между различными феноменами окружающей действительности. По мнению О.О. Будянской и Е.Ю. Мягковой, “многие аспекты того, как мы концептуализируем *страх*, обусловлены нервной системой. Концептуальные метафоры и метонимии, которые используются для понимания *страха*, не являются произвольными: наоборот, они мотивированы нашей физиологией, т.е. реальное содержание концептов соотносится с чувственным опытом” [1].

В художественной картине мира Гюнтера Граса эмоциональный концепт ANGST представлен прямыми (*Angst*), вторичными (*Furchten*, *Furcht*, *Befürchtung*) и косвенными (*Dauergast*, *Zähneklappern*) типами номинаций. Общее число ситуаций, элементом которых являются вышеуказанные лексемы и их словоформы, составило 244 (см. табл. 1).

Таблица 1

Эмотивная номинация	Число появлений в тексте	Частота появлений в тексте в %
Angst	138	56,6 %
Furchten	43	17,6%
Furcht	35	14,3%
Befürchtung	16	6,5%
Zähneklappern	12	4,9%

Вслед за В.З. Демьянковым, мы выделяем в нашем анализе три главных класса предложений, в которых автор вербализирует эмоциональный концепт ANGST: (1) индивид, испытывающий страх, является подлежащим, (2) подлежащим является слово “страх” или его синоним, (3) страх выступает в роли коагенса [4, с. 35–36].

В первом классе случаев страх бывает контрагентом, каузатором, локативом или объектом, например:

страх – каузатор “...*aus Angst pinkelte ich mir in die Hosen nass*” (BHZ, 243);

страх как объект “*Ich schmeckte die Angst und lernte das Fürchten*” (BHZ, 173).

Во втором классе, когда страх или его синоним выступает в роли подлежащего, человек, испытывающий эту эмоцию, может упоминаться в том же предложении как посессор “*Die Furcht nahm Besitz von mir*” (BHZ, 141); “*die Befürchtung quälte mich*” (BHZ, 161–162). Еще одна разновидность – когда человек, испытывающий страх, не упоминается даже в ближайшем контексте, и эмоции придается статус живого самостоятельно действующего существа: “*Die Platzganzheit, die Nichtung, angstbereit und zusammenstückbar*” (HJ, 461).

Наконец, приведем примеры третьего класса, когда страх или его синоним выступает в роли коагенса: “*Neben mir Zähneklappern, vielstrophig*” (BHZ, 141).

В табл. 2 приводятся примеры распределения отобранного нами фактического материала по группам в соответствии с основными признаками/моделями, по которым описывается ANGST/СТРАХ.

Таблиця 2

Метафорическая вербализация концепта ANGST в романах Г. Грасса

Концепт	Описание	Вербальная репрезентация концепта
страх	онеметь от страха	<i>Angst hat mich stumm gemacht; Angst verschlägt uns das Wort</i>
	страх мучает	<i>quälte mich die Befürchtung</i>
	страх охватывает	<i>von Angst besetzt...; die Furcht nahm Besitz von mir; Angst nahm meinen Schlaf in Besitz</i>
	обучаться страху	<i>lernte ich mich zu fürchten; ich lernte das Fürchten</i>
	страх-предмет	<i>Angst – abzuwerfendes Gepäck</i>
	увидеть страх	<i>Angst war seinem Gesicht abzulesen</i>
	пробовать страх на вкус	<i>schmeckte er die Angst</i>
	страх отпускает	<i>die Angst von ihm abließ</i>
	страх – живое существо	<i>Angst – Dauergast; Angst hat in meinem Schlaf häuslich eingerichtet</i>

Таким образом, мы видим, каково бытовое восприятие страха в эмоциональной художественной картине мира исследуемого автора: человека охватывает страх, страх мучает, человек немеет от страха и т.д. Более того, страх может выступать в роли живого существа: *страх поселился, обосновался, овладел*. Гюнтер Грасс также представляет свой эмоциональный художественный концепт ANGST как науку, которой можно обучиться. Основные метафоры, вокруг которых строится описание концепта ANGST в произведениях Г. Грасса: СТРАХ – ЭТО ЖИВОЕ СУЩЕСТВО; СТРАХ – ЭТО ПРЕДМЕТ; СТРАХ – ЭТО НАУКА.

Разрушая стереотипы об особом отношении немцев к страху, писатель играет с этим понятием, пытается заставить всех поверить, что страху можно обучиться (то есть преодолеть, победить страх). Так, например, одна из глав романа “Beim Häuten der Zwiebel”, в которой автор повествует о своём пребывании на фронте, носит название “Wie ich das Fürchten lernte” – “Как я страху учился”. В ней Гюнтер Грасс достаточно метафорично и не без самоиронии повествует о том, как он научился страху:

“...aus Angst pinkelte ich mir die Hosen naß, lernte schnell, mich zu fürchten, begann im Wald zu singen, konnte im Stehen schlafen, mich in Lügengeschichten retten, mir ohne Fett, Fleisch,

Fisch und allerlei Gemüse schmackhafte Braten und Suppen erfinden, zudem Gäste aus den entlegensten Zeiträumen zu Tisch bitten; sogar Zukünftiges aus der Hand zu lesen, hatte ich gelernt, war aber von einem Schulabschluss, der mir Universitätsreife bescheinigt hätte, unüberbrückbar entfernt” (Grass 2006, 243).

Такая концептуализация страха оказывается для Грасса единственным возможным способом описания фантазмагоричной картины смерти и насилия. Так, например, танковая атака во время боевых действий между Форстом и Мускау есть не что иное, как первая лекция по обучению страху. Стрельбу из танка писатель цинично сравнивает с игрой на органе:

“Drei Minuten, eine Ewigkeit lang mag die Orgel spielen. Von Angst besetzt pisse ich mir in die Hose. So kurz die Zeitspanne war, sie genügte: schon im Verlauf erster Lektion lernte ich, mich zu fürchten. Die Furcht nahm Besitz von mir” (BHZ, 141).

В следующем примере Гюнтер Грасс вербализует эмоциональный концепт ANGST с помощью метафоры “Dauergast” – страх “поселился, обосновался по – домашнему”. Ирония возникает здесь из-за несоответствия формы “Dauergast” содержанию “Angst”:

“Er soll mich, weil ich ohne Bewusstsein war, über den Rücksitz seines Motorrades gelegt,

angeschnallt und geradewegs in die benachbarte Lazarettstadt, nach Marienbad gebracht haben, wo für den Panzerschützen tatsächlich der Krieg aufhörte und die Angst von ihm abließ; wenn gleich später meinen Schlaf in Besitz nahm und sich in ihm häuslich als Dauergast eingerichtet hat” (BHZ, 179).

Заслуживает внимания также вербализация концепта ANGST в заключительной главе второй части романа “Hundejahre”, где предпринята попытка обнаружить “присутствие смысла в подземном бункере Вождя”. В последней битве за Берлин Фюрер, укрывшись в своём бункере, бросает все немецкие войска на поиски сбежавшего пса по кличке Принц. Поиски любимой собаки вождя описываются Гюнтером Грассом в духе Хайдеггера и тем самым вызывают у читателя комический эффект:

“Nichts wird laufend nachvollzogen und substantiviert. Das vom Fernsinn durchstimmte Nichts offenbart an allen Frontabschnitten die Angst. Die Angst ist da. Die Angst verschlägt uns das Wort. Ende” (HJ, 456).

Человеку свойственно превращать свой “страх ничто” в “страх чего-либо”, лишь тогда он может начать защищаться. Данный эпизод комичен тем, что “люди немеют от страха” – “*die Angst verschlägt uns das Wort*” по неизвестной причине. Их пугает “ничто” – “*Nichts*”. Сарказм писателя заключается в несоизмеримости риска, которому люди подвергаются опасности, и причины, по которой они идут на смерть.

Проведенное нами исследование эмоционального концепта ANGST в произведениях Г. Грасса позволяет сделать вывод о том, что склонность писателя к иронии, а также самоиронии проявляется даже в вербализации такого негативного эмоционального концепта как “страх”. Эмоциональный концепт ANGST в произведениях Гюнтера Грасса лингвистически объективирован различными языковыми техниками – прямыми (*Angst*), вторичными (*Furchten, Furcht, Befürchtung*) и косвенными (*Dauergast, Zähneklappern*) типами номинаций. Способом вербальной репрезентации концепта ANGST выступает метафора (персонификация).

Посредством метафор в художественной картине мира Г. Грасса возникает ирония разной степени интенсивности: самоирония – ирония – сарказм.

Перспективным представляется рассмотрение динамики эмоционального концепта ANGST в немецкой лингвокультуре.

ЛИТЕРАТУРА

1. Будянская О.О. Сопоставление средств описания эмоций в английском и русском языках (на примере страха) / О.О. Будянская, Е.Ю. Мягкова // Язык, коммуникация и социальная среда : Междунар. сб. науч. тр. – Вып. 2. – Воронеж, 2002. 2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М., 1996. – 416 с. 3. Даль В.И. Толковый словарь русского языка. Современная версия / В.И. Даль. – М. : Изд-во ЭКСМО – Пресс, Изд-во ЭКСМО-МАРКЕТ, 2000. – 736 с. 4. Демьянков В.З. Лингвopsихология как раздел когнитивной лингвистики, или: Где эмоция – там и когниция / В.З. Демьянков // С любовью к языку : сб. науч. тр. Посвящается Елене Самойловне Кубряковой ; отв. ред. В.А.Виноградов. – М. : Ин-т языкознания РАН; Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2002. – С. 29–36. 5. Красавский Н.А. Русская и немецкая концептосферы эмоций (опыт лингвокультурологического анализа словарных статей) / Н.А. Красавский // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2002. – С.113–119. 6. Agricola E. Wörter und Wendungen: Wörterbuch zum dt. Sprachgebrauch / hrsg. von Erhard Agricola. 13., unveränderte Auflage. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1988. – 818 S. 7. Brockhaus F.A. Deutsches Wörterbuch in sechs Bänden. Herausgegeben von Gerhard Wahrig Fünfter Band A-BT / F.A. Brockhaus. – Wiesbaden Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart, 1980. – 805 S. 8. Grimm J. Deutsches Wörterbuch von 16 Bde. [in 32 Teilbänden] / J. Grimm, W. Grimm. – Band 1, Leipzig, 1957. – 1971 S. 9. Grosses Wörterbuch Synonyme. Buch und Zeit Verlagsgesellschaft GmbH. Köln, 2000. – 448 S. 10. Lakoff G. The cognitive model of anger inherent in American English / G. Lakoff, Z. Kövecses // Cultural models in language and thought. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – P. 195–221.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Grass G. Beim Häuten der Zwiebel / Günter Grass. – Steidl Verlag, Göttingen, 2006. – 480 S. (BHZ) 2. Grass G. Hundejahre / Günter Grass. – Steidl Verlag, Göttingen, 1993. – 744 S. (HJ)

УДК 811.111-26:81'42:141.311

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В ІДІОСТИЛІ ДЖУЛІАНА БАРНСА: ПОЕТИКО-КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

О.Я. Дойчик, канд. філол. наук (Івано-Франківськ)

У статті досліджуються механізми виникнення та функціонування індивідуально-авторських метафор, що відтворюють ключові концепти ідіостилю сучасного британського письменника Джуліана Барнса, зокрема концепт FEAR OF DEATH. Аналіз концептуальних метафор здійснюється шляхом залучення теоретичних напрацювань когнітивної поетики. Застосування методу моделювання мереж концептуальної інтеграції дає змогу адекватно відтворити авторське осмислення концепту FEAR OF DEATH.

Ключові слова: ідіостиль, когнітивна поетика, концептуальна метафора, теорія концептуальної інтеграції, багатомасштабна концептуальна мережа.

Дойчик О.Я. Концептуальная метафора в идиостиле Джулиана Барнса: поетико-когнитивный анализ. В статье исследуются механизмы возникновения и функционирования индивидуально-авторских метафор, репрезентирующих ключевые концепты идиостиля современного британского писателя Джулиана Барнса, в частности, концепт FEAR OF DEATH. Для анализа концептуальных метафор используется теоретическая база когнитивной поэтики. Применение методики моделирования сетей концептуальной интеграции позволяет адекватно отобразить авторское понимание концепта FEAR OF DEATH.

Ключевые слова: идиостиль, когнитивная поэтика, концептуальная метафора, теория концептуальной интеграции, многомасштабная концептуальная сеть.

Doichyk O.Ya. Conceptual Metaphor in Julian Barnes' Idiostyle: Cognitive Poetic Analysis. The article deals with the analysis of mechanisms of creation and functioning of individual conceptual metaphors, representing key concepts of Julian Barnes' idiostyle, in particular, the concept FEAR OF DEATH. The analysis of conceptual metaphors is done by means of the theoretical base of cognitive poetics. To adequately decode the author's understanding of the concept FEAR OF DEATH the method of conceptual integration networks modeling is used.

Key words: idiostyle, cognitive poetics, conceptual metaphor, conceptual integration theory, multiple-scope conceptual network.

Для сучасної лінгвістики актуальною є проблема лінгвокогнітивних характеристик аналізу ідіостилю автора художнього твору (праці Л.І. Белехової, Н.С. Болотнової, О.П. Воробйової, О.М. Кагановської, О.В. Мазепоної, Е. Семіно, І.А. Тарасової, О.Г. Фоменко та інших). У поетико-когнітивному вимірі ідіостиль автора художнього твору визначається як опосередкований у художньому тексті мовно-ментальний портрет письменника, який відображається у специфіці індивідуально-авторської концептуалізації дійсності, що детермінується системою особистісних цінностей.

Когнітивні лінгвісти [14; 15] стверджують, що наша концептуальна система, у термінах якої

ми мислимо і діємо, є повністю метафорична за своєю природою. Іншими словами, метафора присутня у повсякденному житті, у мовленні та думках. Концептуальна метафора, згідно з Дж. Лакоффом, – це розуміння і переживання певних явищ і речей (абстрактних) у термінах конкретних. В концептуальній метафорі відбувається взаємодія домену джерела (source domain) і домену цілі (target domain).

Більша частина нашої концептуальної системи є метафорично структурованою, тобто більшість концептів (target domain) частково осмислюються у термінології інших концептів (source domain), а явища лінгвістичні виражають втілене розуміння

© Дойчик О.Я., 2013

світу [14, с. 56]. Наше бачення світу і себе у цьому світі концептуалізується повсякденною свідомістю через емпіричні уявлення, що впливають із фізичного сенсомоторного досвіду людства, пропущеного крізь культурологічний фільтр [3, с. 19]. Таке осмислення відбувається переважно за аналогією, тому “ми не можемо думати абстрактно, не думаючи метафорично” [11, с. 266].

На думку Е. Семіно, якщо метафоричні моделі відіграють важливу роль у повсякденному мовленні, то можна стверджувати що такі моделі відображають концептуальні зв'язки, поширені серед носіїв однієї мови. У межах цієї теоретичної парадигми можна вважати, що конвенційні використання метафор відображають картину світу, спільну для членів однієї і тієї ж лінгво-культурної спільноти [16, с. 108]. Дослідження, які відкрили зв'язок між концептуальними метафорами та картиною світу певної культурної спільноти [15; 16], знайшли своє продовження у спробах виявити, як метафоричні моделі у межах певного художнього тексту відображають концептуальну систему його творця [3; 4; 7; 17]. На індивідуальному рівні систематичне вживання певної метафори чи метафор відображає ідіосинкретичні когнітивні звички, індивідуальний спосіб осмислення та ослівеснення світу, або, іншими словами, індивідуальний когнітивний стиль [17, с. 147].

Як зазначає Л.І. Белехова, у художній творчості існує принцип поетичного порушення когнітивних процесів (*violation of cognitive processes*). Тобто, “особливе бачення предмету, ефект його естетичної та емотивної значущості” створюється шляхом модифікації, а часом і деформації когнітивних процесів та операцій, які задіяні у регулярних процесах формування поетичних образів [1, с. 175]. Результатом таких навмисних деформацій може бути створення новообразів – кенотипів (які здійснюють прорив у звичному концептуальному просторі поняттєвої системи людини) та ідіотипів (які характеризуються авторським стилем (ідіостилем) словесного втілення відомих концептів і містять несподівані способи відображення картини світу) [1, с. 337, 354], або існування прихованих мегаметафор в художньому творі [3, с. 19].

Розрізняють метафору концептуальну, яка є інструментом когніції і зосереджується на змісті та референційній функції, яку вона виконує; і метафору стилістичну, яка є засобом образності, зосереджується на формі і виконує поетичну функцію. Перша – це конвенційна метафора, яка відображає систематичні, зафіксовані в досвіді, кореляції між явищами, структурує повсякденну концептуальну систему людини; тоді як друга – це образна метафора, яка дозволяє людині по-новому глянути на явища дійсності [2, с. 63].

Метою статті є простежити механізм створення та функціонування індивідуально-авторських метафор, що відтворюють ключові концепти ідіостилю Джуліана Барнса, зокрема концепт FEAR OF DEATH.

Серед найбільш відомих сучасних письменників-постмодерністів (М. Аміс, П. Акройд, У. Еко, П. Зюськінд, Дж. Фаулз, К. Кізі та ін.) Джуліан Барнс займає почесне місце, оскільки його творча манера, поєднуючи риси постмодернізму (зокрема, символізм, фрагментарність, релятивізм, ризомність, стратегія подвійного кодування, іронія тощо), виходить за межі постмодернізму і характеризується неповторністю, оригінальністю і впізнаваністю.

Об'єктом нашого дослідження є ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвокогнітивному вимірі. Предметом дослідження виступають індивідуально-авторські метафори як засоби втілення ключових концептів авторського ідіостилю. Матеріалом слугує вибірка мовних засобів вербалізації концепту FEAR OF DEATH у романах Джуліана Барнса “A History of the World in 10 1/2 Chapters” і “Metroland”.

На сучасному етапі, як зазначає О.П. Воробйова, у межах когнітивної поетики вже накопичено певний корпус інтерпретацій художніх текстів [1; 4; 17], де домінують виступають методика реконструкції ключових концептуальних метафор або їх конфігурацій.

Продуктивною є також методика побудови мереж концептуальної інтеграції – теорія концептуального блендингу (запропонована і докладно розроб-

лена у працях М. Тернера і Ж. Фоконьє [9; 10; 18] та в інших дослідженнях [4; 8; 12; 16; 18], яка дає змогу простежити за розвитком авторської думки, оскільки саме ця методика застосовується для аналізу локальних, динамічних процесів у мові та мисленні (“online processes”) [9, с. 245].

Теорію концептуальної інтеграції (теорію блендингу) було створено для розв’язання конфліктів між сферою джерела та сферою цілі, які можуть виникати при творчій метафоричній концептуалізації дійсності. Конфлікт виникає, як правило, при спробах з’єднати сценарії з обох просторів (джерела і цілі) в одне ціле. Мета функціонування блендингової теорії полягає у поясненні динамічних (online) смислових утворень шляхом побудови мережі ментальних просторів [10, с. 3]. У той час як сфери джерела і цілі у теорії когнітивної метафори характеризуються стабільністю і закріплені у пам’яті мовця, ментальні простори у теорії концептуальної інтеграції репрезентують короточасні когнітивні утворення, похідні від існуючих доменів (джерела та цілі) та концептуальних метафор, відтворюючи динамічні процеси мислення [16, с. 114]. Ментальний простір – це концептуальний “пакет інформації”, який розгортається онлайн, тобто у момент розуміння та дії [9, с. 136; 13, с. 227].

Теорія концептуального блендингу передбачає застосування чотирьох ментальних просторів для пояснення процесу зародження та сприйняття специфічних метафоричних конфігурацій. Сюди входять: два вхідні простори (input spaces), які асоціюються зі сферами джерела та цілі у теорії концептуальної метафори, а також породжуючий простір (generator space), який відтворює концептуальну структуру, спільну для обох вхідних просторів, та емергентний простір (blended space) зі своєю власною структурою, де мовний матеріал з обох вхідних просторів взаємодіє особливим чином, відображаючи приховані авторські смисли [12, с. 104]. Елементи вхідних просторів проєктуються у бленд вибірково [9, с. 142]. Ментальні простори – це дуже часткові одиниці, які містять власні елементи, структуруються фреймами і когнітивними моделями. Організуючий фрейм ментального

простору – це фрейм, який специфікує природу релевантної діяльності, подій та учасників та відображає зв’язки між елементами у ментальному просторі [9, с. 158].

Когнітивна теорія метафори первинно розроблена для ідентифікації регулярних моделей метафоричної концептуалізації, тобто для конвенційних метафор, тоді як блендингова теорія досліджує нові та унікальні метафори [12, с. 110]. Виходячи з цього, у нашому дослідженні ідіостилі Джуліана Барнса аналізуємо індивідуально-авторські метафори, які репрезентують концепти в особливому осмисленні, із застосуванням поетико-когнітивної методики побудови мереж концептуальної інтеграції, яка дозволяє більш глибоко відтворити авторські конотації.

Головною рисою індивідуальної концептуалізації дійсності письменника є акцентування уваги на екзистенційних виявах людського буття. Мовне вираження трагічного світовідчуття характеризується глибиною осмислення складних життєвих ситуацій, дихотомій морального вибору.

На думку Джуліана Барнса, складна і суперечлива соціальна реальність, з нівеляцією усіх ціннісних координат, заміною людського фактору штучним інтелектом, постійною загрозою ядерної війни, породжує в людині страх, невпевненість у завтрашньому дні та формує відчуття власного тотального безсилля: *That is what’s wrong with the world <...> We’ve given up having lookouts. We don’t think about saving other people, we just sail on by relying on our machines* [5, с. 95–96].

В індивідуальній концептосфері Джуліана Барнса, враховуючи його атеїстичне виховання, проблема існування Бога і життя після смерті є надзвичайно актуальною, тому питання безсмертя душі та існування Вищої сили цікавить його з різних позицій. Він намагається врахувати всі можливі теорії, зіставивши їх із власними інтуїтивними здогадами, і наділяє героїв романів своїми переживаннями. Неможливість як для героїв, так і для самого письменника з’ясувати правду зумовлює появу страху перед невідомим: *The fear of death would always arrive while I was lying on my right side, facing*

out towards the window and the distant railway line [6, с. 58]. “Невідоме” знаходиться в майбутньому і неминуче втілюється виключно у понятті смерті. І смерть, і страх, актуалізовані у романах Джуліана Барнса “A History of the World in 10 1/2 Chapters”, “Metroland”, “Staring at the Sun” та “Nothing to Be Frightened of”, в індивідуальній картині світу автора об’єднуються у концепт FEAR OF DEATH.

Концепт FEAR OF DEATH представлений у романах письменника численним мовним матеріалом. З погляду його метафоричного відтворення цікавим є уривок із тексту роману “A History of the World in 10 1/2 Chapters”, де страх смерті передається імпліковано: *I admire her because she’s got this job of sleeping that we all have to do, every night, carelessly, until we die, much better worked out than I have. She handles it like a sophisticated traveller unthreatened by a new airport. Whereas I lie there in the night with an expired passport, pushing a baggage trolley with a squeaking wheel across to the wrong carousel* [5, с. 224].

Декодувати приховані смисли можна за допомогою багатомасштабної моделі концептуальної інтеграції (multiple-scope network, за термінологією Ж. Фоконьє [10, с. 279]), в якій вхідні простори мають різні організуючі фрейми, а організуючий фрейм емергентного простору, включаючи проекції кожного з них, має власну структуру, яка не є похідною від жодного із вхідних просторів.

На рис. 1 відобразимо концептуальну мережу, вхідними просторами якої виступають SLEEPING (input 1), TRAVELING (input 2), DEATH (input 3), FEAR (input 4).

Досліджувана метафора виявляє свій зміст завдяки поєднанню (combination, у термінології З. Кьовечеша [13, с. 47–49]) кількох концептуальних метафор (LIFE IS JOURNEY, DEATH IS DEPARTURE / DEATH IS GOING TO A FINAL DESTINATION, DEATH IS SLEEP, SLEEPING IS TRAVELLING) та поступовій зміні ракурсу концептуалізації (elaboration, у термінології З. Кьовечеша [13, с. 47–49]): сон зображено як спокійний вид

діяльності, однак зіставлення фрейму сну із фреймом подорожі (SLEEPING IS TRAVELLING) шляхом нарощування виявляє негативні аспекти, пов’язані із подорожуванням (*an expired passport, pushing a baggage trolley with a squeaking wheel across to the wrong carousel*), які у вигляді асоціацій (*a squeaking wheel*) провокують неприємні відчуття, котрі, у свою чергу, екстраполюються на фрейм сну. Не відвідуваний раніше аеропорт викликає страх у оповідача (agent 2), (що передається запереченням присутності страху у його дружини (agent 1), чий емоційний стан протиставляється його власному емоційному стану) і відображає у ширшому розумінні страх перед невідомим. Невідоме майбутнє у концептосфері Дж. Барнса пов’язується зі страхом смерті: концепт FEAR OF DEATH вводиться фразою *until we die* та лексемою *unthreatened*, доповненими попереднім контекстом (*Every so often I find myself catapulted out of bed with fear of time and death, panic at the approaching void* [5, с. 223]). Породжуючий простір концептуальної мережі виявляє кореляції метафор SLEEPING IS TRAVELLING і DEATH IS DEPARTURE, де організуючим фреймом є TRAVELLING (input 2), який структурує фрейм сну і фрейм смерті. Створений емергентний простір виявляє, що причиною неспокійного сну оповідача є страх смерті.

Здійснений аналіз виявив, що для творчої манери Дж. Барнса притаманне зародження нових образів, адекватне дослідження яких можливе шляхом залучення теоретичних напрацювань та методів когнітивної поетики. Зокрема, застосування методу моделювання мереж концептуальної інтеграції дало змогу повніше розкрити функціонування метафор у ідіостилі письменника. Перспективним, на наш погляд, є подальше вивчення індивідуально-авторських метафор, які репрезентують ключові концепти в ідіостилі Джуліана Барнса. Аналіз концептуальних метафор з використанням теорії концептуальної інтеграції доповнює вивчення ідіостилу письменника у лінгвокогнітивному вимірі.

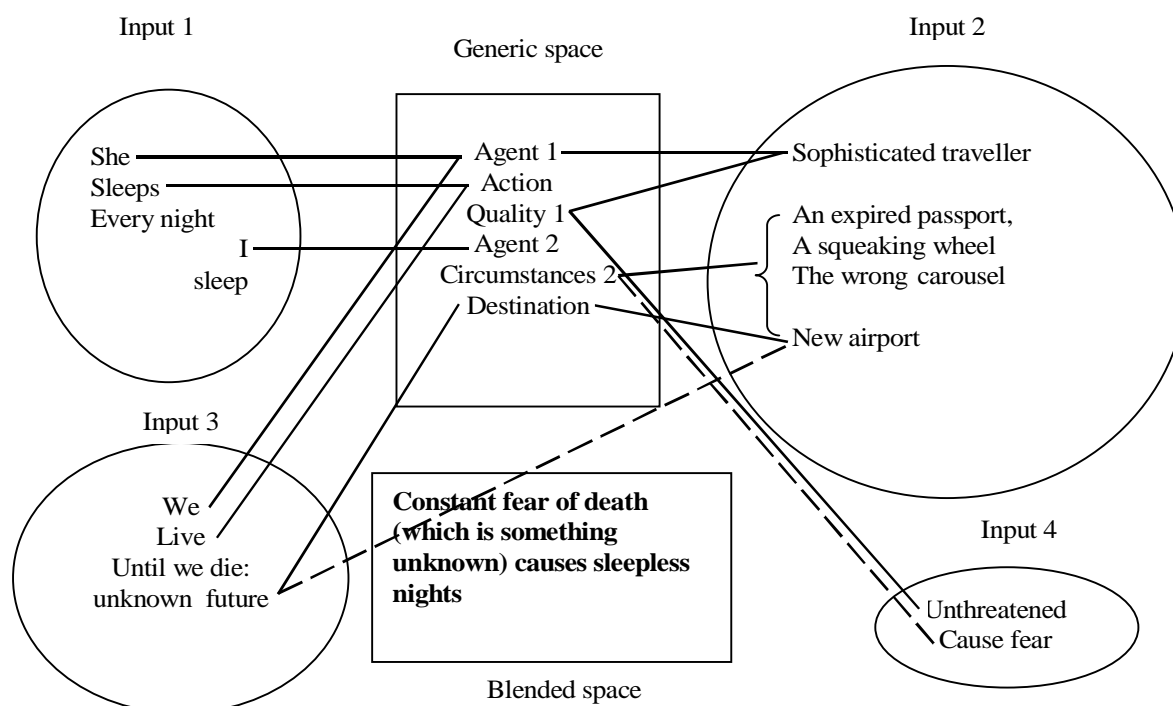

Рис. 1. Концептуальна мережа ментальних просторів для метафори SLEEPING IS TRAVELLING

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Л.І. Белехова. – Київ, 2002. – 461 с. 2. Ваховская О.В. Метафорические средства концептуализации греха в англоязычном дискурсе / О.В. Ваховская, И.С. Шевченко // Записки з романо-германської філології. – Вип. 25. – 2010. – С. 62–75. 3. Воробйова О.П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи / О.П. Воробйова // Вісник Харків. нац. ун-ту. – 2004. – № 635. – С. 18–22. 4. Воробйова О.П. Евристика модерністського дискурсу у когнітивно-поетологічному висвітленні (на матеріалі оповідань Вірджинії Вулф) [Електронний ресурс] / О.П. Воробйова. – 2009. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vknl/fil/2009_1/5. 5. Barnes J. A History of the World in 10 S Chapters / J. Barnes. – New York : Vintage Books, 1989. – 308 p. (Н). 6. Barnes J. Metroland / J. Barnes. – London : Picador, 1980. – 214 p. 7. Black E. Metaphor, Similie and Cognition in Golding’s The Inheritors / E. Black // Language and Literature. – 1993. – 2. – P. 37–48. 8. Coulson S. Semantic Leaps : Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction / S. Coulson. – Cambridge University Press, 2006. –

304 p. 9. Fauconnier G. and Turner M. Conceptual Integration Networks / G. Fauconnier, M. Turner // Cognitive Science. – 1998. – 22/2. – P. 133–187. 10. Fauconnier G. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind’s Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – N.Y. : Basic Books, 2002. – 440 p. 11. Freeman M. Poetry and the Scope of Metaphor : Toward a Cognitive Theory of Literature / M. Freeman // Metaphor and Metonymy at the Crossroads : A Cognitive Perspective / [ed. by A. Barcelona]. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2000. – P. 253–281. 12. Grady E.J. Blending and Metaphor [Електронний ресурс] / J.E. Grady, T. Oakley, S. Coulson // Metaphor in Cognitive Linguistics : Selected Papers from the Fifth International Cognitive Linguistics Conference / [ed. by R. W. Gibbs, G.J. Steen]. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – 1997. – P. 101–124. – Режим доступу : <http://blending.stanford.edu>. 13. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kövecses. – Oxford etc. : Oxford University Press, 2002. – 375 p. 14. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind / George Lakoff. – Chicago : Chicago Press, 1987. – 614 p. 15. Lakoff G., Turner M. More than Cool Reason : A Field Guide to Poetic

- Metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago : Chicago University Press, 1989. – 230 p. 16. Semino E. A Cognitive Stylistic Approach to Mind Style in Narrative Fiction / E. Semino // *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis* / [ed. by Elena Semino and Jonathan Culpeper]. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – 2002. – P. 95–122.
17. Semino E. Metaphor and Mind Style in Ken Kesey’s “One Flew Over the Cuckoo’s Nest” / E. Semino, K. Swindlehurst // *Style*. – 1996. – № 30. – 1. – P. 143–166. 18. Turner M. Frame Blending / M. Turner // *Frames, Corpora, and Knowledge Representation* / [ed. by Rema Rossini Favretti]. – Bologna : Bologna University Press, 2008. – P. 13–32.

УДК 811.111:81'37:159.955

**КОНЦЕПТ ЭМОЦИЯ КАК ОЯЗЫКОВЛЕННАЯ
КАТЕГОРИАЛЬНО-МОДУСНАЯ ЕДИНИЦА ЗНАНИЯ
МАТРИЧНОГО ФОРМАТА**

Ю.Ю. Шамаева, канд. филол. наук (Харьков)

Данная статья посвящена обсуждению структурно-содержательных особенностей концепта ЭМОЦИЯ как категориально-модусной единицы знания матричного формата, объективированной средствами языка. Исходя из понимания концепта ЭМОЦИЯ как интегративной ментально-вербальной репрезентации многоаспектного эмоционального знания, включающей оценку, выделяются два типа эмоциональных концептов – относящиеся к аккумуляции и хранению знаний операционально-замкнутые и связанные с дискурсивной интеракцией экспериенцеров событийно-динамические.

Ключевые слова: категория, концепт ЭМОЦИЯ, матричный формат знания, модусный концепт, эмоция.

Шамаева Ю.Ю. Концепт ЭМОЦІЯ як вербалізована категоріально-модусна одиниця знання матричного формату. Стаття присвячена обговоренню структурно-сміслової специфіки концепту ЕМОЦІЯ як категоріально-модусної одиниці знання матричного формату, об'єктивованої засобами мови. Виходячи з розуміння концепту ЕМОЦІЯ як інтегративної ментально-вербальної репрезентації багатоаспектного емоційного знання, що включає оцінку, диференціюються два типи емоційних концептів – операційно-замкнені, що стосуються акумуляції та зберігання знань, та подійово-динамічні, пов'язані з дискурсивною інтеракцією експерієнцерів.

Ключові слова: емоція, категорія, концепт ЕМОЦІЯ, матричний формат знання, модусний концепт.

Shamayeva Yu.Yu. Concept EMOTION as a verbalized categorial-modus unit of matrix format knowledge.

The present article focuses on discussing the structural and content peculiarities of the concept EMOTION as a verbally objectivized categorial-modus unit of matrix format knowledge. Understanding the concept EMOTION as an integrative mental-verbal representation of multi-aspect emotional knowledge, including evaluation, there have been revealed two major types of emotional concepts – operationally closed loop ones, referring to accumulating and storing knowledge, and situationally dynamic ones, connected with experiencers' discursive interaction.

Key words: category, concept EMOTION, emotion, matrix format knowledge, modus concept.

Целью настоящей статьи является выявление структурно-содержательных особенностей концепта ЭМОЦИЯ как категориально-модусной единицы знания матричного формата, репрезентированной средствами языка, с методологически необходимой дифференциацией статического и динамического измерений концептуализации эмоций в зависимости от интенций и объекта познания экспериенцера. Достижение данной цели предполагает выполнение следующих задач: обосновать статус концепта ЭМОЦИЯ как интегративной основы когнитивно-языковой категории эмоционального знания матричного формата, включающей гносеоло-

гические операционально-замкнутые и онтологические событийно-динамические эмоциональные концепты; раскрыть специфику концепта ЭМОЦИЯ как модусного концепта, который является основанием двух принципиально разных типов категорий внутри общей системы модусной категоризации – оценочной категории эмоций и категории оценочно-эмоциональных/эмоциогенных слов-репрезентантов соответствующего эмоционального концепта.

Теоретико-методологической базой для решения вышеуказанных задач являются разрабатываемые в современной антропоцентрической

© Шамаева Ю.Ю., 2013

лінгвокогнітології теорії концептуалізації і категоризації [4; 8; 11; 17; 38], а також розуміння мови як однієї з когнітивних здібностей людини в фокусі метакогніції – “області лінгвістического знання, котра досягається в процесі пізнання самої мови і котрої називають “когніцією о когніції”, маючи на увазі, що когніція тут орієнтована на її ж власний аналіз” [17, с. 54].

Ми являємося частиною світу, котрий “суб’єктивізує” (по М.К.Мамардашвілі), і без нашої думки, нашої емоції, нашої дії в світі світ буде *другим світом*” [18, с. 272]. В феноменології людини емоції є суб’єктивною формою існування біологічного значення [1; 9], надаючи мозку “важне засіб навігації в морі сенсорної інформації, автоматично запускаючи відповідну реакцію, забезпечуючу нам найбільші шанси на виживання і благополуччя” [25, с. 149]. Життєво важлива роль емоцій як “відображення мозком людини якоїсь актуальної потреби і ймовірності її задоволення, оцінюваної на основі раніше отриманого індивідуального досвіду” [27, с. 277] в поведінці Homo Loquens, котра включає такі ключові аспекти психоенергетичкої [3] емоційно-діяльностної парадигми культури проактивно-продуктивного існування ХХІ століття – століття емоційного інтелекту [32], як “внутрішній і міжособистісний сфери, самоактуалізація, адаптивність, управління стресом” [29, с. 14-16], впливає на постійну увагу наукового співтовариства до центральної міждисциплінарної проблеми взаємозв’язку між емоцією і когніцією [15; 26; 28; 31; 35; 39]. При цьому недостатня розробленість ряду фундаментальних питань, пов’язаних з емоціями людини (способи їх репрезентації (Г.Е.Крейдлін, Т.С.Кириленко, С. Kerbrat-Orecchioni і др.), класифікація і диференціація (В.Віллонас, В.І. Шаховський, С.Mouhroud і др.), концептуалізація і категоризація (Н.Н. Болдырев, М.В. Піменова, М. Bradley і др.)), знаходить своє відображення в значному кількості і різноманітності сучасних концепцій

і теорій емоцій [13; 36] і форм їх вербалізації [15; 28], “ні одна з яких не є виснажливою і універсальною” [36, с. 10], що впливає на актуальність нашої дослідження з позицій когнітивної лінгвістики і емоціології.

Об’єктом роботи є вербалізований концепт ЕМОЦІЯ, а його предмет складають структурно-содержательні характеристики даного концептуального комплексу, визначаючи його специфіку як категоріально-модусної одиниці емоційного знання матричного формату.

Емоційний концепт зазвичай визначається як культурно впливане складне структурно-смысловое, ментальне, як правило, лексикалізоване утворення, базуюче на понятійній основі, включаюче в себе крім поняття образу, культурну цінність і функціонально замещаюче людину в процесі рефлексії і комунікації предмети світу, викликаючі пристрасне ставлення до них [15; 22; 32]. Згідно теорії концептуалізації концепт ЕМОЦІЯ представляється нам відповідною визначеному конструюванню інформаційного фрагмента світу речемислительно-оперативної репрезентуючої одиницею теоретического і побутового (не)осознанного знання емоцій [17, с. 107; 6, с. 36; 23, с. 5], “способом емоційного мислення” [19, с. 272], котрий, маючи своєю основою як оцінку і саму емоцію [15, с. 350], так і неотъемлемий компонент актуального мовного свідомості – емоційний стимульно-реактивний образ свідомості – “молекулу психіческого відображення” (графічний, оптичний, ментальний, вербальний) [26, с. 46], “переживається” [30, с. 20] як результат концептуалізації “специфіческого індивідуального і групового способів емоційного світосприйняття і світопізнання, задаваного сукупністю когнітивних і поведінческих установок” [21, с. 64], виконуючи функції “одиниць концептуального значення, виділюваної людиною в процесі пізнання з метою послідуваної її передачі в мовній формі або дальнішого накоплення” [5, с. 24].

Концепт ЭМОЦИЯ многомерен, и только некоторая его часть вербализуется [14, с. 77], преимущественно являясь “ассоциирующимися с конкретной языковой единицей “свернутыми фреймами”, структурами знания о мире в форме эпизода, сцены, фрагмента сценария или даже всего сценария целиком” [20, с. 229]. Отметим, что оязыковление концепта ЭМОЦИЯ, которое обеспечивается лексической, грамматической и модусной системами языковой категоризации, создающими возможность перехода от когнитивно-номинативной к когнитивно-дискурсивной функции единиц языка эмоции в целом [4–6; 24], мы, вслед за В.Е. Чернявской, понимаем как сложноорганизованную семиотическую передачу эмоциональной информации [34]. Это позволяет более дискретно, “межмодально” [26] представить все измерения “кванта переживаемого знания в виде последовательного усложнения кодируемой информации” [12, с. 10], будучи одновременно и “коммуникативным каналом” и “коммуникативным кодом”, ментально-медиаальной формой материального, языкового проявления эмоций [34]. Думается, что в терминах теории отражения как процесса восприятия информации при одновременной её эмоционально-когнитивной обработке [15, с. 110] вышеизложенное может быть охарактеризовано как отраженное информационное разнообразие – “то разнообразие, которое отражающий объект (концепт ЭМОЦИЯ как ментальная репрезентация эмоции в языковом сознании экспериенцера, в нашем случае) содержит об отражаемом (эмоциях)” [2, с. 248], т.е. разнообразие, источником которого является репрезентируемый объект (эмоция) и которое получает и усваивает отражающий (концепт ЭМОЦИЯ), что реализуется в его концептуальном содержании и структуре, “позволяя выявить более глубокие и существенные свойства референта” [22, с. 43] и определить специфику изучаемого формата знания. Формат знания при этом определяем как форму представления знания на мыслительном и/или языковом уровнях [4], характеризующуюся интерпретирующей функцией на основе взаимодействия репрезентативного, семиотического и интерпретационного

аспектов оперирования знанием, включая языковое, как следствие реализации языком когнитивной, коммуникативной и интерпретирующей базовых функций [6].

Эмоциональное знание как систему ментально репрезентирующих эмоции концептуальных структур мы относим к структурам знания матричного формата, которые характеризуют нестереотипное знание, являющееся результатом интеграции различных концептуальных областей в единую концептуальную структуру. Матрица СИСТЕМА ЭМОЦИЙ репрезентирует многоаспектное эмоциональное знание, что подчеркивается словом “система”. На самом деле, сама эмоциоконцептосфера является “системой динамично развивающихся мыслительных конструктов, функционирование которых детерминировано самыми различными факторами – психологическими, социально-экономическими, историческими, семиотическими, в том числе языковыми” [15, с. 359]. Отсюда, эмоциональное знание, многоаспектность которого нельзя описать набором обязательных и факультативных элементов, мы определяем как знание матричного формата, которое можно представить в виде когнитивной матрицы – системы взаимосвязанных когнитивных контекстов/областей концептуализации опционального характера, не предполагающих их обязательного одновременного иерархического ассоциирования с определенным словом-репрезентантом или концептом. Когнитивная матрица эмоционального знания сводит едино знания о разных измерениях эмоции в различных картинах мира, а содержание её компонентов может варьироваться от обыденного до экспертного, а также в зависимости от социо-лингвокультурной принадлежности экспериенцера.

С этих позиций рассмотрим структурно-содержательные особенности базовой единицы когнитивной матрицы эмоционального знания – концепта ЭМОЦИЯ как основы интегративной концептуальной структуры знания категориального формата, “продукта когнитивного процесса, при котором явления познаваемой действительности подвергаются классификации” [7, с. 29], – глобальной катего-

рии ЭМОЦИИ, имеющей функциональное родство с соответствующим предельным концептом, одновременно являющимся и доменом как связной областью концептуализации, относительно которой характеризуется семантическая структура-вербализатор [40]. Именно этим объясняется наше именование такого базового домена/концепта словом-репрезентантом ЭМОЦИЯ, поскольку на его фоне мы экспериенциально отличаем *emotio* от *ratio* при том, что как категориальный концепт, так и сама категория ЭМОЦИИ репрезентируют отдельную специфическую область нестереотипных знаний и являются общей базой для взаимосвязанных концептов (категориальное знание) и концептуальных областей (многоаспектное знание) в интегративную концептуальную оценочную структуру.

По способу формирования категория ЭМОЦИИ является концептуальным объединением объектов, т.е. объединением объектов на основе общего концепта ЭМОЦИЯ. Отсюда, как формат знания, категория ЭМОЦИИ предполагает знание и класса объектов, и того общего концепта, который является основанием для объединения этих объектов в одну категорию [6], что отличает категорию от других форматов знания. Иными словами, признаки членов категории, которые формируются в сознании индивида в виде тех или иных концептов, распространяются на определенные классы объектов (например, позитивная эмоция может быть индивидуальным признаком: *радость победы, the joy of being forgiven*, а может иметь категориальный статус: *радости и печали, joy and sorrow are never as today and tomorrow*).

Концептуализация эмоций как когнитивный процесс, осуществляемый средствами языка в зависимости от своих целей, объекта и результатов может интерпретироваться в статике и динамике [5; 6]. Статический аспект концептуализации эмоций в смысле стабильности самих эмоциональных концептов подразумевает выявление единиц знания как базовых элементов концептуальной системы индивида. Такие концепты мы называем операционально-замкнутыми (подобно “тематическим концептам” в терминологии Н.Н.Болдырева),

т.к. они являются результатом количественно-качественной аккумуляции знаний и опыта эмоций в процессе эмоционально-когнитивной деятельности человека как представителя социума. В этом случае речь идет о разноуровневой композиционности концептуального содержания как различном объеме знания [16] без акцента на лингвокогнитивных механизмах формирования эмоциональных концептов, поскольку термин “механизм” преимущественно характеризует процессы репрезентации концептуального содержания и коммуницирования конкретных эмоциональных смыслов. В то же время композиционность представляется важной для выявления структурно-содержательной специфики таких концептов, их межконцептуальных и деривационных отношений.

Динамический аспект концептуализации эмоций в смысле концептуального взаимодействия коммуникантов связан с выделением и репрезентацией стимулов, ситуаций и их специфических свойств как единиц эмоционального дискурсивного знания в процессе коммуникации для передачи информации/эмоций [6; 21]. В этом случае результатом когниции становится концепт ЭМОЦИЯ как формируемая и передаваемая гештальтная единица оперативной онтологии, определяемая нами как ситуативно-динамичная (подобно “операционным концептам” в терминологии Н.Н.Болдырева). Такие концепты являются результатом действия разнообразных когнитивных и языковых механизмов обработки эмоциональной информации. Ввиду того, что они передают различные способы конфигурирования накопленного опыта и оперирования этими когнитивными схемами, исследование этих концептов необходимо направить как на выявление их содержания, так и на определение соответствующих когнитивных схем.

Выбор категориального концептуального основания ЭМОЦИЯ для группировки объектов определяет выбор соответствующих принципов и механизмов их объединения. Для категорий естественных объектов, к которым принадлежат эмоции [8, с. 35], это – прототипический принцип, поэтому в качестве основного механизма объедине-

ния членов категории предполагается сравнение их с прототипом и выделение сходных с ним характеристик. Категорию ЭМОЦИИ вряд ли можно охарактеризовать как логическую, где объекты группируются по инвариантно-вариантному принципу, т.к. эмоциональное знание по своей природе является знанием матричного формата. Отметим, что знание таких принципов и механизмов также является частью общего знания категориального формата, ибо говорить об особом формате знания можно лишь в том случае, если у него обнаруживается собственная содержательная и структурная типология.

Итак, концептуальный комплекс ЭМОЦИЯ функционирует как категориальный, поскольку обладает рядом обязательных и специфических концептуальных характеристик, прототипически градуированно проявляющихся в эмоциональных концептах-членах категории ЭМОЦИИ, к которым принадлежат не только непосредственно концепты первичных и вторичных эмоций, а также их кластеров, но и концепты ЧУВСТВО, ПЕРЕЖИВАНИЕ, НАСТРОЕНИЕ, СОСТОЯНИЕ, ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ (например, ЭМОЦИОНАЛЬНАЯ СИТУАЦИЯ (“категориальная эмоциональная ситуация” [36, с. 56]), ИСТОЧНИК ЭМОЦИИ, ЛЮБОВЬ, ДОБРО, ЗЛО, КРАСОТА и др.): а) ОТНОШЕНИЕ СУБЪЕКТА К ЗНАЧИМЫМ ДЛЯ НЕГО ОБЪЕКТАМ (включая в себя ментальные репрезентации психического отражения объекта эмоций (когнитивный компонент) и психического отражения состояний субъекта – носителя эмоций с учетом иерархии его потребностей (“психосоматический компонент”, по терминологии Л.М.Веккера [10, с. 49])); б) ОЦЕНКА ОБЪЕКТА ЭМОЦИИ КАК СПОСОБСТВУЮЩЕГО/ПРЕПЯТСТВУЮЩЕГО УДОВЛЕТВОРЕНИЮ ПОТРЕБНОСТЕЙ СУБЪЕКТА, ЖЕЛАЕМОГО/ИЗБЕГАЕМОГО (М. Арнольд [13, с. 44]) (ментальная репрезентация валентности эмоции)); в) ДИНАМИЧЕСКАЯ ДЛИТЕЛЬНОСТЬ ЭМОЦИИ (включая ментальные репрезентации фаз развития эмоции, выраженного эмоционального состояния, угасания эмоции); г) НЕЙРОФИЗИОЛОГИЧЕС-

КИЕ ПРОЦЕССЫ НА ЦЕНТРАЛЬНОМ УРОВНЕ; д) НЕЙРОФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ НА ПЕРИФЕРИЧЕСКОМ УРОВНЕ; е) ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ; ж) СУБЪЕКТИВНЫЕ ОЩУЩЕНИЯ/ПЕРЕЖИВАНИЯ (ментальная репрезентация феноменологического аспекта эмоции); з) РЕЛЕВАНТНОСТЬ ОТНОСИТЕЛЬНО БАЗОВЫХ ИНСТИНКТИВНЫХ БИОЛОГИЧЕСКИХ АДАПТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ (согласно теориям дифференциальных (К. Изард, В. Макдоугалл) и базовых эмоций (Р. Плачик)).

Категориальный концепт ЭМОЦИЯ оказывается также основой субкатегорий ИСПЫТАНИЕ/ПРЕТЕРПЕВАНИЕ/ ПЕРЕЖИВАНИЕ (*npemep-нeмь oбидy, to experience grief and humiliation*), ЧУВСТВО (*чувство локтя, the feeling of patriotism*), СПОСОБНОСТЬ (*уметь любить, to be able to hate so much*), СОСТОЯНИЕ (*быть в восторженном состоянии, a carefree state*). Наиболее обширный класс образуют концепты, объединяемые в языковом сознании в субкатегорию ЧУВСТВО. При этом само слово “чувство” (“feeling”, “sense”) оказывается гиперонимическим вербальным репрезентантом всех эмоциональных составляющих перцептивного ряда, к которому относятся физические и физиологические чувства (*чувствовать холод, the feeling of hunger*), психические чувства: ментальные (*чувство меры, a well-developed sense of humor*), эмоциональные (*ответное чувство, the feeling of elation*) и моральные чувства (*нравственное чувство, the feeling of gratitude*). Эта категория включает в себя подразделение на концепты интенсивных и неинтенсивных чувств, характеризующихся силой своего проявления (*слабое чувство долга, a strong feeling of fear*), а также концепты-кластеры ЧУВСТВО-СОСТОЯНИЕ (*чувство ожидания, the feeling of comfort*), ЧУВСТВО-СОЗНАНИЕ (*чувство недоумения, the feeling of curiosity*), ЧУВСТВО-ОЩУЩЕНИЕ (*невыразимое чувство, an inborn feeling of smth*), ЧУВСТВО-ЭМОЦИЯ (*чувство боли, to be in high/low spirit*), ЧУВСТВО-ОТНОШЕНИЕ (*чувство доверия, the feeling of protest*), ЧУВСТВО-ЭТИКА

(*чувство гордості, the feeling of guilt*), ЧУВСТВО-ИСПЫТАНИЕ/ОПЫТ (*чувство благоговения, the feeling of admiration*), Для рассматриваемой субкатегории, как и для всех остальных, свойственна общая оценка по шкале “хорошо-плохо” (*нехорошие чувства: зависть и себялюбие: greed is a bad feeling*). “Проблема двойственности характера высказывания эмоции – с одной стороны, не поддающийся описанию эмоциональный момент, а с другой – интерпретируемое распределение проявлений эмоций – частично решается, благодаря вмешательству более глубокой категории, “фории” (буквально: *то, что несет к ...*) [37, с. 147]. И эти обе категории модусной модализации и фории, также имея своей основой концепт ЭМОЦИЯ, по-разному артикулируют одно и то же концептуальное содержание: первая делает это на глубинном уровне путем полярного разделения на эйфорию и дисфорию, а вторая действует на поверхностном уровне через серию взаимопределяемого модусного содержания.

“Смысл объективных явлений и действий человека определяется их отношением к предметам потребностей или мотивам личности, функция которых, взятая со стороны сознания, состоит в том, что они как бы “оценивают” жизненное значение для субъекта объективных обстоятельств и его действий в этих обстоятельствах – придают им личностный эмоциональный смысл, который прямо совпадает с понимаемым объективным их значением” [33, с. 178]. Если исходить из понимания того, что основой эмоции с необходимостью является оценка [10; 13; 18; 15; 35; 37] как результат познавательных процессов оценочной концептуализации и категоризации языковой личности как индивидуума (личная оценка) и как члена социума (коллективная оценка), направленных на поиск и выделение утилитарных признаков в уже познанном объекте, интерпретации полученных знаний в рамках аксиологической системы координат, то категория ЭМОЦИИ проявляет себя как оценочная, а сам концепт ЭМОЦИЯ как её основа является оценочным концептом особого рода. Его специфика определяется уникальностью концепту-

ализируемого и заключается в том, что он составляет основу не одного, а двух типов категорий, репрезентирующих разные типы знания, одновременно: оценочное эмоциональное знание о неязыковых объектах – собственно оценочной категории, и знание о единицах языка, выполняющих определенную оценочную функцию – категории оценочных эмоциональных слов, функционирующих как “средство оценочной концептуализации и оценочной категоризации мира в языке” [4, с. 49], отражающее вторичную реальность. Это означает, что оязыковленный категориальный концепт ЭМОЦИЯ как особая форма онтологии человеческого эмоционально-языкового сознания, его когнитивно-интерпретирующей функции, опыта и оценок является модусным, объединяя определенные вербализации ментальных репрезентаций эмоций на основе общности их концептуальной эмоционально-когнитивной интерпретирующей функции.

Таким образом, структурно-содержательные особенности концепта ЭМОЦИЯ обуславливают его статус категориально-модусной единицы эмоционального знания матричного формата, объективированной средствами языка, а дифференциация статического и динамического измерений концептуализации эмоций в зависимости от интенций и объекта познания экспериенцера представляется необходимой для дальнейшего комплексного изучения способов репрезентации вербализованных эмоциональных смыслов в русле когнитивной лингвистики для решения вопроса взаимосвязи языка, эмоции и когниции, что и составляет перспективу нашего исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александров Ю.И. Дифференциация и развитие // Теория развития: Дифференционно-интеграционная парадигма : сб. докл. / Ю.И. Александров. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 17–28.
2. Бирюков Б.В. Кибернетика и методология науки / Б.В. Бирюков. – М. : Наука, 1974. – 414 с.
3. Бойко В.В. Психоэнергетика / В.В. Бойко. – СПб. : Питер, 2008. – 416 с.
4. Болдырев Н.Н. Языковая оценка в контексте познавательных процессов / Н.Н. Болдырев // *Non multum, sed multa: Немного о многом. У когнитивных истоков современной терминологии* :

- сб. науч. тр. в честь В.Ф. Новодрановой. – М. : Авторская академия, 2010. – С. 47–55. 5. Болдырев Н.Н. О метаязыке когнитивной лингвистики: концепт как единица знания / Н.Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. – Вып. IX. Взаимодействие когнитивных и языковых структур. – М. : Ин-т языкознания РАН; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2011. – С. 23–32. 6. Болдырев Н.Н. К вопросу об интегративной теории репрезентации знаний в языке / Н.Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. – Вып. XII. Теоретические аспекты языковой репрезентации. – М. : Ин-т языкознания РАН; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2012. – С. 33–43. 7. Бондаренко Е.В. ВРЕМЯ как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира / Е.В. Бондаренко. – Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2009. – 377 с. 8. Величковский Б.М. Когнитивная наука: Основы психологии познания: в 2.т. – Т.2 / Б.М. Величковский. – М. : Смысл: Изд. центр “Академия”, 2006. – 432 с. 9. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Гоулман Д., Бояцис Р., Макки Э.; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 301 с. 10. Данько С.Г. Состояния коры мозга человека при внутренней индукции эмоций / С.Г. Данько // Когнитивные исследования : сб. науч. тр. – Вып. 2. – М. : Ин-т психологии РАН, 2008. – С. 48–72. 11. Жаботинская С.А. Принципы создания ономастологических моделей и событийных схем в языке / С.А. Жаботинская // Горизонты современной лингвистики : сб. в честь Е.С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 381–400. 12. Карасик В.И. Семиотические типы концептов / В.И. Карасик // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2012. – № 4. – С. 5–11. 13. Кириленко Т.С. Психология: эмоційна сфера особистості / Т.С. Кириленко. – Київ : Либідь, 2007. – 256 с. 14. Колесов В.В. Языковые основы русской ментальности / В.В. Колесов, М.В. Пименова. – СПб : СПбГУ, 2001. – 136 с. 15. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – М. : Гнозис, 2008. – 374 с. 16. Красных В.В. Основы психолингвистики / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2012. – 333 с. 17. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Е.С. Кубрякова. – М. : Знак, 2012. – 208 с. 18. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. – М. : Смысл; Изд. центр “Академия”, 2008. – 288 с. 19. Лиллекер Д. Политическая коммуникация. Ключевые концепты / Д. Лиллекер (пер. с англ. С.И.Остнек). – Х. : Изд-во “Гуманитарный центр”, 2010. – 300 с. 20. Маслова В.А. Homo lingualis в культуре / В.А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с. 21. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса / А.В. Олянич. – М. : Гнозис, 2007. – 407 с. 22. Пименова М.В. К вопросу о новых терминах: парные, бинарные и эквивалентные концепты / М.В. Пименова // Восточнославянские языки и литературы в историческом и культурном контекстах: когнитивная лингвистика и концептуальные исследования : сб. науч. ст. – К. : Изд. дом. Д.Бурого, 2012. – С. 41–53. 23. Полюжин М.М. Концепт BARGAIN (ТОРГ) в англійській та українській лінгвокультурах / М.М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. пр. – Ужгород : Ліра, 2009. – С. 4–11. 24. Потапенко О.І. Лінгвоконцептологія / О.І. Потапенко. – К. : Освіта України, 2010. – 336 с. 25. Риццолатти Дж. Зеркала в мозге: О механизмах совместного действия и сопереживания / Дж. Риццолатти, К. Синигалья. – М. : Языки славянских культур, 2012. – 208 с. 26. Сидорова В.В. Культура образа. Кросс-культурный анализ образа сознания / В.В. Сидорова. – Х. : Гуманитарный Центр, 2012. – 220 с. 27. Симонов П.В. Информационная теория эмоций / П.В. Симонов // Психология эмоций. – СПб. : Питер, 2004. – С. 276–284. 28. Соловьев В.Д. Экспериментальные исследования концептов эмоций // Когнитивные исследования : сб. науч. тр. – Вып. 1. – М. : Изд-во “Ин-т психологии РАН”, 2006. – С. 173–185. 29. Стейн С. Преимущества EQ: Эмоциональный интеллект и Ваши успехи / С. Стейн, Бук Г. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 384 с. 30. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю.С. Степанов. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 248 с. 31. Терехова Т.М. Радость как эмоциональный компонент счастья в языковом сознании русских и немцев / Т.М. Терехова // Вопросы психолингвистики. – 2011. – № 1(13). – С. 160–165. 32. Урнов М.Ю. Эмоции в политическом поведении / М.Ю. Урнов. – М. : Аспект Пресс, 2008. – 240 с. 33. Уфимцева Н.В. Языковое сознание: динамика и вариативность / Н.В. Уфимцева. – М., Калуга : Ин-т языкознания РАН, 2011. – 252 с. 34. Чернявская В.Е. Лингвистика в медиальной парадигме: к постановке вопроса / В.Е. Чернявская // Когниция, коммуникация, дискурс. Направление “Филология”. – 2012. – № 4. – С. 63–71. 35. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с. 36. Шаховский В.И. Эмоции: Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология / В.И. Шаховский. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. –

- 128 с. 37. Fontanille J. La sémiotique des passions à l'intersection des sciences humaines // La sémiotique contemporaine et les sciences humaines / J. Fontanille. – Moscou : Langues des cultures slaves, 2010. – P. 127–145. 38. Gigerenzer G. Rethinking rationality // Bounded rationality: the adaptive toolbox / G. Gigerenzer, S. Reinhard. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – P. 13–36. 39. Johnson-Laird P.N. Towards a cognitive theory of the emotion / P.N. Johnson-Laird, K. Oatley // Cognition and emotion. – 1987. – Vol. 1 – P. 29–50. 40. Langacker R.W. Foundation of Cognitive Grammar / R.W. Langacker. – Vol. 1. Theoretical prerequisites. – Stanford CA : Stanford University Press, 1987. – 515 p.

УДК 811.111-112:81'371

КОНЦЕПТ *ВІЙНА* В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ДОКОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ

Л.Я. Брославська (Харків)

Стаття присвячена дослідженню доконцептуальних основ концепту *ВІЙНА* в англійській картині світу. Встановлено, що етимологічний шар концепту *ВІЙНА* набув розвитку від синонімів протогерманського *werso* та латинського *bellum* зі значенням “увести в оману / фізично знешкодити, перемогти”. Внутрішня форма номінацій концепту *ВІЙНА* – “воювати, перемогти”. В основі концепту *ВІЙНА* знаходиться архетип ТІНЬ.

Ключові слова: концепт, етимологія, етимон, внутрішня форма слова, архетип.

Брославская Л.Я. Концепт ВОЙНА в англоязычной картине мира: предконцептуальные основания. Статья посвящена исследованию предконцептуальных оснований концепта ВОЙНА в англоязычной картине мира. Установлено, что этимологический слой концепта ВОЙНА восходит к синонимам протогерманского *werso* и латинского *bellum* со значением “ввести в заблуждение / физически обезвредить, победить”. Внутренняя форма номинаций концепта ВОЙНА – “воевать, победить”. В основе концепта ВОЙНА находится архетип ТЕНЬ.

Ключевые слова: концепт, этимология, этимон, внутренняя форма слова, архетип.

Broslavskaya L. Ya. Concept WAR in the English worldview: pre-conceptual bases. The article focuses on the pre-conceptual bases of the concept WAR in the English worldview. The etymological layer of the concept WAR is proven to ascend to two synonyms *werso* (Proto-Germanic) and *bellum* (Latin) which have the meaning “to bring into confusion / to defuse physically, to win”. The concept WAR bases on the archetype SHADOW.

Key words: concept, etymology, etymon, inner form of a word, archetype.

Сучасній лінгвістиці притаманний інтерес до мовного втілення найбільш важливих соціокультурних понять. У картині світу англійців одним із таких понять є війна. Людство здавна замислювалось над цим феноменом, вирішуючи питання воєнних конфліктів у термінах філософії, психології тощо [13; 15, с. 208]. Лінгвістика сьогодні не розглядає мову “в самій собі та для себе”; мова вивчається у новій парадигмі з позиції її участі у пізнавальній діяльності людини [7]; відповідно інтерес до історичного розвитку омовлених концептів у культурі народу надає актуальності нашій статті, метою якої є встановлення перед концептуальних засад *ВІЙНИ* шляхом визначення етимону та внутрішньої форми лексеми *war* – імені концепту – та реконструкції архетипів, які лежать в основі уявлень про війну.

З-поміж багатьох трактувань концепту для лінгвокультурного вивчення *ВІЙНИ* найбільш ре-

levantним є культурологічне тлумачення концепту за Ю.С. Степановим та лінгвокультурологічне визначення за В.І. Карасиком та ін. Перший вважає, що концепт уміщує все, що, з одного боку, належить будові поняття, з іншого боку, що робить його фактом культури – вихідна форма (етимологія); стиснута до основних ознак змісту історія; сучасні асоціації; оцінки тощо [12, с. 43]; інші розвивають це тлумачення: концепт – багатовимірне ментальне утворення з понятійним, образним та ціннісним складниками [6, с. 71].

Об'єктом нашої розвідки обрано концепт *ВІЙНА*, вербалізований лексичними засобами англійської мови, а предметом статті – особливості етимологічного розвитку лексеми *war* та встановлення архетипів, релевантних *ВІЙНИ*.

Англійська картина світу включає в себе досвід десятків поколінь, що є доречним під час дослідження історичного розвитку концепту *ВІЙНА*.

© Брославська Л.Я., 2013

Наївна мовна картина світу пов'язана з відображенням побутового, щоденного сприйняття речей на відміну від наукового їх сприйняття та пояснення [1, с. 38].

Напрямок розвитку концепту зумовлений внутрішньою формою лексеми-імені концепту, що сягає корінням її етимології. “Закорінений в етимології, концепт розвивається, проходячи через художні та філософські тексти <...>. Але та глибинна ознака, відображена у внутрішній формі, залишається, нехай у зміненому, остаточно сформованому концепті” [9, с. 164].

Внутрішньою формою слова є відношення змісту думки до свідомості; вона показує, як людині уявляється її власна думка [10, с. 98]. За висловленням В. Гумбольдта, “слово не є певною субстанцією чогось вже завершеного й не містить у собі повністю закінченого поняття, а лише спонукає до самостійного утворення останнього, хоча і певним способом. Люди розуміють одна одну не тому, що вони дійсно переймаються знаками речей, і не тому, що їх дії взаємно зумовлені до того, щоб створювати одне й те ж за точністю та якістю поняття, а тому, що вони взаємно доторкаються до однієї і тієї ж ланки ланцюжка своїх чуттєвих уявлень і внутрішніх утворень у сфері поняття, вдаються по одній і тій же клавіші свого духовного інструмента, у відповідь на що тоді й утворюються у кожній людині відповідні, але не однакові поняття” [14, с. 10]. Саме у внутрішній формі слова

міститься слід того процесу, за допомогою якого було створено певне слово. Внутрішня форма є відбитком того руху думки, який мав місце у момент виникнення слова [8, с. 113].

Внутрішня форма слова нерозривно пов'язана з його етимомом. Етимон – це відновлювана початкова форма певної одиниці мови (кореня, слова, фразеологізму), зазвичай найбільш рання з відомих форм [23]. “Етимон багатьох слів мовлення можна вважати мертвим. Етимологія слів залишається мертвим знанням, яке людина майже ніяк не відчуває, вживаючи слова на практиці” [3]. Етимологія виявляє принципи номінації та реконструює лексичний фонд, що становить інтерес не тільки для історичної лексикології, але й для вивчення історії відповідного суспільства, його матеріальної та духовної культури [22, с. 646].

Згідно з Етимологічним словником англійської мови [24], лексема *war* вперше зафіксована як іменник у XI столітті. У ній простежуються наступні історичні зв'язки: late Old English (с.1050) *wyrre*, *werre* from Old North French *werre* “war” (Modern French *guerre*), from Frankish **werra*, from Proto-Germanic **werso* (cf. Old Saxon *werran*, Old High German *werran*, German *verwirren* “to confuse, perplex”, “to bring into confusion.” Посилаючись на інформацію, подану у словнику, що узагальнена у таблиці 1, можемо сказати, що етимон лексеми *war* (n.) – “ввести в оману” (від протогерманського дієслова **werso*).

Таблиця 1

Етимологія лексеми *war* (n.)

Мова	Лексема	Значення	
		Словникове	Укр. відповідник
Proto-Germanic	<i>*werso</i>	“to bring into confusion”	“ввести в оману”
Old Saxon	<i>werran</i>	“to confuse,” “perplex”	“ввести в оману,” “збивати з пантелику”
Old High German	<i>werran</i>	“to confuse,” “perplex”	“ввести в оману,” “збивати з пантелику”
German	<i>verwirren</i>	“to confuse,” “perplex”	“ввести в оману,” “збивати з пантелику”
Frankish	<i>*werra</i>	“to bring into confusion”	“ввести в оману”
Old North French	<i>werre</i>	“war”	“війна”
Modern French	<i>guerre</i>	“war”	“війна”
Late Old English (с.1050)	<i>wyrre, werre</i>	“war”	“війна”

Етимон “увести в оману” засвідчується також лексемами *guerra* (*n.*) іспанської, португальської та італійської мов, що тяжіють до того ж джерела. Романські мови запозичили у германських досліджувану лексему, щоб уникнути вживання латинської лексеми *bellum* з метою запобігання злиття з *bello-*, “красивий”. На початку розвитку мов не існувало єдиної германської лексеми, яка б означала “війну”. У давньоанглійській зафіксовано багато поетичних слів зі значенням “війна” (*wig, gud, heaðo, hild*), однак, однією з найбільш часто вживаних лексем на той час була латинська лексема *bellum*, яка перекладалася як германська *gewin* “боротьба” (пов’язана з перемогою) зі значенням “struggle, strife” (етимологічно пов’язана з лексемою англійської мови *to win*) [там само]: fusion of Old English *winnan* “struggle for, work at, strive, fight,” and *gewinnan* “to gain or succeed by struggling, to win,” both from Proto-Germanic **wenwanan* (cf. Old Saxon *winnan*, Old Norse *vinna*, Old Frisian *winna*, Dutch *winnen* “to gain, win,” Danish *vinde* “to win,” Old High German *winnan* “to strive, struggle, fight,” German *gewinnen* “to gain, win,” Gothic *gawinnen* “to suffer, toil”). Тож етимон війни доповнюється значенням “фізична боротьба, прагнення до перемоги”.

У цілому, значення етимону “ввести в оману / фізично знешкодити, перемогти” передає націленість на ментальне ушкодження особистості, що у подальшому охоплює сферу фізичного/матеріального. Тож, внутрішня форма концепту ВІЙНА історично розвинулась від “ввести в оману” та “фізично знешкодити, перемогти” до “воювати, перемогти”, що засвідчують етимологічні словники. У своєму історичному розвитку лексема *war* (*n.*) здобула нові відтінки значень, поєднуючись з іншими лексемами:

14 ст. – *war time* (період ведення воєнних операцій);

1771 – *war-whoop* (американський бойовий заклик, особливо в індіанців Північної Америки);

1757 – *war-dance* (танець воїнів перед походом або на знак перемоги);

1775 – *warpath* (стан війни в індіанців Північної Америки);

1826 – *war-paint* (бойове розфарбування тіла (в індіанців);

1901 – *war chest* (кошти для ведення війни);

1906 – *war crime* (військовий злочин) [там само].

Відповідне дієслово з’являється пізніше. Перша згадка лексеми *war* (*v.*) датується серединою 12 століття та має значення “to make war.” Отримані дані про етимон лексем *war* (*n., v.*), протогерманське дієслово **werso*, історичний розвиток та відтінки значень у поєднанні з іншими лексемами свідчать, що внутрішня форма лексем *war* (*n., v.*) – “фізичне знешкодження.”

У свою чергу давньоанглійське *winn* зі значенням “labor, strife, to be victorious” фіксується у мові з 1300 року і проходить помітний розвиток:

1804 – *winningest* – (той, що має найбільшу кількість перемог);

1862 – *to win* (*v.*) – (одержати перемогу у війні, конфлікті);

1900es – *breadwinner* – (годувальник у сім’ї) [там само].

Виявлена внутрішня форма лексеми *war* слугує одним із засобів проникнення до релевантних архетипів, що криються у міфології, символіці, фольклорі. Архетип – форма колективного несвідомого. Архетипи виконують, згідно з К.Г. Юнгом, функцію моделей пізнання та поведінки. Архетип – це несвідомий пласт культури, джерело міфології, акумуляція родової пам’яті людства [21].

“Колективне несвідоме” містить приховані сліди пам’яті людського минулого: расової та національної історії, а також долюдського, тваринного існування. Це загальнолюдський досвід, характерний для всіх рас і народностей. Несвідомий зміст цих колективних утворень розглядається К.Г. Юнгом як такий, що виникає зі спадкової структури психіки та мозку людини. Саме “колективне несвідоме” є для швейцарського психіатра тим резервуаром, де сконцентровані всі “архетипи” [5].

Архетипи не є окремо взятими філософськими поняттями, “це шматки життя, образи, які через

міст емоцій інтегрально пов'язані з людиною. Ось чому неможливо дати довільну (або універсальну) характеристику архетипу. Його потрібно пояснювати за допомогою способу, на який вказує вся життєва ситуація індивіда, якому належить архетип" [17, с. 109]. Архетипи є комплексами переживань, що вступають в наше приватне життя та впливають на нього як доля [16, с. 145].

У картині світу окремої людини (творця та мислителя) чи нації, людства архетип займає пріоритетне, пануюче місце; це свого роду домінанта, підсвідомий керівник у стихії життєвих проблем, виборів та рішень, що обумовлює певну мету, породжує бажання та прагнення. Його беруть за основу, на нього орієнтуються та покладають надії [2, с. 8].

Згідно робіт К.Г. Юнга, існує кілька архетипів: АНІМА, АНІМУС, БАТЬКО, МАТИ, ТРИКСТЕР, МУДРИЙ СТАРИЙ, ВЕЛИКА МАТЕР. При цьому вони об'єднуються у кілька груп: архетипи душі (АНІМА, АНІМУС), архетипи духу (МУДРИЙ СТАРИЙ, ВЕЛИКА МАТЕР) і, нарешті, архетип САМОСТІ [19, с. 20]. Кількість архетипів у колективному несвідомому може бути необмеженою. Однак особливе місце в теоретичній системі К.Г. Юнга приділяється ПЕРСОНІ, АНІМЕ, АНІМУСУ, ТІНІ та САМОСТІ [12]. Для концепту ВІЙНА, що пов'язаний з ідеєю знешкодження, агресії, найбільш релевантним є архетип ТІНЬ.

Архетип ТІНЬ являє собою пригнічену, тіньову, погану та тваринну сторону особистості, містить соціально неприйнятні агресивні, сексуальні імпульси, аморальні думки та пристрасті. Але у ТІНІ є й позитивні якості: К.Г. Юнг розглядає ТІНЬ як джерело життєвої сили, спонтанності, творчого початку в житті людини [там само].

Архетипи проявляються у вигляді символів: в образах, героях, міфах, фольклорі, традиціях, обрядах тощо. Але, об'єднуючи в собі кілька символів, архетип не є жодним із них до кінця, тому що містить у собі не сам символ, а його значення [5]. Тож відтворення архетипного образу ВІЙНИ та пошук архетипів, від яких вона бере початок, базується на дослідженні символіки та міфології,

пов'язаної з ВІЙНОЮ, що втілені, зокрема, у прислів'ях, приказках. Під архетипом ВІЙНИ розуміють конфліктно (деструктивно) орієнтовані моделі несвідомого поведіння індивідів (груп). При цьому передбачувані ситуації для спрацьовування тих або інших моделей поведінки ідентичні [4, с. 10].

Коріння агресії та війни приховані у глибині людської психіки. Агресія, так само як і сексуальні потяги, є давнім інстинктом людства. Війна, розкриваючи найкраще та найгірше у нас, сприяє нашій самореалізації [11]. На думку психологів, найбільш значущими, пов'язаними з періодичними війнами архетипами є ДРУЖБА-ВОРОЖНЕЧА у групі та поза її межами, ВОРОГ, АГРЕСІЯ, ТЕРИТОРІАЛІЗМ, ГЕРАКЛІЗМ, РЕЛІГІЙНІ ПОШУКИ СЕНСУ, НЕОБХІДНІСТЬ ОБРЯДІВ ПОСВЯЧЕННЯ, і те, що К.Г. Юнг називає, ТІНЬ та тісно пов'язана з ним ПРОЕКЦІЯ [10].

Відповідно до класифікації архетипів К.Г. Юнга, у концепті ВІЙНА знаходимо такі прояви архетипу ТІНЬ, які символізують людські почуття ненависті, безнадійності, спустошення і, водночас, готовності до боротьби, а також силу та міць людського духу, спонтанність і творчий початок. Зокрема, у ментальному сприйнятті світу людиною:

- ВІЙНА набуває негативного значення, символізуючи зло, безнадійність, велику ймовірність смерті:

Curse war, pray for peace, and may the Lord have mercy on our souls [27];

- ВІЙНА символізує печаль, розчарування, спустошення:

A great war leaves the country with three armies – an army of cripples, an army of mourners, and an army of thieves [там само].

- виснаження, спустошення, знищення, поразка (як у художньому тексті міфу – оповіді про Троянську війну):

The great enemy had lost heart, – after ten years of war [25].

- ВІЙНА сприймається як справа (хоч і негативна), яка приносить прибуток:

a trophy of war [там само].

- ВІЙНА пов'язана із символами готовності до бою, міцності та сили духу:

If you want peace, (you must) prepare for war.

- простежується зв'язок із символами спонтанності та творчого начала у житті людини:

All's fair in love and war [26].

Проведене дослідження дає змогу дійти певних висновків. Етимон лексеми *war* (*n.*) не співпадає з її внутрішньою формою. Етимологічне значення лексеми *war* (*n.*), яка власне вербалізує концепт ВІЙНА, набуло розвитку від синонімів протогерманського **werso* та латинського *bellum* зі значенням “увести в оману / фізично знешкодити, перемогти”. Історичний розвиток цих значень та їх сучасний стан розкривають внутрішню форму номінацій концепту ВІЙНА – “воювати, перемогти”.

В основі концепту ВІЙНА лежить архетип ТІНЬ (згідно з класифікацією архетипів К.Г. Юнга), який являє собою як негативну сторону людини, так і бурхливість спонтанного творчого розвитку особистості, що є достатньо позитивним фактором. Архетип ТІНЬ зумовлює створення асоціативних зв'язків ВІЙНИ із символізуючими цей концепт значеннями печалі, розчарування, виснаження, спустошення, знищення, поразки, а також готовності до бою, міцності та сили духу в англomовній картині світу.

Перспективою дослідження є встановлення особливостей історичного розвитку концепту ВІЙНА в англomовній картині світу XIV–XXI століть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного анализа / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – № 1. – М.: Наука, 1995. – С. 37–68. 2. Большакова А.Ю. Архетип, миф и память литературы / А.Ю. Большакова // Исаев Г.Г. (ред.) Архетипы, мифологема, символы в художественной картине мира писателя: материалы Междунар. заоч. науч. конф. (г. Астрахань, 19–24 апреля 2010 г.). – Астрахань: Астрахан. ун-т, 2010. – 289 с. 3. Бюлер К. Теория языка / К. Бюлер. – М.: Прогресс, 1993. – 501 с. 4. Кавтарадзе С.Д. Архетипы войны: насилие, бессознательное и борьба за базовые потребности / С.Д. Кавтарадзе // Историческая психология и соци-

ология истории. – № 1. – Волгоград: Учитель, 2012. – С. 8–25. 5. Калинина Е. Теория архетипов К.Г. Юнга и ее значение для понимания механизмов восприятия предметного мира [Электронный ресурс] / Е. Калинина. – Режим доступа: http://www.taby27.ru/studentam_aspirantam/philos_design/vlijanie-junga-nadizajjn/teoriya-arhetipov-k.g.-yunga-i-ee-znachenie-dlya-ponimaniya-mexanizmov-vospriyatiya-predmetnogo-mira-otredaktirovannyj.html 6. Карасик В.И. Этноспецифические концепты [Текст] / В.И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово: Комплекс “Графика”, 2004. – С. 71. 7. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие / В.А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 295 с. 8. Маслов Ю.С. Введение в языкознание: учебник для вузов / Ю.С. Маслов. – М.: Высш. шк., 1987. – 272 с. 9. Митрофанова О.И. Понятие концепта и его эволюции на примере концепта вера / О.И. Митрофанова // II Международные Бодуэновские чтения: Казанская лингвистическая школа: традиции и современность (Казань, 11–13 декабря 2003 г.): Труды и материалы: В 2 т.; под общ. ред. К.Р. Галиуллина, Г.А. Николаева. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2003. – Т. 1. – С. 163–165. 10. Потебня А.А. Слово и миф / А.А. Потебня. – М., 1989. – С. 98. 11. Смагина Н.Б. Корни войны в перспективе архетипической концепции К. Юнга (по А. Стивенсу) [Электронный ресурс] / Н.Б. Смагина. – Режим доступа: <http://bi.narod.ru/avn/istoci.htm> 12. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры; 3-е изд. / Ю.С. Степанов. – М.: Академ. проект, 2004. – С. 43. 13. Столяренко Л.Д. Основы психологии. Общая психология [Электронный ресурс] / Л.Д. Столяренко. Онлайн библиотека. – Режим доступа: <http://psicom.ru/osnovy-psihologii023.html> 14. Шпет Г.Г. Внутренняя форма слова: Этюды и вариации на темы Гумбольта / Г.Г. Шпет; изд. 3-е, стереотип. – М.: КомКнига, 2006. – 216 с. 15. Фрагменты ранних греческих философов. Ч. 1 / под ред. А.В. Лебедева. – М., 1989. – С. 208. 16. Юнг К.Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К.Г. Юнг. // Вопр. филос. – № 1. – 1988. – С. 145. 17. Юнг К.Г. Человек и его символы / К.Г. Юнг. – Спб., 1996. – 451 с. 18. Hoyte V. The Archetypal Roots Of War Understanding the patterns in our minds may lead to an end to war [Электронный ресурс] / V. Hoyte. – Режим доступа: <http://www.context.org/iclib/ic04/hoyte/> 19. Jung C.G. Die Dynamik des Unbewussten. Ges. Werke. Bd. 8 / C.G. Jung. – Zurich: Rascher, 1967. 20. Jung C.G. Von den Wurzeln des Bewusstseins / C.G. Jung. – Zurich: Rascher, 1954.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

21. Белик. А. Культурология. Антропологические теории культур. Словарь понятий и терминов [Электронный ресурс] / А. Белик. – 1999. – Режим доступа : <http://terme.ru/dictionary/701/word/arhetip> 22. Варбот Ж.Ж. Этимология: Русский язык. Энциклопедия. – 2-е изд., перераб. и доп. / Ж.Ж. Варбот. – М. : Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1997. – С. 643–647 23. Большой Энциклопедический словарь. 2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://evoc.ru/index.php?voc_id=1&letter=%DD&word_id=72840 24. Online Etymology Dictionary.

[Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com/index.php>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ**ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**

25. Peabody J.P. Stories of The Trojan War [Электронный ресурс] / J.P. Peabody. – Режим доступа : <http://www.readbookonline.net/readOnLine/12765/> 26. The Free Dictionary by Farlex [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://idioms.thefreedictionary.com/war> 27. War Proverbs Quotes [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.searchquotes.com/search/War_Proverbs/

УДК 81'374.73:373.61:316.77:811.111

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСНОВНИХ ТИПІВ АМЕРИКАНСЬКОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ДИСКУРСУ

О.Ю. Качмар (Ужгород)

Стаття присвячена когнітивному дослідженню американського дискурсу в сфері менеджмента. Основна увага зосереджена на класифікації типів управлінського дискурсу та визначення їхніх концептуальних особливостей. Характеризуються основні ситуації ділового спілкування як визначальний чинник концептуалізації відповідних явищ та ознак представниками управлінської сфери.

Ключові слова: класифікація, концептуальний, концептуалізація, менеджмент, управлінський дискурс.

Качмар О.Ю. Концептуальные особенности основных типов американского управленческого дискурса. Стаття посвящена когнитивному исследованию американского дискурса в сфере менеджмента. Основное внимание сосредоточено на классификации типов управленческого дискурса и определении их концептуальных особенностей. Анализируются основные ситуации делового общения как определяющий фактор концептуализации соответствующих явлений и признаков представителями управленческой сферы.

Ключевые слова: классификация, концептуальный, концептуализация, менеджмент, управленческий дискурс.

Kachmar O.Yu. The Conceptual Properties of the Main Types of Managerial Discourse. The article deals with the cognitive research of discourse development in American business communication. Main attention is paid to the classification of general types in administrative discourse. The conceptual features of these types are given below. The basic models of business communication are considered as a determining factor of conceptualization in management.

Keywords: administrative discourse, classification, communication, conceptual, conceptualization, management.

У сучасній лінгвістиці поєднання комунікативної та когнітивної парадигм базується на принципах функціональної методології і передбачає тлумачення процесу комунікативної діяльності та створення дискурсу, виходячи з аналізу когнітивних структур, породжених комунікантами, когнітивних процесів та процедур обробки знань [4, с. 45]. Хоча аспекти типології дискурсу широко висвітлюються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими-мовознавцями, проблема типів управлінського дискурсу та їхні концептуальні особливості все ще залишається поза межами наукового пошуку.

Уведення у фокус лінгвістики розгляду того феномену життя, в центрі якого знаходиться людина з усіма її психологічними складниками, формами соціального існування і культурної діяльності [1, с. 3–4] та усвідомлення того факту, що “у породженні мовлення виявляються сили, які виходять, по суті, не від мовця, а від його оцінки стану, знань,

розуму, належності до того чи іншого соціального стану тих, на кого мовлення розраховане” [5, с. 18], привертають увагу дослідників до вивчення різних типів інституційного дискурсу (у тому числі – й до управлінського) та зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Мета статті – виявити й описати концептуальні особливості типів управлінського дискурсу в американській лінгвокультурі.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

- сформулювати визначення американського управлінського дискурсу, виходячи з уявлень про концепт MANAGEMENT;
- охарактеризувати його основні концептуальні ознаки;
- розглянути найбільш поширені типи досліджуваного дискурсу з позицій ієрархічного характеру процесу управління.

© Качмар О.Ю., 2013

Об'єктом дослідження є американський управлінський дискурс, а предметом – концептуальні особливості його типів. Матеріалом для аналізу слугували автентичні американські тексти, що використовуються у процесі професійної підготовки управлінських кадрів та відображають типи комунікації в управлінській сфері.

Дослідження ґрунтується на розгляді дискурсу як типу комунікативної діяльності, що має різні форми вияву, відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями й тактиками учасників [2, с. 13]. Урахування когнітивних процесів учасників спілкування у побудові дискурсу уможливує оптимальний вибір мовцем мовних одиниць для здійснення впливу на адресата [7; 9]. Отже, відповідно, аналізуючи типи дискурсу, доцільною є опора на когнітивні засади його формування.

Між навколишньою дійсністю та її відображенням у вигляді дискурсу проходить специфічна робота свідомості людини, яка репрезентує когнітивний аспект дискурсу, а вираження мовними засобами того чи іншого предметного змісту є комунікативним його аспектом. Прийнято вважати, що когнітивний компонент дискурсу співвідноситься з семантичним, а комунікативний – з прагматичним [7, с. 10]. Оскільки оперативно-змістовою одиницею свідомості є концепт, дискурс визначається єдиним природним середовищем його існування. У свідомості індивіда концепт може бути суто особистісним, що не збігається з лінгвокультурним (соціумним). Проте наявність у структурі концепту прототипного складника, у ролі якого виступає його основна “активна” ознака, є актуальною для всіх членів лінгвокультури, що забезпечує успішність комунікації. Саме прототип є ядровим компонентом концепту, що репрезентує інформацію про той спосіб, відповідно до якого об'єкт чи ситуація немовної дійсності відображені у свідомості індивіда у вигляді типового уявлення [6, с. 98]. Очевидно, що ступінь успішності комунікації залежить від того, наскільки збігаються прототипи концептів суб'єктів дискурсу як членів соціуму (етнолінгвокультури), об'єднаних спільністю життєвого досвіду.

Як одна з одиниць нового рівня пізнання мовних явищ, дискурс – це ієрархічно організована цілісна когнітивна-комунікативна система, вивчення якої дає змогу висвітлити процес комунікативної діяльності та породження/рецепції тексту, виходячи з аналізу когнітивних структур, створених комунікантами, та механізм активації цих структур (концептуалізації знаково-символічної форми тексту) під впливом параметрів комунікації [13, с. 1–14]. Іншими словами, це форма соціальної поведінки, що слугує для репрезентації соціального світу, включаючи знання, людей та соціальні відносини [10, с. 20].

У структурі статусних відносин виділено п'ять типових компонентів: 1) партнери комунікації; 2) статусні вектори партнерів; 3) мотивація статусних векторів; 4) динаміка статусних відносин; 5) пов'язані зі статусом та нейтральні обставини. Соціальні відносини між партнерами-комунікантами проявляються через різні параметри комунікації: ступінь спонтанності мовлення, тематичну фіксованість, мовленнєві жанри, етикетну скрутість, логічну послідовність та ін. Статус адресата враховується у теорії та практиці масової інформації (саме тому вплив авторитетом превалює над аргументацією) та визначає типи запитань, що використовуються як в офіційному, так і у побутовому спілкуванні [3, с. 284–285].

З огляду на параметри дискурсу та виходячи з базових характеристик концепту MANAGEMENT, управлінський дискурс можемо охарактеризувати такими концептуальними ознаками, як:

1) Цілеспрямованість – орієнтація поведінки та дій підлеглих, спрямовані на успішне досягнення спільної організаційної мети шляхом ефективного мовленнєвого впливу. Мовленнєва діяльність є одним із проявів інтелектуальної діяльності та володіння мовою, а невід'ємною рисою будь-якої діяльності людини є цілеспрямованість або інтенціональність.

2) Стратегічність – визначення пріоритетної, глобальної у межах комунікативної події мети та застосування відповідних мовних тактик. Ця мета (інтенція) стає фактором, що регулює процес спілкування, який здійснюється шляхом обміну

мовленнєвими актами. Оскільки елементарною одиницею мовленнєвої діяльності є дія, то це дає підставу вважати, що вона виступає реалізацією певної мети мовця.

3) Активний обмін інформацією, що має на меті мотивувати чи вплинути на співрозмовника, тобто наявність перлокутивного впливу.

4) Вибір найдоцільнішого методу спілкування – залежно від типу спілкування – висхідний, низхідний та горизонтальний, що зумовлюється ієрархічним характером управлінської діяльності, наявністю вищого, середнього та нижчого ешелонів у керівництві. Тобто до уваги береться адресованість комунікації, де важливу роль відіграє фактор симетричності / несиметричності комунікативних позицій співрозмовників, що зумовлено їхнім авторитетом і соціальним статусом. Повідомлення може бути адресовано людині, яка посідає вище, рівне або нижче соціальне становище у комунікативному процесі, що безпосередньо впливає на стиль (обережний, увічливий або, навпаки, директивний) та тон самого повідомлення. Мовець вступає у комунікацію як особа “параметризована”, соціальні функції якої експлікуються у мовленнєвому акті. Соціальний статус маніфестується дотриманням певної тактики спілкування, напряму модифікації (зниження/підсилення) категоричності висловлювань. Чітке дотримання правил комунікації найбільш очевидне у ситуаціях з асиметрією соціальних ролей учасників комунікації. Загальноприйнятою вимогою до мовця є його/її ввічливість у стосунках із людиною, яка займає вище становище в соціальній ієрархії [11, с. 87] і, навпаки, чим впевненіше відчуває себе співрозмовник, тим меншим рівнем увічливості можуть позначатися його висловлювання [12, с. 155]. Урахування соціальних ролей, а звідси й комунікативних позицій за вертикальним вектором (“вище – нижче”, “нижче – вище”), є необхідною передумовою успішної комунікації.

З огляду на відображення об’єктивного світу понять та ідей і суб’єктивних особливостей мислення учасників комунікації, тобто спираючись на концептуальні засади розуміння менеджменту,

розрізняють такі типи управлінського дискурсу:

а) вертикальний низхідний тип, схема “керівник – підлеглий”;

б) вертикальний висхідний тип; схема “підлеглий – керівник”;

в) горизонтальний тип – колегіальне спілкування керівників паралельних відділів чи підлеглих між собою.

Найбільш характерною для управлінського дискурсу є спілкування вертикально – низхідного типу, “згори – вниз”, у якому інформація від вищого керівництва передається до підлеглих працівників, тобто адресантом є керівник, адресат – підлеглий. Ієрархічна структура такого дискурсу – це не тільки відображення сукупності комунікативних намірів, але й відображення світу мисленнєвих дій адресанта (керівника), завдання якого полягає у тому, щоб синхронізувати і привести у відповідність зі своїм ходом думок сприйняття адресата, а також перевести зміст станів свого мисленнєвого світу в мисленнєвий світ адресата. Мисленнєві дії ведуть до отримання нового знання, у той час як мовленнєве завдання полягає в адекватному вираженні способів, за допомогою яких набувається це нове знання. Якщо виявити елементи дискурсу, що є корелятивними мисленнєвим діям, то можна отримати його специфічну модель, в основі якої буде лежати комунікативно-когнітивний намір учасників комунікації.

Низхідний тип спілкування, відповідно до формату “керівник – підлеглий”, орієнтований на послідовність проявів мовленнєвого стану адресата (в управлінському дискурсі – керівника) і включає такі ситуації:

1) Упровадження та реалізацію цілей і стратегій. Дискурс у такому контексті пронизаний ідеями щодо особливостей організаційних нововведень та механізмом утілення їх у життя у колективній праці. Містить накази або побажання чи прохання, припущення від вищого керівництва, наприклад:

“The new quality campaign is for real. We must improve quality if we are to survive” (Daft, с. 569).

2) Інструктаж та його обґрунтування у виробничому процесі – це прямі директиви, що конкре-

тизують способи виконання наказів і відношення проекту до діяльності організації взагалі, наприклад:

“Purchasing should order the bricks now. So the work crew can begin construction of the building in two weeks” (Shragis, c. 169).

3) Процедури і практики. Такі повідомлення визначають внутрішню політику, правила, регулювання, пільги та організаційні заходи, наприклад:

“Only after your first 90 days of employment the services are available. And you are eligible to enroll in our company-sponsored savings plan” (Blanchard, c. 70).

4) Продуктивність зворотного зв'язку. Це повідомлення оцінювального характеру, в якому охарактеризовано роботу працівників узагалі та відділів організації зокрема, наприклад:

“Joe, your attempts are appreciated. Your work on the computer network has greatly improved the efficiency of our ordering process” (Daft, c. 570).

5) Ідеологічні мотиви, які покликані згуртувати працівників у дружній колектив, об'єднати їх спільними метою і завданнями, виховувати у них культурні цінності та залучати їх до “родинного” життя своєї компанії, наприклад:

“The company thinks of its employees as family. Therefore it would like to invite everyone to attend the annual picnic and fair on March, 3.” (Blanchard, c. 57).

Найбільшими недоліками такого спілкування є часткове “випадіння інформації”, її спотворення чи втрата змісту повідомлення, оскільки під час кожної передачі повідомлення вниз по вертикалі втрачається певна частина його змісту.

Діалектично пов'язаним з описаним типом вертикального спілкування, однак із протилежним вектором, є вертикальний висхідний тип – схема “підлеглий – керівник”. Для більшості організацій побудова такого спілкування є складним, однак необхідним явищем: працівники мають потребу висловлювати вищому керівництву свої скарги, звітувати про досягнення та реагувати на ініціативи менеджерів. Двосторонній обмін інформацією

є запорукою успішності порозуміння всієї ієрархічної структури компанії і робить коло спілкування завершеним. Прагматичні відношення адресанта (підлеглого) та адресата (керівника) можуть бути представлені експліцитно й імпліцитно – за допомогою вибору й організації мовних засобів для здійснення впливу на адресата [8; 9]. У процесі передавання інформації адресант ураховує можливості адресата, на боці якого більше переваг, тобто реакція адресата виражається імпліцитно, формуючись на основі висновків і умовиводів. На перший план виводиться поняття мовця (адресанта, підлеглого), який ретельно здійснює вибір і вживання мовних одиниць відповідно до параметрів контексту (спілкування підлеглого з керівником), щоб домогтися певного впливу. Тематична проблематика такого типу дискурсу охоплює п'ять найважливіших характерних ситуацій:

1) Проблеми та виняткові події, що описують суттєві негаразди та надзвичайні події “на місці”, які перешкоджають звичному режиму роботи або ускладнюють робочий процес, наприклад:

“The printer has been out of operation for two days. It will be at least a week before a new arrives” (Daft, c. 387).

2) Пропозиції щодо покращення. Ці повідомлення містять ідеї щодо оптимізації робочого процесу з метою підвищення його якості та успішності:

“I think we should eliminate step 2 in the audit procedure. It takes a lot of time and produces no results” (Shragis, c. 135).

3) Доповідь про виконання – періодичні звітування перед вищим керівництвом про виконану роботу окремими працівниками та департаментами:

“We completed the audit report for Smith&Smith on schedule. However we are one week behind on the Jackson report” (Daft, c. 370).

4) Скарги й суперечки – ті конфліктні ситуації, вирішення яких потребує вислуховування та розгляду в керівних органах, наприклад:

“The manager of operations research cannot get the cooperation of the Lincoln plant. It is necessary for the study of machine utilization” (Blanchard, c. 12).

5) Інформація про фінанси та бухгалтерський облік, що виражає ставлення до витрат, коштів, обсяг продажів, очікуваних прибутків, повернень від інвестицій тощо, адресованих вищому керівництву:

“Costs are 2% over budget, but sales are 10% ahead of target. Nevertheless the profit picture for the third quarter is excellent” (Daft, c. 571).

Цей тип дискурсу потребує величезних зусиль для його впровадження та функціонування. Знання дій та поведінки людей є результатом узагальнення актів, що повторюються багато разів, слугують зразком інтерпретації та дають змогу робити прогнози і припущення щодо майбутніх актів дискурсу. Окрім того, знання дій має приписувальний характер для суб'єкта, що діє у межах корпоративної культури, яка диктує схеми поведінки людей, а також характер мислення у цьому комунікативному просторі.

Третій тип ділового дискурсу – горизонтальне спілкування, обмін інформацією колегами, що відбувається, в основному, між відділами. Основна мета полягає не стільки в інформуванні, скільки у можливості прохання допомоги чи підтримки та координуванні спільних дій. Горизонтальне спілкування може виражати такі ситуації:

1) Розв'язання проблем внутрішньовідомчого характеру – стосується членів окремого департаменту щодо виконання конкретних завдань, наприклад:

“The scheme is settled. Kelly, can you help us figure out how to complete this medical expense report form?” (Shragis, c. 201).

2) Внутрішньовідомча координація – повідомлення сприяють реалізації спільних проектів та виконання завдань, наприклад:

“Bob, please contact marketing and production. It's necessary to arrange a meeting to discuss the specifications for the new subassembly. It looks like we might not be able to meet their requirements” (Daft, c. 511).

3) Зміна ініціатив та оптимізація – повідомлення створюються з метою поширення інформації усередині команди чи департаменту, що сприяє позитивним змінам, росту та покращення справ організації взагалі, наприклад:

“We are streamlining the company travel procedures. Would you like to discuss them with your department” (Blanchard, c. 98).

Цей тип управлінського дискурсу ми вважаємо другорядним або допоміжним, оскільки ядро характеристика концепту MANAGEMENT передбачає обов'язкову наявність ієрархічних відношень у межах організаційної структури, що певним чином відображається у способі спілкування.

Проаналізувавши особливості управлінського дискурсу з позицій адресованості, доходимо висновку про те, що:

1) Основними ознаками американської управлінської комунікації, що впливають із прототипних ознак концепту MANAGEMENT є цілеспрямованість, стратегічність, активний обмін інформацією (де акцентується інформаційна насиченість і передбачуваний мовленнєвий вплив на адресата) та вибір найдоцільнішого методу спілкування, що визначається особливістю адресованості дискурсу.

2) Головним аспектом у диференціації типів управлінського дискурсу є уявлення про ієрархічну структуру концепту MANAGEMENT – наявність менеджерів вищої, середньої та нижчої ланки (*top management, middle management and low management*).

3) Відповідно до цього виділяють висхідний, низхідний та горизонтальний типи управлінського дискурсу, важливу роль у побудові яких відіграє чинник симетричності/несиметричності комунікативних позицій співрозмовників, що зумовлюється їхнім авторитетом і соціальним статусом.

4) Згідно з концептуальними характеристиками менеджменту, які свідчать про ієрархічний тип відносин усередині цієї структури, управлінському дискурсу найбільш притаманний вертикальний тип спілкування (низхідний та висхідний), у той час як горизонтальний тип є другорядним чи допоміжним. Проте саме цей тип забезпечує внутрішню координацію спільних дій, а отже сприяє успішній реалізації поставленої мети.

5) Виходячи з розуміння дискурсу як мовленнєво-розумової діяльності людини у сукупності процесу і результату, актуального й віртуального,

лінгвального й екстралінгвального (соціокультурно-го, прагматичного та когнітивного), визначаємо американський управлінський дискурс як мовленнєво-розумову діяльність, обмежену інституціональними межами, що зумовлює тематичну й семантико-прагматичну специфіку її продукту – текстів з теорії та практики менеджменту – і дає змогу вважати його найбільш адекватним контекстом вербалізації концепту MANAGEMENT.

Перспективним видається дослідження основних стратегій і тактик бізнес-комунікацій, що зумовлені специфікою зазначених типів управлінського дискурсу та залежністю вживання мовних одиниць від екстралінгвальних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата / Н.Д. Арутюнова // Изв. АН СССР. Сер. Литература и языки. – 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356–357.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія / Ф.С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ИДГТК “Гнозис”, 2002. – 333 с.
4. Кравченко Н.К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса / Н.К. Кравченко. – К. : Реферат, 2006. – 320 с.
5. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
6. Мартинюк А.П. Когнітивно-дискурсивний напрям дослідження концептів у сучасній лінгвістиці / А.П. Мартинюк // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород : Ліра, 2006. – С. 93–107.
7. Полюжин М.М. Когнітивно-прагматичні механізми іллокутивних моделей мовлення / М.М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород : Патент, 2002. – С. 9–17.
8. Полюжин М.М. Напрями та одиниці дослідження прагматичного аналізу мовленнєвої комунікації / М.М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород : Патент, 2003. – С. 9–19.
9. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. – М. : Рос. гуманитар. ун-т, 1995. – С.35–73.
10. Филлипс Л. Дискурс-анализ. Теория и метод ; пер. с англ. / Луиза Дж. Филлипс, Марианне В. Йоргенсен. – Х. : Гуманитарный Центр, 2004. – 336 с.
11. Brown W. Discourse Analysis / W. Brown, G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 318 p.
12. Geis M. Speech Acts and Conversational Interaction. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 248 p.
13. Akinloye A. Ojo. Aspect of Textuality in James Baldwin's *My Dungeon Shook* / Ojo A. Akinloye // Discourse Studies ; edited by Anne Marie Hamiltone and Frank Bramlett. – Georgia : Fall, 1997. – P. 1–14.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Daft L. Richard. Management. Eighth Edition / Richard L. Daft. – South-Western : Cengage Learning, USA, 2008. – 815 p.
15. Blanchard K. The One Minute Manager / Kenneth Blanchard, Spencer Johnson. – N.Y. : A Berkley Book, 2002. – 112 p.
16. Shragis S. 10 Clowns Don't Make a Circus / Steven Shragis, Rick Frishman. – Avon, Massachusetts : Adams Media, 2006. – 300 p.

УДК 811.111'367.332.7:373.612.2

**ДИНАМІЧНІ ПРЕДИКАТИ
В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ З АВІАБУДУВАННЯ
У СВІТЛІ ТЕОРІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ**

В.Л. Носолевська (Харків)

У статті розроблено принципи виокремлення динамічних предикатів, запропоновано їх класифікацію на когнітивній основі. З позицій теорії концептуальної метафори розглянуто особливості метафоризації дієслів та виявлено специфіку функціонування динамічних предикатів у англійських текстах з авіабудування.

Ключові слова: динамічний предикат, дієслово, теорія концептуальної метафори, типи динамічних предикатів.

Носолевская В.Л. Динамические предикаты в англоязычных текстах по авиастроению в свете теории концептуальной метафоры. В статье разработаны принципы выделения динамических предикатов, предложена их классификация на когнитивной основе. С позиций теории концептуальной метафоры рассмотрены особенности метафоризации глаголов и выявлена специфика функционирования динамических предикатов в англоязычных текстах по авиастроению.

Ключевые слова: динамический предикат, глагол, теория концептуальной метафоры, типы динамических предикатов.

Nosolevskaya V.L. Dynamic Predicates in English Texts on Aircraft Construction in the Light of Conceptual Metaphor Theory. This article elaborates the principles according to which dynamic predicates are singled out and suggests their cognitive classification. The specificity of verb metaphorization is considered in the light of conceptual metaphor theory and the functional characteristics of dynamic predicates in English texts on aircraft construction are revealed.

Key words: dynamic predicate, verb, conceptual metaphor theory, types of dynamic predicates.

Об'єктом дослідження, результати якого представлені у поданій статті, є динамічні предикати, притаманні англійським текстам з авіабудування, а предметом – особливості їх метафоризації. Мета здійсненої наукової розвідки полягає у виділенні різновидів аналізованих предикатів та виявленні когнітивної специфіки їх метафоризації. Актуальність порушеної проблематики зумовлена її належністю до речення когнітивної граматики, а саме, когнітивного синтаксису, сковано на виявлення глибинних принципів формування значення синтаксичних одиниць та особливостей їх функціонування у дискурсі, котрий тлумачиться у роботі як сукупність текстів, поєднаних за певними критеріями (тематичним, функціонально-стильовим, жанровим тощо).

Центральними для сучасної когнітивної лінгвістики є проблеми категоризації та концептуалізації дійсності, а також співвідношення мовних структур з ментальними репрезентаціями. Важливу роль у розв'язанні цих питань відіграє концептуальна (або когнітивна) метафора, що є ментальною операцією, яка служить засобом пізнання, категоризації і концептуалізації, оцінки та пояснення світу [3, с. 16]. Метафора виконує характеризуючу функцію та орієнтована головним чином на позицію предиката [1, с. 32]. Дієслово є головним заповнювачем предикатної позиції у реченні. Дієслівна лексема бере участь у формуванні синтаксичної будови речення, через що концентрує у собі зміст усього висловлення і його конститuentів [2, с. 16].

© Носолевська В.Л., 2013

Серед дієслів як типових представників предикатних знаків центральне місце посідають ті, що мають сему “динамічність”. При розгляді у синтагматичній системі координат такі дієслова постають як динамічні предикати, що описують зміну стану об’єкта у часі, тобто профілюють відношення кожного послідовного положення об’єкта у просторі до часової осі [9, с. 246]. Це відношення може конструюватися активно або неактивно [9, с. 267]. Пояснимо суть цього розмежування на таких прикладах: (1) *Air is going over the fuselage*; (2) *Air goes over the fuselage*. В обох випадках одна й та сама предметна ситуація фізичного руху повітря над фюзеляжем літака описується за допомогою предиката *to go*, проте конструюється вона по-різному. У першому прикладі ситуація конструюється активно, висвітлюючи поступове переміщення обраного спостерігачем об’єкта (*air* – повітря), що є траектором, відносно площини (*fuselage* – фюзеляж), що слугує орієнтиром. Пояснимо зміст термінів “траектор” та “орієнтир”. Оскільки дієслово профілює відношення, то в структурі його профілю виділяються два компоненти – траектор, співвідносний з учасником ситуації, на якому мовець фокусує увагу, та орієнтир, вторинний учасник, відносно якого розглядається траектор [8, с. 217]. Речення у прикладі (2) описує ту саму ситуацію, що й речення у прикладі (1), але здійснюється це неактивно, шляхом використання часової форми *Present Simple*, що вказує на істинність твердження у будь-який час, через що ситуація може вважатися повторюваною по всій часовій осі. Таким чином, в обох прикладах використовується динамічний предикат *to go* для опису фізичного руху, проте завдяки вживанню різних аспектуальних форм теперішнього часу (*Continuous* або *Simple*) ситуація конструюється активно або неактивно.

Характер конструювання ситуації – активний або неактивний – є критерієм виокремлення динамічних предикатів, які далі диференціюємо у такий спосіб:

а) серед предикатів, що конструюють ситуацію активно, виділяємо два підвиди – дії та процеси.

Дії виражають подію, що може бути позначена точкою на часовій осі, на відміну від процесів, що ніби складаються із множини точок та їх часовий профіль (*temporal profile*) обмежується часом говоріння [9, с. 244].

б) серед динамічних предикатів, які конструюють ситуацію неактивно, виокремлюємо такі підвиди, як замкнений процес та фіктивний рух.

Замкнений процес відрізняється від активного процесу способом конструювання ситуації за допомогою дієслова у формі *Present Simple*, що надає йому значення постійності протягом усього темпорального профілю. З іншого боку, спільною рисою для замкненого та активного процесів є здатність описувати реальний, фізичний рух або зміну стану.

Крім фізичного, динамічні предикати використовуються для опису абстрактного (*abstract motion*) [10, с. 149-163], або фіктивного (*fictive motion*) [14, с. 99-175; 12] руху. Мова йде про застосування певного когнітивного механізму, коли спостерігач несвідомо концептуалізує статичні ситуації динамічно шляхом активації “внутрішньої” динаміки своєї свідомості, через що він переносить динамічні властивості сюжету на знакове відображення фрагменту реальності. У ролі траектора тут може виступати як об’єкт (це так званий об’єктивний рух – *objective motion*), так і сторонній спостерігач або потенційно присутній там об’єкт (це, відповідно, є суб’єктивним рухом – *subjective motion*) [10, с. 155-160].

Типовим прикладом фіктивного руху є такий: (3) *The road runs along the coast*. Використання предикату *to run* у такому оточенні провокує ментальний рух уздовж уявної сцени. Цей симульований рух дозволяє автору передавати інформацію про реальне розміщення предметів, їх форму, взаємне розташування або напрям. Траектором у цій ситуації виступає адресат речення, який рухається уздовж ментально сконструйованої ним дороги. Предикат *runs along* вказує на продовговату форму орієнтира та порівняно велику швидкість руху траектора відносно нього. Крім того, незважаючи на статичність реального стану справ, фіктивний

рух “підтримує” динамічність предиката через використання методу послідовного сканування (sequential scanning) [10, с. 152–152] – так само, як і для опису фізичного руху. Такий тип сканування полягає у ментальному поділі процесу на етапи, кожен із яких є статичним і відрізняється від попереднього.

При розгляді з позицій теорії когнітивної метафори предикати фіктивного руху описуються як взаємодія корелятивного домену РУХ із референтним доменом СТАТИВНІСТЬ та є формою когнітивного динамізму [14, с. 171]. Корелятивний домен (source domain) використовується для порівняння з референтним доменом (target domain), який ідентифікується за допомогою метафори, причому утворюється зона перехресного мапування (cross-mapping), до якої входить лише певний набір спільних ознак обох доменів [7, с. 203, 245]. Така вибірковість ознак пояснюється операцією висвітлення / затемнення (highlighting / hiding), під час якої стають проміняними (когнітивно опуклими, рельєфними) одні властивості референта й одночасно приховуються інші [8, с. 10–13]. Таким чином, приписуючи властивість (наприклад, руху) об’єкту, який нею у реальності не володіє (наприклад, дорозі, що має лише розташування), мовець вдається до когнітивної метафори.

В текстах з авіабудування когнітивна метафора виступає засобом формування нових понять та пояснення правил та механізмів функціонування обладнання, законів фізики, аеродинаміки тощо. У метафорі можуть брати участь не лише концепти, а й концептуальні домени. Наголосимо, що метафоризація охоплює не лише предикати фіктивного руху, але й інші типи динамічних предикатів, яких загалом нараховуємо чотири: дії, процеси, замкнені процеси, предикати фіктивного руху.

Метафоризація значення предикатних слів має свою специфіку, яка відрізняється від принципів метафоризації значення субстантивних номінативних одиниць. Як відомо, базою для метафоризації значення субстантивів є розбіжність між профілями концептів, об’єктивованих останніми [5, с. 526]. Предикат профілює відношення між сутностями,

хоча його метафоричність також основана на невідповідності концептів, співвідносних з аргументами речення, коли вони належать до різних фреймів або доменів. Для виявлення специфіки метафоричного застосування динамічного предиката необхідно розглянути аргументи предикатного слова.

Предикатна метафоризація є здійснюваним шляхом дієслівної предикації референтним зміщенням на субстантивних іменах, що відповідають аргументам. Предикат, закріплений за певною групою референтно-відображуваних імен, приписується імені, що належить до іншої референтної групи [4, с. 93]. У такому разі, при використанні дієслова у комбінації з субстантивом, що не належить до його референтної групи, предикат приписує головному суб’єктові ознаки, характерні для сполучуваних з ним одиниць. Одиниця, сумісна з предикатом, у цьому випадку називається допоміжним суб’єктом [там само]. Визначити його можна за допомогою словникової дефініції дієслова, що утворює предикат. Метафору, що базується на міжреферентному переносі імен суб’єктів – головного та допоміжного – називають двосуб’єктною [там само]. При уподібненні відношення, профільованого предикатом іншому відношенню, метафора є односуб’єктною.

Метафори структури події (structure event metaphors) включають кілька взаємозв’язаних конститутивних метафор для опису однієї та самої події [7, с. 220]. Такі метафори застосовуються для опису структури ситуацій, а не речей. Дж. Лакофф наводить перелік метафор цього типу, зазначаючи, що кожна із них може мати ще якесь число реалізацій у вигляді більш конкретних метафоричних зіставлень [7, с. 220–221].

Розглянемо чотири виокремлені вище типи динамічних предикатів з позицій теорії когнітивної метафори. Оскільки дії характеризуються описом ситуації як точки на часовій осі, для них будуть характерними приклади вираження способу переміщення та самохідності.

(4) *A jet engine uses kinetic energy when exhausting engine gases strike the turbine wheel and cause the turbine to turn* (AAS, с. 71). Значен-

ня предиката цього речення базується на двосуб'єктній метафорі MANNER OF ACTION IS MANNER OF MOTION, що є різновидом метафори структури події ACTIONS ARE SELF-PROPELLED MOVEMENTS. Гази у турбіні уподібнюються допоміжному суб'єктові, на який вказує предикат, виражений дієсловом *to strike* у своєму головному значенні “ударяти сильно та навмисно рукою або зброєю чи іншим знаряддям” (*to hit forcibly and deliberately with one's hand or a weapon or other implement*) [13], через що набувають додаткових характеристик сили (*forcibly*) та усвідомленості (*deliberately*).

(5) *When the capacitor reaches the proper charge, the contactor of a triggering transformer is closed by the single-lobe cam* (AAS, с. 95). Предикат *reaches* (досягати), через свою семантичну несумісність з підметом *capacitor* (конденсатор), провокує появу метафори структури події CHANGES ARE MOVEMENTS, що є односуб'єктною, оскільки профілює зміну стану конденсатора як рух до пункту призначення, яким у нашому випадку є достатній заряд (*proper charge*).

Предикати активно сконструйованого процесу не є численними у текстах із авіабудування. Вони обмежені описанням засобів діяльності.

(6) *As the water boiled, the steam travelled through two pipes that were connected to, and served as pivot points for, a rotating sphere* (AAS, с. 66). Цей приклад представлений односуб'єктною метафорою MEANS ARE PATHS, що є метафорою структури події. Предикат *travelled* (подорожувати) висвічує такі характеристики переміщення пару, як довжина та конструкція труб (*make a journey, typically of some length* – здійснити подорож (яка зазвичай має певну форму маршруту), певної довжини), у такий спосіб порівнюючи спосіб пересування із подорожуванням уздовж шляху.

Коли процес конструюється неактивно, він є замкненим процесом, тобто його темпоральний профіль не обмежується часом сприймання предикативної ознаки. При метафоризації такий вид предиката виражає ті самі типи значень, що й “активні” процеси, а саме, засоби діяльності, наприклад: (7) *The*

engine channels incoming air into the compressor where the flow of air is turned 90° and accelerated outward by centrifugal action (AAS, с. 82). Односуб'єктна метафора структури події MEANS ARE PATHS додає двигуну (*engine*), що спричинює рух повітря до компресора (*compressor*), опцію направлення (*channels*) його по певній траєкторії, хоча насправді повітря рухається заданим маршрутом завдяки формі каналу.

(8) *One is water contamination, in which case the cloud will disappear at the top as the water slowly works its way toward the bottom* (AAS, с. 190). У цьому реченні предикат (*works its way*) метафоризується окремо від його аргументів (*water, toward the bottom*), адже порівняння міститься у самому виразі *works its way*, що значить “рухатись кудись повільно та з труднощами” [11]. Метафора є односуб'єктною, адже праця зіставляється з труднощами на шляху, через що виникає метафора структури події DIFFICULTIES ARE IMPEDIMENTS TO MOTION.

Визначальною рисою текстів з авіабудування є те, що літак часто порівнюється з живою істотою шляхом когнітивного перенесення MECHANISMS ARE ANIMATE BEINGS. Метафора тут є двосуб'єктною, адже приписує підметові (*reciprocating engines*) риси, характерні для допоміжного суб'єкта (істота), який є сумісним з предикатом (*feed* – годувати, *quit* – залишати, звільнитися), наприклад: (9) *Reciprocating engines are touchier than turbines about what you feed them: recipis simply quit if you fill up with jet fuel* (AAS, с. 191); (10) *Between refining and being sprayed into a combustion chamber, fuel changes hands quite a few times and is stored or flows through many environments* (AAS, с. 191). У прикладі (9) поршневі (*reciprocating*) та турбінні (*turbine*) двигуни уподібнюються істотам, перша з яких є примхливішою щодо їжі, яку їй дають (*what you feed them*), а також може відмовитися працювати (*simply quit*); у (10) паливо “переходить із рук у руки” (*changes hands*), що провокує порівняння паливної системи з допоміжним суб'єктом – істотою, у якої є руки.

Динамічні предикати, що описують фіктивний рух, залучають метафору до опису змін у ситуації, без наявного фізичного руху, форми об'єктів або місць розташування, наприклад: (11) *Microbial growth is the result of several different types of microorganisms that make their home in the murky area where water meets jet fuel* (AAS, с. 191). Предикат тут базується на односуб'єктній метафорі DESTINATION IS REACHING THE END OF THE PATH, що є підвидом метафори структури події ACTIONS ARE SELF-PROPELLED MOVEMENTS. Зони накопичення води у паливному баку (*area where water meets jet fuel*) трактуються як місце, де вода та паливо зустрічаються, а для цього, як відомо, необхідно пройти певний шлях, що й проковує ментальний рух до місця призначення, а предикат *meets* профілює лише його завершальний момент.

(12) *During takeoff, as the weight of the aircraft leaves the struts and the links extend, the safety switch closes, which completes a ground* (AAS, с. 273). Метафора структури події CHANGES ARE MOVEMENTS утворюється на несумісності абстрактного поняття ваги (*weight*) та предикату руху (*leaves*). Тут вона є односуб'єктною, бо не застосовує допоміжного суб'єкта для порівняння, натомість описує реальну зміну стану “ставати рівним нулю” через уведення переміщення ваги з амортизаційної стійки в інше місце.

(13) *Stators alternate with, and fit snugly next to, the rotors* (AAS, с. 88).

(14) *In the case of the fixed turbine, the shaft goes directly from the turbine to the compressor and then to a reduction gearbox and prop shaft* (AAS, с. 100).

(15) *Propeller blade thickness decreases as distance from the hub increases* (AAS, с. 133).

У прикладах (13), (14) та (15) використовується метафора FORM IS MOTION, що є характерною для предикатів фіктивного руху, які застосовуються для опису фактично статичних ситуацій динамічно, включаючи адресата у ментально симульовану ситуацію руху у ролі траєктора, де орієнтиром слугують об'єкти або їх комбінації, уздовж яких

буде “рухатися” концептуалізатор. Цей вид метафори є двосуб'єктним, що є результатом залучення допоміжного суб'єкта, який приписує динамічні ознаки агенсу; таке застосування метафори використовується для посилення наочності опису та базується на сенсомоторному досвіді людини, отриманому під час розгляду предметів реального світу, їх форми та взаємного розташування.

У прикладі (13) конфігурація статорів (*stators*) і роторів (*rotors*) проковує ментальний «огляд» даної сцени читачем, який ніби рухається уздовж конструкції; у (14) предикат активує рух уздовж валу (*shaft*), який розташований таким чином, що з'єднує турбіну (*turbine*), компресор (*compressor*), редуктор (*reduction gearbox*) та карданний вал (*prop shaft*), «проходячи» (*go*) через них; у (15) спостерігач виконує дві ментальні операції, конструюючи одну траєкторію – уздовж лопаті гвинта (*propeller blade*), починаючи від втулки (*hub*) і йдучи до кінчика лопаті, розглядаючи його товщину (*thickness*) та вимірюючи довжину (*distance*) одночасно.

Оскільки у світлі когнітивних настанов значення дорівнює концептуалізації, тобто залежить від того, як ми конструємо ситуацію, когнітивний підхід володіє значним потенціалом для створення таксономії предикатів. Він дозволяє відійти від їх традиційної класифікації за семантичним критерієм та виділити чотири базові типи динамічних предикатів (дії, процеси, замкнуті процеси та предикати фіктивного руху). Одним з явищ, притаманним динамічним предикатам авіаційного дискурсу є метафоризація, яка виявляє певні особливості порівняно з метафоризацією субстантивів, а саме, наявність допоміжного суб'єкта. Теорія концептуальної метафори відкриває широкі перспективи для поглиблення наукових уявлень щодо принципів формування змісту динамічних предикатів не тільки англомовних текстів з авіабудування, але також інших типів і різновидів дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 3–32.
2. Болдырев Н.Н. Когнитивный подход

- к изучению глагола и глагольных категорий / Н.Н. Болдырев // Традиционные проблемы языкознания в свете новых парадигм знания. – М. : Изд-во МГЛУ, 2006. – С. 16–36. 3. Будаев Э.В. Становление когнитивной теории метафоры / Э.В. Будаев // Лингвокультурология. – 2007. – № 1. – С. 16–32. 4. Гажева И.Д. Динамические метафорические модели в художественном дискурсе младосимволистов (на материале “Симфоний” Андрея Белого) / И.Д. Гажева // *Limbaj si context*. – 2009. – №1. – С.91–101. 5. Evans V. *Lexical Concepts and Cognitive Models and Meaning Construction* / V. Evans // *Cognitive Linguistics*. – 2006. – Vol. 17(4). – P. 491–534. 6. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction* / Z. Kövecses. – 2-nd edition. – N.Y. : Oxford University Press, 2010. – 375 p. 7. Lakoff G. *Contemporary theory of metaphor* / G. Lakoff // *Metaphor and Thought* : [ed. by A. Ortony]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251. 8. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p. 9. Langacker R.W. *Foundations of Cognitive Grammar* / R.W. Langacker. – Stanford : Stanford University Press, 1999. – Vol. 1: *Theoretical Prerequisites*. – 516 p. 10. Langacker R.W. *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar* / R.W. Langacker. – B.-N. Y. : Mouton de Gruyter, 1990. – 589 p. 11. *Longman Dictionary of Contemporary English* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ldoceonline.com/dictionary/work_1. 12. Matlock T. *Fictive motion as cognitive simulation* / T. Matlock // *Memory and Cognition*, 2004. – Vol. 32 (8). – P. 1389–1400. 13. *Oxford Dictionary Online* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://oxforddictionaries.com/definition/english/strike?q=strike>. 14. Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics* / Leonard Talmy. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 2000. – Vol. 1. – 565 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. AAS – Lombardo D. *Advanced Aircraft Systems*. – USA : McGraw Hill Professional, 1993. – 368 p.

УДК 811.111(075.8)

**КОНЦЕПТ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС
В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ:
ПОНЯТИЙНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ**

Н.А. Олейник (Харьков)

В статье рассматривается понятийная составляющая концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС. По данным словарей и тезаурусов базовыми производящими значениями имени концепта – лексемы *crisis* являются “поворотный пункт”, “период большой опасности” и “переломный момент в течении болезни”, соответствующие доменам, в пределах которых профилируется концепт. Концептуальную сеть полисемии лексических значений связывают родовидовые отношения и отношения каузации, а наличие стадий развития и цикличности протекания кризиса говорят о процессуальном характере концепта.

Ключевые слова: домен, концепт, лексема, полисемия, понятие кризиса.

Олійник Н.А. Концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в англomовному економічному дискурсі: понятійна складова. У статті розглядається понятійна складова концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА. За даними словників і тезаурусів базовими твірними значеннями імені концепту – лексеми *crisis* є “поворотний пункт”, “період великої небезпеки” і “переломний момент у перебігу хвороби”, що відповідають доменам, в межах яких профілюється концепт. Концептуальну мережу полісемії лексичних значень зв’язують родo-видові та каузальні стосунки, а наявність стадій розвитку та циклічності протікання кризи свідчить про процесуальний характер концепту.

Ключові слова: домен, концепт, лексема, полісемія, поняття кризи.

Oliynyk N.A. The concept ECONOMIC CRISIS in the English economic discourse: the notional constituent. The article considers the notion of ECONOMIC CRISIS. According to the data provided in dictionaries and thesauri the meanings “turning point”, “period of great danger” and “turning point in the course of a disease” are basic productive meanings of the name of the concept – the lexeme *crisis* corresponding to the domains within which the concept is profiled. The conceptual polysemy net of the lexical meanings is bound by subsumption and causal relations, phases of the development of crisis and its recurrence reveal the process nature of the concept.

Key words: concept, domain, lexeme, notion of crisis, polysemy.

*There is no crisis to which academics
will not respond with a seminar ...*

Кризисное сознание, кризисное мироощущение сопровождают человека на всех этапах его исторического развития, но наиболее ярко проявляется в периоды резких экономических трансформаций. На современном этапе человечество переживает глобальный социально-политический и экономический кризис, что в свою очередь порождает необходимость всестороннего, в том числе лингвокогнитивного, изучения кризисного сознания и процессов генезиса и функционирования мирового экономического пространства.

Актуальность работы усиливается тем фактом, что, с одной стороны, исследование проходит в рамках современной антропоцентрической парадигмы, которая требует “...изучать языковую способность, знания о мире, зафиксированные в языке, языковую компетенцию носителя языка” [7, с. 10], где объектом исследования становится человек; с другой, диахронический подход – сопоставление данных языкового отражения кризиса в современных средствах массовой информации с аналогичными данными Великой Депрессии

© Олейник Н.А., 2013

20-30-х годов позволяет высказать гипотезу о существенных различиях в концептуализации экономического кризиса двух исторических периодов, которые выражаются в трансформациях как прямых, так и непрямых номинаций концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС.

Проблемы оязыковленного кризисного сознания, его эволюции, причин, вызывающих обострение кризисного сознания в те или иные периоды человеческой истории, требует изучения феномена кризисного сознания в контексте социального сознания в целом и относительно событий, происходящих в обществе, вызвавших этот кризис, в частности, в диахроническом рассмотрении наиболее ярких вербальных проявлений кризиса – современного и 1929-1933 годов – мы усматриваем новизну данного исследования.

В качестве теоретической основы наш анализ опирается на положения когнитивно-дискурсивной парадигмы лингвистики. Комплексный анализ концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС предполагает привлечение данных и методов смежных дисциплин, таких как экономика, финансы, менеджмент и социология с целью более полного и систематизированного выявления когнитивных механизмов, объективирующих ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС в англоязычном дискурсе.

Материал исследования составляют лексические средства объективации экономического кризиса в английском языке (по данным словарей, тезаурусов и энциклопедий) и в дискурсе СМИ 2007-2009 годов (The Economist, The New York Times, The Financial Times, The Wall Street Journal, The Independent, The Guardian и др.) и 1929-1933 годов (The Financial Times, The Economist).

Целью исследования является выявление понятийной составляющей концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС как диахронической константы и их переменных, определить семантическое пространство базовой лексемы “crisis” – имени концепта по данным лексикографических источников.

Понимая когнитивную базу вслед за В.И. Красных как “определённым образом структурированную совокупность необходимо обязательных зна-

ний и национально-детерминированных и минимизированных представлений того или иного национально-лингво-культурного сообщества” [5, с. 131], когнитивной базой кризисного сознания мы считаем так называемые “эсхатологические” мифы (от греч. *эсхатос* — “последний”) – мифы о прошлых или грядущих катастрофах, уничтожающих мир, человечество, возвращающих всё в изначальный хаос [6]. Эти представления архаичного человека о возможных мировых катастрофах делятся на два типа: космологические (спасение – в возвращении к истоку) и исторические эсхатологии (спасение – в будущем событии, его ждут, на него надеются). Каждому типу эсхатологии соответствует определенный тип господствующей социальной утопии: космологической эсхатологии – утопия “золотого века” в прошлом, исторической эсхатологии – утопия “светлого будущего”. Для западной культуры фундаментальным является исторический тип эсхатологии, базирующийся на иудео-христианской традиции, где ожидание мессии – спасителя человечества в день Страшного суда – становится главным мотивом. Именно эти древние легенды сформировали современное понимание истории и отношение человека к кризисным состояниям общества, когда рост инфляции и безработицы приводит к снижению уровня жизни и восприятие кризиса современным человеком неизбежно носит апокалипсический характер. “Историческое сознание в процессе эволюции может в какой-то мере проявлять либо утрачивать архетипическое начало, но всегда сохраняет связь с первичным паттерном – представлением о том, что будущее должно быть лучше прошлого” [8].

В имени концепта ECONOMIC CRISIS – лексема *crisis* по данным словарей восходит к латинизированной форме от др. греч. *κρίσις* – “решение, исход” и родственного глагола *κρίνω* – “различаю, сужу” [12].

Для установления понятийной основы концепта были суммированы дефиниции современных толковых словарей и выделено в общей сложности 11 ЛСВ лексемы *crisis*: 1) поворотный пункт в развитии событий к лучшему или к худшему:

This hour's the very crisis of your fate. **1.1.** нестабильный или решающий момент/период или положение вещей, которое если не принять решение, приведет к неприятным последствиям, бедствию, катастрофе (как финансовый кризис, экологический кризис): *Most people blame the government for the country's worsening economic/financial/fiscal crisis;* **1.2.** (психол.) эмоционально значимое событие или радикальное изменение статуса в личной жизни (как кризис среднего возраста): *Perhaps your father is having some sort of mid-life crisis;* **1.3.** социальная ситуация/состояние, которому свойственна необычная нестабильность, вызванная чрезмерным стрессом либо опасностью для человека или группы людей, требующая перестройки культурных устоев и переоценки ценностей: *Situational grouping and person to person crisis counseling are likely to become a significant part of everyone's life as we all move together into the uncertainties of the future.* **1.4.** решающий, переломный момент (как в худ. произведении): *"Major Bridgenorth," said Julian, "whatever has happened in this interview which may have displeased you, has been the result of feelings suddenly and strongly animated by the crisis of the moment – nothing was premeditated."*; **2)** период большой опасности, проблем, трудностей или замешательства, когда необходимо решать проблемы и принимать решения: *He's the kind of person who copes well in a crisis;* **3)** ситуация, при которой к-л. чувствует тревогу или дискомфорт, потому что поступил неправильно или аморально (как кризис сознания, личностный кризис): *I've only discovered one soldier who passed through the much-advertised spiritual crisis, like this fellow, Donald Hankey, and the one I knew*

was already studying for the ministry, so he was ripe for it.; **4)** нехватка, отсутствие ч-л: *During the period that preceded the crisis of confidence, one of the banks faulted by supervisors had to raise deposit interest rates considerably higher than their market level in order to raise funds quickly; an energy/fuel/water crisis;* **5)** (мед.) переломный момент в течении тяжелой болезни, когда происходит решающее изменение, ведущее к выздоровлению или смерти: *Although she is still very ill, she has passed the crisis;* **6)** само изменение: *"We have gone through a great crisis. That means molecular disturbance. That in turn means the need for repair;* **7)** судорожный приступ боли, недомогания, нарушение функций: *vaso-occlusive crisis, tabetic crisis, salt-losing crisis, celiac crisis, catathymic crisis, hypertensive crisis и т.д. [14; 15; 19–22; 24; 25].*

Мы выбираем первое основное значение как производящее, и в более полной мере отражающее внутреннюю форму лексемы *crisis* – “ближайшее этимологическое значение слова, способ, каким выражается содержание” [10]: от – “разделяю, решаю, отличаю” к – “поворотный пункт в развитии событий к лучшему или к худшему”. Эта форма сохранилась до наших дней и не претерпела существенных изменений, что говорит о целостности и единстве внутренней формы слова.

Теория базисных фреймов [2, с. 78–79] позволяет построить концептуальную сеть полисемии полисеманта *crisis*, представленную в виде идентификационного фрейма (схемы спецификации), где НЕЧТО-идентификатив есть НЕЧТО-идентификатор и акционального фрейма (схемы каузации), где НЕЧТО-каузатор делает НЕЧТО-фактив.

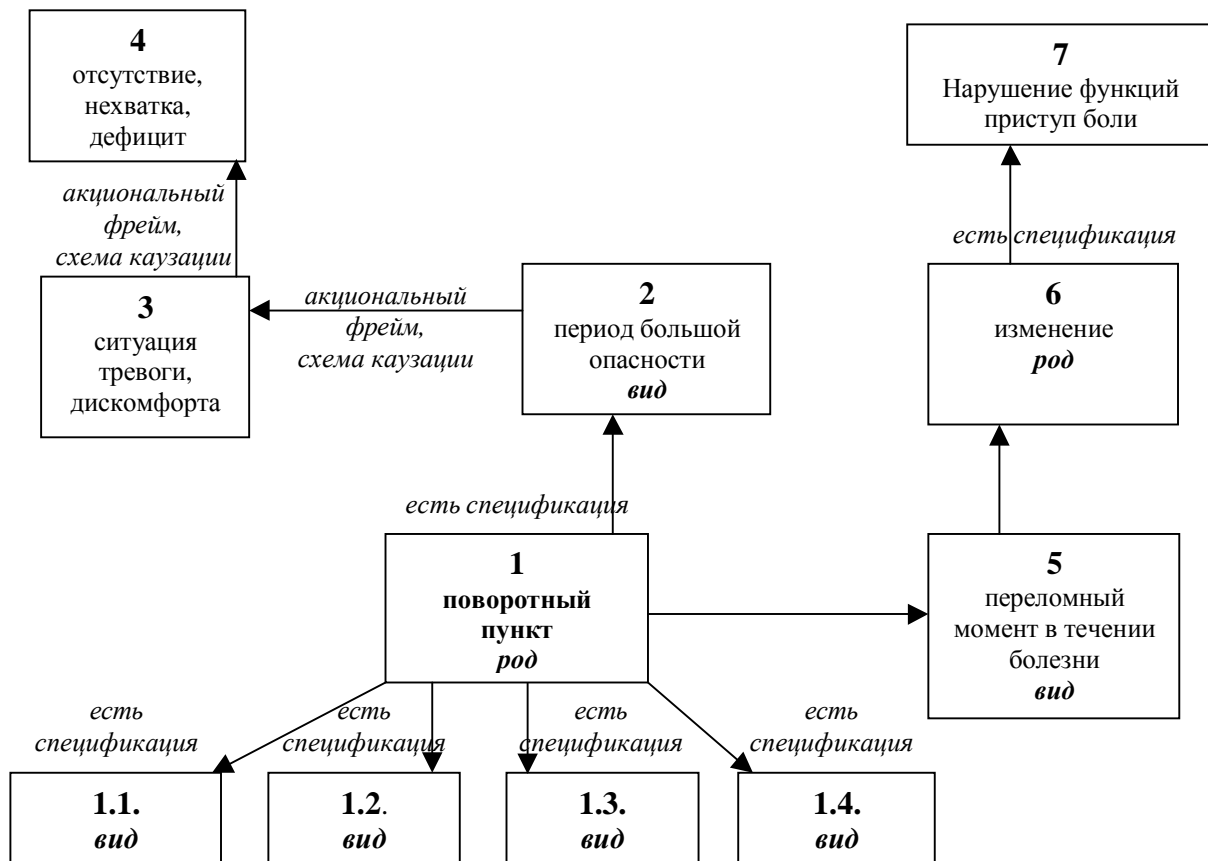

Рис. 1. Концептуальная сеть полисемии ЛСВ лексемы “crisis”

Из них синонимы для значения **1** “поворотный пункт”: *boiling point, breaking point, clutch, conjuncture, crossroad(s), crunch, crunch time, Dunkirk, exigency, extremity, flash point, head, juncture, tinderbox, zero hour*; **1.4.** “решающий момент” (как в литературном произведении): *climax, turning point; happening, landmark, milestone; condition, pass, situation, strait, corner; deadlock, impasse, stalemate, eleventh hour, last minute*; **2** “период большой опасности”: *shitstorm, crisis, battle, nightmare, ordeal, trouble, hell, tragedy, quagmire, worst-case scenario; danger, crisis, emergency, adventure, escapade, minefield, havoc, precipice, a near thing, a matter of life and death*; **3** “чувство тревоги и дискомфорта”: *range anxiety, worry, concern, stress, tension, pressure, anxiety, strain, disquiet, alarm*; **5** “период улучшения или ухудшения болезни”: *причины, симптомы и течение болезни: aetiology, complication, crisis,*

dehydration, discharge, hallucination, pathology, perforation, predisposed, predisposition; и др. демонстрируют разнообразие и широкий диапазон значений слова “crisis”, проникшего практически во все области жизнедеятельности человека. “Чем многообразнее потенциал знакового выражения концепта, тем более древним является этот концепт и тем выше его ценностная значимость в рамках данного языкового коллектива” [11, с. 18].

Необходимо также отметить, что древнегреческие значения слова не содержали ни негативной, ни позитивной коннотации, в то время как современная лексема содержит немало негативных коннотаций: “опасность”, “нестабильность”, “тяжелая болезнь”, “смерть”. Произошла характерная для исторического развития “принципиально важная перестройка оценочного отношения ... к исследуемому концепту в англоязычной линвокультуре и сформировалась система связываемых

с ним экспрессивно-эмоционально-оценочных оборотов” [9].

Данные экономических словарей дают более узкое определение лексемы *crisis* как: “время большой опасности или трудностей, когда проблемы должны быть решены и важные решения должны быть приняты” [23], в котором мы находим основные базовые значения № 1.1 и № 2, приведенные выше из словарей общеупотребительной лексики. Сам термин *economic crisis* определяется как “ситуация, в которой экономика страны переживает резкий спад, вызванный финансовым кризисом” и может принимать форму рецессии и депрессии, синонимы: *collapse, recession, depression* [13].

По данным дефиниционного анализа лексемы *crisis* – имени концепта ECONOMIC CRISIS выделяются следующие концептуальные признаки ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА: событийный (характеризуется как событие, ситуация, вызывает изменения, трансформации на всех уровнях: *crisis situation: An international peacekeeping force composed of police officers from EU Member States is being trained to manage crisis situations occurring in countries neighbouring the EU.*; временной/процессуальный (имеет циклический и периодический характер, повторяемость и длительность): *The Italian political system has been judged to be in terminal crisis for decades; moments of crisis*; социальный (затрагивающий определенную группу): *staffing crisis, crisis team, political crisis*; собственно экономический (*crisis of overproduction, crisis management*); финансовый (банковский и валютный): *debt crisis, cash crisis, credit crisis, credit squeeze, credit crunch: Both the financial crisis and the downturn in the U.S. economy spread to many foreign nations, resulting in a global economic crisis*; деятельностный (имеет участников, форму/тип, характер течения, принцип деятельности): *crisis team, crisis-proof system, a looming/impending/growing crisis, crisis-hit, crisis-ridden*; институциональный: *Financial Crisis Inquiry Commission, crisis intervention center*; информационный (содержит знание в виде принимаемых решений, мер и т.п.): *crisis-proof measures*.

Экономическим кризисом называют ситуацию, когда в результате функционирования имеет место: (1) ущерб, (2) невозможно продолжение функционирования в рамках прежней модели, (3) неотлагательно требуется принятие решения, (4) появляется шанс на обновление [1]. Соответственно, концепт ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС профилируется в пределах доменов: (1) УЩЕРБ; (2) ПОВОРОТНЫЙ ПУНКТ; (3) ПЛАН ДЕЙСТВИЙ; (4) ОБНОВЛЕНИЕ. При всем своем негативном воздействии на мировые процессы, кризис может оказать определенное позитивное корректирующее влияние на экономические проблемы, порожденные нуждающимися в улучшении или изменении существующими финансовыми продуктами и инструментами (домены 3 и 4). Экономика – система, финансы – часть этой системы, служащая инструментом её эффективного функционирования. Очевидно, что ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС служит доменом, куда входит концепт ФИНАНСОВЫЙ КРИЗИС как его субдомен, который в свою очередь может быть представлен слотами: банковский (*banking crisis*) или валютный (*currency crisis*) кризисы, “создавая потенциал для существования ряда более специфичных концептов, эти концепты, в свою очередь, создают домены, в пределах которых появляются другие концепты, и так бесконечно” [3, с. 64].

Кризис рассматривается как одно из состояний системы, как противоположность стабильному и равновесному. Существует континуум экстремальных состояний, присущих любой социальной системе: адаптивность, стагнация, напряженность, кризис, катастрофа. Понятия кризиса и катастрофы сближают ряд общих характеристик: экстремальность, эндогенность (внутреннее) либо экзогенность (внешнее) происхождения, дезадаптация как результат катастрофы и кризиса. Существенное отличие катастрофы от кризиса заключается в том, что катастрофа – необратимое явление, в результате которого происходит разрушение целостной системы, дезинтеграция в то время как “... кризис можно рассматривать как переход системы в новое качество или образование качествен-

но новой системы, иначе говоря, как момент развития” [4, с.56–57]: *“The Great Depression challenged mainstream economic thinking in the 1930s and produced revolutionary economic theories and paradigms. If the severity of the current GEC (Global Economic Crisis) has so far been unmatched since the Great Depression, it is likely to have similar effects on economic thinking and policy making”* [16].

Более того, концепт ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС предполагает процесс и, следовательно, он имеет вектор направленности или вектор развития кризиса. С одной стороны, ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС может рассматриваться как точка отсчета: *“The stakes are obviously high and this crisis will be a major turning point in the twenty-first century”* [26, с. 27]. С другой стороны, ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС – это длительный период, связанный с трудностями, плохое состояние, кризис как ухудшение: *“The current crisis is in fact a three-tiered process embedded in a particular context”* [там же].

В теории управления кризисами подчеркивается процессуальная природа концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС, что закреплено в двух значениях лексемы *crisis*: результативном – как “ситуация, образовавшаяся в результате сбоя, катастрофы внутреннего или внешнего характера” и процессуальном – как “процесс, период, требующий незамедлительных действий, многочисленных решений” наличием двух типов кризиса: *company crisis* и *process crises* соответственно. Они оба дополняют друг друга естественным образом: *“while most of us appear to agree on the fact that crises are processes, we nevertheless often treat them as events”* [18, с. 3]. На уровне компании возникновение и течение кризиса связывается с фактором времени (элементом неожиданности и проблемой ограниченности во времени одновременно). Среди существующих моделей развития кризиса на уровне организации, имеющих в основном небольшие отличия в количестве стадий и их терминологий, мы остановимся на наиболее популярной в профессиональной среде классификации С. Фин-

ка [17, с. 23]: (1) стадия предшествования (возникают признаки кризиса); (2) вспышка, проявление кризиса или стадия обострения (запускающее событие вызывает ущерб); (3) хроническая (затяжная) стадия (когда предпринимаются попытки “навести порядок”; и (4) стадия разрешения (есть явные признаки того, что кризис закончен). Аналогично концепт ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС тоже может иметь стадии развития: стадия предшествования – стадия обострения – хроническая стадия – стадия разрешения. Это позволяет представить концепт ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС как развивающуюся систему, где идея развития заложена в самом понятии и имеет тенденцию к повторению/цикличности.

Суммируя сказанное, отметим, что в основе концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС лежат признаки УЩЕРБА, ПОВОРОТНОГО ПУНКТА, РАДИКАЛЬНОГО РЕШЕНИЯ, ОБНОВЛЕНИЯ, соответствующие доменам, в пределах которых профилируется концепт. В значениях концепта закреплён процессуальный характер протекания кризиса, имеющий свои стадии и цикличность, тенденцию к развитию. Сложность структуры концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС объясняется наличием других концептов как его частей, с которыми он объединен родовидовыми отношениями: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС включает в себя концепт ФИНАНСОВЫЙ КРИЗИС, включающий БАНКОВСКИЙ И ВАЛЮТНЫЙ КРИЗИСЫ.

Перспективу данного исследования мы видим в системном описании и выявлении исторических изменений концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС, вербализованного посредством метафор экономического дискурса современного периода и периода Великой Депрессии 30-х годов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Глущенко В.В. Введение в кризисологию. Финансовая кризисология. Антикризисное управление / В.В. Глущенко. – М. : “ИП Глущенко В.В.”, 2008. – 88 с.
2. Жаботинская С.А. Онтологии для словарей тезаурусов: лингвокогнитивный подход / С.А. Жаботинская // Філологічні трактати. – 2009. – Т.2, № 2. – С. 71–87.
3. Жаботинская С.А. Модели репрезента-

- ции знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С.А. Жаботинская // Когнитивные исследования языка. Вып. III. Типы знаний и проблемы их классификации : сб. науч. трудов [ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев]. – М.-Тамбов : Издат. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 61–74. 4. Каменский А.Б. От Петра I до Павла I: Реформы в России XVIII века (опыт целостного анализа) / А.Б. Каменский. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1999. – 575 с. 5. Красных В.В. Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / В.В. Красных ; [ред. В.В. Красных, А.И. Изотов]. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – 192 с. 6. Ладыгин М.Б. Краткий мифологический словарь / М.Б. Ладыгин, О.М. Ладыгина. – М. : Изд-во НОУ “Полярная звезда”, 2003. – 223 с. 7. Маслова В.А. Современные направления в лингвистике : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М. : Академия, 2008. – 272 с. 8. Нечипуренко В.Н. Эсхатологические мифы и учения как социальный феномен: Опыт социо-философского анализа : дис. ... канд. философ. наук : 09.00.11 / Нечипуренко Виктор Николаевич. – Ростов-на-Дону, 1997. – 145 с. 9. Платонова Н.С. Становление и развитие межъязыковых коррелирующих концептов GLAMOUR и ГЛАМУР : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Платонова Наталья Степановна. – Москва, 2011. – 233 с. 10. Потехня А.А. Мысль и язык / А.А. Потехня // Потехня А.А. Эстетика и поэтика. – М., 1976. – С. 9–31. 11. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с. 12. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер ; пер. с нем. (с доп.). – М. : Прогресс, 1967. – Т. 2. – 671 с. 13. Business Dictionary.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.businessdictionary.com/definition/financial-crisis.html> 14. Cambridge Dictionaries Online. Cambridge Advanced Learner’s Dictionary. – Cambridge University Press, 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.cambridge.org>. 15. Collins English Dictionary and Thesaurus. – Complete and Unabridged. – Harper Collins Publishers, 1991. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.collinsdictionary.com> 1994, 1998, 2000, 2003 16. EASTASIAFORUM. Economics, Politics and Public Policy in East Asia and the Pacific. June 1st, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eastasiaforum.org> 17. Fink S.L. Crisis management: Planning for the inevitable: An Authors Guild Backinprint.com edition / S.L. Fink. – iUniverse, Inc. – Lincoln, USA, 2002. – 233 p. 18. Forgues V. Crises: Events of Processes? / V. Forgues, C. Roux-Dufort // Paper presented at the conference Hazards and Sustainability: Durham University Business School, May 1998. – 36 с. 19. Free Dictionary by Farlex [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com> 20. Merriam-Webster Dictionary ((MWD) and Thesaurus. Encyclopedia Britannica Company. – 2013 Merriam-Webster’s Incorporated [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.merriam-webster.com>. 21. Merriam-Webster Learner’s Dictionary. Encyclopedia Britannica Company. – 2013 Merriam-Webster’s Incorporated [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.learnersdictionary.com>. 22. Oxford ADVANCED LEARNER’S Dictionary. – 7th edition, OUP. – 2005. – 1780 с. 23. OXFORD BUSINESS ENGLISH DICTIONARY for learners of English; [ed. by D. Parkinson]. – Oxford University Press, 2005. – 616 с. 24. MACMILLAN Dictionary. – Macmillan Publishers Limited, 2009–2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.macmillandictionary.com>. 25. Random House Kernerman Webster’s College Dictionary. – Random House, K Dictionaries Ltd, 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kdictionaries-online.com>. 26. Sapir J. From Financial Crisis to Turning Point. How the US Subprime Crisis Turned into a Worldwide One and Will Change the Global Economy, IPG 1 / 2009. – P. 27–44. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://library.fes.de/pdf-files/ipg/ipg-2009-1/04_a_sapir_us.pdf

ЦЕННОСТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ КОНЦЕПТА *ВЕЧНОСТЬ* В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПЕСЕННОМ ДИСКУРСЕ

И.В. Рябенская (Харьков)

В статье рассматривается вербальная реализация ценностной составляющей концепта *ВЕЧНОСТЬ*, реализованного в англоязычном песенном дискурсе. Основными формами реализации ценностной составляющей являются метафорические и метонимические словосочетания, содержащие рассматриваемую лексему *eternity*. Последние также представляют объективированную образную составляющую концепта *ВЕЧНОСТЬ*. Описываемое пересечение составляющих концепта представляется как особенность реализации национально-культурного концепта в поэтическом (песенном) дискурсе.

Ключевые слова: концепт, образная составляющая концепта, песенный дискурс, ценностная составляющая концепта.

Рябенська І.В. Ціннісна складова концепту ВІЧНІСТЬ в англomовному пісенному дискурсі. У статті розглядається вербальна реалізація ціннісної складової концепту ВІЧНІСТЬ, що реалізована в англomовному пісенному дискурсі. Основними формами реалізації ціннісної складової є метафоричні та метонімічні словосполучення, які містять лексему *eternity*. Останні також є об'єктивованою образною складовою концепту ВІЧНІСТЬ. Описуваний тип складових концепту тлумачиться як особливість реалізації національно-культурного концепту в поетичному (пісенному) дискурсі.

Ключові слова: концепт, образна складова концепту, пісенний дискурс, ціннісна складова концепту.

Ryabenskaya I.V. Value Component of the Concept ETERNITY in the English Song Discourse. Verbal manifesting of the value component of the concept ETERNITY implemented in the English song discourse is considered. The main forms of implementing the value component are metaphorical and metonymical word combinations containing the lexeme *eternity*. The latter also represents the figurative component of the concept ETERNITY. The intersection of the conceptual components is presented as a special feature of the concept verbalizing as a national and cultural entity in poetical (song) discourse.

Key words: concept, figurative component of the concept, song discourse, value component of the concept.

Проблема времени является одним из центральных вопросов современной лингвоконцептологии [2; 16]. Многие ученые [2; 6] представляют время в языке в виде семантического поля, которое, по словам В.Г. Гака, называется семантическим “пространством времени, полем, которое объединяет темпоральные слова и грамматические формы” [6, с. 122].

Концепт *ВЕЧНОСТЬ*, рассматриваемый в работе, является одной из составляющих категории семантического поля темпоральности. В английском языке он вербализуется лексемой *eternity*.

Объектом данного исследования являются языковые и дискурсивные средства реализации кон-

цепта *ВЕЧНОСТЬ* в англоязычном песенном дискурсе 20-21 вв.

Предметом работы является структура концепта *ВЕЧНОСТЬ*, а именно ее ценностный компонент.

Целью работы является исследование форм вербальной реализации ценностной составляющей концепта *ВЕЧНОСТЬ* в песенном дискурсе. Цель предполагает решение следующих задач: уточнить определение песенного дискурса; описать структуру концепта и его ценностную составляющую; выяснить способы и формы вербальной реализации ценностной составляющей концепта *ВЕЧНОСТЬ* в англоязычном песенном дискурсе 20-21 вв.

Материалом исследования служат 50 примеров англоязычной лексемы *eternity*, употребленной в англоязычном песенном дискурсе 20-21 вв.

Актуальность исследования определяется центральным местом времени в формировании картины мира носителей языка, а также основополагающей ролью оценочности в коммуникации.

Принимая за основу определение дискурса как “совокупности тематически родственных текстов с присущими им языковыми особенностями”, что близко интерпретации В.Е. Чернявской [21, с. 15] и Ю.С. Степанова [19, с. 144], песенный дискурс определяется в нашей работе как совокупность текстов песен, которые характеризуются специфическими тематическими, лексическими, синтаксическими и другими особенностями. Песенный дискурс понимается как родовое понятие относительно текстов англоязычных песен, которые характеризуются своеобразными речевыми особенностями и отражают “вероятный мир” представителей англоязычных стран [там же, с. 267].

Англоязычный песенный дискурс, являющийся феноменом англоязычной культуры, предстает и в качестве объекта лингвистических исследований. Трудность изучения песенных текстов состоит в том, что они представляют собой сложное единство музыкального и вербального компонентов [15, с. 3]. Песенный текст как тип текста специфически отображает в себе традиционные текстовые характеристики; этот тип текста также отличается своеобразностью по сравнению с текстами “серьезной” поэзии. Песенный текст является одним из видов креолизованных текстов, то есть текстов, где в структурировании наряду с вербальными применяются средства других семиотических кодов [1], то есть письменной или устной формы и музыки, когда текст является продуктом социально и ситуативно обусловленной коммуникации и находится под влиянием экстралингвистических параметров ситуации общения [23, с. 242].

Песня фактически выполняет функцию лирической поэзии, но имеет ряд отличий от поэтического дискурса. Последний определяется как “тип ситуативного общения особенного рода, который насы-

щен глубинными эмоциональными переживаниями и который выражается в эстетически маркированных языковых знаках путем фасцинативного (привлекательного для читателя) текста” [11, с. 415].

В поэзии время изображается, переживается, переоценивается и преобразуется – отодвигается, останавливается, расширяется или сворачивается – с тем, чтобы увидеть в нем отражение человека и мира [17, с. 81].

Представление времени как важной универсалии человеческого бытия находит свое отображение в песенных произведениях 20-21 вв, поскольку время характеризуется событиями, их развитием и последовательностью. В песне автор описывает события в зависимости от своей собственной концептуализации мира, при этом изменяя существенные характеристики времени.

Поэтическое восприятие времени – это вчувствование в него, его художественное осознание и освоение, познание – игра, ценностная интерпретация, т.к. субъективный мир состоит в первую очередь из ценностей. Время – и универсальная, и коллективная, и индивидуальная ценность. Вербальное осознание времени обогащает ценностный компонент картины мира [17, с. 94].

Время в песенном дискурсе формируется на базе поэтических представлений о нем в виде когнитивных структур, одной из которых является концепт. Концепт времени неоднороден. На сегодняшний день подходы к анализу концепта, в соответствии с базовой методологической ориентацией исследователей, объединяются в несколько направлений [22]. Релевантным для нашего исследования является лингвокультурологический подход [9], объектом которого является концепт культуры, характеризуемый образной, понятийной и ценностной составляющими.

Основная единица лингвокультурологии [12, с. 103] – лингвокультурный концепт – определяется В.И. Карасиком как “многомерное смысловое образование, в котором выделяются ценностная, образная и понятийная стороны” [9, с. 5]. Согласно Ю.С. Степанову, концепт культуры – “основная ячейка культуры в ментальном мире человека,

<...> это как бы сгусток культуры в сознании человека; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека. И, с другой стороны, концепт – это то, посредством чего человек <...> сам входит в культуру, а в некоторых случаях и влияет на нее” [18, с. 40]. Лингвокультурный концепт является комплексным знаком особой природы: “концепт – микромодель культуры, а культура – макро модель концепта. Концепт порождает культуру и порождается ею” [8, с. 41]. Концепты культуры отмечены лингвокультурной спецификой, характеризуют носителей этнокультуры, демонстрируя ее особенности [18].

Лингвокультурные концепты хранятся в памяти человека в виде значимых осознаваемых типизируемых фрагментов опыта, тем самым фиксируя представления о них в виде различных стереотипов, давая возможность передать информацию о них другим людям, закрепляя в индивидуальном и коллективном опыте важные, эмоционально переживаемые характеристики действительности. Эти характеристики концептов и представляют собой их образную, понятийную и ценностную стороны. Образная сторона концепта – это “зрительные, слуховые, тактильные, вкусовые, воспринимаемые обонянием характеристики предметов, явлений, событий, отраженных в памяти человека, это релевантные признаки практического знания” [9, с. 16]. Понятийная сторона концепта – это его языковая фиксация, обозначение, описание, признаковая структура, дефиниция, сопоставительные характеристики по отношению к другим концептам. Ценностная сторона концепта раскрывается как “важность этого психического образования как для индивида, так и для коллектива. Ценностная сторона концепта является определяющей для того, чтобы концепт можно было выделить. Совокупность концептов, рассматриваемых в аспекте ценностей, образует ценностную картину мира. В этом сложном ментальном образовании выделяются наиболее существенные для данной культуры смыслы, ценностные доминанты, совокупность которых и образует определенный тип культуры, поддерживаемый и сохраняемый в языке” [10, с. 5].

Все многообразие предметов человеческой деятельности, общественных отношений, природных явлений может выступать в качестве предметных ценностей как объектов ценностного отношения, то есть оцениваться в плане “добра и зла, истины и неистины, красоты и безобразия, допустимого или запретного, справедливого или несправедливого и т.д.” [20, с. 765]. Объектом внимания лингвистов в разное время были различные аспекты оценки. Оценка изучается как категория, в ней выделяют такие параметры и свойства: универсальность, дискретность, креативность, антропоцентричность [5].

Ценности, присущие определенной лингвокультурной общности, являются отражением универсальных ценностей, при этом они развиваются исторически. “Происходит не переоценка ценностей, которые никак не зависят от их познанный или реализованности, а переоценка самой жизни с ценностной точки зрения. Сами ценности не могут переоцениваться, они надвременны и надисторичны, но изменяется ценностное сознание” [14, с. 63], и это становится результатом изменения набора ценностей, которые предстают в качестве критериев оценок действительности [14]. Нравственные оценки, согласно Е.М. Верещагину, не сводятся к семантически экстремальным (т.е. парным) номинациям, а составляют триады, причем срединный элемент в триаде не нейтрален, а скорее тяготеет к одобряемому умонастроению и поведению [4, с. 235].

Особое значение в этой связи имеет время, т.к. опытным путем человек научился не только осознавать и измерять время, но и оценивать его, ценить и строить на его основе различные системы ценностей [17, с. 78]. Оценка отражает взаимодействие человека и действительности – ее членение на ценности и их вхождение в картину мира [5]. В основе нормативной темпоральной картины мира лежат представления о наполненности времени, его необратимости и о контролируемости поступков субъектом. Она воплощает отношение общества к тому, как заполняется и расходуется время, фиксирует отклонения от темпораль-

ной нормы – в виде оценочной лексики, содержащей темпоральный компонент [17, с. 83].

В речи, а соответственно, и в песне, оценочные значения получает и собственно темпоральная лексика, специализированная на обозначении времени, и лексика, не имеющая в словаре оценочных смыслов [там же, с. 90]. Когда исполнитель песни выражает оценку в форме факта и чаще по отношению к третьему лицу или ситуации, происходит наведение оценки, в частности, манипулирование ею. Цель исполнителя – вызвать у адресата заданное отношение к происходящему, сделать его сторонником своих взглядов или привлечь его внимание к ненормативности или уникальности ситуации [там же, с. 91]. Исполнитель намерен повлиять на оценку событий адресатом и шире – на его мировосприятие. При помощи темпоральной лексики он задает интерпретацию происходящего и выражает свое одобрительное или неодобрительное отношение к нему – жалуется, сетует, негодует; удивляется, восхваляет; навешивает ярлыки или идеализирует [там же, с. 91].

Активный опыт обращения со временем и накопленные (фоновые, культурные, энциклопедические) знания, воплощенные в концепт времени, особым образом преломляются в жизни общества, где они преобразуются в моральные, этические и другие нормы поведения, деятельности и социальных отношений [там же, с. 82].

В нашей работе рассматривается ценностная составляющая концепта ВЕЧНОСТЬ. Ценностная сторона концепта является определяющей для его выделения в отдельную ментальную сущность [10, с. 5] и существенное влияние на этот процесс оказывает деятельностный подход [7], который предполагает, что значение формируется в речи, дискурсе. Деятельностный подход обусловлен антропоцентризмом в изучении языка, то есть, связан с изучением деятельности человека в языке, а также, с вопросами порождения и восприятия речи.

Говоря о песенном дискурсе, можно предположить, что ценностный компонент концептов, в том числе и концепта ВЕЧНОСТЬ, находит выражение именно в этом типе дискурса в отличие от,

например, экономического или политического, поскольку именно песенный дискурс, являясь разновидностью поэтического, насыщен глубинными эмоциональными смыслами [11, с. 415].

ВЕЧНОСТЬ как национально-культурный концепт не имеет ценностной составляющей ингерентно, в отличие от, например, концепта ГРЕХ [3], но она возникает в речи.

Концепт ВЕЧНОСТЬ в песенном дискурсе чаще всего реализуется в виде метафорических словосочетаний, содержащих англоязычную лексему *eternity*, которые, по определению национально-культурного концепта, также являются формой объективации его образной составляющей.

Определяя концепт ВЕЧНОСТЬ, мы выделяем такие ценностные доминанты как АЗАРТНАЯ ИГРА, БРЕННОСТЬ, ШУЛЕРСТВО: *I got no time to take advice / I want to gamble with my eternity / With loaded dice / I don't need a preacher in my face (Alice Cooper)* [25]. В этом примере ВЕЧНОСТЬ имеет негативную оценку, поскольку азартные игры и шулерство оцениваются в обществе отрицательно.

Сложнее ситуация с ценностной доминантой ВЕЧНАЯ ЖИЗНЬ: *Sister Sara / It's your penalty for eternity / Did you think that you were saved / You forget your old identity who you used to be / Sister Sara (Alice Cooper)* [25], поскольку здесь наблюдается соотнесение вечности с вечной жизнью, когда благо (последняя) не достается никому задаром, и если оно незаслуженно, то за него следует наказание (*penalty for eternity*).

В следующих примерах мы выделяем ценностную доминанту РАЙ: *Judas pointed down the road / And said, eternity! / Eternity? said frankie lee, / With a voice as cold as ice. / That's right, said judas priest, eternity. / Though you might call it 'paradise' (B. Dylan)* [25]. Исполнитель сравнивает вечность с раем, поэтому для слушателя концепт ВЕЧНОСТЬ имеет, скорее всего, положительную оценку [24].

Where the river runs to black / I take the schoolbooks from your pack / Plastics, wire and your kiss / The breath of eternity on your lips In the crowded marketplace (B. Springsteen) [25].

В этом случае исполнитель ощущает “дыхание вечности”, ассоциируя ее с поцелуем любимой. Здесь очевидна положительная оценка концепта ВЕЧНОСТЬ.

Выделяя ценностную доминанту ЖИЗНЬ ПОСЛЕ СМЕРТИ, автор рассматривает ВЕЧНОСТЬ в теологическом смысле, который предполагает положительную оценку: *It's never been my duty to remake the world at large, / Nor is it my intention to sound a battle charge, / 'cause I love you more than all of that with a love that doesn't bend, / And if there is eternity I'd love you there again (B. Dylan)* [25].

Ценностная доминанта БЕСКОНЕЧНЫЙ ПЕРИОД ВРЕМЕНИ определяется в концепте ВЕЧНОСТЬ в следующем примере: *It's a kind of magic, / The waiting seems eternity, / The day will dawn of sanity, / Is this a kind of magic (Queen)* [25]. Здесь оценка вечности негативна, т.к. она связана с ожиданием [13].

Рассмотрение вербальной реализации ценностной составляющей концепта ВЕЧНОСТЬ в англоязычном песенном дискурсе 20–21 вв. позволяет сделать следующие выводы. Будучи лингвокультурным концептом, концепт ВЕЧНОСТЬ характеризуется образной, понятийной и ценностной составляющими. Ценностный компонент концепта ВЕЧНОСТЬ находит выражение в песенном дискурсе, т.к. именно этот тип дискурса, являясь разновидностью поэтического, насыщен глубинными эмоциональными смыслами. Не имея ингерентной ценностной составляющей, концепт ВЕЧНОСТЬ приобретает такие ценностные доминанты в англоязычном песенном дискурсе: АЗАРТНАЯ ИГРА, БРЕННОСТЬ, ШУЛЕРСТВО, ВЕЧНАЯ ЖИЗНЬ, РАЙ, ЖИЗНЬ ПОСЛЕ СМЕРТИ, БЕСКОНЕЧНЫЙ ПЕРИОД ВРЕМЕНИ. Данные составляющие также реализуют образную составляющую концепта, что представляется характерной особенностью реализации концепта в поэтическом (песенном) дискурсе.

Перспектива исследования состоит в описании вербальных реализаций ценностных составляющих других темпоральных концептов в англоязычном песенном дискурсе 20–21 вв.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация: (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособие для студентов вузов / Е.Е. Анисимова. – М. : Academia, 2003. – 122 с.
2. Бондаренко Е.В. ВРЕМЯ как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира / Е.В. Бондаренко : монография. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 377 с.
3. Ваховская О.В. Вербализация концепта ГРЕХ в англоязычном дискурсе XIV – XXI веков : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / О.В. Ваховская / ХНУ им. В.Н. Каразина. – Харьков, 2011. – 22 с.
4. Верещагин Е.М. Об относительности мирской этической нормы / Е.М. Верещагин // Логический анализ языка. Языки этики ; отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко, Н.К. Рябцева. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 235–245.
5. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
6. Гак В.Г. Пространство времени / В.Г. Гак // Логический анализ языка. Язык и время ; отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко. – М. : Индрик, 1997. – С. 122–130.
7. Головина Е.В. Деятельностный подход в лингвистике [Текст] / Е.В. Головина // Современная филология : материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Уфа, апрель 2011 г.). – Уфа : Лето, 2011. – С. 148–151.
8. Зусман В.Г. Концепт в культурологическом аспекте / В.Г. Зусман // Межкультурная коммуникация: учеб. пособие. – Н. Новгород : Деком, 2001. – С. 38–53.
9. Карасик В.И. Лингвокультурная концептология: учебное пособие к спецкурсу / В.И. Карасик, Н.А. Красавский, Г.Г. Слышкин. – Волгоград : Парадигма, 2009. – 116 с.
10. Карасик В.И. О категориях лингвокультурологии / В.И. Карасик // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2001. – С. 3–16.
11. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с.
12. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2002. – 333 с.
13. Налимов В.В. Спонтанность сознания [Электронный ресурс] / В.В. Налимов, Ж.А. Дрогалина. – М., 1989. – Режим доступа : http://www.gramotey.com/?open_file=1269074526#ТОС_id1952694
14. Перов Ю.В. Философия ценностей и ценностная этика. Вступ. статья / Ю.В. Перов, В.Ю. Перов // Гартман Н. Этика. – СПб : “Владимир Даль”, 2002. – С. 5–83.
15. Плотницкий Ю.Е. Лингвостилистические и лингвокультурные характеристики англоязычного песенного дискурса : автореф. дис. на соискание учен. степ.

канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Ю.Е. Плотницкий / Самар. гос. пед. ун-т. – Самара, 2005. – 21 с. 16. Постовалова В.И. Время и вечность в православном мирозерцании / В.И. Постовалова // Логический анализ языка. Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее ; отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2011. – С. 94–109. 17. Рябцева Н.К. Аксиологические модели времени / Н.К. Рябцева // Логический анализ языка: Язык и время ; отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко. – М. : Индрик, 1997. – С. 78–95. 18. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с. 19. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю.С. Степанов ; изд. 5-е стереотип. – М. : УРСС, 2005. – 312 с. 20. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с. 21. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : учеб. пособие для студентов, аспирантов, пре-

подавателей-филологов / В.Е. Чернявская. – М. : Флинта; Наука, 2006. – 136 с. 22. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”. – 2006. – № 725. – С. 192–195. 23. Шевченко О.В. Тематическое своеобразие песенных текстов как способ реализации функций жанров песенного дискурса / О.В. Шевченко // Известия Росс. гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена : научный журнал. – № 115. – СПб. : ООО “Книжный дом”, 2009. – С. 242–249. 24. The Holy Bible. King James Version [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kingj bible.com/genesis/1.htm>.

**ИСТОЧНИКИ
ИЛЛЮСТРАТИВНОГО
МАТЕРИАЛА**

25. Lyrics: (Alice Cooper; Bob Dylan; Bruce Springsteen; Queen) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lyrics.rockmagic.net/>.

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК 821.111'22

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ КОМУНІКАЦІЇ
В АНГЛОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харків)

У статті розглядається організація англomовного ділового діалогічного спілкування з урахуванням взаємодії комунікативних компонентів різних кодових систем – вербальної та невербальної. Проаналізовано особливості та закономірності їх використання у різних комунікативних умовах.

Ключові слова: діловий діалогічний дискурс, вербальний, невербальний, комунікативний.

Солощук Л.В. Особенности функционирования невербальных компонентов коммуникации в англоязычном деловом диалогическом дискурсе. В статье рассматривается организация англоязычного делового диалогического дискурса с учетом взаимодействия коммуникативных компонентов разных кодовых систем – вербальной и невербальной. Проанализированы особенности и закономерности их использования в различных коммуникативных условиях.

Ключевые слова: деловой диалогический дискурс, вербальный, невербальный, коммуникативный.

Soloshchuk L.V. Peculiarities of the Functioning of Non-verbal Communicative Components in the English Business Dialogical Discourse. The organisation of English business dialogic discourse in this article is investigated in the aspect of interaction of communicative components belonging to different code systems – verbal and non-verbal. The peculiarities and patterns of their relationship are established.

Key words: business dialogic discourse, verbal, non-verbal, communicative.

Найважливішою ознакою сучасної функціонально-комунікативно зорієнтованої лінгвістики є виділення нових типів об'єктів та суттєва парадигмальна "переорієнтація" об'єктів, що є давно відомими у науці про мову, серед яких найширша категорія мовного коду – дискурс. Дискурс відкриває перед дослідниками мови в процесах комунікації нові перспективи вивчення живої інтеракції людей, адже дискурс – це не лише специфічно структурована категорія комунікації, а й така одиниця мовного коду, в межах якої особливим чином виявляється взаємодія семантичного, синтаксичного і прагматичного складників [1, с. 4–10]. Розуміння мови як соціальної форми мовленнєвої поведінки веде

до необхідності аналізу вміння конструювати різні типи дискурсу [18].

Суттєвою частиною життя людей, важливим видом відносин між ними є ділова (або інституціональна) комунікація. Актуальною сферою лінгвістичних досліджень залишаються наукові розвідки щодо встановлення закономірностей організації дискурсивних практик, за допомогою яких люди реалізують повсякденні завдання, що полягають в їхньому функціонуванні як частини великих, скоординованих, інституціалізованих структур [17]. Процес спілкування в діловій сфері є багатограним, що веде до його реалізації в різноманітних формах [6–8; 10]. Використовуючи мову для

організації своєї діяльності, до якої всі ми є залученими, ми маємо справи з різними організаціями в нашому повсякденному житті або як професійні члени цих організацій, або як їх клієнти [13, с. 92]. Інституціональний (діловий) тип дискурсу є діалогічним спілкуванням, що відбувається в професійно-діловій сфері, де один або обидва учасники мають формально закріпленій професійно-діловий статус, що переводить спілкування в ранг офіційного, метою якого є розв'язання ділових проблем, зумовлених тематикою певних інституційно-виробничих сфер. На відміну від особистісно орієнтованого спілкування, предметом якого є характер стосунків між його учасниками, мета ділового дискурсу лежить за межами процесу спілкування. Це така взаємодія людей, яка спрямована на розв'язання конкретного завдання в межах виробничого процесу [3, с. 136], за якої відбувається обмін діяльністю, інформацією та досвідом, що передбачає досягнення певного результату або реалізацію певної мети [2, с. 191]. Діловий дискурс має градуальний характер. Ядром цього дискурсу, його базовим різновидом вважаємо таке діалогічне спілкування, у якому обидва учасники наділені офіційним професійно-діловим статусом для ведення комунікативного процесу (колеги по роботі, наприклад). На периферії ділового діалогічного дискурсу є той його різновид, у якому тільки один з учасників має офіційний діловий статус для ведення комунікації.

Характеризуючи діалогічний дискурс в англосаксонському середовищі, слід відзначити, що для англосаксонського типу ділової комунікативної культури великою мірою характерне неформальне спілкування, симетричність відносин між учасниками комунікації, акцент робиться на рівність, що визначається незначною статусною дистанцією, характерною для англосаксонської культури в цілому [16]. Це дозволяє визначити англо-саксонський стиль комунікації як індивідуально-орієнтований, на відмінність від слов'янського стилю, який, внаслідок більш значної статусної дистанції між комунікантами, характеризується більшою формальністю, асиметричністю рольових позицій і може бути названий статусно-орієнтованим. В англосаксонському

середовищі людина, вступаючи у діловий дискурсивний простір у певній соціальній ролі, може реалізувати себе за допомогою використання достатньо широкого діапазону як вербальних, так і невербальних засобів комунікації. Об'єктом цього дослідження є невербальні комунікативні компоненти (НВК) в англосаксонському діловому діалогічному дискурсі. Предметом дослідження є особливості функціонування невербальних комунікативних компонентів, які взаємодіють з вербальними компонентами в англосаксонському діловому діалогічному дискурсі. Метою цієї роботи є виявлення природи й характеру взаємодії невербальних компонентів комунікації з вербальними компонентами у сучасному англосаксонському діловому діалогічному дискурсі на різних етапах його розгортання. Матеріалом дослідження є діалогічні дискурсивні фрагменти, в яких відтворюється ділове спілкування з використанням невербальних компонентів, що дібрані з англосаксонських прозових творів та кіносценаріїв.

Включення відповідних комунікативних дій у суспільні взаємозв'язки, у яких вони реалізуються, робить можливим аналіз функціональних характеристик діалогу. Цілеспрямованість комунікативно-мовленнєвої дії та диференційні соціальні комунікативні стосунки дають можливість розглядати ситуативність комунікативно-мовленнєвої дії як суттєвий чинник. Ця ситуативність відображується насамперед у комунікативних цілях та цілях взаємодії, які визначають основні процеси взаємодії між партнерами по комунікації. В. Франк, поклавши в основу класифікації інтенціональний критерій, виділяє комплементарний, компететивний та координативний типи діалогічного дискурсу [14]. Комплементарний діалогічний дискурс спрямований на покриття дефіциту інформації в одного з партнерів, координативний – на координацію дій комунікантів для досягнення певного перлокутивного ефекту, тобто вони корелюють із кооперативністю намірів у спілкуванні. Компететивний діалогічний дискурс пов'язаний із конкуренцією думок, знань, настанов партнерів по комунікації, тобто він корелює з конфліктно спрямованим спілкуванням, але акцент робиться саме на конкурентності ду-

мок, а не на конфліктній реалізації.

Для інституційного (ділового дискурсу), на наш погляд, провідним є визначення його саме як компететивного типу дискурсу. Якщо дискурс є “невпорядкованим”, як визначає конфліктний тип дискурсу К. Бріггз [12], то він вже виходить за межі ділового спілкування й може перетворитися на банальну сварку. В ідеалі ділове спілкування, на наш погляд, повинне відповідати “ідеальній мовленнєвій ситуації”, запропонованій Ю. Габермасом [5, с. 189–191], коли комуніканти мають рівні права на виголошення та захист своєї думки й монорозвиток кожної із запропонованих концепцій, при цьому рівноправність у комунікативному процесі забезпечує ефективність спільної справи. Для забезпечення саме такої стратегії спілкування у діловому діалогічному дискурсі має місце більш усвідомлене, контрольоване узгодження комунікантами невербальних компонентів із вербальними та більш суворий контроль як за вербальними, так і невербальними складовими висловлень.

У стереотипній ситуації ділового спілкування дискурсивні особистості, як правило, належать до маргінальної або периферійної сфери дискурсивного оточення, що означає меншу обізнаність співрозмовників з індивідуально означеними НВК один одного [4]. Тому перевага віддається використанню універсальних НВК залежно від етнокультурних особливостей того чи іншого суспільства.

У діловому спілкуванні, де обидва мовці наділені професійно-діловим статусом, успішним стає той, хто має вищий ступінь комунікативної компетентності, яка охоплює адекватну реакцію на контекст ситуації, правильну оцінку співрозмовника, його інтересів, особистісних якостей, уразливості, формування в нього позитивного сприймання власної особистості [11; 15]. Більшість із цих чинників створюється невербальними засобами, і багато залежить від комунікативної компетентності мовця, його вміння коректно інтерпретувати їх та отримати необхідну інформацію, адже мовлення зазвичай потребує мовця, який розуміє, “у чому річ” [9, с. 43]:

- 1) *Two minutes later Anthony was conducted into a sumptuous inner sanctum where he was principally impressed by the immense size and roomy depths of the leather-covered armchairs. Mr. Isaacstein rose to greet him.*
“You must forgive my looking you up like this,” said Anthony. “I know that you’re a busy man, and I’m not going to waste more of your time than I can help. It’s just a little matter of business that I want to put before you.”
Isaacstein looked at him attentively for a minute or two out of his beady black eyes...
“It’s about this Herzoslovakian business,” continued Anthony... He noted the momentary flickering of the other’s steady gaze. “The murder of Prince Michael must have rather upset the applecart.”
Mr. Isaacstein raised one eyebrow, murmured “Ah?” interrogatively and transferred his gaze to the ceiling.
“Oil,” said Anthony, thoughtfully surveying the polished surface of the desk. “Wondering thing, oil.” He felt the slight start the financier gave.
“Do you mind coming to the point, Mr. Cade?”
“Not at all. I imagine, Mr. Isaacstein, that if those oil concessions are granted to another company you won’t be exactly pleased about it?”
“What’s the proposition?” asked the other, looking straight at him.
“A suitable claimant to the throne, full of pro-British sympathies.”
“Where have you got him?”
“That’s my business.”
Isaacstein acknowledged the retort by a slight smile, his glance had grown hard and keen.
“The genuine article? I can’t stand for any funny business?”
“The absolute genuine article.”
“Straight?”
“Straight.”
“I’ll take your word for it.”
“You don’t seem to take much convincing?” said Anthony, looking curiously at Herman Isaacstein.

“I shouldn’t be where I’m now if I hadn’t learnt to know whether a man is speaking the truth or not,” he replied simply (<http://www.scribd.com/doc/7109127/The-Secret-of-Chimneys>).

У наведеному прикладі ділового діалогу, мовець, від якого залежить позитивне вирішення питання, реалізує себе практично тільки на невербальному рівні, починаючи з ініціальної стадії спілкування: він вітає співрозмовника у невербальній спосіб (*Mr. Isaacstein rose to greet him*). На змістову частину діалогу, яка містить пояснення щодо теми спілкування, реагує виключно невербально, зберігаючи таким чином час та зусилля, що є необхідним з огляду на жорсткий ритм ділового життя, він нічого не запитує і ніяк не коментує репліки співрозмовника, тільки пильно вдивляється в його обличчя, а питання виражає мімікою та поглядом (*Isaacstein looked at him attentively for a minute or two out of his beady black eyes; the momentary flickering of the steady gaze; Mr. Isaacstein raise done eyebrow, murmured “Ah?” interrogatively and transferred his gaze to the ceiling*). На вербальний рівень мовець переходить тільки “вивчивши” співрозмовника, для того, щоб спонукати його до безпосередньої теми розмови (*Do you mind coming to the point, Mr. Cade?*).

Уміння впливати на людей і керувати ними за допомогою невербальних компонентів є невід’ємною складовою ділового дискурсу як дискурсу компететивного типу. Частотними у цьому випадку є автономно функціонуючі невербальні компоненти, які мають достатній інформативний, інтелектуальний та емоційний потенціал для того, щоб вирішувати судби людей:

2) *Detective Stan Dampsey knew how the world of politics worked. He’d been on the shit end of it much of his life, in the army, on the police force. He had a great loathing for the people who held those positions of power. People who were able to wave a hand, shrug a shoulder, raise an eyebrow, and alter the life of those who were beneath them without a care or afterthought (Hoag:18).*

Схильність вважати, що невербальна комунікація – це завжди спонтанне відображення намірів

та почуттів, є хибною практикою в діловому спілкуванні. Якщо мовці вважатимуть, що невербальні складові спілкування мають тільки спонтанний, підсвідомий характер, вони будуть менш захищеними від невербальних маніпуляцій своїх співрозмовників і, отже, комунікативно уразливими. У діловому дискурсі при вирішенні професійно значущих проблем мовці не можуть дозволити собі користуватися НВК на підсвідомому рівні. У діловому діалогічному дискурсі контрольованими з боку мовців є як вербальні, так і невербальні складові, які використовуються для маніпулювання співрозмовником. Мовці використовують невербальні компоненти для реалізації тактик удавання та хитрування:

3) *“Supposing, for the sake of argument”, Macallister said carefully, “that I was interested. Who is tenants of yours?”*

“His name is Charles Kohn. He’s an executive with Continental Supplies.”

...Macallister was suddenly very interested.

Lara went on. “They want to have a big store built here to supply the miners and Lumbermen with equipment”.

To Macallister, it had the smell of instant success. “Where did you meet this man?” he asked casually.

“He is staying at the boarding house”.

“I see. Let me think about it, Lara. We’ll discuss it again tomorrow.”

Lara was almost trembling with excitement.

“Thank you, Mr. Macallister, you won’t be sorry.” He smiled. “No, I don’t think I will be” (Sheldon : 124).

У розмові з банкіром власниця готелей намагається переконати його дати їй позику на нове будівництво, в основі стратегії якого лежить мета – вивідати потрібну йому інформацію, щоб самому укласти угоду з власником будівельної компанії. На вербальному рівні він демонструє зацікавленість, готовність іти на поступки, але невербальні компоненти свідчать про те, що це лише елементи тактики хитрування.

Успіх у діловому спілкуванні може забезпечити й антонімічна попередній тактика прямого тис-

ку на партнера, яка зазвичай притаманна соціально та статусно домінантним особистостям, але за певних умов може бути успішною у разі ситуативної домінантності. Вона реалізується прямим закликком до дії та раціональною аргументацією, які підкріплюються невербальними засобами:

4) *“Deal with me, Mr. Gilbreath,” she said imperatively, staring at him. “It’s unrealistic to hope that I can fill enough contracts to come up with that much cash in such a short time.” “That’s hardly my problem.” He tried to keep the gloating tone of his voice. He could almost hear her mind working during the ensuing silence (S. Brown: 153).*

У спілкуванні, провідною рисою якого є компетитивність, перемагає той, хто може продемонструвати впевненість у собі та самоповагу на невербальному рівні:

5) *EDWARD: People aren’t going to respect you unless you respect yourself. The next time someone is rude to you, you stare at them right here.*

He softly touches her, right between the eyes.

EDWARD (cont’d): It’s an old trick I use, especially with bankers. Works every time. Will you try it?

VIVIAN (confidently): Okay...

(In the shop).

VIVIAN (nervous): Hello. Can you help me?

The Salesgirl looks Vivian up and down. A pause. Vivian gives her “the stare” and straightens up. We see the Salesgirl’s reaction change.

VIVIAN (confidently): I’m looking for a dress, nothing too flashy, not too sexy,

Conservative. In a size six.

SALESGIRL (uncomfortable under Vivian’s stare): Do... do you have a charge account with us?

Vivian smiles and draws out Edward’s American Express card.

The Salesgirl nods and quickly moves to a rack of dresses to find Vivian’s size (Pretty Woman – script: 52-53).

Досвідчений фінансист навчає дівчину “з вулиці”, як за допомогою невербального впливу досягти

своїєї мети. Вона успішно скористалася порадою (*Vivian gives the salesgirl “the stare”*), у результаті чого продавщиця починає діяти за встановленим для неї сценарієм (*the Salesgirl nods and quickly moves*).

Розуміння чужого мовлення визначається загальним досвідом мовців. У стереотипній ситуації ділового спілкування дискурсивні особистості, як правило, належать до маргінальної або периферійної зони дискурсивного оточення один одного [4], що означає лімітовану обізнаність співрозмовників щодо використання індивідуально означених невербальних компонентів. Тому перевага віддається використанню універсальних невербальних компонентів залежно від етнокультурних особливостей того чи іншого суспільства. Перспективним видається дослідження особливостей функціонування індивідуально означених невербальних компонентів комунікації у діловому діалогічному дискурсі, які створюють умови для адекватної інтерпретації мовлення партнера.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Дискурсивна прагматика: проблемне поле, дослідницька одиниця / Ф.С. Бацевич // *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – Вип.1. – С. 4–10.
2. Кузин Ф.А. Культура делового общения / Ф.А. Кузин. – М., 1997. – 243 с.
3. Куницына В.Н. Межличностное общение / В.Н. Куницына, Н.В. Казарина, В.М. Погольша. – СПб : Питер, 2003. – 544 с.
4. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Л.В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
5. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. – М. : Academia, 1995. – 244 с.
6. Чрдилели Т.В. Структура, семантика и прагматика делового диалогического дискурса (на материале современного английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Чрдилели Татьяна Васильевна. – Харьков, 2004. – 216 с.
7. Чрдилели Т.В. Роль проксемических компонентов в деловом диалогическом дискурсе / Т.В. Чрдилели // *Наукові записки*. – Вип. 96 (1). – Серія Філологічні науки (Мовознавство): у 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2011. – С. 361–365.
8. Чрдилели Т.В. Аргументативная дискуссия в парадигме деловой коммуникации

ции / Т.В. Чрділели // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”. – 2006. – № 725. – С. 99–102. 9. Якубинский Л.П. О диалогической речи / Л.П. Якубинский // Избранные работы. Язык и его функционирование. – М. : Наука, 1986. – С. 17–58. 10. Яшенкова О.В. Реалізація принципів спілкування у діловій сфері / О.В. Яшенкова // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. – № 7. – С. 561–573. 11. Bradac J. Powerful and Powerless Styles of Talk – a Theoretical Analysis of Language and Impression Formation / J. Bradac, R. Street // Research of Language and Social Interaction. – 1989. – V. 23. – P. 195–241. 12. Briggs C. Disorderly Discourse: Narrative, Conflict and Inequality / C. Briggs. – Oxford : New York, 1996. – 296 p. 13. Drew P. Institutional Dialogue / P. Drew, M.-L. Sorjonen // Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. – London : Sage Publications Ltd, 2000. – Vol. 2. – P. 92–118. 14. Franke W. Elementare Dialog strukturen: Darstellung, Analyse, Diskussion / W. Franke. – Tübingen: Niemeyer, 1990. – 183 S. 15. Gibbons P. Powerful versus Powerless Language: Consequences for Persuasion, Impression Formation and

Cognitive Response / P. Gibbons, J. Busch, J. Bradac // Journal of Language and Social Psychology. – 1991. – V. 10. – P. 115–133. 16. Korte B. Body Language in Literature / B. Korte. – Toronto : University Press, 1997. – 323 p. 17. Mumby D.K. Organizational Discourse / D.K. Mumby, R.P. Clair // Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. – London : Sage Publications Ltd, 2000. – Vol. 2. – P. 181–205. 18. Vanderveken D. Formal Pragmatics of Non Literal Meaning / D. Vanderveken // Pragmatik of Linguistische Berichte. – 1997. – Vol. 8. – P. 324–341.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Brown S. Slow Heat in Heaven / S. Brown. – New York : Warner Books, Inc., 2001. – 456 p.
2. Christie A. The Secret of Chimneys [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scribd.com/doc/7109127/The-Secret-of-Chimneys>.
3. Hoag T. Prior Bad Acts / T. Hoag. – New York : A Bantam Book, 2007. – 525 p.
4. Pretty Woman. – Screenplay by J. Lawton, S. Metcalfe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.awesomefilm.com/script/>. – 99 p.
5. Sheldon S. The Stars Shine Down / S. Sheldon. – New York: Pan, 1995. – 798 p.

УДК 811.112.2'42

ТИПЫ ВЕРБАЛЬНЫХ РЕАКЦИЙ НА РЕЧЕВЫЕ АКТЫ С НАРУШЕНИЕМ УСЛОВИЯ ИСКРЕННОСТИ

Е.Н. Бабич, канд. филол. наук (Харьков)

Статья посвящена анализу неискреннего диалогического дискурса на материале немецкоязычной художественной литературы. Описываются вербальные реакции адресата на неискренние речевые акты. Наиболее частотными являются негативные и отсроченные реакции.

Ключевые слова: дискурс, вербальные реакции, неискренность, речевой акт.

Бабич О.М. Типи вербальних реакцій на мовленнєві акти з порушенням умови щирості. Стаття присвячена аналізу нещирого діалогічного дискурсу на матеріалі німецькомовної художньої літератури. Описуються вербальні реакції адресата на нещирі мовленнєві акти. Найбільш частотними є негативні та відстрочені реакції.

Ключові слова: дискурс, вербальні реакції, нещирість, мовленнєвий акт.

Babych O.M. Types of verbal reactions to speech acts with the sincerity rule violated. The article focuses on analyzing insincere dialogical discourse on the factual basis of German fiction. There have been the addressee's verbal reactions to insincere speech acts described. In this connection negative and deferred reactions have shown the highest rate of frequency.

Key words: discourse, insincerity, speech act, verbal reactions.

Для доминирующей современной когнитивно-коммуникативной парадигмы актуальным представляется изучение интенциональных типов дискурса, в частности, неискреннего диалогического дискурса. Неискренний дискурс понимается как мыслекоммуникативная деятельность, основанная на фальсификации говорящим своей интенции.

Неискренний диалогический дискурс основывается на диалоге – “интеракциональной, конститутивной модели общения как языкового творчества” [8, с. 8], форме активного коммуникативного взаимодействия двух и более субъектов, материальным результатом которого является образование специфического текста, состоящего из последовательности реплик [5, с. 15–16].

Традиционно изучение диалога предполагает выделение коммуникативных сочетаний реплик, в которых первая реплика является стимулом для последующей, а вторая – реакцией на предшествующую реплику. Соответственно, выделяют реплики-стимулы и реплики-реакции, объеди-

нённые одной коммуникативной задачей. Такое объединение реплик называется диалогическим единством [1; 4; 5, с. 31], простой интеракцией, интерактивным блоком [3, с. 46] или коммуникативным сочетанием реплик, под которым понимается сочетание двух реплик, обусловленное взаимодействием двух участников диалога в едином коммуникативном акте [2, с. 3]. В работах по анализу диалога преимущественно рассматриваются структурно-семантические связи между репликами, возможности сокращения реплик, их развёртывания, повтора реплики-стимула и др.

В когнитивно-коммуникативной парадигме изучается прагматическая связность внутри диалогического единства в связи со стратегическими целями в диалогическом дискурсе и средствами их достижения, в частности типы речевых актов в сложной реплике-стимуле и в реакции, а также взаимоотношение речевых актов в репликах [3; 6; 7; 9; 10; 12].

© Бабич Е.Н., 2013

Целью данной статьи является выявление типов вербальных реакций на речевые акты с нарушением условия искренности в немецкоязычном диалогическом дискурсе.

Объектом исследования являются вербальные реакции на неискренние речевые акты, реализующиеся в немецкоязычном диалогическом дискурсе, представленном в современной художественной литературе ФРГ, Австрии и Швейцарии.

Речевой акт с нарушением условия искренности и реактивный речевой акт не соотносятся с диалогическим единством. Для анализа интеракционных характеристик речевого акта с нарушением условия искренности в немецкоязычном диалогическом дискурсе релевантными представляются не диалогические единства, а шаги (последовательности связанных речевых ходов) и трансакции (последовательности нескольких речевых шагов), поэтому под термином “реакция” мы имеем в виду реактивный ход, принадлежащий адресату неискренного речевого акта.

Рассматривая реакции адресата на речевой акт, Ф. Хундснуршер [11] выделяет следующие их типы: реакция позитивного оповещения (*H* соглашается с *S*), негативного оповещения (*H* не соглашается с *S*), отсроченного оповещения (*H* запрашивает у *S* дополнительную информацию), уклончивого оповещения (в интересы *H* не входят ни согласие, ни отклонение) и реакция встречной инициативы (*H* выдвигает своё предложение, которое *S* может принять или отвергнуть). Следует подчеркнуть, что под оповещением в нашем случае имеется в виду не намеренное сообщение адресатом говорящему о своём восприятии его неискренности, а сигнализация реактивного высказывания о том, достиг ли говорящий перлокутивной цели ввести адресата в заблуждение. Поэтому термин “оповещение” в номинации реакций на речевые акты с нарушением условия искренности мы намеренно опускаем.

Речевые акты, являющиеся реактивными по отношению к речевым актам с нарушением условия искренности, в немецкоязычном неискреннем дискурсе, по данным нашего материала, демонстрируют следующую специфику.

- Позитивная реакция. Цель говорящего ввести адресата в заблуждение достигнута: адресат не распознаёт неискренности говорящего и реагирует так, как того желает говорящий. Такая реакция свидетельствует о том, что неискренний речевой акт говорящего удачен – он достиг своей перлокутивной цели ввести адресата в заблуждение, например:

„*Und wo warst du die ganze Nacht?*“

Ich zog meine Jacke aus und hing sie an der Garderobe auf. „Es geht dich Fratz eigentlich nichts an“, sagte ich ruhig, und ich wunderte mich, wie klar und ohne Schwanken meine Stimme war. „Aber wenn du es wissen willst: Wir haben in der Nacht eine schwere Operation gehabt, und dann mußte ich einen Teil der Nachtwache übernehmen. Am Morgen kam noch ein Unfall in die Klinik, dann eine Kaiserschnittgeburt – ich habe bis jetzt geschuftet.“

Brigit gab sich mit dieser Lüge zufrieden. Sie nickte und blies sich die blonden Locken aus der Stirn. (Konsalik: Ich gestehe, с. 43)

Высказывания, реализующие неискренние речевые акты, подчеркнуты сплошной линией, а реакция адресата на неискренний речевой акт – пунктирной.

- Негативная реакция. Адресат распознаёт введение в заблуждение и сообщает об этом в своём реактивном речевом акте. У говорящего в данном случае есть две возможности: либо отказаться от своей цели ввести собеседника в заблуждение, либо настаивать на ложной пропозиции. В следующем дискурсивном фрагменте говорящий (Эрнст) под напором своих собеседниц (матери и Рут) признаётся в том, что в пакете находятся антифашистские листовки, что он пытался вначале скрыть:

Ernst <...> nimmt das Paket.

Ruth. *Das können Sie ruhig unten lassen.*

Ernst (sieht sie an). *Nee, mein Liebling!*

Ruth (spitz). *Da muß ja ganz was Wertvolles drin sein.*

Ernst. *Was du nicht sagst!* (Will hinauf.)

Mutter (zu ihm). Ist da wirklich nichts Belastendes drin?

Ernst. Ach was.

Mutter. Keine Flugblätter?

Ernst. Ich hab' nicht 'reingesehen.

Mutter (vor ihm). Sagen Sie bitte die Wahrheit, ja oder nein?

Ernst. Na, wenn schon.

Ruth (triumphierend). Flugblätter! Wer hat recht?!
(Wolf: Professor Mamlock, c. 38)

Говорящий в следующем дискурсивном фрагменте (конюх) описывает, каким образом пёс его бывшего работника отравился, оправдываясь в ответ на справедливое обвинение, что это его рук дело, хотя понимает, что его неискренние оправдания бесполезны:

Sepp: Ich such bloß mein Hund.

Staller: Ebn.

Sepp an der Scheune: Da is er. Nelly! Nelly geh her. Pfeift. Fuß! Hörst net, brauchst eine zündt?
Der Hund ist tot.

Staller: Hast ihn gfundn?

Sepp: Da is er.

Staller: Dann schauts, was weiter kommts, ihr zwei.

Sepp: Mörder.

Staller: Ratzgift wird er erwischt ham, in der Scheun wars ausgelegt.

Sepp nimmt den toten Hund auf: Gehen mir heim.
(Kroetz: Stallerhof, c. 150)

- Отсроченная реакция. Адресат сомневается в искренности говорящего и переспрашивает его, задаёт уточняющие вопросы. Далее идёт позитивная или негативная реакция, о которых говорилось выше. Например, Гельмут, чтобы инсценировать несчастный случай, столкнув младшего брата в яму, должен привлечь его внимание к этой яме; поэтому он недоговаривает, тянет с признанием, что в яме – мертвец, этим самым вызывая любопытство брата, который переспрашивает и всё-таки идёт с Гельмутом, что тому и нужно:

Axel: Wo gehst hin?

Helmut: Was anschauen.

Axel: Wo?

Helmut: Brauchst nicht fragen, ich nehm dich nicht mit.

Axel: Ich geh aber mit.

Helmut: Dann gehst mit.

Axel: Was schaun wir an?

Helmut: Nix. Pause. In einer Grubn liegt ein Toter, den schaun mir an.

Axel: Warum?

Helmut: Das muß die Polizei feststellen. Wennst willst, zeig ich ihn dir.

Axel: Lebt er noch?

Helmut: Vielleicht.

Axel: Dann ziehn mir ihn heraus.

Helmut: Genau. (Kroetz: Hartnäckig, c. 82)

- Уклончивая реакция. Адресат распознаёт введение в заблуждение, но уклоняется от реакции, “подыгрывая” говорящему, не выдавая своих стратегических целей. Таким образом, оба коммуниканта являются неискренними, однако один из них уверен в неискренности другого, который о неискренности первого не догадывается. Например, говорящий (Арно), пригласивший сотрудницу к себе на дачу, сразу распознал её ложь, что через некоторое время сюда должен прийти её воображаемый друг, но не выдаёт себя, решив понаблюдать, как будут развиваться события:

Arno: Hat er Sie eigentlich so ohne weiteres allein gehen lassen?

Janne: Warum denn nicht? (Bieler: Drei Rosen aus Papier, c. 11)

В следующем дискурсивном фрагменте уклончивая реакция описывается автором:

„Ich habe eine Verabredung mit einem Kunden in der Stadt.“

Sie fragte nicht, mit welchem. Sie wußte, daß er log, ließ sich das aber nicht anmerken. (Simenon: Die Komplizen, c. 105)

- Реакция встречной инициативы. Адресат, со своей стороны, проявляет неискренность, таким образом, оба коммуниканта неискренни. Они либо не знают об этом, либо догадываются, однако наверняка сказать не могут. Иллюстрацией могут служить диалоги комиссара Бэрлаха и его помощника Чанца, которые расследуют убийство своего

коллеги Шмида. Бэрлах изначально подозревает Чанца в убийстве, но не говорит ему об этом, делая вид, что ничего не знает, а Чанц, со своей стороны, тоже неискренен, пытаясь представить дело так, что виноватым будет считаться другой. Говоря, что он не знал, что делал Шмид в Тванне, Бэрлах неискренен, как неискренен и Чанц, предполагая, как произошло убийство:

Bärlach klappte die Mappe auf seinem Schreibtisch zu: „Vor allem wissen wir nicht, was Schmied in Twann oder Lamlingen zu suchen hatte. Dienstlich war er nicht am Bielersee, ich hätte von dieser Reise gewußt. Es fehlt uns jedes Motiv, das seine Reise dorthin auch nur ein wenig wahrscheinlich machen würde.“

Tschanz hörte auf das, was Bärlach sagte, nur halb hin, legte ein Bein über das andere, und bemerkte: „Wir wissen nur, wie Schmied ermordet wurde.“

„Wie wollen Sie das nun wieder wissen?“ fragte der Kommissär nicht ohne Überraschung nach einer Pause.

„Schmieds Wagen hat das Steuer links, und Sie haben die Kugel am linken Straßenrand gefunden, vom Wagen aus gesehen <...>“ (Dürrenmatt: Der Richter und sein Henker, c. 25)

Таким образом, если ранее акцент в изучении соотношения инициальных и реактивных реплик диалога делался на синтаксической соотнесенности компонентов реплики-реакции с компонентами реплики-стимула, на особенностях когерентных и когезийных связей в диалоге, то в русле современной когнитивно-коммуникативной парадигмы лингвистического знания нас интересуют, прежде всего, пропозициональные, иллокутивные и перлокутивные характеристики инициального и реактивного речевого акта, а также особенности языкового выражения смыслов в реактивных речевых актах неискреннего немецкоязычного дискурса, что и относится к перспективам нашего дальнейшего исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Феномен второй реплики или о пользе спора / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста. – М. : Наука, 1990. – С. 175–189.
2. Власова Т.М. Функционально-семантические типы реплик-реакций в диалоге пьес среднеанглийского периода : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки“ / Т.М. Власова. – Л., 1980. – 20 с.
3. Герасимова О.И. Прагматическая детерминированность ответных реплик / О.И. Герасимова // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1985. – С. 44–48.
4. Девкин В.Д. Диалог: Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской : [учеб. пособие] / В.Д. Девкин. – М. : Высш. шк., 1981. – 160 с.
5. Колокольцева Т.Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Т.Н. Колокольцева. – Волгоград : Волгоград. гос. ун-т, 2001. – 260 с.
6. Комина Н.А. Прагматическая структура констативного блока реплик в диалоге / Н.А. Комина // Языковое общение и его единицы : межвуз. сб. науч. тр. – Калинин : Изд-во Калинин. ун-та, 1986. – С. 60–66.
7. Малімонова Н.В. Опозитивна реакція в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови“ / Малімонова Н.В. – Харків, 1996. – 20 с.
8. Плеханова Т.Ф. Дискурсивно-диалогическая концепция художественного текста : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки“ / Т.Ф. Плеханова. – Минск, 2005. – 32 с.
9. Радаев А.М. Функциональная модель оппозитивного (полемиического) диалога : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки“ / А.М. Радаев. – М., 1984. – 20 с.
10. Сухих С.А. Речевые интеракции и стратегии / С.А. Сухих // Языковое общение и его единицы : сб. ст. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1986. – С. 71–77.
11. Хундснуршер Ф. Основы, развитие и перспективы анализа диалога / Ф. Хундснуршер // Вопросы языкознания. – 1998. – № 2. – С. 38–50.
12. Rolf E. Monologische und dialogische Aspekte von Messe und Gottesdienst / E. Rolf // Dialoganalyse IV. – Tübingen : Niemeyer, 1993. – S. 241–247.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Bieler M. Drei Rosen aus Papier / M. Bieler // Hörspiele. – Berlin : Henschel, 1964. – S. 7–39.
2. Dürrenmatt F. Der Richter und sein Henker / F. Dürrenmatt. – Канів : Склянка часу, 2005. – 180 S.
3. Kosalik H.G. Ich gestehe : [Roman] / Kosalik H.G. – München : Goldmann, 1983. – 191 S. 4. Kroetz F.X.

Gesammelte Stücke / Kroetz F.X. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag. Taschenbuch 259, 1972. – 504 S.
5. Simenon G. Die Komplizen : [Kriminalroman] / Simenon G. – Köln; Berlin : Kiepenheuer & Witsch, 1962. – 174 S. 6. Wolf F. Professor Mamlock : [Ein Schauspiel] / Wolf F. – Leipzig : Philipp Reclam, 1961. – 80 S.

УДК 65.012.124(045)

**ПРАГМАТИЧНА І КОНЦЕПТУАЛЬНА СКЛАДОВІ
КОМУНІКАТИВНОЇ РОЛІ “ДОВІРЕНИЙ ДРУГ”
В ДІАЛОГАХ РОМАНУ СОЛА БЕЛЛОУ “ГЕРЗОГ”**

С.Г. Коротка, канд. філол. наук (Київ)

Стаття фокусується на аналізові складових комунікативної ролі “довірений друг” в діалогічних інтеракціях роману Сола Беллоу “Герzog”. Обґрунтовується психотипологічна обумовленість ролі. Описуються стратегії ввічливості, акти, що загрожують позитивному і негативному “обличчю” співрозмовника, непрямі мовленнєві акти, маніпулятивні форми впливу на інтерактанта тощо як прагматичні засоби маніфестації ролі, що віддзеркалюють її когнітивні параметри.

Ключові слова: діалог, когнітивні параметри ролі, комунікативна роль, прагматичні засоби, психотипологічний.

Короткая С.Г. Прагматическая и концептуальная составляющие коммуникативной роли “доверенный друг” в диалогах романа Сола Беллоу “Герzog”. Статья фокусируется на анализе составляющих коммуникативной роли “доверенный друг” в диалогических интеракциях романа Сола Беллоу “Герzog”. Обосновывается психотипологическая обусловленность роли. Описываются стратегии вежливости, позитивные и негативные ликоповреждающие акты, косвенные речевые акты, манипулятивные формы воздействия на интерактанта как прагматические средства манифестации роли, отражающие ее когнитивные параметры.

Ключевые слова: диалог, когнитивные параметры роли, коммуникативная роль, прагматические средства, психотипологический.

Korotka S.G. Pragmatic and conceptual components of the communicative role “trusted friend” in dialogues of the novel of Saul Bellow “Herzog”. This article focuses on analysis of the communicative role “trusted friend” in dialogical interactions in the novel of Saul Bellow “Herzog”. It substantiates the role determination by the psychotypological criterion, describes the pragmatic Politeness strategies as well as Negative and Positive face-threatening acts, indirect speech acts, manipulative forms of influence on interactant as pragmatic means of the role manifestation, reflecting the cognitive role parameters.

Key words: communicative role, dialogue, pragmatic means, psychotypological criterion, cognitive role parameters.

Одним із складних і досі не вирішених питань у сучасній лінгвістиці і, зокрема, германістиці, є проблема визначення й параметризації комунікативних ролей. Це питання є проблемним з огляду на комплексний характер і багатоаспектність самого феномену комунікативної ролі, пов'язаного, у концептуальному аспекті, із мовною і комунікативною свідомістю рольових агентів і у комунікативному плані – із дискурсивною і інтерактивною природою ролі.

Сьогодні можна умовно визначити два вектори наукових пошуків у площині аналізу комунікатив-

них ролей. Одним з напрямів розгляду цієї проблеми є усвідомлення комунікативних ролей як системи комунікативних вчинків, визначеної соціальними і психологічними характеристиками особистості: її статусом, віком, статтю, належністю до певного психологічного типу тощо (Я.О.Бондаренко, О.М. Галапчук, В.І. Карасик, Ю.Н. Караулов, Н.В. Петлюченко, Ю.П. Платонов, А.А. Пушкін, К.Ф. Седов [1–4; 7–10]). Відповідно до цього напряму комунікативні ролі вивчають у ракурсі їх кореляції з мовною і комунікативною свідомістю учасників спілкування. Протилежним вектором на-

укових пошуків є усвідомлення комунікативної ролі як виключно інтерактивного феномену в аспекті його релевантності для змістовно-формальних характеристик діалогічного мовлення на основі аналізу процедурної інфраструктури інтеракцій (М. Везерел, Г. Джефферсон, І.М. Лавріненко, Г. Сакс, І.С. Шевченко, Е.Щеглофф [6; 11; 13–16]).

Водночас, незважаючи на безперечний науковий інтерес до вивчення параметрів, складників, функцій і чинників комунікативних ролей, проблему не можна вважати остаточно висвітленою. Зокрема, залишається недослідженим і, відповідно, потребує вивчення, прагматичний параметр комунікативної ролі у його взаємозв'язку з когнітивним планом ролі, що є предметом аналізу даної статті, зумовлюючи її актуальність у науковому плані.

Метою статті є визначення прагматичної й когнітивної специфіки комунікативної ролі як взаємопов'язаних маніфестацій цього складного лінгвокогнітивного і лінгвокомунікативного феномену.

Мета реалізується у наступних завданнях: проаналізувати мовленнєві тактики інтерактанта, що репрезентує себе у ролі “довірений друг”; виокремити основні прагматичні вияви ролі, визначити низку концептуальних ознак ролі і особливості їх реалізації у прагматичному плані.

Об'єктом вивчення є комунікативно-рольова специфіка діалогів англomовного роману Сола Беллоу “Герzog”.

Предметом дослідження є особливості маніфестації комунікативної ролі “довірений друг” з огляду на прагматичні й концептуальні параметри цієї ролі.

Матеріалом, використаним для аналізу, є діалоги між дійовими особами роману Сола Беллоу “Герzog” – зокрема, між головним героєм Мозесом Герзогом і його другом Валентайном Герсбахтом, у яких розкривається комунікативна особистість цього персонажа у сукупності взаємопов'язаних рольових позицій.

Зважаючи на специфіку жанрів романів Сола Беллоу як інтелектуальної психологічної прози, основні комунікативні ролі персонажів віддзеркалюють їх характеристики як мовних і комунікативних

особистостей насамперед за психологічним типом. Безумовно, мовлення дійових осіб дозволяє визначити комунікативні ролі, що визначаються не лише за психологічним критерієм, але й за іншими ознаками: гендерною, національною, професійною, віковою. Так, у діалогах з Герзогом Валентайн Герсбахт, використовуючи просторічну і ненормативну лексику, програє гендерну роль “справжнього чоловіка”, етномарковану роль “єврея” (через численні вкраплення у його мовленні просторічного ідишу). Проте зазначені ролі представлені в діалогічних інтеракціях занадто схематично і підпорядковані ключовій комунікативній ролі, що зумовлена соціопсихологічним типом цього мовця. Саме психологічний тип, до якого належить Валентайн Герсбахт, визначає особливості сприйняття, інтерпретації й створення ним вербальних повідомлень, його мовленнєву поведінку у діалогічних інтеракціях, окреслює загальні контури комунікативної особистості цього персонажа.

Мовленням Валентайна Герсбахта індексується така провідна комунікативна роль, як “довірений друг” (у сучасному типознавстві модельною особистістю для програвання цієї ролі вважається Віктор Гюго [5, с. 10–11; с. 434–440]).

Когнітивним планом ролі є концепти *спілкування, дружба, підтримка, участь, доцільність, спільні цінності, відданість, почуття обов'язку*, а також пропозиції “*йому можна довіряти*”, “*на нього можна покластися*”, “*їм можна користуватися*”, “*люди для нього – найважливіше*”. Концептуальні ознаки ролі віддзеркалюють такі соціопсихологічні характеристики ролі, як “етика” і “екстраверсія”.

Мовленнєвими тактиками суб'єкта, що репрезентує себе у ролі “довірений друг” (або розподіляється у таку рольову категорію інтерактантами), є вираження розуміння, співчуття, підтримки, визнання у дружбі (*There's nothing – nothing! – you could do to shake my friendship*) [18, с. 79], пристосовування до стилю співрозмовника: з чоловіками він використовує “чоловічий стиль” спілкування (оперативна роль “справжній чоловік”), є підкреслено грубим, вживає ненормативну лексику: *Hell*

with that. (...). *I know Mady is a bitch* [18, с. 79]; з жінками – унікає такої лексики, є ввічливим і галантним. Одним із оперативних варіантів ролі є рольова позиція “мученик” (“я стільки для тебе роблю, а ти навіть не помічаєш”):

I can take what you've done to me

Moses, astonished again, said, What have I done to you? [18, с. 79].

Тип мовленнєвої поведінки, пов’язаний із комунікативною роллю “довірених друзів”, визначається насамперед інструментальною (“я хочу допомогти”) й інтеракційною (“я хочу спікуватися з тобою / вами, бути з тобою / вами у контакті”) цілями, котрим підкорена мета саморепрезентації. Для досягнення зазначених цілей використовуються переважно стратегії позитивної ввічливості [12].

Отже, прагматичною складовою ролі “довірених друзів”, що програється Валентайном Герсбахтом, є використання таких засобів позитивної ввічливості, як: маркери належності до певної соціокомунікативної групи, оперування знанням інформації про слухача, ствердження спільності поглядів, взаємності, вираження симпатії. Зокрема, належність до спільної групи індексується: а) за національно-етнічною ознакою, що виявляється вживанням слів і фраз на ідиші (*Let's cut out all the shrick; Hob es in drend; That klippla*) [18, с. 79], в тому числі звертань *bruder* (брат) і *chaver* (приятель) [18, с. 77]; б) за гендерною ознакою (“розмова чоловіка з чоловіком”) із використанням просторічної і ненормативної лексики: *That's no shit and you know it* [18, с. 79]; *But you're effing it up with all this egoistical shit* [18, с. 79]. Герсбахт оперує знанням інформації про слухача (*You've taken care of her for some time, okay, I know*) [18, с. 79], стверджує спільність з ним поглядів (*I know Mady is a bitch. And maybe you think I never wanted to kick Phoebe in the ass (...) But that's the female nature*) [18, с. 79], виражає симпатію (*You and she – it's no secret from anybody – are the two people I love most*) [18, с. 79].

За допомогою засобів позитивної ввічливості активуються такі оперативні варіанти ролі “довірених друзів”, як “помічник”, “співчуваючий”, “свій в

дошку”, “такий, що не покине у скрутну годину”.

Водночас, поряд із засобами позитивної ввічливості, прагматичною складовою рольової поведінки Валентайна Герсбахта під час спілкування з головним героєм є використання актів, що загрожують позитивному і негативному обличчю співрозмовника. Зокрема, такі акти здійснюються у формі вираження незадоволення, обвинувачень і навіть образ у поєднанні з прямою індексацією того, що мовцю не подобається певний аспект мовленнєвої поведінки слухача. У наведеному нижче фрагменті діалогу доказом того, що вербальні дії Валентайна Герсбахта дійсно загрожують позитивному обличчю співрозмовника, свідчить зворотній мовленнєвий хід-самозахист у формі непрямого хеджованого питання з ілюкцією констататива-виправдання (“Я чесний з тобою”), що демонструє реакцію людини, “враженої” такою несподіваною некооперативною поведінкою. Проте такий хід провокує наступний мовленнєвий хід-обвинувачення, який знов загрожує позитивному обличчю слухача.

I didn't ask you that. My question was only about Sunday night. You've got to learn what the score is. God damn it! If you don't level with me, I can't do a frigging thing for you.

Why shouldn't I level with you?. Moses was astonished by this vehemence, by Gersbach's fierce, glowing look.

You don't. You're damn evasive [18, с. 79].

Інша група актів, що загрожують обличчю співрозмовника, пов’язана з виявом байдужості мовця щодо збереження позитивного обличчя слухача, що виявляється: а) перебільшеним вираженням мовцем своїх емоцій (*Hell with that (...). I know Mady is a bitch*) [18, с. 79]; б) приниженням слухача, прямим зазначенням того, що мовець не поділяє його цінностей (*You've got to learn what the score is. God damn it! If you don't level with me, I can't do a frigging thing for you*) [18, с. 79]; в) порушенням тем, що є неприйнятними (наприклад, теми сексуального життя слухача: *Are you sure you didn't make a pass?; Did you try anything?* [18, с. 79].

Реалізуючи по відношенню до головного героя комунікативну роль “довірений друг”, Валентайн Герсбахт застосовує також акти, що загрожують “негативному обличчю” його співрозмовника. Це, зокрема, мовленнєві акти поради і попередження, за допомогою яких стверджуються майбутні дії слухача і, тим самим, на нього здійснюється певний тиск щодо необхідності виконання таких дій: *So I must warn you, chaver, get off the lousy details. Just knock off all chicken shit, and be absolutely level and serious* [18, с. 78]; *Maybe you should sleep separately* [18, с. 78].

Акти, що загрожують обличчю слухача, дозволяють визначити оперативні варіанти ролі “довірений друг”: “радник”, “обвинувач”, “такий, що каже правду у вічі”. Когнітивним обґрунтуванням зазначених ролей є такі концепти і пропозиції фрейму “друг”, як “відвертість”, “відкритість”, “довіра”, “висловити правду у вічі”.

Отже, концептуальним планом оперативних ролей, що активуються актами, які загрожують обличчю співрозмовника (“радник”, “обвинувач”, “такий, що каже правду у вічі”), і ролей, які реалізуються засобами позитивної ввічливості (“помічник”, “співчуваючий”, “свій в дошку”, “такий, що не покине у скрутну годину”) є різні концепти предметно-акціонального фрейму “друг”. З одного боку, це концепти “відвертість”, “відкритість”, “правда у вічі” (така складова фрейму “друг” активується, зокрема, англійськими прислів’ями *A friend’s frown is better than a foe’s smile* [17] (Краще гірка правда від друга, ніж лестоці від ворога), *False friends are worse than open enemies* [17] (Нещирі друзі гірше ніж вороги). З іншого боку, ролі, що виконуються із дотриманням позитивної ввічливості, ґрунтуються на концептах “довіра”, “терпіння”, “допомога” (таку частині фрейму “друг” віддзеркалює, зокрема, англійське прислів’я *A friend is never known till needed* [17] (Друг пізнається у негоді).

Ключова комунікативна роль, що програється Валентайном Герсбахтом, розпізнається і підтримується іншими інтраквантами, в тому числі головним героєм: *He’s the only reliable person on*

the scene. I trust him. He’s been an awfully good friend [18, с. 58].

Водночас, залежно від контекстуальних змінних, лінгвістична і прагматична складова комунікативної ролі “довірений друг” можуть бути індексами гетерогенної рольової категорії “приспосованець”, “облудник”, “людина без власного обличчя”: *he makes all sorts of people feel that he was exactly what they’ve been looking for* [18, с. 264]; *People say that Gersbach imitates me – my walk, my expressions. He’s second Herzog* [18, с. 235].

Отже, матеріал статті дозволив нам дійти висновку щодо обумовленості комунікативної ролі “довірений друг” етико орієнтованим психологічним типом виконавця даної ролі. Зазначеній ролі підпорядковано дві групи гетерогенних оперативнорольових варіантів: 1) “відданий друг”, “турботливий”, “людина, що вмє слухати”, з використанням засобів інтимізації, хеджування, мітгації, формул зацікавленості, підтримки, маркерів належності до певної соціокомунікативної групи; 2) “радник”, “такий, що каже правду у вічі”, що індексуються актами, які “загрожують обличчю” співрозмовника. Концептуальним планом гетерогенних “етичних” ролей є різні концепти предметно-акціонального фрейму “друг”: з одного боку, “довіра”, “терпіння”, “допомога”, з іншого – “відвертість”, “відкритість”.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень у ракурсі комунікативно-рольового аналізу діалогів художньої прози є, на наш погляд, встановлення рівня сумісності різних рольових позицій учасників на підставі особливостей використання ними лінгвопрагматичних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Я.О. Дискурс акцентуованих мовних особистостей : комунікативно-когнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Я.О. Бондаренко. – К., 2002. – 248 с.
2. Галапчук О.М. Вікова диференціація стратегій і тактик дискурсу в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / О.М. Галапчук. – Х., 2000. – 18 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дис-

курс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002 а. – 476 с. 4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 264 с. 5. Крегер О. Типы людей и бизнес / О. Крегер, Д. Тьюсон; пер. с англ. В.Г. Панова. – М. : АСТ: Астрель, 2005. – 457 с. 6. Лавриненко И.Н. Мена коммуникативных ролей как операциональная метадискурсивная категория / И.Н. Лавриненко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1023. – С. 47–51. 7. Петлюченко Н.В. Феномен харизми: аспекти дослідження // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія “Філологічні науки”. – № 5. – 2008. – С. 476–482. 8. Платонов Ю.П. Социальные статусы и социальные роли. Copyright 2007: Элитариум — Центр дистанционного образования. – Режим доступа: www.elitarium.ru. 9. Пушкин А.А. Прагмалингвистические характеристики авторитарной языковой личности : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. фил. наук : спец. : 10.02.19 “Теория языкознания” / А.А. Пушкин. – Чебоксары, 1992. – 16 с. 10. Седов К.Ф. Речевое поведение и типы языковой личности / Культурно-речевая ситуация в современной России / К.Ф. Седов [та ін.]. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2000. – С. 298–311. 11. Шевченко И.С. Метадискурсивные категории диалогического дискурса / И.С. Шевченко // Функциональная лин-

гвистика : сб. науч. работ / Крым. республ. ин-т последиплом. пед. образования; науч. ред. А.Н. Рудяков. – № 2. – Т. 2. – Симферополь, 2011. – С. 292–294. 12. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 345 p. 13. Jefferson G. ‘Side sequences’ / G. Jefferson ; David Sudnow ed. // Studies in social interaction. – New York : Free Press, 1972. – P. 294–338. 14. Sacks H. Lectures on Conversation / H. Sacks ; ed. by G. Jefferson, E.A. Schegloff. – Oxford : Wiley-Blackwell, 1992. – Vol. 1, 2. – 1520 p. 15. Schegloff E.A. “On the Organization of Sequences as a Source of ‘Coherence’ in Talk-in-Interaction” / E.A. Schegloff ; in B. Dorval (ed.) // Conversational Organization and its Development. – Norwood, New Jersey : Ablex, 1990. – P. 51–77. 16. Wetherell M. Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue / M. Wetherell // Discourse and Society. – 1998. – Vol. 9. – P. 387–412.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. English Proverbs and Sayings [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.baidak.com/english-proverbs>. 18. Saul Bellow. Herzog. – New York : Fowcett Crest Book, 1970. – 416 p.

УДК 811.111'42

**МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ СТЕРЕОТИПНИХ УЯВЛЕНЬ
ПРЕДСТАВНИКІВ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ
ПРО ЕКОНОМІЧНЕ ПІДГРУНТЯ МІЖСОБИСТІСНИХ РОЛЕЙ
ЧОЛОВІК І ДРУЖИНА У ТЕКСТІ АНГЛОМОВНОГО АНЕКДОТУ**

А.С. Птушка, канд. філол. наук (Харків)

Ця стаття присвячена дослідженню мовної об'єктивації стереотипних уявлень про міжособистісні ролі чоловіка та жінки (економічне підгрунття) у тексті англомовного анекдоту. Результати аналізу дозволяють зробити висновок про те, що чоловік є об'єктом висміювання за фінансову неспроможність, низький соціальний статус, небажання трудитися для забезпечення сім'ї й намагання перекласти цей обов'язок на дружину як невідповідний еталонній ролі захисника-годувальника, а дружина – за невміння господарювати й намагання перекласти цей обов'язок на чоловіка як невідповідна ролі берегині домашнього вогнища.

Ключові слова: англомовний анекдот, міжособистісні ролі, захисник-годувальник, берегиня домашнього вогнища.

Птушка А.С. Языковая объективация стереотипных представлений представителей англоязычной лингвокультуры об экономической подпочве межличностных ролей муж и жена в тексте англоязычного анекдота. Данная статья посвящена исследованию языковой объективации стереотипных представлений о межличностных ролях мужчины и женщины (экономическая подпочва) в тексте англоязычного анекдота. Результаты анализа позволяют сделать вывод о том, что мужчина является объектом высмеивания за финансовую несостоятельность, низкий социальный статус, нежелание трудиться для обеспечения семьи и попытки переложить эту обязанность на жену как несоответствующий эталонной роли защитника-кормильца, а жена – за неумение хозяйничать и попытку переложить эту обязанность на мужчину как несоответствующая роли хранительницы домашнего очага.

Ключевые слова: англоязычный анекдот, межличностные роли, защитник-кормилец, хранительница домашнего очага.

Ptushka A.C. Linguistic objectification of stereotype presentations of representatives of English-language lingvoculture about economic subsoil of interpersonal roles of husband and wife in the text of the English-language anecdote. This article presents a research of linguistic objectification of stereotype pictures of interpersonal roles of man and woman (economic subsoil) in the text of the English-language anecdote. The results of the analysis allow to draw a conclusion that a man is the object of derision for financial insolvency, low social status, unwillingness to work for keeping family and attempt to shift this duty on a wife as incongruous to the standard role of defender-bread-winner, and wife – for the lack of ability to be in a charge and attempt to shift this duty on a man as incongruous to the role of keeper of fireside.

Keywords: English-language anecdote, interpersonal roles, defender-bread-winner, keeper of fireside.

Ця стаття присвячена дослідженню мовної об'єктивації стереотипних уявлень про міжособистісні ролі чоловіка та жінки (економічне підгрунття) у тексті англомовного анекдоту.

Актуальність дослідження визначається антропоцентризмом, пов'язаним, з одного боку, із розглядом лінгвістичних аспектів гумору як особли-

вого виду людської діяльності в рамках сміхової картини світу, а, з другого, – залученням гендерного чинника, що відбиває найсуттєвіші фізіологічні, психологічні та соціокультурні характеристики людини.

Хоча англомовний анекдот вже був предметом наукового аналізу [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8], вказана про-

© Птушка А.С., 2013

блема ще очікує висвітлення з позицій когнітивно-дискурсивної парадигми, що й визначає новизну дослідження.

Об'єктом статті є тексти сучасних англомовних анекдотів, що відбивають гендерні стереотипи. Предметом дослідження є мовні засоби сміхової репрезентації гендерних стереотипів у текстах англомовних анекдотів.

Мета роботи полягає у розкритті специфіки мовної об'єктивації гендерних стереотипів у текстах англомовних анекдотів.

Матеріалом дослідження слугували 3760 текстів англомовних анекдотів, персонажами яких є чоловік та жінка.

Міжособистісні ролі чоловіка та дружини мають економічне й психологічне підґрунтя. Економічне підґрунтя визначено статевим розподілом видів діяльності з урахуванням фізіологічної здатності жінки до дітонародження й, тим самим, відтворення робочої сили. Такий розподіл ролей дає чоловікові економічну владу над жінкою, закріплюючи за ним соціально-психологічну роль глави сім'ї, в обов'язки якого входить фінансове забезпечення родини, й залишає жінці роль дружини / домогосподарки / матері, що має опікуватися проблемами побуту.

Символічні еталонні ролі захисника-годувальника та берегині домашнього вогнища висувають принципово різні вимоги до чоловіка та жінки.

Від чоловіка очікується, насамперед, стабільне *фінансове положення*. Відповідно, висміюється чоловік, що не виправдовує цих очікувань. Він стає об'єктом негативної телеологічної оцінки *неефективно* (як наприклад: (1), де комізм є результатом каламбуру на основі омонімії *dear/дорогий, коханий* та *deer/олень*, а також синонімії останнього з іменем персонажу *stag/олень*):

(1) – *We call him Stag.*

– *Why?*

– *He is a dear with no dough.* (5600 jokes, p. 113)

Об'єктом сміхової репрезентації стає фінансово неспроможний жених. Так, у (2) сміховий ефект створюється як невідповідністю жениха маскулітному патріархальному еталону за соціально-теле-

ологічним параметром, так і утилітарним нормам реалізму: він не тільки демонструє свою фінансову неспроможність, але й не в змозі дати оцінку реальному стану речей (виграш в лотерею – один шанс з мільйона й не можна на нього покладатися, коли йдеться про таку серйозну річ, як утримання майбутньої сім'ї). Як результат, він стає об'єктом як негативної телеологічної оцінки *неефективно*, так і утилітарної – *шкідливо*.

(2) – *You want to marry my daughter? What are your means?*

– *I expect shortly to come into a fortune of between one thousand and four hundred thousand dollars.*

– *Why are you so uncertain about the amount?*

– *It's a ticket I have at Sweepstake.* (5600 jokes, p. 285)

Чоловіча соціально-психологічна роль добувача-годувальника подається як обов'язок, що приходить на зміну романтизму кохання після весілля (порівн. (3), де комізм виникає в результаті каламбуру, що спирається на паронімію):

(3) *Before marriage a man yearns for a woman. After marriage the "y" is silent.* (<http://iteslj.org>)

Фінансово неспроможний чоловік є об'єктом негативної оцінки дружини, порівн. (4), де комізм створюється на підставі порушення персонажем дружиною принципу релевантності: адресат інтерпретує звернене до неї запитання *Does your husband get what he earns?*, виходячи з пресупозиції, що чоловік є здібним і заслуговує достойної винагороди, оскільки така інтерпретація є найбільш очікуваною за даних обставин; дружина ж актуалізує менш релевантний смисл запитання, виходячи з пресупозиції, що чоловік не є здібним і не заслуговує на добру винагороду, тому тієї платні, що він отримує, недостатньо для достойного утримання сім'ї (друга інтерпретація є менш релевантною, бо містить імпліцитну образу чоловіка й, відповідно, його дружини, до якої звернене запитання):

(4) – *Does your husband get what he earns?*

– *Yes, that's why we are always so hard up.* (5600 jokes, p. 327)

Чоловік, фінансово залежний від жінки, стає об'єктом жорстокого осміяння: його уподібнюють жалюгідному бродязі, порівн. (5), де комізму досягнуто на підрунті зіткнення прогнозованого й непрогнозованого референтів негативно-оцінної номінації *bum/ бродяга* у результаті порушення принципу релевантності:

(5) *A woman was chatting with her next-door neighbour. "I feel good today. I started out this morning with an act of unselfish generosity. I gave a five dollar bill to a bum." "You gave a bum five whole dollars? That's a lot of money to just give away. What did your husband say about it?" "Oh, he thought it was the proper thing to do. He said, 'Thanks'."* (English for the grown up, p. 97)

Висміюється і чоловік, що свідомо не хоче виконувати роль добувача-годувальника. Такий чоловік є об'єктом морально-етичної оцінки *непринципово* за порушення норм життєзабезпечення (максими *Слід трудитися*) й невідповідність традиційному маскулінному еталону (порівн. (6), де комізм посилюється переосмисленням у буквальному значенні фразеологізму *to look out – піклуватися й виглядати з вікна*):

(6) – *My father's very kind-hearted.*

– *Kind-hearted? Why, he'd rather see his family starve than work.*

– *Yeah – he looks out for his family. He sits in the window all day – says somebody has to look out for his family.* (5600 jokes, p. 198)

Об'єктом сміхової репрезентації стає чоловік, що не проти перекласти відповідальність за утримання сім'ї на жінку. Такий персонаж підпадає під негативну морально-етичну оцінку *непринципово* як невідповідний гендерній еталонній ролі годувальника, а також загальнолюдським моральним нормам життєзабезпечення (максими *Слід трудитися*) й нормам контакту (максими *Слід бути щирим*). Порівн. (7), де комізм є результатом неадекватних з точки зору вказаних норм дій чоловіка: замість того, щоб підставити плече й полегшити життя своєї працюючої дружини, він надягає чорні окуляри, щоб відсторонитися від цієї проблеми:

(7) – *Why do you wear dark glasses?*

– *Because I can't bear to see my wife work so hard.* (5600 jokes, p. 64)

У (8) сміховий ефект посилюється на підставі порушення чоловіком принципу релевантності при інтерпретації висловлення *It's no disgrace to work* (він розуміє його не як загальнолюдський принцип життєзабезпечення, звернений насамперед до нього самого, а як спонукання, адресоване його дружині):

(8) – *It's no disgrace to work.*

– *That's what I tell my wife.* (5600 jokes, p. 200)

Такий чоловік трактує лозунги феміністів на свій лад. Порівн. анекдот (9), комізм якого є результатом порушення принципу релевантності (адресат вважає, що запитання *Well, don't you think wives should be paid wages?/Чи не вважаєте Ви, що домогосподаркам потрібно платити* містить пресупозицію *Праця домогосподарки повинна оплачуватися*, у той час як персонаж-чоловік вкладає у нього смисл *Домогосподарки, крім ведення домогосподарства, можуть ще й ходити на роботу й заробляти гроші*):

(9) – *Feminist: Isn't it horrible how women are exploited?*

– *Man: Yes, yes, it's horrible.*

– *Feminist: Well, don't you think wives should be paid wages?*

– *Man: Sure, I do! Why do you think I send my wife to work!* (5600 jokes, p. 200)

Висміюється невідповідний маскулінному еталону чоловік, що не має пристойного соціального статусу, оскільки статус напряду пов'язаний із його фінансовою спроможністю. Такий чоловік стає об'єктом негативної телеологічної оцінки *неефективно* (порівн. (10), комізм якого є результатом невірно інтерпретованого майбутньою нареченою евфемізму-перифраза *a liver and kidney specialist/ спеціаліст з печінки та нирок*, вжитого женихом для позначення професії м'ясника):

(10) – *Why did you break your engagement to Tom?*

– *He deceived me. He told me he was a liver and kidney specialist, and I found out he only worked in the butcher's shop.* (<http://iteslj.org>)

Від жінки очікується вміння вести домашнє господарство. Жінка, що не вмє готувати, підлягає осміянню і стає об'єктом телеологічної оцінки *не-ефективно* порівн. анекдот (11), сміховий ефект якого закорінений у порушенні онтологічних норм на підставі перенесення міфологічних персонажів у повсякденну побутову ситуацію за допомогою метафоризованого порівняння чоловіка з грецьким богом й метафоричного уподібнення страв, приготованих дружиною, жертвопринесенню (як відомо, жертви, принесені богам, спалювались на вогні):

(11) – *She treats her husband like a Grecian God.*

– *How's that?*

– *She places a burnt offering before him at every meal.* (5600 jokes, p. 192)

Об'єктом сміхової репрезентації стає й чоловік, що використовує свою фінансову владу над дружиною для спонукання її до виконання обов'язків домогосподарки за рахунок обмеження ступеню її свободи, порівн. (12), де комізм є результатом буквальної інтерпретації дружиною перифраза *machinery in general/ механізми взагалі*, вжитого чоловіком на позначення *пральної машинки/ washing machine* для маніпулювання дружиною й приховування свого небажання купувати їй автомобіль, що надав би їй більшого ступеню свободи й відволікав би від домашнього господарювання. Об'єктами негативної оцінки тут стають обидва персонажі: чоловік – морально-етичної *неприпустимо* як порушник норм контакту (максими *Слід бути щирим*), а дружина – утилітарної *шкідливо* як порушниця утилітарних норм реалізму (максими *Слід усвідомлювати реальний стан речей*):

(12) – *So your husband refused to buy you an auto of your own?*

– *He didn't exactly refused. He said he thought I ought to become more familiar with machinery in general and so he bought me a washing machine to start on.* (5600 jokes, p. 402)

Висміюється як чоловік, що виставляє надто багато вимог до своєї дружини як домогосподарки, так і чоловік, що вимушений сам піклуватися про себе, оскільки неспроможний спонукати свою дружину до виконання її традиційної фемінінної ролі. Порівн. (13) й (14), де сміховий ефект ґрунтується,

відповідно, на неусвідомленні персонажем-чоловіком онтологічних норм (чоловік воліє, щоб дружина пришила гудзик до сорочки без наявності сорочки) та порушенні логічного закону несуперечності (персонаж дає стверджувальну відповідь на альтернативне запитання) та, власне, невідповідності побутових обов'язків чоловіка його еталонній ролі. У (13) чоловік є об'єктом морально-етичної оцінки *неприпустимо* як порушник морально-етичних норм контакту (максими *Не можна бути надто вимогливим*), а у (14) – утилітарної *шкідливо* як порушник утилітарних норм реалізму (максими *Слід усвідомлювати реальний стан речей*):

(13) *And the kind of wife I'm looking for is one who can sew. The kind you can give a handful of buttons to and say: Here – sew some shirts on these.* (5600 jokes, p. 310)

(14) – *Tell me, Tom, did you marry that girl, or do you still darn your own socks and do your cooking?*

– *Yes.*

– *Yes what?*

– *I married the girl and I still darn my own socks and do my own cooking.* (5600 jokes, p. 293)

Роль домогосподарки настільки міцно закріпилася за жінкою в англомовній культурі, що спроби чоловіка навіть тимчасово взяти на себе традиційні жіночі обов'язки підлягають висміюванню на підставі невідповідності його дій утилітарним нормам реалізму як такого, що не здатний адекватно оцінити ситуацію і свої сили:

(15) *Mary was married to a male chauvinist. They both worked full time, but he never did anything around the house and certainly not any housework. That, he declared, was woman's work.*

But one evening Mary arrived home from work to find the children bathed, a load of wash in the washing machine and another in the dryer, dinner on the stove and a beautifully set table, complete with flowers.

She was astonished, and she immediately wanted to know what was going on. It turned out that Charley, her husband, had read a magazine article that said working wives could

be more romantically inclined if they weren't so tired from having to do all the housework in addition to holding down a full-time job.

The next day, she couldn't wait to tell her friends in the office. "How did it work out?" they asked. "Well, it was a great dinner," Mary said. "Charley even cleaned up, helped the kids with their homework, folded the laundry and put everything away." "But what about afterward?" her friend wanted to know. "It didn't work out," Mary said. "Charley was too tired." (English for the grown-up, p. 128)

В анекдотах, які виходять із пресупозиції, що дім є суто жіночою цариною, чоловік поданий як такий, що є неспроможним не те, що навести там порядок, а навіть відшукати потрібні йому речі без допомоги дружини (порівн. (16), де сміховий ефект створюється приписуванням чоловікові поведінкових характеристик дитини):

(16) *We lived next door to a young couple. One evening the wife, white as a sheet, called me over to her flat saying it had been burgled. All the cupboards and drawers were open, with the contents scattered about the floor. She wanted to call the police, but I advised her first to inform her husband. And thus the case was solved. What happened there? Can you guess? The answer: her husband had dropped in briefly while she was out, to look for his driving license.* (<http://www.english4u>)

Сміховий ефект низки анекдотів закорінений у перехресній атрибутції маскуліної ролі жінці, а фемініної чоловікові. Очевидно, ця ситуація видається середньостатистичному представнику англійської лінгвокультури настільки далекою від норми, що досягнення комізму тут не потребує застосування ніяких інших прийомів, крім дескрипції прогнозованого результату ламання традиційних гендерних стереотипів:

(17) *(Switching woman-man situation around)*
Business woman: Well, I must hurry home to dinner. I love a good home cooked meal, don't you?
Second woman: Yes, but I'm beginning to suspect my husband's spending his afternoons in the matinees. I'm positive that pudding we

had last night came from the delicatessen.

(5600 jokes, p. 106)

(18) – *What was the terrible row upstairs last night between young Peck and his wife?*

– *Oh, Peck's a long-suffering chap, but he finally lost control when his wife kept flicking cigarette ashes all over the floor he had just swept.* (5600 jokes, p. 222)

(19) – *That's an accomplished girl Ben is going to marry. She can swim, ride, dance, drive a car, and pilot a plane. A real all-round girl.*

– *They should get along fine. You know Ben is a good cook.* (5600 jokes, p. 301)

Об'єктами осміяння стають так звані 'нова жінка' та 'нова матір', тобто жінки, що долають традиційні стереотипи. Порівн. (20) та (21), де комізм, відповідно, є результатом каламбуру, що ґрунтується на омонімії (співпадають за звучанням омофони: множина іменника *sock/носок* і третя форма однини дієслова *sock/буму*), та невідповідності поведінки персонажа традиційному фемініному еталону (виходячи з традиційних уявлень, куріння є несумісним з роллю матері); відповідно, як 'нова жінка', так і 'нова матір' є об'єктами морально-етичної оцінки *непринципово* як порушниця норм життєдіяльності (максими *Слід добре виконувати свої обов'язки*):

(20) – *What's the difference between the so-called old-fashioned woman and the so-called modern woman?*

– *The old-fashioned woman used to darn her husband's socks while the modern woman socks her husband.* (<http://www.english4u>)

(21) *A modern mother is one that can hold safety pins and a cigarette in her mouth at the same time.* (5600 jokes, p. 324)

З іншого боку, висміюється не лише невідповідність жінки еталонній фемініній ролі, але й власне патріархальний фемініний еталон як такий. Порівн. (22), комізм якого закорінений у порушенні принципу релевантності (у серйозній тональності спілкування не можна очікувати, що запитання *Чому ця жінка переходить дорогу?* ґрунтується на пресупозиції *Чому вона не готує обід вдома на кухні?*, оскільки таке грубе втручання в життя

індивіда суперечить як етологічним, так і лінгвоетологічним нормам):

(22) – *Why did the woman cross the road?*

– *Who cares?*

– ***Why isn't she in the kitchen cooking dinner?***

(<http://www.english4u>)

Об'єктом осміяння стає також еталон домогосподарки, зокрема стереотипні уявлення про те, що жіночі секрети господарювання передаються із покоління у покоління (порівн. (23), де сміховий ефект є наслідком руйнації цих стереотипів):

(23) *A young newlywed was preparing a ham for Christmas dinner. She carefully cut off the end of the ham before placing it in the pan for baking. Her husband asked her, "Why did you cut off the end of the ham?" And she replied, "I really don't know, but my mother always did, so I thought you were supposed to." Later, when talking to her mother, she asked her why she cut off the end of the ham before baking it, and her mother replied, "I really don't know, but that's the way my mom always did it." A few weeks later while visiting her grandmother, the young woman asked, **Grandma, why is it that you cut off the end of a ham before you bake it?** Her grandma replied, **"Well, dear, it would never fit into my baking pan."***

(<http://www.native-english>)

Отже, результати аналізу мовної об'єктивації стереотипних уявлень представників англomовної лінгвокультури про економічне підґрунтя міжособистісних ролей *чоловік* і *дружина* дозволяють говорити про те, що розглянуті анекдоти виконують кілька прагматичних функцій: карнавалізації, патріархальних гендерних еталонів й, навпаки, регуляції поведінки чоловіка й жінки у відповідності з цими еталонами. Функція регуляції реалізується на основі формування стосовно невідповідного еталону гендерного актанта, що є об'єктом негативної телеологічної/етичної/утилітарної оцінки, негативного почуття-ставлення, що в залежності від змісту анекдоту й емпатії адресата може набувати змісту несхвалення/зневаги/презирства. Чоловік є об'єктом висміювання за фінансову неспро-

можність, низький соціальний статус, небажання трудитися для забезпечення сім'ї й намагання перекласти цей обов'язок на дружину як невідповідний еталонній ролі захисника-годувальника, а дружина – за невміння господарювати й намагання перекласти цей обов'язок на чоловіка як невідповідна ролі берегині домашнього вогнища. З іншого боку, карнавалізації підлягають і цінності альтернативної феміністської моделі сімейних відносин.

Перспективу подальших досліджень складе аналіз мовної об'єктивації стереотипних уявлень про міжособистісні ролі чоловіка та жінки (психологічне підґрунтя) у тексті англomовного анекдоту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитренко В.А. Анекдот как разновидность речевых жанров / В.А. Дмитренко, И. С. Курсова // *Studia Germanica et Romanica: Иноземные языки. Зарубежная литература. Методика преподавания*. – 2004. – Том 1, № 3. – С. 5–16.
2. Кобякова І.К. Концептуалізація та категоризація гумору / І.К. Кобякова // *Вісник Сум. держ. ун-ту*. – 2006. – Т. 1., № 11 ('95). – С. 35–39.
3. Кобякова І.К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному дискурсі: [монографія] / І.К. Кобякова. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 123 с.
4. Левицкий А.Э. Комическое: играем языком / А.Э. Левицкий // *Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма* / [отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2007. – С. 295–308.
5. Attardo S. Joke as a text type / S. Attardo, J. –Ch. Chabanne // *Humour*. – 1992. – P. 165–176.
6. Attardo S. Linguistic theories of humour / S. Attardo – Berlin - N.Y. : Mouton de Gruyter, 1994. – 386 p.
7. Chiaro D. The Language of jokes. Analysing verbal play / D. Chiaro – L., N.Y. : Routledge, 1992. – 129 p.
8. Nash W. The language of humour / W. Nash–L.-N.Y. : Longman, 1985. – 200 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Миловидов В.А. English for the grown-up: Английский для взрослых / В.А. Миловидов. – СПб. : Антология, 2003. – 400 с.
2. Meiers M. 5600 jokes for all occasions / M. Meiers, J. Knapp. – New York : Crown Publishers, 1980. – 605 p.
3. <http://iteslj.org/c/jokes.html> : [Електронний ресурс] – назва з титул. екрану.
4. <http://www.english4u.dp.ua/modules.php?name=Anecdotes.docx> : [Електронний ресурс] – назва з титул. екрану.
5. <http://www.native-english.ru/downloads/etc/jokes.zip> : [Електронний ресурс] – назва з титул. екрану.

811.111'42'44

СОЦІОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ СИТУАЦІЇ РИЗИКУ

В.А. Ущина, канд. філол. наук (Луцьк)

У статті досліджується зв'язок між знанням, інформацією, комунікацією і ризиком у соціальному та особистісному просторі дискурсивної ситуації ризику. Встановлено критерії характеристики конкретної ситуації як ситуації ризику, окреслено соціокогнітивні особливості дискурсивної ситуації ризику і виявлено тенденції у дискурсивних діях учасників подібної ситуації.

Ключові слова: дискурсивна ситуація ризику, позиція суб'єкта дискурсивної діяльності, реєстр, ризик, соціокогнітивний підхід.

Ущина В.А. Социокогнитивные особенности англоязычной дискурсивной ситуации риска. В статье исследуется связь между знанием, информацией, коммуникацией и риском в социальном и личностном пространстве дискурсивной ситуации риска. Установлены критерии характеристики конкретной ситуации как ситуации риска, очерчены социокогнитивные особенности дискурсивной ситуации риска и определены тенденции в дискурсивных действиях участников данной ситуации.

Ключевые слова: дискурсивная ситуация риска, позиция субъекта дискурсивной деятельности, реестр, риск, социокогнитивный подход.

Ushchyna V.A. Sociocognitive Peculiarities of the English Discourse Risk Situation. In this article the connection between knowledge, information, communication and risk is being researched in the social and personal space of the discourse risk situation. The criteria for the risk situation characterization are offered, the sociocognitive specificity of the discourse risk situation is drawn upon, and the tendencies in the risk situation participants' behavior are outlined.

Key words: discourse risk situation, register, risk, sociocognitive approach, stance.

Концептуальний образ сучасного соціуму у просторі лінгвофілософської парадигми не є завершеною ментальною сутністю, він відкритий для подальшого конструювання, що підтверджує альтернативність, розмаїття та варіативність таких соціальних образів, як „суспільство ризику” [5; 11; 19], „суспільство знання” [8; 12; 16], „мережеве суспільство” [10].

З урахуванням змін у науковому пізнанні наразі формується новий міждисциплінарний напрям лінгвістичних досліджень – лінгвістична ризикологія, у межах якого дискурс ризику вивчається як когнітивно-епістемологічний, соціокогнітивний та психолінгвістичний феномен [1; 17; 27; 29; 30; 33; 34]. Науковці досліджують, яким чином знання та науково-технічний прогрес призводять до реальних або уявних ризиків у суспільстві, соціаль-

на організація якого розрахована на виробництво та споживання інформації, а соціальні позиції та особистісна ідентичність індивідів все частіше залежать від їх дискурсивної діяльності. Різноманітні ризики охоплюють усі сфери буття сучасної людини. Так, у заголовку до своєї статті у газеті “Daily Telegraph” Еліс Томпсон скептично застерігає читачів: „Увага: живучи, ви ризикуєте померти!” (“*Warning: You're Risking Death by Being Alive*”) [Tompson A. Daily Telegraph, October 27, 2000, No. 21]. Дж. Адамс описує ризик як “величезну світову індустрію” (“*world's largest industry*”) [17, с. 31], У. Бек говорить про сучасний світ як про “суспільство глобальних ризиків” (“*world risk society*”) [19], а Дж. Зінн акцентує специфіку ризику як особливого виду дискурсу [34, с. 106-124].

© Ущина В.А., 2013

У цій статті ми досліджуватимемо зв'язок між знанням, інформацією, комунікацією і ризиком у соціальному та особистісному просторі дискурсивної ситуації ризику. Метою статті є встановлення критеріїв характеристики конкретної ситуації саме як ситуації ризику, окреслення особливостей дискурсивної ситуації ризику і виявлення тенденцій у дискурсивних діях учасників подібної ситуації.

Об'єктом дослідження є дискурсивна ситуація ризику, а предметом – мовні засоби, за допомогою яких учасники ситуації ризику конструюють свої суб'єктні позиції, що зумовлені вибором на користь тих чи інших дій, у тому числі й дискурсивних. Матеріалом дослідження слугують фрагменти сучасного англомовного художнього дискурсу, у яких комуніканти знаходяться у дискурсивній ситуації ризику.

Методологічною основою для нашого аналізу став соціокогнітивний підхід до аналізу дискурсу, який, на думку Р. Водака, є „теорією-посередником” що об'єднує категорії соціології, когнітології та лінгвістики [4, с. 121]. Представники цього підходу запропонували своєрідний синтез концептуально-орієнтованих теорій дослідження дискурсу (у Т.А. ван Дейка – ментальні репрезентації (*mental representations*) [22; 23], у М. Хеллідея – реєстр (*register*) [28], у М. Фуко – дискурсивні формації (*discourse formations*) [26], у П. Бурдьє – габітус (*habitus*) [21]. Р. Водак вважає, що „існують певні ментальні процеси, які пов'язують продукцію та розуміння дискурсу як з висловлюванням, текстом і комунікацією, так і з соціальними явищами” [4, с. 123]. Крім того, при вивченні таких феноменів як дискурсивна поведінка, ідентичність мовної особистості, позиціонування суб'єкта у дискурсі, потрібно зважати на його/її переконання, установки, точки зору, позиції, оскільки вони є невід'ємними складниками когнітивних процесів дискурсивної діяльності.

Інтерес до вивчення проблематики ризику виник ще на початку ХХ століття у сфері точних наук: математики, статистики та економіки. Однак в останні роки *ризик* стає предметом наукових пошуків соціологів, психологів та лінгвістів. У ризи-

кології виділяють дві основні концепції ризику: об'єктивну та суб'єктивну [1, с. 80–81]. У рамках суб'єктивної концепції ризик характеризується особистим ставленням суб'єкта до власних та чужих ризикованих дій. Об'єктивна концепція ризику передбачає трактування ризику як можливих втрат або небезпеки, незалежно від будь-якого суб'єктивного сприйняття. Ризик завжди визначається суб'єктністю, об'єктністю і реляційністю соціального світу, тобто потенційною здатністю вписуватись у символічні соціальні контексти, набувати певних оцінних властивостей і ставати предметом активного обговорення, інтерпретації, соціальної репродукції та розподілу [14, с. 19].

У своєму дослідженні семантики „ризик” Ч. Філмор зазначає, що семою „ризик” об'єднані усі слова англійської мови, що мають значення „можливості небажаних наслідків у результаті певних дій” [25, с. 79]. Лексичні одиниці, які, згідно Ч. Філмора, належать до цієї групи, включають: *'risk', 'danger', 'peril', 'hazard', 'venture'*; їхніми “сусідами” по семантичному простору є *'gamble', 'expose'*. [ibid.].

В Оксфордському словнику англійської мови дається таке визначення ризику: „*Hazard, danger, exposure to mischance and peril*” [32, с. 987]; в іншому словнику знаходимо: „*The possibility of something bad happening at some time in the future; a situation that could be dangerous or have bad result*” [31, с. 1151]. Спостерігаємо, що в обох випадках у визначеннях акцентується очікувана небезпека, пов'язана з ризиком.

Досліджуючи етимологію цієї лексичної одиниці, Дж. Айто [18, р. 446] зауважує, що англійське слово „*risk*” походить від французького *'risqué'* та італійського слова *'risco'*, обидва з яких мають значення ‘потрапити в небезпеку’. Однак уже в XVII столітті, продовжує Дж. Айто, семантика слова *'risk'* дещо розширилась завдяки включенню сем *'peril'* (небезпека, ризик), *'jeopardy'* (небезпека, ризик), *'danger'* (небезпека, ризик), *'hazard'* (небезпека, ризик, загроза, шанс, нагода), що можна спільно визначити як *'taking a chance'* (спробувати, ризикнути). Таке тлумачення

втілене у латинському слові *'risicum'* і має відтінок значення *'gambling'* (азартні ігри). Остання асоціація беззаперечно приводить до трактування ризику в термінах 'можливості' (*'probability'*), 'вираховування шансів' (*'calculation the odds'*) [ibid].

У лінгвістичному плані заслуговує уваги дисертаційна робота Н.Н. Єфімової, присвячена вивченню концепту „ризик” в англійській лінгвокультурі [9]. Інтерпретуючи ризик як вид діяльності в ситуації невизначеності і необхідності певних дій, результат яких є непередбачуваним, авторка виділяє найзагальніші метафори ризику – „війна”, „азартна гра”, „полювання”, „боротьба зі стихією”, „вихід зі сховища назустріч небезпеці” [9, с. 11]. Фрейм ситуації ризику, на думку Н.Н. Єфімової, включає ситуацію, учасник якої прагне до успіху, але допускає вірогідність поразки, переживаючи при цьому емоції відчаю і надії, робить вибір, розуміючи, що міг відмовитись від ризику, і, врешті, приходиться до перемоги або поразки [9, с. 12].

Загальнофілософською базою дослідження дискурсивної ситуації ризику ми вважаємо визнання бінарності (дуальності) структури людського світогляду [3; 7]. Дуальність є однією з основних характеристик нашого мислення, і до певної міри все життя людини побудоване на проміжках між двома полюсами. Ситуація ризику якнайкраще відображає цю ідею нестабільної рівноваги, тимчасового балансу між двома антагоністичними початками.

Скористаємось визначенням дискурсивної ситуації, яке запропонував американський лінгвіст Ллойд Бітцер: „дискурсивна (або риторична) ситуація – це комплекс суб'єктів (актантів), подій, об'єктів і стосунків, яким притаманні реальні та потенційні проблеми, які повністю або частково долаються, модифікуються у процесі дискурсивної діяльності у рамках ситуації; ця діяльність визначає можливі позиції, рішення і дії її суб'єктів” [20, р. 6].

Мовленнєва поведінка комунікантів у будь-якій дискурсивній ситуації залежить насамперед від того, що для них є важливим. Ситуації ризику властива наявність потенційної небезпеки для її суб'єкта та певна обмеженість у часі для прийняття ним/нею рішень, тому в таких ситуаціях

для суб'єкта важливим є знайти оптимальне тачасне розв'язання проблеми, аби уникнути неприємних наслідків. Суб'єкт припускає можливість вирішення проблеми завдяки власним діям або за допомогою іншої сили. Описуючи дискурсивну ситуацію, Л. Бітцер пише: „Якщо хтось говорить, що ситуація є небезпечною, його слова означають, що якісь події, особи або об'єкти загрожують йому або іншим людям чи об'єктам, які мають певну цінність” [20, с. 1]. Хоча Л. Бітцер не мав на увазі дискурсивної події, конкретно пов'язаної з ризиком, його зауваження слушно описує саме ситуацію ризику, оскільки її характерною особливістю є обов'язкова наявність певного ступеня небезпеки, з якою стикаються суб'єкти.

Таким чином, у ситуації ризику для її суб'єкта важливим є не лише усвідомлення можливої небезпеки або ж, навпаки, можливих бонусів у разі досягнення позитивного результату, а й прорахунок варіантів виходу з цієї ситуації як процес прийняття рішень, що трактується нами як частина процесу суб'єктного позиціонування. Мовленнєва взаємодія суб'єктів у ситуації ризику – це часто раціональна дискусія, метою якої є знайти взаємоприйнятне рішення.

Отже, дискурсивною ситуацію ризику ми, слідом за О.А. Михайловою та Н.С. Павловою, вважаємо нестандартну комунікативну подію, в якій відхилення від загальноприйнятого сценарію прогнозують можливість невдачі, небезпеки для одного з комунікантів і в якій принаймні один з учасників мовленнєвої взаємодії знаходить спосіб уникнути негативних наслідків [13, с. 14]. Очевидно, що ситуація ризику передбачає відсутність чітко прогнатованої розв'язки, а також повного контролю з боку суб'єкта над подіями, однак допускає можливість вирішення ситуації на його користь – або завдяки його власним своєчасним діям, або в результаті втручання якоїсь зовнішньої сили. Ситуації ризику завжди притаманні певні обмеження у часі, критичність та необхідність за можливості найшвидшого вирішення проблеми у будь-який бік.

Теоретичним фундаментом для конструювання та опису дискурсивної ситуації ризику стали те-

оретичні положення теорії дискурсу М.А.К. Хеллідея [28, с. 12], який запропонував таку модель дискурсивної ситуації: 1) що відбувається, 2) хто бере участь, 3) яку роль відіграє мова. Таким чином, тип ситуації визначається трьома змінними: поле, сфера (*a field*) – предметна область спілкування, яка включає тему і мету комунікації; тональність, рольова структура (*a tenor, role structure*), яка стосується учасників ситуації, стосунків між ними, їх ролей; форма, мовна організація (*a mode, symbolic, language organization*) – мовні ресурси, які використовуються комунікантами у ході розгортання дискурсивної ситуації. Ці параметри визначають „регістр” (*register*) ситуації, що трактується М.А.К. Халлідеєм як сукупність семантичних ресурсів, які носій мови і культури традиційно асоціює з типом ситуації. Значення регістру потенційно залежить від конкретного соціального контексту комунікативної події. Розмежування понять „ситуації” і „контексту” також знаходимо і у працях Т.А. ван Дейка, який стверджує: „Ситуація – це реальний стан справ, який супроводжує комунікативну подію, в той час як контекст складають лінгвістично значущі компоненти комунікативної ситуації” [6, с. 30], що визначають вибір форми вираження суб’єктних позицій у ситуації ризику.

Пропонуємо розглянути соціокогнітивні особливості розгортання дискурсивної ситуації ризику на прикладі, взятому з англomовного художнього твору:

Ginyard turned, took three steps closer, clenched his jaw like a bad actor, and tried to hiss his tough-guy words. “Let’s cut to the chase, Mr. McAvoy, because I’m freezing. There’s an indictment out of Pittsburgh, okay. Rape. If you want to play the hard-ass smart-ass brilliant law student and run get a lawyer, or even call your old man, then the indictment comes down tomorrow and the life you have planned is pretty much shot to shit. However, if you give us ten minutes of your valuable time, right now, in the sandwich shop right around the corner, then the indictment will be put on hold, if not forgotten altogether”.

“You can walk away from it,” Plant said from the side. “Without a word.”

“Why should I trust you?” Kyle managed to say with a very dry mouth.

“Ten minutes”.

“You got a tape-recorder?”

“Sure”

“I want one on the table, okay?” [35, с. 8–9].

У наведеному фрагменті учасниками дискурсивної ситуації є двоє поліцейських (Джін’ярд та Планта) і молодий юрист Кайл МакАвой. Користуючись термінологією М.А.К. Хеллідея, **поле (field)** цієї ситуації визначаємо як „загрозу оприлюднення інформації про злочинне минуле Кайла МакАвоя”. Знання суб’єктів ситуації про небезпеку дають змогу визначити їх комунікативні цілі, соціальні статуси, ролі та можливі наслідки загрози. Комунікативні цілі учасників цієї мовленнєвої взаємодії є діаметрально протилежними: метою поліцейських є змусити МакАвою вчинити потрібні їм дії шляхом погроз та шантажу, в той час як мета самого Мак Авоя полягає у тому, щоб уникнути не лише можливої небезпеки, а й самого спілкування з поліцейськими.

Небезпека для одного з учасників (а саме – для Кайла МакАвоя) полягає у тому, що він стоїть перед ризикованим вибором: або він погодиться на розмову з поліцейськими і піде їм на поступки (а, отже, врятує своє чесне ім’я, проте стане жертвою їх шантажу), або відмовиться від їх пропозицій і, таким чином, занапастить усе своє життя – його блискуче майбутнє талановитого юриста закінчиться тюрмою. Відтак, саме він є суб’єктом ризику, оскільки вибір доводиться робити саме йому. Однак у цьому разі жодна з його можливих дій не передбачає позитивного результату, а лише поганий або ще гірший.

Тональність (*tenor*) цієї дискурсивної ситуації має яскраво виражений характер ворожості у стосунках між її учасниками. Як стверджує М.А.К. Халлідей, рольова структура комунікативної події включає не лише сталі (соціальні, статусні) ролі комунікантів, а й тимчасові (локальні, ситуативні) ролі, які вони виконують у кожному окремо-

му випадку [28, с. 12]. Позичії суб'єктів дискурсивної діяльності в ситуації, що аналізується, продиктовані усвідомленням нерівності їх соціальних статусів та комунікативних ролей, а також їх протилежними комунікативними цілями.

Емоційна напруженість спілкування визначає **форму** (mode) цієї дискурсивної взаємодії. Уривок перенасичений мовними засобами, що є дотичними до позначення небезпеки – „*an indictment*” (обвинувачення), „*the life you have planned is pretty much shot to shit*” (сплановане наперед життя полетить до дідька); погрози: „*You can walk away from it*” (ти можеш цього уникнути); агресії – „*clenched his jaw*” (стиснув зуби), „*hiss his tough-guy words*” (просичав круті слова). Крім того, спостерігаємо використання модальних слів і синтаксичних структур ('*if... , then... , 'however*', за допомогою яких вербалізується наявність вибору, що пропонується суб'єкту в ситуації ризику, напр.:

If you want to play the hard-ass smart-ass brilliant law student and run get a lawyer, or even call your old man, then the indictment comes down tomorrow and the life you have planned is pretty much shot to shit. However, if you give us ten minutes of your valuable time, right now, in the sandwich shop right around the corner, then the indictment will be put on hold, if not forgotten altogether. Навмисно підкреслена нерівність між учасниками цієї мовленнєвої взаємодії інтенсифікується використанням поліцейськими численних вульгаризмів (*the hard-ass smart-ass, shot to shit*) та іронії (*brilliant law student, your valuable time*).

У книзі „Упередження у дискурсі” (Prejudice in Discourse 1984) Т.А. ван Дейком запропонована соціокогнітивна модель, згідно якої автор пояснює (ре)продукцію стереотипів та упереджень поєднанням цілого комплексу когнітивних процесів, найважливішим з яких є зберігання досвіду індивіда як ситуативної моделі у короткотривалій та довготривалій пам'яті [24]. Цей теоретичний підхід може бути інтегрований до нашого дослідження ситуації ризику.

Оскільки ризик не є об'єктивним поняттям, він набуває свого традиційного значення лише

у сприйнятті та осмисленні людиною дійсності, сукупно відомих як „наївна картина світу” – різновид концептуальної картини світу у результаті практичного пізнання дійсності, що має етнічну (національну) специфіку і знаходить вираження у лексичному складі мови [2, с. 59; 15, с. 155]. Наївна картина світу представляє ситуацію ризику як ситуацію потенційної загрози суб'єкту. Крім того, досвід учасників ситуації ризику зберігається у їх пам'яті як певна ситуативна модель. Ґрунтуючись на цих положеннях, спробуємо відтворити процес концептуалізації ситуації ризику:

а) суб'єкт S знаходиться у певній ситуації R (тобто ситуації ризику);

б) зазвичай люди до таких ситуацій ставляться з осторогою;

в) вважається, що суб'єкт S повинен у ситуації R якось діяти;

г) суб'єкт S виконує дії (у тому числі й дискурсивні), аби змінити ситуацію R на краще;

д) дії суб'єкта S мають бінарну природу, а, отже, можуть реалізовуватись у двох протилежних напрямках;

е) результат залежить не лише від зовнішніх обставин дискурсивної ситуації, а й від вибору суб'єкта S та від його дискурсивної поведінки у цій ситуації.

Відтак, проілюструємо вищесказане, повертаючись до наведеного раніше прикладу. Молодий юрист Кайл МакАвой опинився у неприємній ситуації (ситуація R), пов'язаній з ризиком як для його репутації, так і для його майбутнього життя. Отже, він є суб'єктом ризику (S). З точки зору стандартного світогляду, який вписується в наївну картину світу, ця ситуація не є бажаною. Суб'єкт (S) стикається з необхідністю виконати якісь дії (у тому числі й дискурсивні), аби вирішити цю ситуацію (R). Дії суб'єкта (S) диктуються наявністю вибору, а, отже, мають бінарну природу і можуть реалізовуватись у двох протилежних напрямках – або піти на ризик, приставши на пропозицію поліцейських, і, можливо, врятувати своє майбутнє, або відмовитись, і тоді втратити все. При цьому емоції, які виникають у суб'єкта цієї ризикованої ситуації (R),

також мають контрадикторну природу: з одного боку – відчай і страх, з іншого – надія на успіх. Вибір (доволі часто продиктований саме згаданими емоціями), який *S* здійснює у ситуації ризику *R*, залежить від притаманних йому ментальних репрезентацій ситуативних моделей ризику, та визначає суб'єктну позицію, яку він займає під час своєї дискурсивної діяльності у даній конкретній ситуації.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє нам зробити висновок про те, що ситуація ризику обов'язково включає потенційну небезпеку та присутність вибору, реалізація якого (у тому числі й дискурсивна) може привести як до позитивних, так і до негативних наслідків. Саме дискурсивні дії комунікантів, їх суб'єктні позиції у ситуації ризику, визначають її результат. Так, вибір суб'єктом позиції, орієнтованої на “успіх” і “надію”, обов'язково спричинено проспективною оцінкою ситуації з орієнтацією на позитивний результат, а, отже, передбачає його активну позицію в ситуації ризику. В той час, суб'єктна позиція, орієнтована на поразку, зазвичай результує у відмові суб'єкта від здійснення будь-яких ризикованих дій. Отже, поведінка суб'єкта в ситуації ризику неминуче зводиться до певних ментальних репрезентацій, когнітивних моделей знання про загальновідомі істини („колективна пам'ять”), які впливають на прийняття рішень та міжособистісну взаємодію суб'єктів, невід'ємною частиною якої є їх дискурсивна поведінка. Вивчення згаданих ментальних репрезентацій, дослідження їх мовленнєвого втілення та конструювання когнітивних моделей дискурсивних ситуацій ризику є перспективною наших подальших пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А.П. Альгин. – М. : Мысль, 1989. – 188 с.
 2. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика / Ю.Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 366 с.
 3. Аристотель. О душе / Аристотель // Сочинения. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – С. 371–448.
 4. Водак Р. Взаимосвязь “дискурс – общество”: когнитивный подход к критическому дискурс-анализу / Р. Водак // Современная политическая лингвистика ; под ред. Э.В. Будаева, А.П. Чудинова. – Екатеринбург, 2006. – С. 123–136.

5. Гидденс Э. Социальные изменения в современном мире // Э. Гидденс // Социология. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – С. 483–610.
 6. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Дейк Т.А. ван; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1989. – 321 с.
 7. Декарт Р. Сочинения: в 2 т. / Р. Декарт; пер. с лат. и фр. – М. : Мысль, 1989. – Т. 1. – 654 с.
 8. Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология ; под. ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 70–100.
 9. Ефимова Н.Н. Онтологизация концепта “риск” в английской фразеологии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук / Н.Н. Ефимова. – Иркутск, 2000. – 19 с.
 10. Кастельс М. Информационная эпоха, экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М. : ГУ-ВШЭ, 2000. – С. 491–513.
 11. Луман Н. Понятие риска / Н. Луман // THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – 1994. – № 5. – С. 135–160.
 12. Малинкин А.Н. Социология знания и современное “общество знания” / А.Н. Малинкин // Социологический журнал. – 2002. – №2. – С. 36–57.
 13. Михайлова О.А. Словарь терминов по дисциплине “Лингвокультурологические проблемы толерантности” / О.А. Михайлова, Н.С. Павлова. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. ун-та им. А. М. Горького, 2008. – 18 с.
 14. Общество риска и человек: онтологический и ценностный аспекты : [монография] ; под ред. д.ф.н., проф. В.Б. Устьянцева. – Саратов : Саратовский источник, 2006. – 294 с.
 15. Плуноян В.А. К описанию африканской “наивной картины мира” / В.А. Плуноян // Логический анализ языка: Культурные концепты. – М., 1991. – С. 155–160.
 16. Штер Н. Мир из знания / Н. Штер // Социологический журнал. – 2002. – №2. – С. 31–35.
 17. Adams J. Risk / J. Adams. – London : Routledge, UCL Press, 1995. – 228 p.
 18. Ayto J. Dictionary of Word Origins: Histories of More than 8000 English-Language Words / J. Ayto. – New York : Arcade Publishing, 1993. – 592 p.
 19. Beck U. Living in the World Risk Society / U. Beck // Economy and Society. – London : Routledge, Taylor & Francis Group. – 2006. – Vol. 35, No 3. – P. 329–345.
 20. Bitzer L. The Rhetorical Situation / L. Bitzer // Philosophy and Rhetoric. – January, 1968. – Vol. 1. – P. 1–14.
 21. Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice / P. Bourdieu. – Cambridge : Cambridge University Press, 1977. – 248 p.
 22. Dijk T.A. van. Cognitive situation models in discourse production: the expression of ethnic situations in prejudiced discourse (chapter 4) / T. A. van. Dijk // Language and Social

- Situations. – New York : Academic Press, 1985. – P. 61–79. 23. Dijk T.A. van. Ideology / T. A. van. Dijk. – London, Thousand Oaks, New Delhi : SAGE Publications, 1998. – 374 p. 24. Dijk. T.A. van. Prejudice in Discourse: An Analysis of Ethnic Prejudice in Cognition and Conversation / T. A. van. Dijk. – Amsterdam : John Benjamins, 1984. – 170 p. 25. Fillmore Ch.J. Toward a frame-based lexicon: the semantics of RISK and its neighbors / Ch.J. Fillmore, B.T. Atkins // Frames, Fields and Contrasts [ed. by A. Lehrer, E.F. Kittay]. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum, 1992. – P. 75–102. 26. Foucault M. Politics and the Study of Discourse / M. Foucault // The Foucault Effect. Studies in Governmentality ; ed. by Graham Burchell, Collin Gordon, and Peter Miller. – Chicago : The University of Chicago Press, 1991. – 307 p. 27. Grundmann R. The Discourse of Climate Change: A Corpus-Based Approach / R. Grundmann, R. Krishnamurthy. – CADAAD (Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines). – 2010. – Vol. 4, Issue 2. – P. 125–146. 28. Halliday M.A.K. Context of situation / Halliday M.A.K. // Language, Context and Text ; ed. by M.A.K. Halliday and R. Hasan. – Geelong : Deakin University Press, 1985. – P. 3–14. 29. Lupton D. Risk as moral danger: the social and political functions of risk discourse in public health / D. Lupton // International Journal of Health Services. – Kingswood, Australia. – 1993. – No. 3 (3). – P. 425–435. 30. Marko G. Heart Disease and Cancer, Diet and Exercise, Vitamins and Minerals: The Construction of Lifestyle Risks in Popular Health Discourse / G. Marko // CADAAD (Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines). – 2010. – Vol. 4, Issue 2. – P. 147–170. 31. The Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – [Sixth Edition / Ed. by Sally Wehmeier]. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 1600 p. 32. The Oxford English Dictionary. – [Second Edition / Ed. by Simpson John and Weiner Edmund]. – Oxford : Clarendon Press, 1989. – 21 728 p. 33. Social Theories of Risk and Uncertainty / [Ed. by Jens O. Zinn]. – New York : Blackwell Publishing, 2008. – 262 p. 34. Zinn J.O. Risk as Discourse: Interdisciplinary Perspectives / J.O. Zinn // CADAAD (Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines). – 2010. – Vol.4 (2). – P. 106–124.
- ДЖЕРЕЛА ВИКОРИСТАНОГО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**
1. Grisham J. The Associate. – New York : A Dell Book, 2009. – 436 p. 2. Tompson A. Warning: You're Risking Death by Being Alive // Daily Telegraph, October 27, 2000, № 21.

УДК 811.111'42

СУБ'ЄКТ ЯК ЧИННИК ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

І. Є. Фролова, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено розгляду суб'єкта дискурсу – абстрагованої сутності, узагальненого образу людини, що мислить і спілкується. Пріоритет розумової активності суб'єкта дискурсу визначає його базову роль – СПОСТЕРІГАЧ, яка конкретизується у комунікативних та соціальних/психологічних ролях, основаних на стереотипних уявленнях та моделях поведінки, використовуваних окремими індивідами. Інфраструктура комунікативних, соціальних / психологічних ролей співвіднесена з формою, типом / різновидом дискурсу та його ядерною / периферійною зонами.

Ключові слова: дискурс, суб'єкт, базова роль, комунікативні ролі, соціальні/психологічні ролі, стереотипні уявлення / моделі поведінки.

И. Е. Фролова. Субъект как фактор дискурсивной деятельности. Статья посвящена рассмотрению субъекта дискурса – абстрактной сущности, обобщенного образа мыслящего и общающегося человека. Приоритет мыслительной активности субъекта дискурса определяет его базовую роль – НАБЛЮДАТЕЛЬ, которая конкретизируется в коммуникативных и социальных/психологических ролях, основанных на стереотипных представлениях и моделях поведения, используемых отдельными индивидами. Инфраструктура коммуникативных, социальных/психологических ролей соотносится с формой, типом/разновидностью дискурса и его ядерной/периферийной зоной.

Ключевые слова: дискурс, субъект, базовая роль, коммуникативные роли, социальные/психологические роли, стереотипные представления/модели поведения.

I. Ye. Frolova. Subject Factor in Discursive Activity. This article considers discourse subject regarded as an abstract notion, a generalized image of thinking and communicating human being. The priority of discourse subject mental activity allows to define his basic role – OBSERVER, further specified in communicative, social/psychological roles, based on stereotypical ideas and behaviour patterns used by individuals. The infrastructure of communicative, social/psychological roles correlates with discourse form, type and its core/peripheral zones.

Key words: discourse, subject, basic role, communicative roles, social/psychological roles, stereotypical ideas/behaviour patterns.

Антропоцентризм як провідний принцип сучасних лінгвістичних студій скеровує увагу дослідників на взаємодію людської свідомості й мови у процесі комунікації. Основоположні проблеми мовознавства – мова і свідомість, мова і суспільство – набувають сьогодні нового звучання у термінах дискурсологічних розвідок, що зумовлює їх актуальність.

Серед чисельних тлумачень дискурсу у вітчизняних дослідженнях поширеним є його розуміння як складної системної сутності, що відрізняється багатоаспектністю, охоплюючи мову, свідомість

і комунікацію, когнітивний та соціопрагматичний плани, де мова використовується у процесах конструювання ідей та переконань під час взаємодії комунікантів у певних соціокультурних контекстах і ситуаціях [26, с. 116]; як ситуативно обумовлену інтерсуб'єктну мовленнєво-розумову діяльність, спрямовану на взаємну орієнтацію у життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості [18, с. 11].

Цілком очевидно, що заснована на цих трактуваннях дослідницька парадигма не може обмежуватися вивченням фактора адресанта і адресата,

© Фролова І.Є., 2013

які плідно студіюються у комунікативно-прагматичних розвідках. Зазначені чинники, без сумніву, важливі, але співвіднесені з суб'єктом мовлення, тоді як суб'єкт дискурсу ще не отримав належного висвітлення.

Виходячи з цього, метою цієї статті є розгляд суб'єкта як чинника дискурсивної діяльності.

У царині дискурсивних розвідок на сьогодні накопичено достатньо досвіду для вирішення цієї задачі. Покладений в основу сучасного розуміння дискурсу принцип інтераціоналізму [30, с. 398–404], акцентування ідеї конструювання (“світ є конструкція, у творенні якої ми усі можемо брати участь” [22, с. 17]) приводять до висновку, що дискурсивна діяльність передбачає міжсуб'єктне смислотворення [14; 29 та ін.]. При цьому, властиве функціональним розвідкам орієнтування на вивчення використання мови з урахуванням усього розмаїття контекстних чинників [5, с. 3; 12, с. 23; 27, с. 87 та ін.] поступово видозмінюється. На перший план, як слушно стверджується, висуваються не самі контекстні чинники, а релевантні ситуації знання про них [28, с. 24]; ці уявлення надалі трансформуються у постулат первинності суб'єкта стосовно царини його існування [19, с. 4].

Відтак, суб'єкт дискурсу, залучений до процесу пізнавальної діяльності, смислотворення, постає як суб'єкт широкого й універсального – перцептивно-когнітивного – статусу [6, с. 12]. Він спостерігає себе у матеріальному/ідеальному, фізичному/соціальному середовищі, використовує знання, наявні в його підсвідомості, свідомості чи надсвідомості [9, с. 24–26] та прагне задовольнити свої потреби, задля чого необхідно вступити в комунікацію [21, с. 56].

Таким чином, *суб'єкт дискурсу – це абстрактна сутність, узагальнений Homo Sapiens, що мислить і спілкується.*

Первинність мислення суб'єкта в дискурсивній діяльності визначає як базову роль СПОСТЕРІГАЧА [7]. Спостерігач – це учасник будь-якого конкретного дискурсу, ця роль охоплює усі іпостасі суб'єкта: його розумову діяльність як суб'єкта рефлексії, його прагнення досягти бажаних цілей

для задоволення наявних потреб, що властиве суб'єкту комунікації, його залученню до певної культури, соціуму, психологічного типу як соціального/психологічного суб'єкта та використання ним мови як суб'єкта мовлення, причому в процесі дискурсивної діяльності усі перелічені іпостасі взаємопроникненні.

Роль СПОСТЕРІГАЧА конкретизується у дискурсі в комунікативних позиціях суб'єкта (адресант, адресат, третій учасник), які також є певними абстракціями – **комунікативними ролями**, не обов'язково приписувані окремому індивіду. Так, приміром, адресант наукової чи газетної статті не є однією особою, бо у творенні цього жанру наукового/публіцистичного дискурсу беруть участь члени редколегії та редактори-коректори. Так само *адресат* може бути, як відомо, індивідуальним, колективним, масовим; те саме стосується і *третього* учасника. Знання про кожну з комунікативних ролей наявне в свідомості суб'єктів [13], так само як і знання про способи комунікативно-рольової поведінки [17], що надає можливість індивіду-носію певної ролі орієнтири в комунікативному просторі.

Інфраструктура комунікативних ролей СПОСТЕРІГАЧА виявляється важливою для визначення *форми* дискурсивної діяльності – *діалогічної* або *монологічної*, де відповідно відбувається / не відбувається зміна основних комунікативних ролей – адресанта та адресата – між конкретними учасниками мовленнєвої взаємодії.

Проте, формальна диференціація не змінює самої суті дискурсу: залучений до мовлення чи ні, учасник-не адресант є СПОСТЕРІГАЧЕМ, що впливає з відомого і визнаного принципу діалогічності М.М. Бахтіна: СПОСТЕРІГАЧ осмислює себе в умовах середовища, де обов'язково наявний інший/-і, де суб'єктам взаємодії властиве психологічне або феноменологічне переживання спільності інтересів, дій тощо [30, с. 404].

Роль СПОСТЕРІГАЧА також конкретизується у **соціальних**, соціально-психологічних, **психологічних ролей**, що мають свою специфіку в певному лінгво-культурному середовищі.

Соціальні ролі, котрі визначають позицію індивіда в структурі суспільних відносин, привертають значну увагу дослідників, які слушно стверджують, що (1) соціальні рольові характеристики можуть поєднуватися із індивідуально-психологічними рисами [12, с. 5]; (2) у конкретному акті комунікації індивід виступає не як глобальна, а як “параметризована” особа, що актуалізує одну із своїх ролей, або домінуючу серед інших [24, с. 166].

Соціальні/соціально-психологічні ролі пропонується класифікувати за різними принципами [1, с. 69; 11, с. 152; 15, с. 78 та ін.]. Принципам дискурсивного аналізу, на наш погляд, відповідає типологія, яка враховує спрямованість свідомості СПОСТЕРІГАЧА на абсолютну/відносну власну позицію у суспільному середовищі та акцентує більшою чи меншою мірою психологічні чинники.

За критерієм абсолютності/відносності позиції суб’єкта дискурсу, актуалізованої у певній ролі, виокремлюємо *особистісні* та *міжособистісні* ролі.

Особистісні ролі характеризують суб’єкта як окремого представника певної соціальної групи. Вони підрозподіляються на *формальні*, що кореспондують з формалізованими ознаками особистості у соціальному середовищі (анкетні дані – вік, стать, громадянство, освіта, спеціальність, матримоніальна характеристика тощо) та *неформальні*, які відбивають належність індивіда до суспільних груп, котрі не мають формалізованих ознак (віросповідання, політичні переконання, інтереси, уподобання тощо). До неформальних належать також ситуативні ролі, виконувані суб’єктом у типових умовах діяльності/комунікації: пасажир, подорожній, покупець тощо.

Міжособистісні ролі визначають позицію суб’єкта відносно іншого представника суспільства, що імплікує сама назва ролі: брат, друг, шанувальник (когось). Подібно до особистісних, міжособистісні ролі можливо підрозділити на формальні (дружина, брат) та неформальні (друг, шанувальник).

Очевидно, що формальні ролі більшою мірою спираються на соціальні характеристики суб’єкта,

тоді як неформальні залучають і психологічний компонент.

Перевага психологічних рис дозволяє твердити про наявність також і **психолого-соціальних** і **психологічних** ролей.

Зокрема, серед вивчених на сьогодні у дискурсивних розвідках, наявні такі як ПЕРЕСЛІДУВАЧ, ЖЕРТВА [2], АГРЕССОР, МИРОТВОРЕЦЬ [25], ЖАРТВНИК [23]. Акумуляуючи певні психологічні характеристики, ці ролі, хоча й не пов’язані безпосередньо із певною групою чи прошарком суспільства, є тим не менш психолого-соціальними, бо залучають культурно-соціальні цінності та норми.

Суто психологічні ролі, релевантні дискурсивним розвідкам, охоплюють его-стани особистості, визначені в транзакційному аналізі Е. Берна (ДИТИНА, ДОРОСЛИЙ, БАТЬКО) [4, с. 17].

Усі перелічені ролі ґрунтуються на сформованому в повний часовий період груповому – стереотипному – знанні. Це знання охоплює уявлення про роль як комплекс прав, обов’язків і оцінки та моделі рольової поведінки, задані відповідними експектаціями.

Таким чином, знання про соціальні/психологічні ролі є таким самим орієнтиром у діяльності суб’єкта дискурсу як і знання про комунікативні ролі, хоча й значно менше чітким: якщо адресант *завжди* мовить, то носій соціальної/психологічної ролі діє *у межах* стереотипної рольової поведінки.

До того ж, інфраструктура соціальних/психологічних ролей є не тільки більш розгалуженою, як свідчить попередньо викладене, але й більш складно зорганізованою. Так, деякі ролі утворюють кластери – сукупності кластерних ролей, в яких конкретизується певна загальна роль (ДРУЖИНА – ДОМОГОСПОДАРКА, ВІРНА ПАРТНЕРКА, КОХАНКА, ПОДРУГА [7, с. 9]), *слухняна* ДИТИНА, *неслухняна* ДИТИНА [10, с. 70], причому, специфіка бачення СПОСТЕРІГАЧЕМ себе, як виконавця певної ролі, спричиняє актуалізацію загальної ролі/конкретної (кластерної) ролі/декількох кластерних ролей [7, с. 10], одночасну актуалізацію психологічної та психолого-соціальної ролі (БАТЬКО-АГРЕССОР) [25, с. 128] тощо.

Слід також звернути увагу на ту обставину, що пріоритет у визначенні своєї рольової позиції та позиції іншого належить суб'єкту: хоча існують певні обставини спілкування, які чітко визначають роль індивіда (приміром судове засідання), у значній кількості випадків первинним є суб'єктивно-зумовлений вибір СПОСТЕРІГАЧА. Це, звісно, більшою мірою стосується психологічних, психолого-соціальних та соціально-психологічних (неформальних) ролей, але часом може бути справедливо і для соціальних (формальних) ролей. Приклади цього наявні в сучасному англійському кінодискурсі: британський суперагент Джеймс Бонд завдячує своєму успіху не лише навичкам силового протистояння, але й таланту перевтілення, або, інакше кажучи, вмільому використанню рольової поведінки, виконанню різноманітних ролей, які не мають нічого спільного з реальними характеристиками цього індивіда. З іншого боку, типові, вкорінені в свідомість, постійно актуалізовані ролі можуть почати "керувати" поведінкою особи: учитель і у побутових ситуаціях усе детально роз'яснює, повчає як треба робити, тобто поширює свої професійні рольові навички на інші сфери діяльності; або інший кіногерой – Борн – у пошуках власної особистості знаходить не лише матеріальні підтвердження роду своєї діяльності (зброю, паспорти на різні імена), але й рольові навички (під час перебування з дівчиною в кафе він автоматично запам'ятовує номери авто, що стоять на вулиці, оцінює усі зовнішні та внутрішні деталі "сцени" на предмет потенційно загрози тощо).

Інфраструктура соціальних/психологічних ролей СПОСТЕРІГАЧА є суттєвою для *визначення певного, конкретного типу* дискурсивної діяльності.

Саме конкретизація позиції СПОСТЕРІГАЧА може бути покладена в основу класифікаційної практики, бо урахування соціальної/психологічної ролі кореспондує із твердженням про можливість сказати "чийсь дискурс" – політичний, феміністський, академічний, інакомислення, перебудови, ринку, надії, відчаю [20, с. 41].

У широко відомій типології, де уся множина дискурсів розподілена на інституційні / не інституційні,

роль СПОСТЕРІГАЧА подана набором найбільш узагальнених соціальних ролей – АГЕНТ, КЛІЄНТ певного суспільного інституту [12] та, відповідно, не-АГЕНТ/КЛІЄНТ.

У іншій визнаній класифікації [3] низка дискурсів визначена за критерієм соціальної (формальної) ролі суб'єкта (чоловічий, жіночий, дитячий), інша група співвіднесена з цими ролями (дипломатичний – дискурс дипломатів, політичний – дискурс політиків, медичний – дискурс медпрацівників тощо). У третій групі прослідковується зв'язок між різновидом дискурсу (аргументативний, конфліктний, авторитарний) та психолого-соціальною роллю суб'єкта.

У будь-якому випадку, роль спостерігача виступає визначальною чи, принаймні, має бути врахована у визначенні конкретного дискурсу, бо "типів дискурсивної діяльності можна виокремити стільки, скільки можливо виокремити типів людської активності й діяльності" [16, с. 9], де індивід виступає виконавцем певної ролі.

Актуалізація/інтерпретація соціальної/психологічної ролі набуває, у зв'язку із викладеним, значущості у ще одному аспекті: зв'язок певного набору ролей з конкретним дискурсом дозволяє *встановити межі* останнього.

З огляду на засадні принципи дискурсологічного аналізу, ці межі не можуть бути чітко і однозначно окреслені. Тому адекватною видається ядерно-периферійна модель поля, за допомогою якої можливо визначити ядерну зону певного дискурсу, де основні для цього дискурсу смисли спільно конструюються учасниками взаємодії, та периферійну область, де ці смисли вибудовуються частково, тобто не усіма учасниками. Так, у конфронтаційному дискурсі смисл "вороже спілкування" у ядерних фрагментах є спільним для учасників конструктором, тоді як у периферійних реалізаціях – конструйованим у свідомості одного комуніканта/частини комунікантів (він може бути не призначеним для розпізнавання, або призначеним, але не інтерпретованим, або ж актуалізованим неінтенціонально) [25, с. 128-139]. Аналогічним чином, у комічному дискурсі дитини наявна ядерна зона,

де комічні смисли інтенційно конструйовані та доступні учасникам – дитини-дитині чи дитині-дорослому; на периферії цього дискурсу перебуває неінтенційна розумово-мовленнєва діяльність, у якій комічне виникає на тлі розбіжностей світобачення дитиною і дорослим [8, с. 4], очевидно, що ті самі розбіжності спричиняють наявність і ще одного типу периферійних реалізацій – інтенційне конструювання дитиною комічних смислів та несприйняття їх як таких адресантом-дорослим.

Підбиваючи підсумки, можна сформулювати такі висновки: чинник суб'єкта є пріоритетним у дискурсивній діяльності; суб'єкт – людина, що мислить і спілкується, виступає у дискурсі у ролі СПОСТЕРІГАЧА, котра конкретизується у плані комунікативної та соціальної/психологічної ролі конкретного учасника; комунікативні, соціальні, психологічні ролі – це абстраговані сутності, піддані подальшій конкретизації; комунікативні ролі конкретних учасників визначають форму дискурсу; соціальні/психологічні ролі – його тип/різновид та межі.

Перспективою роботи є імплементація викладених положень у дискурсивних студіях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврорин В.А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (к вопросу о предмете социолингвистики) / В.А. Аврорин. – Л. : Наука, 1975. – 276 с.
 2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / А.Д. Белова. – К. : Киев. ун-т им. Тараса Шевченко, ИИА “Астрей”, 1997. – 310 с.
 3. Белова А.Д. Понятия “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова // Іноземна філологія. – К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2002. – Вип. 32. – С. 11–14.
 4. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. Психология человеческих взаимоотношений / Э. Берн. – Л. : Лениздат, 1992. – 400 с.
 5. Богданов В.В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / В.В. Богданов. – Л. : ЛГУ, 1990. – 88 с.
 6. Верхотурова Т. Л. Наблюдатель в коммуникации / Т.Л. Верхотурова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2008. – № 1. – С. 12–23.
 7. Гридасова О.І. Особливості актуалізації стереотипних ролей в англомовному сімейному конфліктному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.І. Гридасова. – Харків, 2010. – 20 с.
 8. Гусева Г.Г. Комічний дискурс мовної особистості дитини в сучасному лінгвокультурному просторі Великої Британії і США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Г. Г. Гусева. – Харків, 2013. – 20 с.
 9. Ершов П.М. Потребности человека / П.М. Ершов. – М. : Мысль, 1990. – 365 с.
 10. Ємельянова О.В. Мовленнєве вираження статусу адресата в англомовному художньому дискурсі закоханих : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ємельянова Олена Валеріанівна. – Суми, 2006. – 219 с.
 11. Зыкова И.В. Специфика гендерной маркированности английских идиом / И.В. Зыкова // Гендер: язык, культура, коммуникация : Вторая междунар. конф., 22–23 ноября 2001 г. : тезисы докл. – М. : МГЛУ, 2002. – С. 150–159.
 12. Карасик В.И. Язык социального статуса / Карасик В.И. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 333 с.
 13. Козирева М.С. Чинник слухача в англомовному неофіційному діалогічному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Козирева Марія Сергіївна. – Харків, 2006. – 205 с.
 14. Кравченко А.В. О традициях, языкознании и когнитивном подходе / А.В. Кравченко // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство : сб. в честь Е.С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 51–65.
 15. Крысин Л.П. Социальный компонент в семантике языковых единиц / Л.П. Крысин // Русский язык в школе. – 1983. – № 3. – С. 78–84.
 16. Кубрякова Е.С. О типах дискурсивной деятельности / Е.С. Кубрякова // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – 2003. – Вып. 478. – С. 59.
 17. Лавріненко І.М. Стратегії і тактики зміни комунікативних ролей у сучасному англомовному кінодискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.М. Лавріненко. – Харків, 2011. – 20 с.
 18. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
 19. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.І. Морозова. – К., 2008. – 32 с.
 20. Морозова О.І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях / О.І. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2008. – № 811. – С. 41–45.
 21. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса / А.В. Олянич. –

наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.І. Гридасова. – Харків, 2010. – 20 с.
 8. Гусева Г.Г. Комічний дискурс мовної особистості дитини в сучасному лінгвокультурному просторі Великої Британії і США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Г. Г. Гусева. – Харків, 2013. – 20 с.
 9. Ершов П.М. Потребности человека / П.М. Ершов. – М. : Мысль, 1990. – 365 с.
 10. Ємельянова О.В. Мовленнєве вираження статусу адресата в англомовному художньому дискурсі закоханих : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ємельянова Олена Валеріанівна. – Суми, 2006. – 219 с.
 11. Зыкова И.В. Специфика гендерной маркированности английских идиом / И.В. Зыкова // Гендер: язык, культура, коммуникация : Вторая междунар. конф., 22–23 ноября 2001 г. : тезисы докл. – М. : МГЛУ, 2002. – С. 150–159.
 12. Карасик В.И. Язык социального статуса / Карасик В.И. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 333 с.
 13. Козирева М.С. Чинник слухача в англомовному неофіційному діалогічному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Козирева Марія Сергіївна. – Харків, 2006. – 205 с.
 14. Кравченко А.В. О традициях, языкознании и когнитивном подходе / А.В. Кравченко // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство : сб. в честь Е.С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 51–65.
 15. Крысин Л.П. Социальный компонент в семантике языковых единиц / Л.П. Крысин // Русский язык в школе. – 1983. – № 3. – С. 78–84.
 16. Кубрякова Е.С. О типах дискурсивной деятельности / Е.С. Кубрякова // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – 2003. – Вып. 478. – С. 59.
 17. Лавріненко І.М. Стратегії і тактики зміни комунікативних ролей у сучасному англомовному кінодискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.М. Лавріненко. – Харків, 2011. – 20 с.
 18. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
 19. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.І. Морозова. – К., 2008. – 32 с.
 20. Морозова О.І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях / О.І. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2008. – № 811. – С. 41–45.
 21. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса / А.В. Олянич. –

- Волгоград : Перемена-Политехник, 2004. – 600 с.
22. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; [пер. с англ. Ю.А. Данилова, под ред. В.И. Аршинова]. – [6-е изд-е]. – М. : Ком. книга, 2005. – 229 с.
23. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США / В.О. Самохіна. – [вид. 2-е, перероб. і доп.]. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
24. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К. : ЦУА “Фитосоціоцентр”, 2002. – 336 с.
25. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
26. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117.
27. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : [енциклопедичний словник для фахівців з теоретич. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки] / І.Б. Штерн. – К. : “АртЕк”, 1998. – 336 с.
28. Cook G. *Discourse* / G. Cook – Oxford : OUP, 1992. – 167 p.
29. Harris S. *Being politically impolite: extending politeness theory to adversarial political discourse* / S. Harris // *Discourse and Society*. – 2001. – № 12. – P. 451–472.
30. Schiffrin D. *Approaches to Discourse* / D. Schiffrin. – Oxford : Blackwell, 1994. – 470 p.

УДК811.111'42

СТРАТЕГІЧНІ МОДЕЛІ КРИТИЧНИХ ЗАУВАЖЕНЬ В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВІЙ СТАТТІ

О.Л. Балацька (Харків)

Статтю присвячено аналізу стратегічних функцій, які виконують критичні зауваження в англomовних наукових статтях. Стратегічний потенціал критики вивчено як сукупність тактик, кожна з яких переслідує конкретну ціль, підпорядковану загальній меті. Встановлено співвіднесеність тактик критики зі структурами знання, що лежать у її підґрунті. Досліджено прийоми реалізації кожної тактики, що спираються на формальні, структурні, змістові та прагматичні характеристики критичних зауважень. Виявлені риси моно- / поліфункціональності цих характеристик – їхня здатність до реалізації одного / різних тактичних завдань.

Ключові слова: англomовна наукова стаття, змістові характеристики, критичне зауваження, моно- / поліфункціональність, прагматичні характеристики, прийом, стратегічний потенціал, тактика, формально-структурні характеристики.

Балацкая Е.Л. Стратегические модели критических замечаний в англоязычной научной статье.

Статья посвящена анализу стратегических функций, которые выполняют критические замечания в англоязычной научной статье. Стратегический потенциал критики изучен как совокупность тактик, где каждая преследует конкретную цель, подчиненную общему предназначению. Установлена соотнесенность тактик критики со структурами знания, лежащими в их основе. Исследованы приемы реализации каждой тактики с опорой на формальные, структурные, содержательные и прагматические характеристики критических замечаний. Выявлены черты моно- / полифункциональности этих характеристик – их способность реализовать одно / разные тактические задания.

Ключевые слова: англоязычная научная статья, критическое замечание, моно- / полифункциональность, прагматические характеристики, прием, содержательные характеристики, стратегический потенциал, тактика, формально-структурные характеристики.

Balatska O.L. Strategic Models of Critical Comments in the English-language Research Article. The article focuses on the analysis of strategic functions performed by critical comments in the English-language research article. The strategic potential of criticism is viewed as the sum of tactics, each possessing its own aim which serves reaching the general goal. The tactics of criticism appeared to correspond to the mental structures forming their basis. The study of tactics devices is performed involving the formal, structural, content and pragmatic features of critical comments. These features proved to be mono- / polyfunctional, demonstrating the ability to realize one / different tactical tasks.

Key words: critical comment, content features, device, English-language research article, formal-structural features, mono- / polyfunctional, pragmatic features, strategic potential, tactic.

Серед актуальних у наш час розвідок у царині вивчення дискурсивної діяльності значна увага припадає на дослідження наукового дискурсу.

Зокрема, авторів цікавлять різні його жанри, провідним з яких визнана наукова стаття [3, с. 150; 6, с. 95]. Не обмежуючи сферу своїх інтересів загальною характеристикою цього жанру, дослідники студіюють також його окремі елементи / скла-

дові. Але останні, як правило, виокремлені за структурно-композиційним критерієм, що, на наш погляд, не зовсім адекватно дискурсологічному підходу, у фокусі якого перебуває конструювання смислів. Саме тому, компоненти англomовної наукової статті розуміємо як смисли, що в ній містяться, й до яких належить об'єкт нашого аналізу – критика.

© Балацька О.Л., 2013

На попередніх етапах дослідження наукову критику було схарактеризовано як дискурсивний феномен [1], а також було описано потенціал формальних, структурних, змістових та прагматичних моделей критичних зауважень. Визнаний на сьогодні в мовознавчих студіях пріоритет функції дає підстави стверджувати, що впорядкування усього ресурсу лінгвальних рис критичних зауважень відбувається відповідно до стратегічних цілей.

Метою цієї статті є аналіз стратегічних моделей критичних зауважень в англомовній науковій статті.

Стратегічними моделями вважаємо **тактики** критики, яких, на наш погляд, існує дві.

Перша модель – **тактика оптимізації наукового пізнання** кореспондує з першою модифікацією концептуальної моделі наукової критики (“Нездійснена дія”) [1] та спрямована на виправлення такого порушення як недостатність знання. Вона, таким чином, здійснює стимулюючий вплив на розвиток наукової думки, тобто оптимізує процес пізнання. На існування цієї тактики указують автори, стверджуючи, що критика спрямована на отримання нового знання, усунення прогалин у науковому досвіді (*knowledge gap* [4, с. 126]). Також зауважують, що вказана тактика спрямована не лише на вирішення цього глобального завдання, а й більш конкретної задачі адресанта – формування наукової ніші [5, с. 85–86].

Друга модель – **тактика оптимізації наукового знання** ґрунтується на другій модифікації концептуальної моделі наукової критики (“Дія здійснена погано”) [1] та спрямована на виправлення недоліків, виявлених у наявних дослідженнях – вад, хиб власне наукового пошуку або його вербальної репрезентації (тексту). Отже ця тактика стимулює до усунення цих недоліків, оптимізуючи таким чином, наявне наукове знання.

Прийомами, що задіяні у реалізаціях **тактики оптимізації наукового пізнання** виступають реалізації **формально-структурних** характеристик критичних зауважень (КЗ). Такими характеристиками є: непоширеність / поширеність (подання КЗ одним чи декількома висловлюваннями), згор-

нутість / розгорнутість (наявність у КЗ лише основної частини – висловлювання негативної оцінки або основної та додаткової частин), контактність / дистантність, композиційна однорідність / різнорідність (розміщення КЗ в одній / двох композиційних частинах) [2]. Ці характеристики виявили свою стратегічну / тактичну релевантність, зокрема:

- відсутність додаткової частини, тобто *згорнутість*, у цьому випадку суб’єкт-адресант, реалізуючи КЗ, виправляє виявлений недолік, досліджуючи той об’єкт / предмет, який не був до цього (достатньо) вивченим. Наприклад, в англомовній науковій статті (АНС), присвяченій пошуку кореляцій між станом здоров’я студентів коледжів та рівнем їх заборгованості по кредитній картці (*Health-related characteristics and incurring credit card debt as problem behaviors among college students*), вказується на недостатню вивченість обраного об’єкта:

(1) *To our knowledge, only two previous studies have examined the relationship between credit card debt and health-related characteristics among college students.* ^(34, 35)

- наявність додаткової частини КЗ, тобто розгорнутість, коли суб’єкт-адресант вказує (у додатковій частині) на потребу чи шляхи усунення виявленого порушення, наприклад:

(2) *Research on the practice of law is scarce because most academic lawyers are not trained in empirical research methods.*

У додатковій частині цього КЗ (*because most academic lawyers are not trained in empirical research methods*) автор зазначає причину практичної невивченості досліджуваного ним об’єкту.

- композиційна характеристика – подання КЗ переважно композиційно-однорідною моделлю, розташованою у інтродуктивному або змістовому / експериментальному блоці.

Приєм реалізації КЗ в інтродуктивному блоці призначений для виконання такого конкретного завдання оптимізації наукового пізнання як формування наукової ніші для проведення власного дослідження.

Натомість, прийом реалізації КЗ у змістовому / експериментальному блоці оптимізує наукове

пізнання і виконує інше завдання, а саме: привертає увагу до необхідності ліквідації прогалин у знанні через, приміром, важливість певного об'єкта (приклад 4) або через неможливість спростувати чи підтвердити певний постулат з огляду на недостатній обсяг знання.

Прийоми тактик оптимізації наукового пізнання також спираються на **змістові** характеристики КЗ. До них належать, зокрема, особливості предметного змісту КЗ в АНС, що розподілені між сферами “Науковець” та “Наукова діяльність”, де перша (факультативна) подана безособовою (немає вербальної об'єктивації науковця, чия діяльність піддана критиці) та особову, де цей науковець вербально об'єктивований визначено (ім'я) чи невизначено (науковий напрям, школа тощо), інтроверсивно (самокритика) чи екстраверсивно (критика іншого), а друга охоплює низку моделей, збіжних зі складниками наукової діяльності – *проблема / тема, теорія, методологія, текст, дані, свідчення, висновки, дослідження та гіпотеза*.

Також до цієї групи належать моделі аксіологічного змісту КЗ, виокремлені за критеріями засобу та способу актуалізації негативної оцінки, – експліцитна (лексична і лексико-граматична) та імпліцитна. Релевантною виявилися частина цих рис:

- безособовість, що характерна для абсолютної більшості КЗ цієї стратегічної моделі, оскільки смисл “Нездійснена дія” означає наукову спільноту в цілому (ніким не здійснена);
- змістова модель *проблема / тема*, на невивченість якої вказує адресант КЗ;
- експліцитні / імпліцитні засоби вираження оцінки, що об'єктивують недостатню вивченість / невивченість певної теми / проблеми.

Серед експліцитних лексичних засобів найчастіше зустрічаються прикметники (*contradicting, insufficient, little, scant, scarce, small, sparse, unaware, unanswered, unclear*), іменники (*confusion, disagreement, gap, lack, neglect, paucity, scarcity*), дієслова (*fail, ignore, limit, miss, neglect, overlook*) та прислівники (*few, insufficiently, less, little, only*).

Серед експліцитних лексико-граматичних засобів найчастіше зустрічаються: заперечення скла-

деного дієслівного присудка реалізоване за моделлю: допоміжне дієслово *have* у формі теперішнього часу (Present Perfect) + *not* + основне дієслово (*most studies have not given attention to; have not been clarified yet; have not been examined; has not been researched; have not been widely discussed; have not been clearly defined; have not been studied*); заперечення підмета, що здійснюється за схемою: негатор (*no*) + підмет (*no single research tradition is concerned with more than a slice of; no other study has examined; no research has identified; no mention is made of; practically no attention has been thus far paid*); заперечення складеного іменного присудка, представлене у КЗ у вигляді схеми: дієслово *be* у формі теперішнього або минулого часу + *not* + іменна частина, подана прикметником (*it's not clear; were not available in archival sources; is not homogenous in the linguistic literature*) або пасивним дієприкметником (*is not easily found; this point is not addressed; the specifics... are not specified*), тощо.

До основних імпліцитних засобів слід віднести: мовні одиниці з позитивною чи нейтральною семантикою, які у сукупності в контексті надають висловленню негативного оцінного значення (*scientific exploration ... is still in its infancy; typically dedicate a handful of chapters; it has escaped notice; most studies have been in the tradition of*); мовні одиниці футуральної семантики (*future, further*) у сполученні з мовними одиницями на позначення елементів концептосфери *наукове дослідження* та модальними дієсловами (*future research might shed light; ought to be assessed in further research; future research should also consider; further work will be required to determine*); мовні одиниці футуральної семантики у сполученні з мовними одиницями на позначення елементів концептосфери *наукове дослідження* та дієсловами, що вказують на необхідність подальшої розробки проблеми (*further research seems to be required; further research is needed; requires further ... analysis; further work is required to determine; requires further investigation*).

Ще одним **прийомам тактики оптимізації наукового пізнання** є використання **прагматич-**

них маркерів, до яких належать маркери мітігації та категоричності.

Зокрема, для цієї стратегічної моделі характерне широке застосування маркерів мітігації, бо відсутність знання, хоча й оцінюється негативно, сприймається як природна річ через нескінченість процесу пізнання, що засвідчено поширеністю й чисельністю *маркерів мимізації*. Серед усього різноманіття цих маркерів найчастотнішими виявилися: пасивний стан дієслова (*had been given insufficient attentio; no formal and informal research has been done; no prior research has been conducted; have not been examined; has been insufficiently studied; little has been written; had been underrated by researches*), апроксиматори (кількісні прислівники, прислівники ступеню, частотності й часу) (*scholars have spent less time dissecting; there are relatively fewer investigations; needs more documentation and research; it is often overlooked*), модальні дієслова, що виражають можливість, вірогідність (*future research ... might shed light; can be tested in future experiments; further research into this area can reveal; future research could explore*), засоби темпорального дейксісу (*till now, published records state only "four cases"; current evidence ... is lacking; there are as yet no clear recommendations; education research to date has largely neglected; there is currently a scarcity of conceptions on human rights*), вирази, що вербалізують особисті сумніви автора у його обізнаності у наявних розвідках (*we are unaware of research that investigates; I am aware of only passing reference to; we failed to find a research that; we could not identify any studies examining*), дієслова-зв'язки (*empathy research ... appears to be almost non-existent; further research seems to be required; there does not seem to be much consensus; there appears to exist some confusion over the use of the term*), тощо.

Разом з тим, хоча й у значно меншій кількості та з низькою частотністю у реалізаціях тактик оптимізації наукового пізнання прийом використання прагматичних маркерів спирається на використання *маркерів категоричності* (як правило, разом

із маркерами мітігації), у тих випадках, коли адресант наголошує на низькому ступені вивченості проблеми або на її важливості. До цих маркерів належать: прислівники (*very, largely, completely, typically, very, actually*) та прикметники (*important, necessary*) (*it is important to carry out additional research; are typically completely ignored; literature is very scant when it comes to; remains largely unknown; although largely overlooked*).

Тактика оптимізації наукового знання також охоплює низку *прийомів*, що усі мають на меті удосконалення наукового знання шляхом вказання на недоліки, помилки, упущення науковців, здійснені ними у процесі наукової діяльності.

Прийомами цієї тактики є використання певних *формально-структурних* характеристик КЗ, а саме:

- непоширених, згорнутих КЗ, що вирішують конкретне завдання – виявлення незначного, на погляд адресанта КЗ, недоліку:

(3) *It is worrisome that over three-fifths of adult Americans said they had not read a book for pleasure the day before being interviewed between 1994 and 2006. Birkerts (2006) may have overstated the case, but we share his pessimistic assessment about the future.*

Так, у цьому прикладі автор припускає можливість перебільшення іншим науковцем фактів, які той наводить у своїй роботі, одночасно погоджуючись з ним щодо деяких аспектів розглядуваного питання.

(4) *Clearly this concept of empathy has shortcomings when there are many contexts that social workers will not have personally experienced.*

У наведеному фрагменті адресант звертає увагу на можливі недоліки обговорюваної гіпотези.

- поширених, розгорнутих КЗ, призначених для вирішення завдання – вказання на більш суттєвий, на погляд адресанта, недолік шляхом:

- привертання уваги до виявленого недоліку шляхом його детального опису, що особливо характерно для такого недоліку як обмеженість. У цьому випадку адресант КЗ часто перелічує усі, наявні в певному дослідженні обмеження, а нерідко

виокремлює це КЗ в окрему структурну частину АНС, що має відповідний підзаголовок: (*Limitations, Study Limitations*).

- обґрунтування причин негативної оцінки та/або шляхів усунення наявного недоліку у додатковій частині КЗ:

(5) **5.2 Limitations and directions for future study**

Our research has its limitations. Our research relied on secondary data sources; as such, it is difficult to ascertain with certainty the reliability and validity of items used in composing the various measures. Our dependant variable i.e. the E-gov maturity indicator largely used the assessment of efforts on governments' websites; the views of citizens are not represented. Thus, this might be limiting given that citizens' perceptions and expectations of E-gov initiatives may be dissimilar from those of their governments'. The lack of an internationally recognized 'E-gov maturity' indicator may have its drawbacks. Some of the items we used had missing entries for some of the countries and some data were not up-to-date; these might have negatively impacted the data analysis. In selecting the countries for this research we used the UN Public Administration Programme's (2010) E-gov scores to guide the selection. Notwithstanding, selection bias cannot be ruled out in our research.

У цьому КЗ автор детально перераховує, які особливості застосованої ним у процесі проведення дослідження методології, могли стати причиною низки недоліків отриманих результатів.

- композиційно-однорідної моделі, розташованої в абсолютній більшості у змістовому / експериментальному блоці, оскільки саме тут стають релевантними набутки наявного досвіду й, відповідно, виявляються їхні недоліки.

(6) **Discussion**

It is not clear how representative of the cohort as a whole the interviews were, as we do not have career details for all graduates. <...> Although more interviews could have been arranged, interviewing 46 graduates is more

than the accepted amount for gaining consensus on a group of people with similar backgrounds where 10/15 can be seen as enough to gain saturation of themes.

Прийоми тактики оптимізації наукового знання також охоплюють застосування змістових моделей КЗ, а саме:

- безособова модель використовується за наявності додаткового завдання – вказання на типовість виявленого недоліку, як такого, що властивий науковій спільноті в цілому;

- невизначено-особова модель реалізує те саме завдання, проте вказує на меншу типовість недоліку: він властивий представникам певного підходу, прибічникам певної теорії, тобто окремій групі науковців;

- визначено-особова модель покликана реалізувати це завдання, але з протилежним смислом – вказання на нетиповість недоліку, приписуваного якомусь окремому науковцю чи групі авторів;

- змістові моделі предметної сфери “Наукова діяльність” покликані конкретизувати виявлений недолік шляхом його співвіднесення з одним елементом наукової діяльності – *теорією, методологією, проблемою / темою, гіпотезою, дослідженням, даними, свідченнями, висновками і текстом.*

- змістова модель експліцитної оцінки, зафіксована в абсолютній більшості реалізацій тактики оптимізації наукового знання покликана чітко вказати на виявлений недолік, що є необхідним для його усвідомлення та виправлення.

Серед експліцитних лексичних засобів переважають такі мовні одиниці, як прикметники (*controversial, contradictory, difficult, hard, problematic, questionable, weak*), іменники (*conflict, contradiction, disagreement, discrepancy, drawback, difficulty, flaw, limitation, problem, question, restriction, setback, shortcoming, shortfall, weakness*) та дієслова (*argue, challenge, conflict, contradict, disagree, limit, restrict*).

Серед експліцитних лексико-граматичних засобів ми частіше реєстрували: дієслово *be* у формі теперішнього або минулого часу + *not* + іменна частина, подана прикметником або пасивним дієприкметни-

ком (*it is not clear whether that is the actual objective of the UNDP definition; this argument, however, is not sound; it is not always clear what a symbol represents*); допоміжне дієслово *do* у формі теперішнього або минулого часу + *not* + основне дієслово (*the sample did not include all categories of trainee teachers; the results do not explain the underlying mechanisms; our sample did not adequately allow a test; the matrix-driven approach does not allow to access*); модальне дієслово + *not* + основне дієслово (*the findings may not generalize to other locations; we cannot generalize from this sample*) і т. д.

У наявних у незначній кількості реалізаціях цієї тактики, поданих імпліцитною моделлю, виведення імпліцитного смислу негативної оцінки не становить проблем, оскільки адресант і адресат КЗ мають достатньо знань про норми та цінності наукової діяльності та наукової комунікації. Так, у наступному фрагменті адресант КЗ висловлює думку щодо необхідності ширшого й більш диференційованого погляду на проблему, отже має місце імпліцитний смисл – погляд у наявних розвідках є вузьким і недиференційованим:

(7) *Nevertheless I think this view has to be broadened and differentiated.*

(view has to be broadened and differentiated → it is not enough broad and differentiated → it has to be changed for the better)

У той же час, слід вказати на ту обставину, що прагматичні маркери як мітігації, так і категоричності, на наш погляд, не слід трактувати як такі, що репрезентують прийом (-и) тактики оптимізації наукового знання – перевага особової моделі у реалізаціях цієї тактики засвідчує, що вказані маркери швидше пов'язані із толерантністю й повагою до опонента, ніж із використанням певних тактичних завдань.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що саме стратегічні цілі забезпечують системність вербальних рис КЗ в АНС, організуючи весь їх потенціал для виконання певних тактичних завдань. Також засвідчено, що тактики критики різняться не лише своїми конкретними цілями, але й ментальними основами, у той же час їх вербальний ресурс не має чітких меж: деякі моделі є монофункціональними та кореспондують з однією з тактик (наприклад, композиційна модель), інші – поліфункціональні, здатні до реалізації різних призначень (приміром безособова модель).

Перспективою роботи є аналіз частотності стратегічних моделей КЗ в АНС в цілому та в АНС з різних наукових дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацкая Е.Л. Прагматические модели критических замечаний в англоязычной научной статье / Е.Л. Балацкая // Проблемы лингвистики и лингводидактики : международный сб. науч. ст. / под ред. С.А. Моисеевой, Л.Г. Петровой. – Белгород : ИПЦ “ПОЛИТЕРРА”, 2013. – Вып. 1. – С. 27–33.
2. Балацька О. Л. Формально-структурні параметри критики як компоненту англійської наукової статті / О.Л. Балацька // Нова філологія : зб. наук. пр. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – № 39. – С. 12–18.
3. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генетика наукової комунікації: монографія / Тетяна Вадимівна Яхонтова. – Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
4. Fagan A. The use of critical speech acts in psychology and chemistry research papers / A. Fagan, P. Martin Martin // Iberica. – 2004. – № 8. – P. 125–137.
5. Giannoni S. Negative Evaluation in Academic Discourse. A Comparison of English and Italian Research Articles / Simone Giannoni // Linguistica et Filologia. – 2005. – № 20. – P. 71–99.
6. Swales J. M. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings / J. M. Swales. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1990. – 260 p.

УДК 81'42:659.4

PR-ДИСКУРС ЯК ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЮВАННЯ*Ю.І. Бойко (Харків)*

Стаття присвячена дослідженню засобів вербалізації маніпулятивних тактик PR-дискурсу в текстах англomовних Інтернет-видань. Розглядається суть понять комунікативного впливу, маніпуляції, маніпулятивної тактики, мовленнєвого маніпулювання. Встановлено, що останнє має на меті прихований вплив на емоційну сферу адресата з допомогою особливих тактик для створення в нього/неї ілюзії контролю над ситуацією. Виокремлюються типові англomовні засоби, що втілюють тактику маніпулювання в різних сферах залучення PR-дискурсу: комерційній рекламі, політиці, шоу-бізнесі.

Ключові слова: дискурс, маніпуляція, мовленнєва маніпуляція, маніпулятивні тактики, PR-дискурс.

Бойко Ю.І. PR-дискурс как инструмент манипуляции. Стаття посвящена исследованию средств вербализации манипуляционных тактик PR-дискурса в текстах англomовных интернет-изданий. Рассматривается суть понятий коммуникативного влияния, манипуляции, манипуляционной тактики и языкового манипулирования. Установлено, что последнее состоит в скрытом влиянии на эмоциональную сферу адресата с помощью особых тактик для создания у него/нее иллюзии контроля над ситуацией. Выделяются типичные языковые средства английского языка, осуществляющие тактику манипулирования в разных сферах приложения PR-дискурса: коммерческой рекламе, политике и шоу-бизнесе.

Ключевые слова: дискурс, манипулятивные тактики, манипуляция, речевая манипуляция, PR-дискурс.

Boiko. PR-Discourse as a Tool of Manipulation. The article focuses on the research of verbalizing means of PR-discourse manipulative tactics in the English Internet editions. The notions of the communicative influence, manipulation, manipulative tactics and speech manipulation are considered. The latter is defined to aim at the concealed influence on the emotional sphere of the listener through special tactics for creating an illusion of his/her control over the situation. The typical English language devices to implement manipulative tactics in different PR-discourse areas of application, commercial advertisement, politics and show-business, are singled out.

Key words: discourse, manipulative tactics, manipulation, PR-discourse, speech manipulation.

Останнім часом PR-дискурс набуває все більшого значення, оскільки без нього неможливо уявити жодну виборчу або рекламну кампанію. Більш вживаним PR-дискурс став у політичній, розважальній сферах та шоу-бізнесі.

Об'єктом дослідження є вербальні засоби об'єктивації маніпулятивних тактик PR-дискурсу в англomовних текстах Інтернет-видань. Предметом роботи є типологія маніпулятивних тактик, вживаних у PR-дискурсі. Метою статті є визначення особливостей вербалізації маніпулятивних тактик в англomовному PR-дискурсі. Поставлена мета передбачає розв'язання таких задач: визначити поняття PR-дискурсу; розглянути зв'язок PR-дискурсу з іншими видами дискурсу; описати типові

маніпулятивні тактики у PR-дискурсі; виокремити особливості вербалізації маніпулятивних тактик PR-дискурсу в англomовних текстах Інтернет-видань.

Матеріалом для дослідження послуговували 30 фрагментів з інтерв'ю та статей сучасної англomовної преси (електронних версій друкованих видань "BBC News" [25], "The Independent" [26]), а також рекламні слогани компаній та фінансових установ США.

Актуальність дослідження обумовлена зростаючим інтересом до проблеми мовних механізмів маніпуляції свідомістю, яку останнім часом активно досліджують у сучасній лінгвістиці, а також зосередженістю на проблемі інтеграції комунікантів в межах певного типу дискурсу.

© Бойко Ю.І., 2013

PR-дискурс стає об'єктом лінгвістичного дослідження багатьох вітчизняних [3; 10; 14; 15; 18] та іноземних дослідників [2; 7]. PR-дискурс як елемент впливу та маніпулювання вивчають Й.А. Стернін [16], Н.М. Оломська [11], Ю.К. Пирогова [13] та ін.

Базовий термін цього дослідження, дискурс, визначають як “зв'язний текст в сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами” [1, с. 136-137]; це “комунікативне явище, яке відбувається між мовцем, слухачем (глядачем тощо) в процесі комунікативної дії у певному часовому, просторовому контексті; це використання мови, передача думок та переконань, мовний вплив” [19]. Отже, виходячи з наданих визначень дискурсу, ми розуміємо дискурс як текст, який досліджується у час його використання разом із прагмалінгвістичними, психолінгвістичними, структурнолінгвістичними, лінгвокультурними, соціолінгвістичними та екстралінгвістичними факторами.

Серед типів дискурсу, згідно з критеріями, запропонованими Н.Д. Арутюновою [1] особливе місце посідає PR-дискурс.

Важливим є той факт, що “останнім часом розповсюдженим методом PR-діяльності є метод інтегративного комунікативного підходу <...> комунікативного міксу рекламних, маркетингових, телемедійних, журналістських технологій” [15]. Тому при дослідженні PR-дискурсу слід виділити такі підтипи дискурсу як теледискурс, радіо-дискурс, медіа-дискурс, рекламний дискурс, політичний дискурс, оскільки спільною характеристикою цих типів дискурсу є вплив на адресанта за допомогою комунікації.

PR – це вид комунікативного впливу на адресата [4]. Зараз без нього неможливо уявити жодної сфери життя, а саме політики, шоу-бізнесу, розважальної сфери та навіть системи охорони здоров'я (пригадаємо, наприклад, події, пов'язані з розповсюдженням та лікуванням вірусу грипу у 2010 році, коли на телебаченні постійно лунала реклама про ліки від цього виду грипу) тощо.

Необхідно зауважити, що мова є потужним

засобом комунікативного впливу. Цей засіб дозволяє не лише описувати об'єкти чи ситуації зовнішнього світу, але й інтерпретувати їх, надаючи адресату власне бачення світу, керувати сприйняттям об'єктів чи ситуацій, нав'язувати позитивну чи негативну оцінку [6, с. 30].

Під комунікативним впливом розуміють запланований вплив на знання, відношення та наміри адресата у тому напрямку, який необхідний адресантові. Термін “комунікативний вплив” означає вплив на свідомість шляхом побудування раціональної аргументації, або вплив на свідомість через емоційну сферу, або вплив на підсвідомість за допомогою вербальних чи невербальних засобів [13]. Тобто, комунікативний вплив – це система аргументів у вигляді тексту, спрямованого на те, щоб переконати адресата за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів. Тож, PR-дискурс – це єдина знакова система, яка вивчає комплекс висловлювань, що виконують прагматичні, соціокультурні, психологічні завдання через цілеспрямовані соціальні дії в межах взаємодії індивідуумів, які впливають на формування когнітивних процесів соціуму [11]. Отже, PR-дискурс – це дискурс, спрямований на маніпуляцію особами, діючий в межах конкретних факторів, зазначених вище.

Слово “маніпуляція” походить від лат. *manipulare* і означає “керувати” [12]. В межах психологічних досліджень не існує чіткого визначення терміну “маніпуляція”. Маніпуляція наразі тлумачиться як “вид психологічного впливу, майстерне виконання якого приводить до прихованого збудження у іншої людини намірів, які не співпадають з його існуючими бажаннями” [5].

Взагалі, для будь-якого маніпулювання характерними є певна закритість, ілюзія, невидимий механізм, психологічний вплив на свідомість з метою формування тих чи інших переконань чи переваг [12].

Поняття маніпулювання і маніпулятивної тактики розглядаються в цілому ряді робіт з психології, лінгвістики, соціології, політології, теорії масової комунікації [5; 8]. В нашому дослідженні будемо враховувати такі ознаки цього поняття: 1) психологічний вплив, 2) ставлення маніпулятора до іншої

людини як до засобу досягнення власних цілей, 3) прагнення отримати однобічний вииграш, 4) прихований характер впливу, 5) використання (психологічної) сили, гри на слабких сторонах адресата, 6) спонукання, мотиваційне привнесення, 7) майстерність і вправність у здійсненні маніпулятивних дій. Саме тому, спираючись на вищеперераховані ознаки, маніпуляцію можна тлумачити ще й як “вид психологічного впливу, майстерне виконання якого веде до прихованого порушення в іншій людині намірів, не співпадаючих з її актуально існуючими бажаннями” [5, с. 59].

Зараз вчені-лінгвісти в більшості своїй визначають мовленнєве маніпулювання як процес, у підґрунті якого лежить вплив на емоції, протиставляючи його процесу, спрямованому на зміни у свідомості та логіки реципієнта [17].

Під мовленнєвим маніпулюванням розуміють “вид мовного впливу, який використовується для таємного впровадження у психіку адресата мети, намірів, ставлення, які не співпадають з тими, які існують у адресата на даний момент” [4]. Для маніпуляції “характерною є заміна переконання навіюванням, яке можна досягти завдяки особливій подачі основної інформації, створенню емоційного підтексту висловлювання” [4].

Отже, в межах лінгвістики маніпуляція розуміється як вид таємного комунікативного впливу адресанта на адресата (його знання, думки, наміри, дії тощо) з метою змінити його наміри у необхідний для адресанта напрямок, не враховуючи бажання адресата. Однією з ознак маніпуляції є введення в оману, а саме ситуація, коли у адресата формується невірне або таке, що не відповідає дійсності, уявлення про світ. Крім того, адресант використовує комунікативні техніки, які провокують це невірне уявлення. Прихований вплив означає, що адресант використовує комунікативні прийоми, що діють окремо від свідомого сприйняття адресата [5, с. 3–6].

Маніпуляція є успішною лише тоді, коли адресат вірить в те, що все, що відбувається є реальним. Той, ким маніпулюють, не повинен відчувати, що його обманюють.

Розглянемо більш детально мовну маніпуляцію на прикладах, узятих з англomовних електронних джерел.

The customer is always and completely right [20]

Це рекламний слоган компанії MARKS&SPENCER, в якому вона [компанія] наголошує на тому, що лише клієнт (а не компанія) завжди правий. Таким чином, вони спонукають покупця купувати їх крем, бо побачивши цей слоган, що залучає емпатичні маркери, клієнт переконується в тому (через *always and completely*), що компанія завжди піклуватиметься про бажання покупця.

You're in good hands [21]

В цьому оголошенні банку “Metrobank” вираз *in good hands* спрямований знову-таки на переконання клієнтів банку в тому, що про їх інтереси та потреби завжди піклуються; те, що саме “у надійних руках” “Metrobank” клієнти почуватимуться у безпеці.

Save Money, Live better [22]

Імперативний вираз, що дає логічну зв'язку “Економія (заощадження) грошей – це краще життя”, є прямою маніпуляцією з метою переконання клієнта, що економити гроші вигідно. Це теж маніпуляція, спрямована на підсвідомість “save – live better”. Найважливішу роль в обох наведених прикладах відіграє меліоративна лексика: *good, better*, що підсилює позитивний ефект реклами.

With an online bank account, local business hours no longer matter. You can control your money 24 hours a day regardless of the time zone you are in [23].

Our international Telephone and Online Banking services help you manage your money in different currencies and time zones, whenever it suits you [24].

Зараз з постійною нестачею часу клієнтові банку набагато легше користуватися онлайн-послугами. Саме вирази *online, control your money, manage your money, different time zones, whenever it suits you* позитивно впливатимуть на адресата через використання дієслів агонального напрямку (пов'язаного із вбудовуванням у психіку слухача

з метою контролювання його почуттів) *control, manage, suit*, що створюють в користувача ілюзію повного контролю над власними грошима.

iBank Saver gives you access to a wide range of international savings and investment products. There are no fees for this service, so you can save and invest as cost-effectively as possible [23].

Вирази *there are no fees for this service* та *save and invest cost-effectively* мають позитивне забарвлення та є прямим маніпулюванням адресатом: людина над підсвідомому рівні звернеться до того банку, який обіцяє менше витрат.

Отже, у наведених прикладах спостерігаються ознаки PR-дискурсу як рекламного; маніпулятивну спрямованість на свідомість людини та на спонування до тих дій, які необхідні фінансовим установам.

Ознаки маніпулятивності є наявними не лише в комерційній рекламі, але й в політичному дискурсі. Розглянемо такий приклад:

Party chairman Grant Shapps described Mrs Hutchings as someone “people in Eastleigh can trust”Mr Shapps said: “María Hutchings will be a brilliant local MP that people in Eastleigh can trust. She is already working hard for local people and is in tune with the community.....”I think the choice for the people of Eastleigh in the by-election is what kind of an MP do they want to have now. I hope that it will be on that basis, rather than in a mood or spirit of retribution, that the debate will be conducted in Eastleigh” [25].

У першій частині цього інтерв'ю ми можемо спостерігати пряму рекламу кандидата на пост прем'єр-міністра в Істлі з боку політичного представника, який наводить аргументи на її користь *working hard* та *in tune with the community*. Вираз *the choice is what kind of an MP do they want to have now* демонструє маніпулятивну тактику, нав'язування думки, що саме народ обирає члена парламенту і саме народ визначає якості, якими повинен володіти парламентарій.

Тобто в цьому уривку можна спостерігати маніпуляцію як прихований вплив на свідомість та погляди людей, немовби народ сам обирає парламентаря, однак йому вже прямо рекомендований найкращий кандидат на цей пост.

Ознаки маніпуляції можна спостерігати не лише у політичній та фінансовій сферах, а й у шоу-бізнесі: *Of course, there is no guarantee that Beautiful Creatures will be the same lightning-in-a-bottle phenomenon as Twilight, but it is produced by the same studio and comes with a built-in audience – the many, many readers of the popular young adult series. A variation on Twilight's girl-meets-vampire-and-his-blood-sucking-relatives tale, Kami Garcia and Margaret Stohl's Beautiful Creatures is a boy-meets-witch fantasy set in the South [26].*

Автори наведеного фрагменту порівнюють попередню найпопулярнішу стрічку серед молоді “Twilight” з новою “Beautiful Creatures” виразами *it is produced by the same studio* та *A variation on Twilight's girl-meets-vampire-and-his-blood-sucking-relatives tale, Kami Garcia and Margaret Stohl's Beautiful Creatures is a boy-meets-witch fantasy set in the South*. Тим самим, нова стрічка асоціюється із відомою та популярною, через що молодь спонукають до перегляду нового фільму.

Отже, проаналізовані вище приклади, підтверджують те, що маніпуляція – це система аргументів в вигляді тексту, що спрямований на таємний психологічний вплив, при якому адресат має зберігати ілюзію самостійного прийняття рішень та виконання дій, а також має довіряти адресантові. Типовими виразами для маніпуляції у сфері комерційної реклами є меліоративна, агональна (пов'язана з боротьбою за контроль над ситуацією) лексика, пряме вказування на позитивні риси продукту у вигляді відповідно забарвлених епітетів, у політичному дискурсі: також агональна лексика, у сфері шоу-бізнесу – прийом асоціації з популярним продуктом.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні маніпулятивних тактик в різних типах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Блэк С. Паблик Рилейшнз. Что это такое? / С. Блэк. – М. : Новости, 1990. – 240 с.
3. Богоявленский А.Е. Типы текстов паблик рилейшнз и носители PR-сообщений [Электронный ресурс] / А.Е. Богоявленский // Вестник ВГУ. Сер.: Филология. Журналистика. – 2004. – № 1. – С. 24–35. – Режим доступа : http://www.vestnik.vsu.ru/content/phylolog/2004/01/toc_ru.asp.
4. Быкова О.Н. Языковое манипулирование [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0070503.pdf. (дата обращения: 17.01.12).
5. Доценко Е.Л. Манипуляция: феномен, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – М. : ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
6. Ємельянова О.В. Варіативність комунікативних стратегій та тактик дискурсу фінансового прогнозу / О.В. Ємельянова // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 953. – С. 30–34.
7. Катлип С.М. Паблик рилейшнз. Теория и практика / С.М. Катлип, А.Х. Сентер, Г.М. Брум / [пер. с англ]. – М.: Вильяме, 2000. – 624 с.
8. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М. : Алгоритм, 2000. – 832 с.
9. Конова М.А. Когнитивно-дискурсивные особенности PR-дискурса в кризисной интернет-коммуникации : дис. ... канд. фил. наук : 10.02.19 / М.А. Конова. – Уфа, 2011. – 234 с.
10. Кривонос А.Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций / А.Д. Кривонос : монография. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2002. – 288 с.
11. Оломская Н.Н. Принципы функционирования дискурса PR: к проблеме теоретического обоснования / Н.Н. Оломская // Вестник Челябин. гос. ун-та. – 2011. – № 13 (228). – С. 111–114.
12. Петрик В.М. Сугестивні технології маніпулятивного впливу [Електронний ресурс] / В.М. Петрик. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12731225/psihologiya/osnovni_ponyattya_sutnist_manipulyativnogo_vplivu
13. Пирогова Ю.К. ИмPLICITная информация как средство коммуникативного воздействия и манипулирования (на материале рекламных и PR-сообщений) // Проблемы прикладной лингвистики / Ю.К. Пирогова. – 2001. – С. 209–227. – Режим доступа : http://marketingexpert.ucoz.ua/publ/implicitnaja_informacija_i_manipulirovanija/1-1-0-38
14. Почепцов Г.Г. Паблик рилейшнз, или Как успешно управлять общественным мнением / Г.Г. Почепцов. – М.: Центр, 2004. – 349 с.
15. Русакова О.Ф. PR-дискурс: теоретико-методологический анализ / О.Ф. Русакова, И.М. Русаков. – Екатеринбург : УрО РАН, Институт международных связей, 2008. – 340 с. – Режим доступа : http://www.madipi.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=27%3Apr&catid=59%3Apr&Itemid=10
16. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие [Текст] / И.А. Стернин. – Воронеж : АОЗТ “Полиграф”, 2001. – 252 с.
17. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия: учеб. пособие / В.Е. Чернявская. – М. : Флинта, 2006. – 136 с.
18. Шишкина М.А. Паблик рилейшнз в системе социального управления / М.А. Шишкина. – СПб. : СПбГУ, 1999. – 442 с.
19. Ideology: A Multidisciplinary Approach [Электронный ресурс] / Dijk T.V. – Режим доступу : <http://www.discourses.org/UnpublishedArticles/Ideology%20and%20discourse.pdf>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. Catchy and Creative Slogans (Marks&Spencer) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pg.nooidea.com/picture.php?/1480/category/104>
21. 50 Examples of Catchy and Creative Slogans (Metrobank) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tripwiremagazine.com/2011/01/50-examples-of-catchy-and-creative-slogans.html>
22. 50 Examples of Catchy and Creative Slogans (Walmart) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tripwiremagazine.com/2011/01/50-examples-of-catchy-and-creative-slogans.html>
23. Barclays (Online Banking) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.offshore.barclays.com/online-banking/>
24. Barclays (Online and Phone Banking) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.offshore.barclays.com/internet-and-telephone-banking/>
25. Eastleigh by-election: Maria Hutchings to stand for Conservatives [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-21376914>
26. Beautiful Creature: Alice Englert is set to soar as star of ‘the new Twilight’ / G. Pringle [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/films/features/beautiful-creature-alice-englert-is-set-to-soar-as-star-of-the-newtwilight-8485806.html>

УДК 811.111'42

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ САМОПРЕЗЕНТЕМ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

М.Х. Кабірі (Ялта)

Статтю присвячено визначенню поняття самопрезентації та її вербального втілення – самопрезентеми, а також класифікації самопрезентеми. Самопрезентація схарактеризована як дискурсивне явище, що має специфічну конфігурацію комунікантів і ментальну основу – ідентифікаційний фрейм та вербально актуалізується висловлюванням-самопрезентею. За способом актуалізації фреймових структур (схем персоніфікації або класифікації) самопрезентеми розподілені на експліцитні та імпліцитні. За наявністю дискурсивних смислів та комунікативною призначеністю самопрезентеми диверсифіковані на інформативні та регулятивні.

Ключові слова: самопрезентація, самопрезентема, конфігурація комунікантів, ідентифікаційний фрейм, схема персоніфікації, схема класифікації, експліцитні/імпліцитні самопрезентеми, інформативні/регулятивні самопрезентеми.

Кабири М.Х. Общая характеристика и типология самопрезентем в англоязычном диалогическом дискурсе. Статья посвящена определению понятия самопрезентации и ее вербального воплощения – самопрезентемы, а также классификации самопрезентем. Самопрезентация охарактеризована как дискурсивное явление со специфической конфигурацией коммуникантов и ментальной основой – идентификационным фреймом, вербально актуализированными высказыванием-самопрезентею. По способу актуализации фреймовых структур (схем персонификации и классификации) самопрезентемы разделены на эксплицитные и имплицитные. По наличию дискурсивных смыслов и коммуникативному предназначению самопрезентемы диверсифицированы на информативные и регулятивные.

Ключевые слова: самопрезентация, самопрезентема, конфигурация коммуникантов, идентификационный фрейм, схема персонификации, схема классификации, эксплицитные/имплицитные самопрезентемы, информативные/регулятивные самопрезентемы.

Kabiri M.H. General characteristics and typology of self-presentemes in English language dialogical discourse. The article aims at defining self-presentation and its embodiment – self-presenteme as well as at classifying the latter. Self-presentation is characterised as a discursive phenomenon with a specific communicants' configuration and mental base – identification frame realized verbally in the utterance – self-presenteme. The way of frame structures (personification and classification schemes) actualization prompts self-presentemes division into explicit and implicit. The discursive sense and communicative aims form the basis of classifying self-presentemes into informative and regulative.

Key words: self presentation, self-presenteme, communicants' configuration, identification frame, personification scheme, classification scheme, explicit/implicit self-presentemes, informative/regulative self-presentemes.

На сучасному етапі розвитку мовознавства дискурсивні студії належать до найбільш актуальних.

Серед них наявні такі, що присвячені з'ясуванню суті досліджуваного об'єкта й виявлено його типологічних рис. У нашому дослідженні ґрунтуємося на розумінні дискурсу як інтерсуб'єктної ро-

зумово-мовленнєвої комунікативної діяльності, здійсненої у культурно-соціальному й ситуативному контексті на основі наділення вербальних одиниць семіотичною значущістю [6; 7, с. 11-21; 8; 10 та ін.]

Інші дискурсивні розвідки спрямовані або на вивчення конкретних типів чи різновидів дискур-

© Кабири М.Х., 2013

су, або на аналіз певних дискурсивних явищ, серед яких, поряд з іншими (аргументацією [2], етикетизацією [4 та ін]), перебуває *презентація*.

У рамках презентаційної теорії дискурсу це явище схарактеризоване як особлива функція мови та мовлення, спрямована на задоволення широго спектру потреб, котрі перманентно трансформуються й перетворюються одна в одну, за пріоритетної ролі потреби виживання [9, с. 11]. Під цією функцією пропонується розуміти трьох частинний взаємопов'язаний процес, складовими якого є когнітивно-номінативна фіксація суб'єктом дійсності, що його оточує (реальної чи сконструйованої самим індивідом), даної в концептуально-образній формі, утвореній набором характерних для цієї дійсності ознак, з урахуванням їх індивідуального сприйняття; оцінку й селекцію тих ознак концептів та образів, що їх індивід вважає значущими для реалізації своїх життєвих і комунікативних потреб; використання результатів селекції задля цілей впливу в процесі комунікації [там само, с. 203]. Отже, презентація – це фактично будь-який прояв дискурсивної діяльності індивіда: “натуралізація соціальних репрезентацій, тобто приведення до форми презентації є необхідною умовою виробництва конкретного дискурсу” [там само, с. 202].

Поділяючи основні положення цієї теорії в цілому, ми маємо дещо відмінне бачення одного з типів презентації – *самопрезентації*, що є об'єктом нашого дослідження.

У зв'язку з цим, метою статті є визначення самопрезентації та її вербального вияву – самопрезентеми, а також систематизація типів останніх.

До типів презентації, або у термінах автора “презентаційних акцій” віднесено самопрезентацію, дескрипцію та демонстрацію, які разом охоплюють самоідентифікацію, ідентифікацію особистого життєвого простору, дескрипцію як самої мовної особистості, так і середовища її існування, взятого в цілому (матеріальне середовище, соціальне оточення, родинні зв'язки, індивідуальні преференції під час реалізації потреб та ін..) [там само, с. 27]. Слід також додати, що до презентем, які є матеріальним втіленням презентації, автор відносить і невербальні, і невербально-вербальні, і власне вербальні, виокремлюючи серед останніх просодико-

фонаційні, лексико-семантичні, словотвірні, синтагматичні, інтертекстуальні [9, с. 213-300] (лексико-семантичні є найбільш диференційованими, саме серед них наявні перелічені типи “презентаційних акцій”). Наша увага зосереджена, натомість лише на вербальних самопрезентемах.

Також, з нашої точки зору, в основу дослідження слід покласти такий об'єкт, що має у підґрунті якусь ментальну структуру, кореспондує із певними комунікативними чинниками та володіє визначеними цими факторами ресурсом вербальних реалізацій.

У визначенні самопрезентації виходимо з таких когнітивно-комунікативних параметрів:

- самопрезентацію розуміємо як *власну* презентацію суб'єкта дискурсу-адресанта (у діалогічному дискурсі, на матеріалі якого проводиться наше дослідження, ця комунікативна роль почергово переходить до різних учасників);

- самопрезентація кореспондує із баченням суб'єктом дискурсу себе самого в *середовищі* свого існування, яким для людини як соціальної істоти є *соціум* із властивими йому лінгво-культурними й суспільними характеристиками, “суспільство обумовлює діяльність індивідів, які його утворюють” [5, с. 83].

Ментальною базою самопрезентації вважаємо ідентифікаційний фрейм [3, с. 12], поданий, зокрема, двома пропозиційними схемами: персоніфікації “ЩОСЬ-ідентифікатив є ЩОСЬ-персоніфікатор (власне ім'я або його аналог)” та класифікації “ЩОСЬ-ідентифікатор є ЩОСЬ-класифікатор”, де класифікатор є членом певного класу (біологічного, соціального, професійного, функціонального тощо) [там само].

Слід зауважити, що викладене є звуженням рамок презентаційної теорії (автор не конкретизує, кого презентує мовець – себе або когось іншого, але з ілюстративних прикладів неважко побачити, що обмежень тут немає). У той же час наша позиція не суперечить цій теорії в цілому: розуміння презентації як такої, що призначена задовольняти людські потреби, висуває на перший план дискурсивної діяльності англословних суб'єктів, чия комунікація вивчається у нашій роботі, потреби вищого рівня, тобто суспільно значущі. У цьому твердженні

ми спираємося на ієрархію потреб, де на нижчому рівні розміщуються такі як потреби в їжі, воді, житлі, а на вищому – у визнанні, самовираженні [11, с. 87], тобто соціальні потреби. Очевидно, що досить високий рівень життя англомовного соціуму робить неактуальними потреби нижчого рівня для більшості його членів, що й зумовлює важливість потреб вищого рівня.

Виходячи з викладеного, **самопрезентацію** визначаємо як вербальну об'єктивізацію суб'єктом дискурсу власної ідентифікації персонального/класифікаційного типу.

Пропоноване визначення зумовлює розуміння **самопрезентеми** як вербальної одиниці, що актуалізує ідентифікаційний фрейм, тобто як висловлювання, що містить такі обов'язкові складники: особовий займенник першої особи однини (*I*) та іменник-власну назву (ім'я та/або прізвище) або іменник-загальну назву чи (субстантивне) словосполучення (представник класу/групи).

Актуалізація обох складників пропозиційних схем персоніфікації та класифікації (ідентифікатор-*I* є персоніфікатор-власне ім'я / класифікатор-загальне ім'я / субстантивне словосполучення) формує **експліцитну самопрезентему** (*I am John Smith. I am a businessman (a teacher of music)*).

Водночас, у ході аналізу ми зафіксували також:

1) опущення ідентифікатора під час актуалізації схеми персоніфікації, наприклад:

– *Who are you? – Teresa Merlow* (Hawaii V-O);

2) заміна ідентифікатора *I* його аналогом *My name* під час актуалізації схеми персоніфікації, наприклад:

My name's Bond. James Bond (License to Kill) → *I am James Bond*;

(*My name's Bond. James Bond* → *I am James Bond*)

3) заміна класифікатора-загальної назви (в англійській мові – іменника з неозначеним артиклем або його еквівалентом [3, с. 12]) чи субстантивно-го словосполучення іншими мовними засобами, що виступають ідентифікаторами класифікаційного смисла під час актуалізації схеми класифікації, наприклад:

– *I have always acted in the interests of the company* (Largo Wynch) → *I am the protector*

of the company interests.

(*I have always acted in the interests of the company* → *I am the protector of the company interests*)

Ці реалізації засвідчують наявність **імпліцитних самопрезентем**.

Слід відзначити, що імпліцитні самопрезентеми можуть охоплювати й такі, згадані автором презентаційної теорії, чинники матеріального та соціального середовища чинники як житло, місце роботи, віросповідання тощо. Так, класифікатор *a journalist* може бути виведений з висловлювання *I work for the Sunday Times*, класифікатор *a middle class person* – з висловлювання *I have a semi-detached house in a good neighborhood* тощо.

Виокремлення вказаних типів самопрезентем складає основу ідентифікації одиниць аналізу, у той час як їх систематизація потребує опори не на статичні структури репрезентації знань – фрейм, пропозиційні схеми, а на динаміку інтерсуб'єктного конструювання дискурсивних смислів. Виходячи з цього, самопрезентеми вважаємо за доцільне розподілити на **інформативні** та **регулятивні**.

Інформативні самопрезентеми мають смисл, що збігається зі значенням мовних одиниць, зокрема персоніфікаторів, оскільки цей тип зафіксований тільки у реалізаціях схеми персоніфікації. Актуалізуючи цю схему, суб'єкт може мати на меті лише повідомити своєму співрозмовнику особистісні дані. Отже, ці самопрезентеми виконують метакомунікативну функцію самопредставлення, реалізуючись лише в ситуаціях початку комунікації між незнайомими суб'єктами спілкування.

Регулятивні самопрезентеми натомість є носіями смислів, сконструйованих на основі опор, котрими є значення мовних одиниць – персоніфікаторів і (переважно) класифікаторів. Тобто смисл продукується у ситуації, формується комунікантами [1, с. 167], смисли окремих мовних висловлювань “випрацьовуються”, спільно формуються обома комунікантами [10, с. 15], хоча можлива й демонстрація таких смислів, котрі не призначені для того, щоб бути розпізнаними й інтерпретованими реципієнтом [6, с. 38].

Так, в одній ситуації самопрезентема, побудована за схемою **персоніфікації**, “*I'm Largo Wynch*”

(Largo Wynch) містить смисл, що спільно конструюється суб'єктами дискурсу: повідомляючи своє ім'я на зборах акціонерів потужної компанії, молодий чоловік презентує себе як її нового очільника (він є прийомним сином щойно померлого власника і керівника), адресати розпізнають та адекватно інтерпретують цей смисл (вони встають і вітають нового керівника оплесками).

У той же час, та сама самопрезентема в іншій ситуації несе смисл не призначений для розпізнання адресатом: під час прогулянки берегом моря молодий чоловік зустрічає хлопчика та знайомиться з ним, для хлопчика персоніфікатор (*Largo Wynch*) є суто інформативним, у той час як для самого суб'єкта самопрезентації цей персоніфікатор є набагато більш значущим – це ім'я та прізвище для нього означає відмову від чисельних і невдалих спроб з'ясувати, хто він є насправді (хто його справжні батьки, яке його справжнє ім'я), а також згоду із бажанням померлого прийомного батька стати його наступником, чого сам він зовсім не прагнув.

Самопрезентема, побудована за схемою *класифікації*, завжди виступають носіями дискурсивних смислів, оскільки належність до певного класу/групи інтерпретується суб'єктами у рамках культурно-соціальних норм і цінностей.

Саме тому основна кількість регулятивних самопрезентем подана такими, що побудовані за схемою *класифікації*. Так, наступні приклади класифікаційних самопрезентем реалізують смисл “вища позиція адресанта”:

– *I'm her assistant, not her secretary. I graduated from Rutgers* (House).

(у цій самопрезентемі адресант визначає свою позицію, яка є вищою ніж її уявляє адресат – не секретар, а помічник лікаря, дипломований фахівець)

– *Only I get to write on the board* (House).

(адресант нагадує адресатам про свою вищу позицію, стверджуючи, що лише він – керівник – має право писати на дошці)

Інші класифікаційні самопрезентема актуалізують смисл “позитивна характеристика адресанта”, наприклад:

– *I'm black, so I protect the oppressed* (House).

(самопрезентема, що реалізує расову належність адресанта – представник афро-американської спільноти (*black*) – використана як аргумент наступної самопрезентемі (захисник пригноблених), котра класифікує адресанта як представника позитивної, суспільно-схвалюваної групи)

– *Well, I don't want to say anything bad about another doctor, especially a useless drunk* (House).

(висловлюючи осуд колеги, комунікант у той же час стверджує, що він не є порушником корпоративної солідарності, намагаючись у такий спосіб позитивно схарактеризувати себе. Хоча цілком очевидно, що тут має місце маніпуляція: адресант твердить, що не хоче казати нічого поганого про свого колегу, натомість саме він це і робить)

Смисли, котрі реалізують регулятивні самопрезентема, не обмежені згаданими, проте саме намагання досягти/утримати вищий статус і позитивно схарактеризувати себе є найбільш типовими.

Регулятивні самопрезентема спрямовані на приведення уявлень адресата про адресанта до бажаних для останнього. Як свідчать наведені приклади, ці самопрезентема виконують широкий спектр функцій та реалізуються у різних ситуаціях спілкування.

Проведене дослідження приводить до таких висновків: (1) презентаційна теорія дискурсу надає загальний напрям розуміння самопрезентації, що слід тлумачити як явище розумово-комунікативної природи, вербально втілюваного у висловлюванні-самопрезентемі; (2) самопрезентема будується на основі схеми персоніфікації або класифікації ідентифікаційного фрейму та реалізується адресантом задля потреби – актуалізації себе/своєї позиції; (3) за способом вербального втілення ментальних моделей самопрезентема охоплюють експліцитні та імпліцитні, за наявністю дискурсивних смислів і функцій вони поділяються на інформативні і регулятивні.

Перспективою роботи є класифікація самопрезентем за змістовими характеристиками та стратегічними/тактичними функціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипов И.К. Полифония мира, текст и одиночество познающего сознания / И.К. Архипов // *Studia Linguistica Cognitiva*. – М. : Гнозис, 2006. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – С. 157–171.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / Белова А.Д. – К. : Киев. ун-т им. Тараса Шевченко, ИИА “Астрей”, 1997. – 310 с.
3. Жаботинская С.А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С.А. Жаботинская // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. – 2010. – № 928. – С. 6–20.
4. Ильченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу : [монографія] / Ильченко О.М. – К. : ІВЦ “Політехніка”, 2002. – 288 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 182 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
7. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики : довідкове видання / А.П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
8. Морозова О.І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях / О.І. Морозова // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. – 2008. – № 811. – С. 41–45.
9. Олянич А.В. Презентаційна теорія дискурсу : [монографія] / А.В. Олянич. – М. : Гнозис, 2004. – 407 с.
10. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І.С. Шевченко // *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : [кол. монографія] / [під загальн. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 9–20.
11. Maslow A. Self-actualizing and Beyond / A. Maslow. // *Challenges of Humanistic Psychology*. – N.Y., 1967. – 170 p.

УДК 811.111'27

ВЗАЄМОДІЯ ТА ВПЛИВ МОВНИХ ЗАСОБІВ НА СМИСЛ ВИСЛОВЛЕННЯ ВІДМОВИ

О.С. Сокирська (Київ)

У статті на основі аналізу існуючого в лінгвістиці теоретичного знання описано особливості взаємодії і впливу засобів усіх рівнів мови на функціонування механізмів формування адресантом та сприйняття адресатом змісту висловлення відмови. Наведено модель механізму кодування та декодування смислу відмови в англійському діалогічному мовленні.

Ключові слова: англійське діалогічне мовлення, висловлення відмови, міжособистісна комунікація, модель кодування / декодування смислу.

Сокирская О.С. Взаимодействие и влияние языковых средств на смысл высказывания отказа. В статье на основе анализа существующего в лингвистике теоретического знания описаны особенности взаимодействия и влияния средств всех уровней языка на функционирование механизмов формирования адресантом и восприятия адресатом смысла высказывания отказа. В статье также приведена модель механизма кодирования и декодирования смысла отказа в английской диалогической речи.

Ключевые слова: английская диалогическая речь, высказывание отказа, межличностная коммуникация, модель кодирования / декодирования смысла.

Sokyrska O.S. The interaction and influence of language means on refusal utterance meaning. In the article on the basis of the analysis of existing in linguistics theoretical knowledge the author outlines the specificity of language means' interaction and their influence on the functioning of mechanisms responsible for sender's formation and recipient's perception of the refusal utterance meaning. The article also substantiates the model of the mechanism, representing encoding and decoding of refusal meaning in English dialogue speech.

Key words: English dialogue speech, refusal utterance, interpersonal communication, model of the meaning's encoding / decoding.

Майже протягом усієї історії розвитку лінгвістичної науки дискусійним було і залишається питання адекватного кодування та декодування смислу висловлення, особливого значення якому надавали такі видатні теоретики, як О.О. Леонтьєв, О.Р. Лурія, Л.С. Виготський, І.О. Зімня, В.А. Звєгінцев, М.І. Жинкін та ін. Це цілком природно, оскільки невирішеність зазначеного питання стримує розв'язання проблеми правильного породження і сприйняття сказаного. Особливої актуальності у зв'язку з цим набуває проблема безпосереднього кодування та декодування смислу висловлень відмови в діалозі. Проте для підвищення ефективності її вирішення необхідно з'ясувати загальний механізм взаємодії і впливу мовних засобів на смисл висловлення відмови.

Тому метою цієї праці є обґрунтування особливостей взаємодії та впливу засобів усіх рівнів мови на функціонування механізмів кодування / декодування смислу відмови в англійському діалогічному мовленні.

Висловленням відмови як одному з видів емоційних висловлювань притаманне, зазвичай, специфічне просодичне оформлення. При цьому, як зазначено в праці [1, с. 18], особливості просодичного оформлення висловлювань пов'язані з мовним матеріалом, оскільки кожна мова відповідно до своїх внутрішніх законів розвитку у різних мовленнєвих ситуаціях використовує для цього процесу всі лінгвістичні засоби: просодичні, лексичні та граматичні, які перебувають у тісному зв'язку.

© Сокирська О.С., 2013

Вибір мовних засобів і мовленнєвого жанру визначається, передусім, предметно-смісловим задумом мовленнєвого суб'єкта. Це і є першим моментом породження висловлювання, який визначає його композиційно-стилістичні особливості [12].

Щодо граматичної структури усного діалогічного мовлення, то, на думку О.Р. Лурія [10, с. 204], саме знання ситуації є важливим чинником, який зумовлює її побудову. Учасник спілкування має можливість включити в неї поряд з мовними компонентами, які виражаються в граматичних структурах, ще й ряд позамовних компонентів. До останніх відносяться міміка, жести, засоби інтонації, паузи, які обов'язково входять до усного діалогічного мовлення.

Особливістю структурної побудови усного діалогічного мовлення є те, що вона допускає значну граматичну неповноту. Окремі частини граматично розгорнутого висловлювання можуть опускатися і підмінятися або розумітися за ситуацією, чи включеними в мову жестами, мімікою, інтонацією. Це явище добре відоме в мовознавстві під назвою еліпсів або елізій. Воно характеризується опусканням окремих елементів граматично розгорнутого мовлення. Однак, незважаючи на граматичну неповноту, усне діалогічне мовлення зберігає функцію передачі інформації в процесі діалогу [10, с. 203-216].

Структурно висловлення відмови будуються на операції заперечення [13, с. 24]. Значення небажання реалізується у граматичних структурах із заперечною часткою *not* та *no* і лексемами зі значенням волі, уживаних у часових формах *Present Indefinite*, *Future Indefinite* у сполученні з особовим займенником *I* у ролі підмета. Проте перформативні дієслові, які реалізують значення відмови відкоренево (*to refuse*, *to decline*, *to reject*), вживаються нечасто [2; 13; 14]. Так, першочерговими для передачі змісту відмови стають засоби, що лексикалізують чотири диференційовані нами класи висловлювань відмови: “не хочу”, “не можу”, “хочу, але не можу”, “можу, але не хочу” [15, с. 214–222].

Відомо, що у будь-яких реальних мовленнєвих процесах відбувається взаємодія певних фонетич-

них засобів між собою, а також із засобами лексичного, граматичного і синтаксичного рівнів мови. Конкретні форми вказаних взаємодій значною мірою визначаються екстралінгвістичною ситуацією. Фактор мовця реально впливає на фонетичне оформлення мовлення, оскільки індивідуальні особливості та психологічні характеристики мовця (психологічний тип, темперамент, стать, вік, освіта, професія, рівень культури, соціальний і рольовий статус) є регулятором процесів мовного спілкування і впливу. Механізм взаємодії фонетичних значень у кодуванні й декодуванні смислу висловлення непростий і неоднозначний, оскільки функціонуюча в соціумі фонетична норма, з одного боку, трансформується суб'єктивною культурою адресанта, з іншого – переломлюється індивідуальною культурою адресата. Отже, залежно від реально існуючих рівнів або норм практичної варіації індивідуальних культур комунікантів, у свідомості носія мови фіксується адекватний набір смислових елементів або фонетичних значень, притаманних вимовній культурі соціуму, що його оточує. За таких обставин, загальною умовою здійснення комунікації повинен бути збіг фонетичних значень у свідомості комунікантів [6, с. 32–34].

Важливим компонентом усної актуалізації усіх без винятку мовленнєвих одиниць є просодія, яка бере безпосередню участь в оформленні різних видів текстів та їхніх окремих складових. Для просодичного оформлення висловлень, як відомо, використовуються фонетичні засоби сегментного та надсегментного рівнів. Передача емоційного значення на надсегментному рівні реалізується за допомогою таких засобів, як зміна напрямку руху основного тону, його перепади та інтервали, наголоси, паузи, темп і т.д. При цьому надсегментні маркери вживаються для позначення інформаційного навантаження інтонаційних контурів та їхніх окремих ділянок.

Проаналізовані вище особливості взаємодії і впливу засобів всіх рівнів мови дозволили нам сформулювати загальну модель функціонування механізмів кодування / декодування смислу відмови в англійському діалогічному мовленні, наведену на Рис. 1.

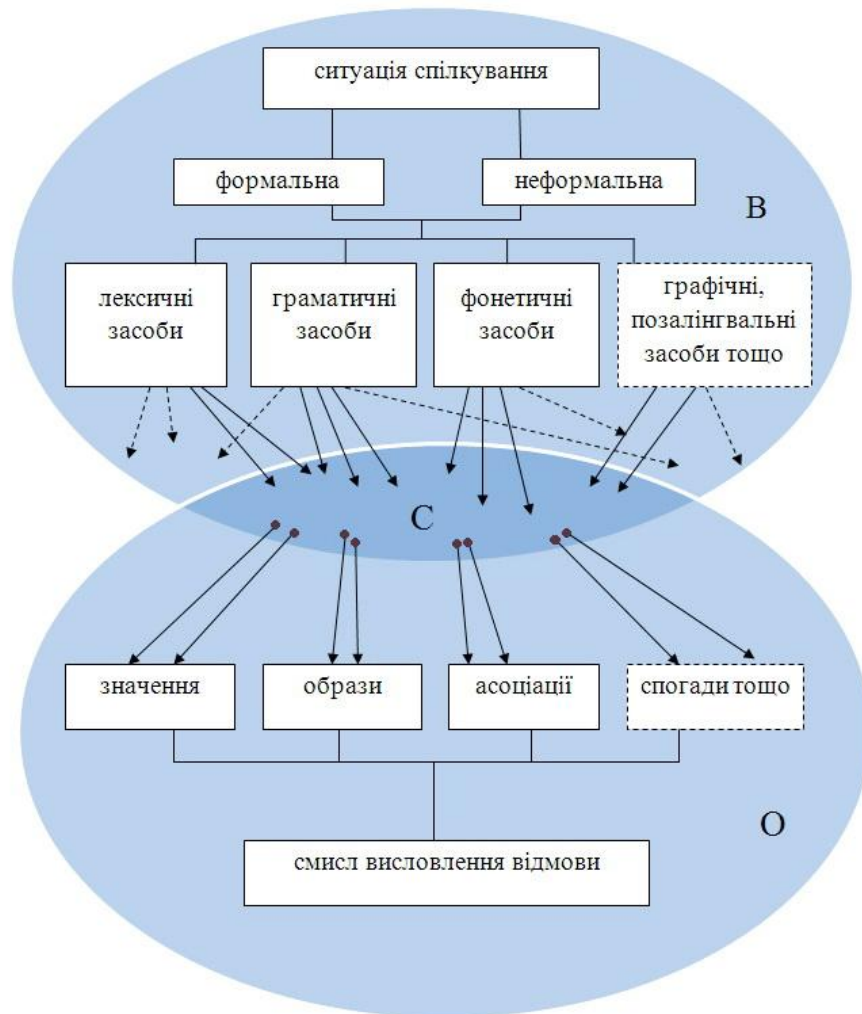

Рис. 1. Модель механізму кодування та декодування смислу відмови в англійському діалогічному мовленні:

В – відправник інформації (адресант); О – отримувач інформації (адресат);
С – область співпадіння мовних культур комунікантів.

Під час побудови моделі ми розглядали мовленнєву діяльність людини як активний, цілеспрямований, опосередкований мовою та зумовлений ситуацією спілкування процес породження й сприйняття мовленнєвого повідомлення у взаємодії людей між собою [4, с. 133]. При цьому особливу увагу було звернуто на те, що [8] адресант та адресат – це мовні особистості, які несуть у собі узагальнені риси культури і соціального середовища, з одного боку, та особистий досвід, знання, думки, відношення – з іншого. Отже, при формуванні моделі передбачалося врахування цих факторів як таких,

що безумовно здійснюють вплив на кодування та декодування смислу будь-якого висловлення, зокрема і висловлення відмови в англійському діалогічному мовленні. Виходячи з означених положень, в основу побудови моделі було покладено графічний образ взаємодії двох окремих сфер. Верхня сфера (В) відображає мовленнєворозумові процеси, які відбуваються у ментальній сфері адресанта (відправника інформації). У свою чергу, нижня сфера (О) охоплює сукупність відповідних ментальних процесів, перебіг яких відбувається у свідомості адресата (отримувача інформації).

Не залишалося поза увагою також те, що розуміння змісту висловлення залежить і від складності його семантико-синтаксичної конструкції, і від рівня мовленнєвого розвитку людини [10, с. 234]. Крім того, враховувалось, що процес декодування значення слова, фрази, тексту завжди відбувається в контексті, який безпосередньо впливає на вибір предметної співвіднесеності, конкретного значення і смислу даного слова (висловлення) з багатьох альтернатив [11, с. 78].

Тому в моделі було виділено особливу зону (С) перетину вказаних вище сфер (В та О), під якою розуміється гіпотетична область співпадіння мовних культур комунікантів, оскільки наявність такого співпадіння є, як відомо, найважливішою умовою не лише адекватного порозуміння між комунікантами, а й перебігу самого процесу спілкування.

Відомо, що до основних етапів оформлення висловлювання відносять: домовний етап (осмислення і усвідомлення мовцем необхідності досягнення певного результату та мотиву комунікативної дії), етап програмування і добору мовних засобів, реалізація висловлювання [7, с. 79; 16; 8]. Мовленнєві механізми, що породжують висловлення на кожному наступному етапі, є психофізіологічними. Так, побудова загальної схеми висловлення відбувається в передній мовленнєвій зоні кори головного мозку. Пошук смислових, граматичних і фонолого-артикуляційних елементів програми та їхнє розгортання в ланцюг, співвіднесення теми й реми висловлювання реалізується мовленнєвими механізмами задньої частини кори головного мозку [16].

Зважаючи на це та абстрагуючись від топологічної картини мовленнєвих зон кори головного мозку, ми маємо можливість структурувати всередині сфери (В) наочну структурну схему взаємодії мовних засобів у свідомості адресанта під час формування ним смислу висловлення відмови. Скориставшись нею, диференціюємо визначальний комплексний фактор комунікації, яким є ситуація спілкування, на дві її головні ознаки: формальна та неформальна. З наведених вище міркувань виокремимо на другому ієрархічному рівні шуканої структури лексичні, граматичні, фонетичні та інші засо-

би комунікації. До інших засобів комунікації (див. Рис. 1, сфера В, штриховий прямокутник) нами віднесено графічні та позалінгвальні засоби. У межах загального моделювання механізму кодування й декодування смислу відмови таке виділення акцентує увагу на тому, що графічні засоби доцільно враховувати у разі дослідження письмового мовлення, а інші позалінгвальні засоби – під час вивчення спонтанної комунікації та фільмованих фрагментів актуалізації відмови.

Окремо слід зупинитися на тому факті, що процес породження висловлення мовцем та сприйняття його слухачем відбувається одночасно, тобто спілкування відбувається на рівні мінімальних мовленнєвих одиниць. Так, породження усного мовлення протікає і сприймається на рівні синтагм, оскільки синтагматична структура тексту наділена смислом. При цьому у письмовому тексті речення і абзаци сприяють упорядкуванню змісту, усвідомленню інтонації та структури, що несе смисл [17, с. 172–176]. Це дозволяє нам розглядати два варіанти створення смислу висловлення відмови свідомістю адресанта. Згідно з першим варіантом, адресанту на підставі свідомого або підсвідомого передбачення мовленнєвої культури адресата вдається обрати ті засоби різних рівнів мови, які є цілком зрозумілими адресату. Така ситуація відображена на моделі суцільними стрілками, що спрямовані від прямокутників, уособлюючих засоби конкретних рівнів мови, в область співпадіння мовних культур комунікантів. За другим варіантом (див. штрихові стрілки, сфера В) адресант добирає засоби мови, які умовно оминають область співпадіння мовних культур комунікантів, оскільки свідомість адресата їх не здатна декодувати. Саме тому в сфері свідомості адресата як отримувача інформації на моделі мають місце лише суцільні стрілки.

Переходячи до розгляду процесу декодування висловлення відмови, зауважимо, що про смислове сприйняття можна говорити, коли не просто упізнаються елементи висловлення, а розуміється думка мовця. Так, сприйняття включає в себе впізнавання лінгвістичних одиниць, розуміння їхньо-

го значення і смислу. Саме смисл регулює процес сприйняття [7, с. 86].

Згідно з думкою І.П. Сусова, сприйняття мовлення слухачем опирається на ті ж етапи, що і породження мовлення, але починається з розпізнавання фонем і словоформ [16]. У праці [9, с. 126] зазначається, що існує дві різні ситуації сприйняття: коли відбувається первинне формування образу сприйняття та коли відбувається впізнавання вже сформованого образу. Усі відомі теорії сприйняття мовлення можуть бути класифіковані за двома параметрами: 1) моторний чи сенсорний принцип сприйняття; 2) його активний або пасивний характер. Дещо під іншим кутом зору феномен сприйняття розглядається в праці [5, с. 5–33], де процес сприйняття змісту висловлення складається з декількох етапів: фізіологічний (сенсорний) та психологічний (перцептивний).

Отже, сприйняття мовлення починається на сенсорному рівні. Після перцептивної обробки процес закінчується фіксацією інформації за допомогою особистого коду [3, с. 124; 5, с. 29]. На перцептивному рівні можна виділити [5, с. 32] такі етапи: смислове прогнозування (актуалізація семантичного поля); вербальне звірення (прийняття рішення про слова); встановлення смислових зв'язків між словами і смисловими ланками (актуалізація асоціацій); смислоформування.

Шляхом узагальнення розглянутих явищ, з яких складається сприйняття мови, ми отримуємо можливість формування узагальненої структури механізму декодування смислу відмови адресатом. На цих підставах можна зробити висновки, що під впливом продукованих адресантом мовних засобів, які через область співпадіння мовних культур комунікантів досягають свідомості адресата, в його уяві виникають певні значення, образи, асоціації, спогади тощо. Інтегруючись під впливом індивідуальної культури мислення адресата вони і формують у його свідомості смисл висловлення відмови.

Запропонована нами модель свідчить, що адекватне кодування й декодування смислу висловлення відмови в англійському діалогічному мовленні залежить значною мірою від правильного добору

мовних засобів адресантом та здатності сприйняття їхнього смислу адресатом, які зумовлюються, у свою чергу, місцем і обставинами, при яких відбувається спілкування, соціокультурними рівнями мовців, їхнім віком, статтю, родом занять, етнічною і класовою приналежністю, соціальним статусом та ін. Звідси стає очевидним, що при вивченні реальних процесів породження і сприйняття смислу відмови важливо звертати особливу увагу на наявність / відсутність певних засобів мови та комунікації в області співпадіння культур комунікантів, без якого неможливо отримати об'єктивні результати наукового дослідження.

Логіка ієрархічного підпорядкування елементів моделі та зв'язків, що існують між ними, можуть бути використаними у якості теоретичного підґрунтя для розробки методики проведення подальших досліджень особливостей взаємодії та впливу мовних і позамовних засобів на смисл інших видів висловлень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвць О.М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення: [монографія] / Оксана Миколаївна Алексієвць. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 200 с.
2. Боргер Я. В. Комплексный анализ речевых актов негативной реакции (на материале современных драматических произведений): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / Боргер Яна Викторовна. – Тюмень, 2004. – 21 с.
3. Жинкин Н.И. Механизмы речи / Николай Иванович Жинкин. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 370 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическое общение как форма реализации учебного сотрудничества преподавателя и студентов / Ирина Александровна Зимняя // Психология обучения неродному языку. – М.: Русский язык, 1989. – 156 с.
5. Зимняя И.А. Смысловое восприятие речевого сообщения // Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации). – М.: Наука, 1976. – С. 5–33.
6. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: [монографія] / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
7. Карлеп К. Порождение, восприятие и осознание речи // Вопросы психики и учебной деятельности аномальных детей. – Тарту, 1990. – № 907. – С. 78–99.
8. Кузнецова О.М. Особливості

процесу породження та сприйняття мовлення у соціально-орієнтованих ситуаціях [Електронний ресурс] : Филологические науки / Язык, речь, речевая коммуникация – 2011. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2011/Philologia/7_88513.doc.htm. 9. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 287 с. 10. Лурия А.Р. Язык и сознание : [монография] / Александр Романович Лурия ; под ред. Е. Д. Хомской. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с. 11. Ма Т.Ю. Лингвокогнитивные аспекты восприятия речи // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 10 (225) Филология. Искусствоведение. – Вып. 52. – С. 77–81. 12. Муфунваїні Ю.О. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/gn/2008_3/files/GN_03_08_Mufunvaini.pdf. 13. Одарчук Н.А. Відмова: семантичний та прагматичний аспекти : монографія / Наталія Андріївна

Одарчук. – Луцьк : Вежа, 2009. – 204 с. 14. Осовська І.М. Висловлювання-відмова: структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти (на матеріалі сучасної німецької мови): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Осовська Ірина Миколаївна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці, 2002. – 187 с. 15. Сокирська О.С. Статус, ознаки та особливості функціонування висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні // Мова і культура (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. – 2012. – Вип. 15. – Т. VII (161). – С. 214–222. 16. Сусов І.П. Введение в теоретическое языкознание [Электронный учебник] : Модифицировано в ноябре 2006 г. – Режим доступа до книги: <http://homepages.tversu.ru/~ips/LingFak1.htm>. 17. Филатова Е. В. Порождение, структурирование и восприятие речи и отношение к ним слова, словосочетания, синтагмы и предложения // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2011. – № 2 (9). – С. 172–177.

УДК 811.111'42

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МАКРОТЕМИ “СЛІДЧІ ДІЇ” В ДИСКУРСІ АМЕРИКАНСЬКОГО СЛІДСТВА

О.В. Фещенко (Харків)

Статтю присвячено аналізу однієї з базових (макро-)тем, реалізованих у дискурсі американського слідства, а саме: макротемі “Слідчі дії”. Дослідження ґрунтується на попередньо-визначених адресантно-адресатних конфігураціях та типах комунікативних ситуацій, властивих дискурсові американського слідства. Виявлено потенціал мікротем, що складають частину змістового аспекту цього дискурсу, репрезентуючи предмети обговорення працівників слідчих органів як співробітників відповідних установ, з властивими останнім цілями та задачами. Встановлено кореляції між зафіксованими мікротемами та адресантно-адресатними конфігураціями й комунікативними ситуаціями.

Ключові слова: адресантно-адресатні конфігурації, дискурс американського слідства, змістовий аспект, комунікативні ситуації, кореляції, мікротема.

Фещенко Е.В. Особенности реализации макротемы “Следственные действия” в дискурсе американского следствия. Статья посвящена анализу одной из базовых (макро-)тем, реализованных в дискурсе американского следствия, а именно: макротеме “Следственные действия”. Анализ базируется на ранее определенных адресантно-адресатных конфигурациях и типах коммуникативных ситуаций, присущих дискурсу американского следствия. Определен потенциал микротем, которые составляют часть содержательного аспекта дискурса, демонстрируя предметы обсуждения работников следственных органов как сотрудников соответствующих организаций, с характерными последним целями и задачами. Определены корреляции между зафиксированными микротемами, адресантно-адресатными конфигурациями и коммуникативными ситуациями.

Ключевые слова: адресантно-адресатные конфигурации, дискурс американского следствия, корреляции, коммуникативные ситуации, микротема, содержательный аспект.

Feshchenko O.V. The peculiarities of the Theme “Criminal Investigation Activity” in American Criminal Investigation Discourse. The article presents the analysis of one of the basic themes, namely the theme “Criminal Investigation Activity” realized in American criminal investigation discourse. The study proceeds from the previously determined speaker-addressee configurations and communicative situations types proper to American criminal investigation discourse. It results in establishing the potential of topics, forming part of this discourse content aspects and representing the objects discussed by criminal investigators as employees of certain organizations with specific aims and tasks. This leads to defining the correlations between the established topics and speaker-addressee configurations and communicative situations.

Key-words: American criminal investigation discourse, communicative situations, content aspect, correlations, speaker-addressee configurations, topic.

Актуальні в сучасну добу розвідки в сфері аналізу дискурсу спрямовують увагу дослідників на вивчення усього розмаїття розумово-комунікативної діяльності людини.

Серед досліджуваних дискурсів чимало інституційних, де комуніканти діють у межах правил і норм, визначених їх ролями АГЕНТІВ/КЛІЄНТІВ [2]. До множини цих дискурсів належить і об'єкт

нашого дослідження – дискурс американського слідства (ДАС). Слідство – один з інститутів правоохоронної системи, визначається як форма попереднього розслідування, що виконується різноманітними структурами, які мають на це повноваження (напр., слідчі групи, ФСБ та ін.) [4]. Специфіка правоохоронної системи країни зумовлює наявність у дискурсі слідства як універсальних, так і особли-

© Фещенко О.В., 2013

вих культурно-соціальних рис, що разом зі специфікою загального культурно-мовного менталітету, робить його явищем, вкоріненим у конкретну культуру й конкретне суспільство.

ДАС має характерний набір адресантно-адресатних конфігурацій (основний АГЕНТ-основний АГЕНТ, основний АГЕНТ-другорядний АГЕНТ, основний/другорядний АГЕНТ-КЛІЄНТ; до основних АГЕНТІВ віднесено працівників слідчих органів, до другорядних – співробітників інших установ/інших інститутів правоохоронної системи, до КЛІЄНТІВ належать жертви, свідки, підозрювані, обвинувачувані тощо) [5] та комунікативних ситуацій (основні ситуації охоплюють такі типові зразки комунікативної взаємодії, що спрямовані на реалізацію цілей слідства – розслідування та розкриття злочину; допоміжні ситуації – скеровані на організацію та оптимізацію праці співробітників слідчих органів та організацію їх спілкування; другорядні ситуації покликані з'ясувати проблеми, що мають опосередковане відношення до ходу слідства) [6]. Ці адресантно-адресатні конфігурації та комунікативні ситуації є втіленням інституційності ДАС. Сфера комунікації, об'єктивована в змістовому аспекті ДАС, так само засвідчує його інституційний характер. Дослідження змістового – тематичного аспекту іншого інституційного (професійного) дискурсу засвідчує його двоїсту природу, а саме: наявність макротем, що охоплює зміст фахового спілкування, та макротем, що репрезентує зміст спілкування співробітників певної установи [3]. Схожа ситуація має місце і у ДАС: за даними нашого аналізу його базовий концепт CRIME втілено у двох макротемах. Перша – “Здійснення злочину” – охоплює такі предмети обговорення як “жертва злочину”, “злочинець”, “заподіяна шкода”, “тип/характер злочину”, “злочинна дія”, “хронотоп злочину”, “інструмент злочину”, “речові докази” [7], тобто у її межах тематизується та частина концептуалізованого знання, що пов'язана з фаховою діяльністю представників слідчих органів. Друга макротема – “Слідчі дії” – на наш погляд, кореспондує з обговоренням діяльності працівників слідчих органів – працівників відповідних установ. Оскільки

ДАС належить до професійних дискурсів, у ньому тематизується ще один концепт – УСТАНОВА [3], що й зумовлює наявність вказаної мікротем.

Метою цієї статті є встановлення змістового потенціалу макротем “Слідчі дії”, шляхом виявлення потенціалу її мікротем.

За даними нашого аналізу, у межах макротем “Слідчі дії” реалізуються наступні мікротем:

- “розподіл обов'язків”;

У межах цієї мікротем співрозмовники – оперативні працівники – зосереджують увагу на тих обов'язках, що їх виконує / має виконувати кожен з них.

У прикладах (1), (2) керівник слідчої групи Гіббс розподіляє обов'язки між підлеглими: у першому прикладі віддаючи розпорядження Зіві залишитись на місці злочину, Тоні – йти з ним, а МакГі оглянути периметр; у другому прикладі наказуючи Зіві сфотографувати місце злочину, а МакГі – зібрати личинки, які є речовими доказами :

(1) *Gibbs: You stay here. You come with me. McGee, take the perimeter. (NCIS, Stakeout)*

(2) *GIBBS: Ziva, photos. McGee, you find any more maggots walking around, you bag 'em. They're evidence. (NCIS, Friends And Lovers)*

У наступному прикладі слідчий Тоні дає завдання новому члену їх команди (МакГі):

(3) *TONY: All right, you're on sketch details there, Probie. (NCIS, Friends And Lovers)*

- “оперативно-розшукові заходи”;

Підчас реалізації цієї мікротем комуніканти, якими так само як і у попередньому випадку є оперативні працівники, фокусуються на тих заходах, що вони здійснюють / мають здійснити з метою розслідування злочину.

Зокрема, у прикладі (4) керівник слідчої групи Горатіо планує провести аналіз всіх жертв щодо залишків порошу, про що він повідомляє в своїх співробітників:

(4) *HORATIO: All right, let's GSR everybody and start with mom. (CSI: Miami, Slaughterhouse)*

У фрагменті (5) оперативні працівники обговорюють отримання ордеру на обшук:

(5) *CRAGEN: Where are you on the search warrant? CABOT: Floundering in uncharted waters.*

STABLER: What is the problem? This guy violated the conditions of his release.

CABOT: He served his full prison sentence and was never on parole. Therefore he was never subject to the Department of Corrections' supervision.

STABLER: I'm telling you, this guy is the Duct Tape Rapist. His victim is his own psychiatrist.

CABOT: More than enough for a warrant if Benny was on parole. Legally, he is Joe Citizen. The standards for probable cause are much higher. I need more. (Law and Order: Special Victims Unit, Mother)

У наступному прикладі (6) слідчий пропонує розпочати справу з розшуку відбитків та аналізу одягу жертви:

(6) *MAC: Start with trace and the victim's clothes. (CSI:NY, Creatures of the Night)*

- “інформаційний пошук”;

Ця мікротема в основному реалізується у спілкуванні оперативних працівників та співробітників, які є фахівцями з інформаційних технологій і безпосередньо опікуються пошуком інформації за допомогою баз даних та комп'ютерних програм.

У прикладі (7) співробітники слідчого підрозділу обговорюють обробку комп'ютерного файлу:

(7) *TONY: Uploading Goliath's file into the database, Boss. (NCIS, Blowback)*

Приклад (8) ілюструє обговорення здійснення пошуку всіх викликів та електронних листів підозрюваного:

(8) *GIBBS: Is that all?*

MCGEE: No. No, I'm also running Harrow's phone and email records for the past ninety days against databases of known arms dealers. No hits yet, but I did just start. (NCIS, Blowback)

- “лабораторні дослідження”;

Ця мікротема наявна переважно у ситуаціях взаємодії оперативних співробітників та експертів, які здійснюють лабораторні дослідження.

Так, у прикладі (9) предметом обговорення у спілкуванні експерта-криміналіста Еббі та патологоанатома Дакі є пуля, випущена зі зброї підозрюваного, яка має бути досліджена:

(9) *ABBY: So I have a pristine bullet sample fired from our suspect's thirty-eight. All I need is the bullet you pulled from him. I'll make a match and we'll send the bad guys wherever the bad guys go when we catch them. (NCIS, Faking It)*

У іншому фрагменті слідчий Тоні звертає увагу експерта-криміналіста Еббі на необхідність пришвидшити аналіз зразка ДНК:

(10) *TONY: Hey, got another DNA sample to test. It's a rush job.*

ABBY: Oh, should I put it in front of my other rush jobs?

TONY: Yes.

ABBY: Okay, I'll make it a rush rush job and I'll get right on it. (NCIS, Faking It)

У прикладі (11) йдеться про необхідність проведення графологічної експертизи:

(11) *Ryan Wolfe: It's just a paper.*

Horatio: Send the paper to Q.D. (CSI Miami, One Night Stand)

Фрагмент (12) ілюструє обговорення дослідження аудіо запису допиту:

(12) *GIBBS: Audio of interrogation?*

TONY: Being transcribed. (NCIS, Blowback)

- “наявність/відсутність результатів слідчих дій”;

Ця мікротема зафіксована у спілкуванні співробітників слідчих установ – оперативних працівників, експертів тощо – , бо у змістовий фокус тут потрапляє результативність різноманітних слідчих заходів.

Зокрема, у наступному фрагменті працівниця повідомляє про те, що вона виявила відсутність відбитків на зброї:

(13) *CALLEIGH: I fumed the shotgun, but there were no usable prints on it. (CSI: Miami, Slaughterhouse)*

Наявність відбитків підозрюваного обговорюється і в наступному прикладі, де результат слідчих дій також виявляється негативним:

(14) *GIBBS: Tell me you found a match on our suspect's prints, Abs.*

ABBY: Negative. (NCIS, Faking It)

У фрагментах (15) – (17) натомість співробітники повідомляють про позитивний результат їхніх дій:

(15) STELLA : I've documented each item's distance from the actual rape. (CSI : NY, *Creatures of the Night*)

(16) GIBBS: Briefing paper?

TONY: Done. (NCIS, *Blowback*)

(17) DUCKY: Abby analyzed the contents of our Petty Officer's stomach. We now know how the poison was administered. (NCIS, *Friends and Lovers*)

- “правові підстави слідчих дій”;

У межах цієї мікротеми суб'єкти обговорюють відповідність слідчих заходів нормам існуючого законодавства.

У прикладах (18), (19) керівник слідчої групи Гіббс та співробітник ФБР обговорюють свої права щодо того, під чію юрисдикцію підпадає справа:

(18) FORNELL: Not yet. What the hell is NCIS doing at the Barclay, Gibbs?

GIBBS: Our job, Fornell.

FORNELL: Yeah? That involve jeopardizing our operation?

GIBBS: You're damn lucky we didn't blow these two away!

FORNELL: Which wouldn't have happened if you hadn't strayed into our jurisdiction! (NCIS, *Under Cover*)

(19) GIBBS: Give us twenty four hours, then we flip.

FORNELL: FBI gets operational control?

GIBBS: Yeah, and credit for the collar.

FORNELL: Agreed. (NCIS, *Under Cover*)

- “рівень професійної підготовки співробітників”;

Ця мікротема зафіксована у спілкуванні співробітників слідчих органів у тих випадках, коли на перший план висуваються різні аспекти їх професійної підготовки.

У прикладі (20) співробітники обговорюють складення тесту зі стрілової підготовки:

(20) Ryan: Everything okay?

Calleigh: My Firearms Proficiency is up. Six months goes by fast.

Ryan: Well, you left Firearms, so it's not such a big deal, is it?

Calleigh: I like to stay current.

Ryan: Good luck on your test.

Calleigh: Thanks. (CSI: *Miami, Blood in the water*)

У наступному прикладі (21) агенти слідчого підрозділу розмовляють про доцільність проходження психологічного тренінгу:

(21) Ziva: I don't understand, McGee. Sensitivity training?

McGee: A seminar on the basics of communication and understanding in the workplace.

Ziva: I know what sensitivity is. I'm asking why we have to spend the whole afternoon studying it. (NCIS, *Light Sleeper*)

Наведений перелік мікротем є результатом пілотного дослідження потенціалу мікротеми “Слідчі дії”, отже він може бути доповненим під час подальшого аналізу.

Дослідники професійного спілкування вказують на зв'язок його вербальних параметрів із такими когнітивно-комунікативними чинниками, як тип ситуацій та характеристики учасників [1, с. 253].

У нашому дослідженні співставлення отриманих даних з такими параметрами ДАС як адресантно-адресатні конфігурації та комунікативні ситуації дозволило дійти висновку, що більшість виявлених мікротем (“розподіл обов'язків”, “оперативно-розшукові заходи”, “інформаційний пошук”, “лабораторні дослідження”, “наявність/відсутність результатів слідчих дій”) реалізуються у спілкуванні основних АГЕНТІВ в основних комунікативних ситуаціях, тоді як мікротема “Правові підстави слідчих дій” наявна також у взаємодії основних та другорядних АГЕНТІВ, тобто під час спілкування співробітників слідчих установ з представниками інших правоохоронних структур у додаткових ситуаціях ДАС.

Реалізації макротем “Здійснення злочину” та “Слідчі дії” формують ядро змісту ДАС, перспективою роботи є аналіз периферії його змістового аспекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л.М. Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа / Л. М. Алексеева, С.Л. Мишланова. – Пермь : Перм. ун-т, 2002. – 199 с. 2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, кон-

цепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 3. Кудоярова О.В. Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англomовних медиків (на матеріалі персонажного мовлення) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Кудоярова Ольга Вікторівна. – Харків, 2007. – 238 с. 4. Словарь юридических терминов: предварительное следствие [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://justicemaker.ru/view-termin.php?id=1331>. 5. Фещенко О.В. Інституціональність аспекту комунікантів дискурсу слідчих / О.В. Фещенко // Сучасна англїстика: мова в контексті культури : третій міжнар. наук. форум, 25 чер. 2009 р. : тези доп. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – Ч. 2. – С. 66–68. 6. Фещенко О.В. Одиниці аналізу дискурсу американських слідчих // О.В. Фещенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – Вип. 69, № 1002. – С. 39–43. 7. Фещенко Е.В. Тема “Совершение преступления” в общении представителей американского института следствия / Е.В. Фещенко // Проблемы лингвистики и лингводидактики: междунар. сборник науч. ст. / [под ред. С.А. Мосеевой,

Л.Г. Петровой. – Белгород : ИПЦ “ПОЛИТЕРРА”, 2013. – Вып. 1. – С. 315-321.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

1. NCIS, Stakeout [Electronic resource]. – Access : <http://ncis.hypnoweb.net/episodes/saison-5/512.25.1037/>. 2. NCIS, Under Cover [Electronic resource]. – Access : <http://ncis.hypnoweb.net/episodes/saison-3/308/script-vo.25.351/>. 3. NCIS, Friends and Lovers [Electronic resource]. – Access : <http://ncis.hypnoweb.net/episodes/saison-4/415/script-vo.25.421/>. 4. CSI: Miami, Slaughterhouse [Electronic resource]. – Access : <http://www.csifiles.com/episodes/miami/season1/slaughterhouse.Shtml>. 5. NCIS, Blowback [Electronic resource]. – Access : <http://ncis.hypnoweb.net/episodes/saison-4/414/script-vo.25.420/>. 6. NCIS, Faking It [Electronic resource]. – Access : <http://ncis.hypnoweb.net/episodes/saison-4/404/script-vo.25.310/>. 7. NCIS, Light Sleeper [Electronic resource]. – Access : <http://ncis.hypnoweb.net/episodes/saison-3/314/script-vo.25.356/>.

ГРАМАТИКА

УДК 811.111

**ON DOMAIN-SPECIFIC FUNCTIONS
OF SUBJUNCTIVE MOOD ACROSS LANGUAGES**

*S. Gasparyan, Doctor of Philology,
A. Chubaryan, PhD,
R. Karapetyan, PhD (Yerevan)*

The given research focuses on the investigation of the lexico-grammatical peculiarities of the clausal architecture of Academic English across disciplines and cultural identities. The semantic roles, functions and the ensuing usage frequency of the grammatical category of the subjunctive mood are examined in the texts of natural and social sciences. A comparison is also drawn across the natural and social disciplines in terms of the parameters mentioned. The next stage of the analysis is culturally biased. It is further examined which structures are mostly exploited to fulfill the writers' intents under the influence of their native languages, namely Armenian, Russian and Italian.

Keywords: cross-cultural comparison, interpersonal and ideational metafunctions, quantitative analysis, semantic roles, specialized registers, subjunctive mood.

Гаспарян С., Чубарян А., Карапетян Р. Функціонування умовного способу в текстах природничих і суспільних наук у вірменській, російській, італійській мовах. У даній статті вивчаються певні лексико-граматичні особливості клаузальної будови академічної англійської мови в різних дисциплінах і в світлі національної ідентичності. Розглядаються семантико-функціональні ролі, а також частота вживання граматичної категорії умовного способу в текстах природничих та суспільних наук. Проводиться паралель між даними сферами в плані особливостей вживання вищеназваних параметрів. Наступний етап аналізу має культурологічний напрям. Розгляду підлягають ступінь, частота і закономірності використання даної граматичної категорії для здійснення цілей авторів у залежності від впливу рідної мови, а саме вірменської, російської та італійської.

Ключові слова: інтерперсональних і понятійна метафункції, кількісний аналіз, міжкультурне порівняння, семантичні ролі, спеціальні реєстри, умовний спосіб.

Гаспарян С., Чубарян А., Карапетян Р. Функционирование сослагательного наклонения в текстах естественных и общественных наук в армянском, русском, итальянском языках. В данной статье изучаются определенные лексико-грамматические особенности клаузального строения академического английского языка в разных дисциплинах и в свете национальной идентичности. Рассматриваются семантико-функциональные роли, а также частота употребления грамматической категории сослагательного наклонения в текстах естественных и общественных наук. Проводится параллель между данными сферами в плане особенностей употребления вышеназванных параметров. Следующий этап анализа имеет культурологическое направление. Рассмотрению подлежат степень, частота и закономерности использования данной грамматической категории для осуществления целей авторов в зависимости от влияния родного языка, а именно армянского, русского и итальянского.

Ключевые слова: интерперсональная и понятийная метафункции, количественный анализ, межкультурное сравнение, семантические роли, сослагательное наклонение, специальные регистры.

© Гаспарян С., Чубарян А., Карапетян Р., 2013

The given research focuses on the investigation of the lexico-grammatical peculiarities of the clausal architecture of Academic English across disciplines and cultural identities. The intent of the research is to examine and shed light on the semantic, functional and cultural roles assumed by such grammatical category as the Subjunctive mood in Academic English.

The research develops in two dimensions – first, the examination of the linguistic unit in question in different disciplines and second, the analysis of the latter across cultural identities. Presented below is the brief sketch each of the dimensions separately with special attention to the step-by-step approach undertaken for the sake of reasonable investigation and plausible results consequently.

The first dimension of the analysis comprises three stages. The initial stage involves a qualitative analysis of the grammatical category discussed, specifically the revelation and classification of the particular functions that the Subjunctive mood fulfils in Academic English on the basis of the examination of an approximately equal amount of highly-specialized texts from Natural Sciences, namely Physics and Biology, and Social Sciences. Following is the quantitative analysis of the given category. The aim of this stage is to estimate the numerical prevalence of certain functions over the others, the explanation to which is sought within the principles of Functional Linguistics. And thirdly, we apply the results ensuing from the above-mentioned analysis to draw comparison across the Natural and Social Sciences in terms of the parameters discussed.

The second dimension of the research is more culturally biased. Here the extent to which the Subjunctive mood is exploited to fulfil the scholars' intents under the influence of their native languages, namely Armenian, Russian and Italian, is further examined via the quantitative analysis.

And finally before getting down to the immediate analysis it is worth dwelling upon the sources of the authentic material which served as an empirical basis of the investigation. For the first dimension of our analysis 153 pages of on-line research papers from the field of Sociology and 114 pages of highly specialized papers in Physics and Biology from the academic online data-base

ArXiv have been examined. All the texts are written by English-speaking scholars which is assumed mostly reasonable for the aims pursued in this part of the investigation. The second dimension of the analysis involves examination of the texts from Natural Sciences only, again taken from the academic online data-base *ArXiv*. This choice is justified by the fact that *ArXiv* is a pre-print edition and the papers here are not subject to proofreading by English-speaking specialists. Thus from the cultural viewpoint these papers are likely to provide precise results to the highest degree. Another crucial point to be mentioned with regard to the authentic material is that all the texts under investigation are from the domain of expert-to-expert communication, since the given analysis covers the genre of academic papers from specialist journals. In future similar analysis can be transferred to the sphere of expert-to-layperson communication which will contribute to many theoretical and applied linguistic problems, as well as be quite a useful foundation for Corpus Linguistics.

It should be stipulated that in defining the Subjunctive mood we proceed from the unanimously accepted opposition between the action presented as a fact vs. the action presented as a non-fact, as something imaginary or desired, i.e. the Indicative mood vs. the Subjunctive mood. However, the mentioned meaning of non-factuality, which we will expand on later, is to be in relation with the corresponding forms. In the given research we adhere to the viewpoint of scholars who admit the existence of both analytical (consisting of the mood auxiliaries *would, should, could, might, may + the infinitive of the notional verb*) and synthetical (presented by a special set of inflections) forms of the Subjunctive mood¹. Let us stress once more that in the identification of the Subjunctive mood¹ we adhere to the notional opposition of the actions expressed by verbs in terms of the Indicative and the Subjunctive mood rather than the structural one. And the subdivision of the subjunctives into the corresponding functions is yet another proof of it.

A thorough analysis of the authentic material in terms of the semantic and logical roles that the grammatical category in question acquires in Academic English revealed the following functions:

1. Supposition or assumption, probability
2. Suggestion
3. Conclusion based on logical evidence, facts
4. Wish
5. Condition
6. Purpose
7. Concession
8. Manner, comparison

The appropriate examples are provided below:

The domain of Natural Sciences

1. Supposition or assumption, probability

String theory, at least in the form we know it, is based on perturbations about flat space, and so would break down along with classical general relativity. (arXiv:0710.2029v1 [hep-th] 10 Oct 2007)

2. Suggestion

A form factor $g(k)$ may be defined that modifies the expressions for $F(k)$ in Eqns. (1) and (2). (arXiv:0901.0891v2 [nucl-th] 28 Aug 2009)

3. Conclusion based on logical evidence, facts

Including a longitudinal momentum dependence would make a small reduction in cross section values, about 5% for RHIC and 1% for LHC, as discussed in Appendix B. (arXiv:0901.0891v2 [nucl-th] 28 Aug 2009)

4. Wish

The ultimate aim would be to develop physically realistic quantum field theories on a causal set. (arXiv:0909.0944v1 [hep-th] 4 Sep 2009)

5. Condition

If the proper acceleration were sufficiently large, particles would be produced with mass such that their Schwarzschild radius exceeds their extent. (arXiv:hep-th/0407103v2 15 Jul 2004)

6. Purpose

In order that the Hamiltonian be Hermitian (in terms of the generalized adjoint), that it reduce to the canonical form in Fock space, and that the observer's four-velocity lie on the four-velocity shell ($v^2 = 1$), it is natural to define the Hamiltonian for the scalar quantum field as follows... (arXiv:hep-th/0407103v2 15 Jul 2004)

7. Concession

The bouncing universes, that the no boundary

proposal predicts, might seem at first sight similar to the Ekpyrotic or cyclic universes. However, there is an important difference. (arXiv:0710.2029v1 [hep-th] 10 Oct 2007)

8. Manner, comparison

These responses can have the effect of moving the cells toward or away from each other on average, as if there were some effective force between the cells. (arXiv:q-bio/0611087v1 [q-bio.QM] 27 Nov 2006)

The domain of Social Sciences

1. Supposition or assumption, probability

Indeed, in the final two sections of this chapter, I want to consider why it might be important for social scientists to attend not only to the actual domain but also to the virtual. (<http://www.gold.ac.uk/media/facts-ethics-event.pdf>)

2. Suggestion

Whitehead's attempt to develop a system of metaphysics should thus be seen not as a final statement concerning the nature of things, but rather as part of a larger ongoing historical project. (<http://www.gold.ac.uk/media/facts-ethics-event.pdf>)

3. Conclusion based on logical evidence, facts

For us the red glow of the sunset should be as much a part of nature as are the molecules and electric waves by which men of science would explain the phenomenon. (<http://www.gold.ac.uk/media/facts-ethics-event.pdf>)

4. Wish

This is a crucial point, and I would want to underscore its relation to potentiality, the defining characteristic of which is that it cannot, by definition, be grasped in thought. (<http://www.gold.ac.uk/media/facts-ethics-event.pdf>)

5. Condition

If one were to liken, for example, the qualities of subjectivity and objectivity to (a complex of) eternal objects, then these qualities would be understood to be both inside and outside the experiment, both 'universal' and particular, abstract and concrete. (<http://www.gold.ac.uk/media/facts-ethics-event.pdf>)

6. Purpose

No examples found

7. Concession

Although Stengers' use of the notion of practices might be likened to Whitehead's emphasis on different modes of becoming (modes of becoming that will shape an entity's mode of achievement in its specificity), she suggests that it is not the sheer number of witnesses that contributes to the reality of an entity such as America, but rather their heterogeneity. (<http://www.gold.ac.uk/media/facts-ethics-event.pdf>)

8. Manner, comparison

No examples found

With regard to the second stage of the analysis certain principles of the Functional linguistics, in the light of which the further research has been conducted, are to be clarified. Apart from structural peculiarities all the linguistic units serve to fulfil certain functions. Evident is the fact that language is a powerful means of communication between people, of information and experience transmission on any level and in any domain. And the grammar of any language provides the corresponding resources for the realization of these speech functions. Consequently language is supposed to be in harmony with these functions. M.A.K. Halliday formulated this notion as follows: "Language is as such because of the functions it has evolved to serve"². The school of Functional Linguistics distinguishes three general metafunctions that language units are meant to perform, the two of which are the cornerstone of our analysis. These are:

- The **interpersonal** metafunction which is concerned with the social interaction between speaker/writer and addressee(s), i.e. for establishing, changing, and maintaining interpersonal relations. Here we would

like to stress that the functional linguists consider the grammatical system of MOOD to be the major grammatical resource for the realization of the interpersonal metafunction.

- The **ideational** metafunction which is concerned with 'ideation', i.e. the construction of our experience of the world around us and inside us by means of language units. One of its major grammatical systems, according to the functionalists, is TRANSITIVITY.³(12-13)

Hence these two metafunctions are adjusted to the construction of the natural world via the ideational mode, and the social world via the interpersonal mode, respectively. Now that the functions, revealed as a result of the empirical analysis of the authentic material, are to be classified in this schema with reference to the metafunctions, we propose the following division:

Interpersonal metafunction

- Supposition or assumption, probability
- Suggestion
- Conclusion based on logical evidence, facts
- Wish

Ideational metafunction

- Condition
- Purpose
- Concession
- Manner, comparison

If we come to think over the question which of the metafunctions is mostly used in Academic English, or at least in the genre of research papers for expert-to-expert communication, most of us will undoubtedly be inclined in favour of the ideational metafunction, for this is the natural requirement of presenting objective (in this case scientific) facts of the extralinguistic reality imposed by the genre of scientific research papers. Now let us introduce the results of the quantitative analysis.

Table 1

<i>Functions</i>	Interpersonal (hedging)				Ideational			
	supposition	suggestion	concl. based on logical evidence	wish	condition	purpose	concession	manner comparison
<i>fields</i>								
Natural Sciences 114 pages	101	41	43	7	24	3	7	2
Social Sciences 153 pages	95	32	27	5	24	0	13	0

As is seen from the table the Subjunctive mood, apart from its anticipated role of grammaticalizing the interpersonal metafunction, is also used for realizing the ideational metafunction in Academic English, which is a very rare case. In other words here we have an obvious example of the interdependence of form and function: the characteristic traits of the genre of research papers entail the realization of some functions by certain language units which is quite atypical for the latter. As for the interpersonal metafunction we see that most cases of the Subjunctive mood use are employed to express assumptions, wishes, suggestions. And even for introducing conclusions already verified by some analysis or evidence scholars prefer the Subjunctive mood instead of direct and precise statements. In this way scientists express their attitudes and opinions in a subtle and careful way, maintain the appropriate degree of accuracy and precision, try to sound very cautious in their claims. Hence here we deal with the notion of hedging in up-to-date scientific writing. For this reason we find it reasonable to label all the subfunctions of the interpersonal metafunction under the heading of **hedges**.

So the Subjunctive mood might be claimed to be a linguistic, grammatical category quite widely used for expressing hedging in written scientific communication.

With reference to the third stage of the analysis let us come back to data in table 1. The quantitative results here witness that the observations made above apply almost equally to both domains: the metafunctions with the appropriate subfunctions mentioned above performed by the Subjunctive mood approximately in the same proportions. After the corresponding calculations the following difference between the fields can be stated: the subjunctive mood is used 1.56 times more in the domain of Natural sciences than in Social sciences, whereas the distribution of the subjunctive mood for the realization of the metafunctions is practically equal in the fields, namely 84.2% of cases in Natural sciences and 81.1% of cases in Social sciences realize the interpersonal metafunction and only 15.7% of cases in Natural sciences and 18.8% of cases in Social sciences are used to fulfil the ideational metafunction. The observations are presented schematically in the table below:

Table 2

<i>Metafunctions</i>	Interpersonal	Ideational	Total
<i>Fields</i>			
Natural Sciences	192 (84.2% out of 228)	36 (15.7% out of 228)	228 cases per 114pages
Social Sciences	159 (81.1% out of 196)	37 (18.8% out of 196)	196 cases per 153pages

The next point to be noted is that the subfunctions of purpose and manner or comparison are missing in the texts from the domain of Social sciences. Another important fact is that in the field of Social sciences the use of the Subjunctive mood is very often followed by additional explanatory remarks, both lexical and grammatical. In other words, the meaning and the functions construed by the SM are further unfolded. Presented below are the corresponding examples.

1. *Each time they use their knowledge in order to claim that they know what humans and human societies may or may not achieve, they contribute to give to what exists the power over what could be (Stengers 1999: 204). Stengers is drawing attention here to a distinction between what can be known in and of the world, and what the world could potentially be, a ‘could’ that can only, or at best, be imagined.* (<http://www.gold.ac.uk/media/facts-ethics-event.pdf>)
2. *It is precisely Latour’s suggestion that moralists should go looking for excluded entities (which implies that something ‘exists’ that could be ‘found’).* (<http://www.gold.ac.uk/media/facts-ethics-event.pdf>)
3. *Perhaps this should come as no surprise, since*

it is, ultimately, a politics of reality to which Latour is referring. (<http://www.gold.ac.uk/media/facts-ethics-event.pdf>)

4. *This is not to suggest that it is the cause of that situation however, or that it precedes it as such, or that it should be thought of in terms of an original or model.* (<http://www.gold.ac.uk/media/facts-ethics-event.pdf>)
5. *Making the connections between these domains is the political task of the sociologist, which Mills argues should be exercised in work, in educating, and in life.* (<http://www.gold.ac.uk/media/experience-and-sociology.pdf>)

This phenomenon is almost absent in the field of Natural sciences. Possibly this domain presupposes more rigid background knowledge of the subject and prefers information transmission in an economical and concise way.

And finally the comparative analysis of the languages mentioned has been carried out. For this purpose we considered an equal amount of pages from Natural sciences only. Again it is to be stressed that the texts were taken from the pre-print on-line edition *ArXiv* and hence not subject to proofreading by language carriers. The results of the quantitative analysis are presented in table 3.

Table 3

Functions	Interpersonal (hedging)				Ideational			
	supposition	suggestion	concl. based on logical evidence	wish	condition	purpose	concession	manner comparison
Languages								
English 114pages	101	41	43	7	24	3	7	2
Russian 118pages	10	36	7	0	1	1	3	0
Italian 117pages	19	9	11	9	3	0	3	0
Armenian 112pages	11	24	15	0	11	1	1	0

First of all it is to be noted that the use of the subjunctive mood in the works of native speakers is incommensurably more than in the works of the Italian, Russian and Armenian languages. However the correlation of interpersonal and ideational metafunctions by means of the subjunctive mood is almost equal in all the languages analysed: in English 84.2% vs.15.7%, in Russian 91.3% vs.8.6%, in Italian 88.8% vs.11.1% and in Armenian 79.3% vs.20.6%. In connection with the realization of the ideational metafunction via the

subjunctive mood it might be assumed that the norms of the genre (for the goal of the specialized research papers in Natural sciences is the objective construction and representation of the natural world which is ascribed to the ideational metafunction) come to rule the choice of language units even with non-native speakers of English, though to a significantly less degree, and this refers to all the three languages in question. The correlation between the SM use and the metafunctions across languages is presented in table 4.

Table 4

<i>Metafunctions</i>	Interpersonal (hedging)	Ideational	Total
<i>Languages</i>			
English	192 (84.2% out of 228)	36 (15.7% out of 228)	228 cases per 114 pages
Russian	53 (91.3% out of 58)	5 (8.6% out of 58)	58 cases per 114 pages
Italian	48 (88.8% out of 54)	6 (11.1% out of 54)	54 cases per 117 pages
Armenian	50 (79.3% out of 63)	13 (20.6% out of 63)	63 cases per 112 pages

The figures in table 4 indicate that the expression of the assumption and conclusions based on logical evidence via the subjunctive mood is evidently predominant in the works of English-speaking scholars. The realization of these two subfunctions by means of the subjunctive mood is a vivid example of hedging and an illustration of how to shift the stress from the personal opinion of the scholar to the fact described. The following example by the native speaker can be of interest:

The reader might object on the grounds that there are many possible measures of advancement, but I would respond by inviting the reader to pick any measure she chooses; the argument that I am about to give should apply to all of them. The reader might alternatively claim that there is no sharp minimum time^{min}, but instead we should describe the problem in terms of a function which gives the probability that, for any given pocket universe, a civilization as advanced as we are would develop by time t. I believe, however, that the introduction of such a probability distribution would merely complicate the argument,

without changing the result. So, for simplicity of discussion, I will assume that there is some sharply defined minimum time^{min} required for a civilization as advanced as ours to develop. (arXiv:hep-th/0702178v1 22 Feb 2007)

In this example certain attitudes to the problem discussed, facts and phenomena are opposed, objected, favoured; but all in a very subtle, diplomatic and unobtrusive way. So it can be concluded that the native users of language feel freer to express hedging in this sophisticated way than non-native speakers. Another noteworthy point is that the expression of the subfunction of wish is more common in Italian than in the other languages including English. This can perhaps be due to the specific place of the Subjunctive mood (Congiuntivo) in the Italian language.

And lastly it should be noted that all the points touched upon in the second intercultural dimension of the analysis are mere observations for the time being and require in-depth analysis into the structure of the discussed languages for more plausible results.

Notes:

1. George Curme, *A Grammar of the English Language* (Boston, N.Y., 1977, vol.2), 223-226. John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics* (Cambridge University Press, 1968), 307. Mark Blokh, *Theoretical English Grammar* (Moscow, 1983), 187-203.
2. M.A.K. Halliday, *An Introduction to Functional Grammar* (London, 1985), 45.
3. Christian Matthiessen and M.A.K. Halliday "Systemic Functional Grammar: A First Step into the Theory". (1997), http://web.mac.com/cmatthie/iWeb/SMMG_resources/Mendoza_2006_Course_Description_files/SFG_FirstStep_1.pdf.

BIBLIOGRAPHY

1. Blokh M.Y. *Theoretical English Grammar* / M.Y. Blokh. – Moscow, 1983.
2. Curme G.O. *A Grammar of the English Language* / G.O. Curme. – Boston, N.Y., 1977.
3. Halliday M.A.K. *An Introduction to Functional Grammar* / M.A.K. Halliday. – London, 1985.
4. Halliday M.A.K. *Writing Science. Literacy and Discursive Power* / M.A.K. Halliday. – University of Pittsburgh Press, 1993.
5. Lyons J. *Introduction to Theoretical Linguistics* / J. Lyons. – Cambridge University Press, 1968.
6. Matthiessen Ch. "Systemic Functional Grammar: A First Step into the Theory" [Electronic resource] / Ch. Matthiessen, M.A.K. Halliday. – Entry : http://web.mac.com/cmatthie/iWeb/SMMG_resources/Mendoza_2006_Course_Description_files/SFG_FirstStep_1.pdf
7. Mkhitarian Ye. *Theoretical English Grammar (seminars)* / Mkhitarian Ye., Chubaryan A. – Yerevan, 2008.

L'ASPECT LEXICAL EN TANT QUE LA CATÉGORIE GRAMMATICALE DANS LA LANGUE FRANÇAISE

A.V. Skrypnyk, PhD. (Kyiv)

Скрипник А.В. Лексичний аспект дієслова як граматична категорія у французькій мові. У статті аналізуються питання теорії граматичної категорії виду у французькій мові, розглядаються підходи різних учених до тлумачення даного мовного явища. Подається класифікація видів дієслова з урахуванням темпорального трактування даної категорії, а також розглядаються функціональні можливості видових форм дієслова. Особлива увага приділяється лексичному аспекту дієслова, розглядаються способи відображення лексичним аспектом різниці протікання часу.

Ключові слова: аспектологія, категорія виду, темпоральність, семантичний аспект, лексичний аспект, доконаний недоконаний вид, афіксальний аспект.

Скрипник А.В. Лексический аспект глагола как грамматическая категория во французском языке. В статье анализируются вопросы теории грамматической категории вида во французском языке, рассматриваются подходы различных ученых к толкованию данного языкового явления. Представлена классификация видов глагола с учетом темпоральной трактовки данной категории, а также рассматриваются функциональные возможности видовых форм глагола. Особое внимание уделяется лексическому аспекту глагола, рассматриваются способы отражения лексическим аспектом разницы протекания времени.

Ключевые слова: аспектология, категория вида, темпоральность, семантический аспект, лексический аспект, совершенный, несовершенный вид, аффиксальный аспект.

Skrypnyk A.V. Lexical verb aspect as a grammatical category in the French language. The paper analyzes the problems of the theory of the grammatical category of the aspect in French language, studies the approaches of various linguists to the interpretation of this linguistic phenomenon. The article represents a classification of the verb aspects with the temporal interpretation of this category, and discusses the functionality of the aspect forms of the verb. Special attention is paid to the lexical aspect of the verb, describing the different ways of reflecting the difference of the time.

Keywords: aspectology, grammatical category of aspect, temporality, semantic aspect, lexical aspect, perfective, imperfective aspect, affixal aspect.

Le procès exprimé par le verbe peut être envisagé de deux manières: par le temps – le procès est situé chronologiquement dans l'une des trois époques (passé, présent ou avenir) et par l'aspect – le procès peut être envisagé en lui-même, "sous l'angle de son déroulement interne" [12, c. 329]. En effet, indépendamment de toutes considérations chronologiques, tout processus implique en lui-même du temps, une durée plus ou moins longue pour se développer et se réaliser.

L'objet de l'étude est l'aspect lexical en tant que catégorie grammaticale du verbe dans le système des aspects verbaux.

Notre but est d'analyser l'histoire de l'apparition du terme de l'aspect verbal et le traitement de cette catégorie grammaticale par les grammairiens différents. On essaiera aussi de déterminer la place de l'aspect lexical dans le système des aspects verbaux.

On peut dire que le véritable découvreur de l'aspect était Beauzée [2]. Présent, prétérit et futur décrivent les trois relations possibles des formes verbales à une certaine "époque de comparaison" avant de se diviser en "antérieurs" et "postérieurs" respectivement à l'"acte de la parole".

L'explication de cette notion a été poursuivie au XIXe siècle par des linguistes allemands dans l'étude des langues slaves, en particulier du russe, puis dans celle du verbe grec. Pour les premières, il existe entre les verbes des oppositions lexicales (perfectif/imperfectif) dont la seule chronologie ne peut pas rendre compte; en grec ancien, l'opposition entre le présent, l'aoriste et le parfait est largement de nature aspectuelle. A partir de l'étude de langues particulières est née une catégorie générale, l'aspect, que les linguistes ont affinée et étendue à d'autres langues, romanes notamment.

En grammaire française c'était F.Brunot qui a introduit la notion d'aspect en grammaire française [3]. Pourtant ce processus n'a pas été facile. Damourette et Pichon [6], L.Tesnière [11] et d'autres rejettent cette notion comme étrangère à la langue française. C'est Gustave Guillaume qui a donné à l'aspect une place primordiale en français: "L'aspect est une forme qui, dans le système même du verbe, dénote une opposition transcendant toutes les autres oppositions du système, et capable ainsi de s'intégrer à chacun des termes entre lesquels se marquent les dites oppositions" [8, c. 109]. Des linguistes guillaumiens P.Imbs, R.Martin, G.Moignet, B.Pottier, M.Wilmet, et d'autres ont développé des analyses approfondies des valeurs et des réalisations linguistiques de l'aspect.

La généralisation rapide de cette notion a donné ses interprétations différentes et aussi les plaintes des grammairiens contre l'impossibilité du dégagement clair de ce trait verbal.

Par exemple, Cohen dès le début de son oeuvre "L'aspect verbal" conclue: "Une théorie [de l'aspect] demanderait un accord sur le terme lui-même, sur la notion qui lui correspond, sur son champ d'application. Il n'existe pas" [4, c. 7].

Donc, certains savants ne reconnaissent pas l'existence de la catégorie de l'aspect au français. Neux qui l'adoptent ne sont pas du même avis quant à sa définition et sur sa présentation morphologique.

Cette catégorie grammaticale est généralement définie comme "le point de vue ou la manière dont le locuteur considère le procès" [9, c. 63]; l'aspect réfère aux "caractéristiques internes" du procès,

indépendantes du sujet parlant [4, c. 24]. Définitions plutôt vagues qui sont d'une compréhension et d'une manipulation délicate. Même les travaux approfondis plus récents comme ceux de B.Comrie [5] qui considère l'aspect comme "la constitution temporelle interne d'une situation verbale" ne fournissent pas de définition vraiment opératoire.

On admet que la définition de G.Guillaume reste toujours "la meilleure et la plus nette" [12, c. 331]. L'aspect est dans le système du verbe une distinction qui, sans rompre l'unité sémantique de ce dernier, le scinde en plusieurs termes différenciés, également aptes à prendre dans la conjugaison la marque du mode et du temps. G.Guillaume limitait l'aspect français à l'alternance des formes simples (aspect "tensif" ou "immanent"), composées (aspect "extensif" ou "transcendant") et surcomposées (aspect "bisextensif" ou "bitranscendant") [8, c. 133].

On considère maintenant l'aspect comme une catégorie sémantique universelle, qui s'exprime sur des niveaux différents (lexical, morphologique, syntaxique) suivant les langues [1].

Donc, l'aspect est un trait grammatical qui indique la façon dont le procès ou l'état exprimé par le verbe est envisagé du point de vue de son développement (commencement, déroulement, achèvement, etc.).

Les types d'aspect sont nommés chez les grammairiens par des termes différents. Le grammairien français Oswald Ducrot délimite deux notions: celle de l'aspect et d'*Aktionart* (en français "mode d'action") – le terme proposé par Oswald Ducrot dans son "Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage" [7].

M. Riegel et J.Ch. Pellat dans leur "Grammaire méthodique" détachent seuls les aspects accompli et non-accomplis pour expliquer la forme composée de certains temps ce qui est admis dans la plupart des grammaires pratiques [10].

Pour définir l'inventaire des aspects il faut envisager l'action en processus de son déroulement. Soit un procès quelconque, exprimé par le verbe (ou par un nom déverbal: *marche, épluchure, épluchage*, etc.), allant d'un terminus *a quo* (α) à un terminus *ad quem* (ω). La totalité des informations touchant la pole A (avec

ses antécédents liés) le pôle Ω (avec ses conséquents liés) et l'intervalle A- Ω intéressent l'aspect.

Ayant analysé les différents points de vue sur l'inventaire des aspects on est venu à la classification suivante: l'aspect en tant que la catégorie grammaticale se subdivise en deux grandes classes – aspect sémantique et aspect formel. L'aspect sémantique peut être représenté par les verbes statiques et les verbes dynamiques. Les verbes dynamiques se caractérisent par l'aspect perfectif et l'aspect imperfectif.

L'aspect formel peut être grammatical et lexical. L'aspect grammatical peut être sécant / non-sécant et accompli / inaccompli.

Un aspect sémantique repose sur le sens du verbe, contrairement aux aspects formels qui reposent sur des morphèmes (auxiliaires pour les aspects lexicaux, conjugaison pour les aspects grammaticaux).

Les aspects sémantiques sont constitués des aspects perfectif et imperfectif pour les verbes dynamiques, et de l'aspect statique pour les verbes statiques.

L'aspect statique est un aspect qui s'oppose à l'aspect dynamique. D'après Zeno Vendler, il existe deux types de verbes. Les verbes statiques, pour que leurs procès se réalisent, n'impliquent ni ne présupposent rien. Ainsi *aimer* ne présuppose pas d'*avoir aimé*. Un verbe dynamique pose simultanément dans le temps les limites initiale et finale de son procès. Au contraire des verbes statiques, les verbes contenant l'aspect dynamique portent en eux une présupposition ou une implication. Ainsi *sortir* est un verbe dynamique (perfectif) car il présuppose *être à l'intérieur*. *Manger* est un verbe dynamique (imperfectif) car il implique *avoir mangé* (même très peu). Exemples de verbes statiques: *avoir, être, connaître, savoir, ignorer, aimer, croire* (mais non *demeurer, rester* ou *devenir*). Exemple de verbes dynamiques: *mourir, naître, sortir, entrer* (perfectifs); *chanter, travailler, mourir d'envie, sortir son chien, sortir en boîte* (imperfectifs).

Les verbes dynamiques sont caractérisés par l'aspect perfectif ou imperfectif.

L'aspect perfectif indique un procès qui ne peut être réalisé qu'une fois parvenu à son terme. Par exemple, si le procès *sortir d'une maison* est

interrompu avant son terme, *la sortie* n'aura pas eu lieu. Ainsi les procès perfectifs, pour être réalisés, doivent nécessairement arriver jusqu'à leur terme.

L'aspect imperfectif, au contraire, indique un procès réalisé dès qu'il est entamé. Par exemple, si le procès de *chanter* est interrompu avant son terme, *le chant* aura quand même eu lieu (même interrompu au bout de quelques notes). Ainsi, les procès imperfectifs, pour être réalisés, ont besoin d'être entamés, et peuvent ensuite s'interrompre n'importe quand. Donc tels verbes comme *trouver, sortir, naître, atteindre, mourir* indiquent un aspect perfectif. Les verbes *chercher, marcher, manger, chanter, vivre* indiquent l'aspect imperfectif.

L'opposition aspectuelle perfectif / imperfectif est une opposition sémantique en français. Elle ne repose en effet que sur le sens du verbe et n'a aucun rapport avec la conjugaison ou une quelconque affixation systématique (comme c'est le cas dans les langues slaves): dans la langue française, un verbe perfectif reste perfectif quel que soit le temps auquel il est conjugué.

En revanche, la construction syntaxique du verbe ou le contexte, dans la mesure où ils modifient le sens du verbe, modifient son aspect. Ainsi il est évident que *mourir* et *mourir d'envie*, même s'il s'agit du même verbe, n'ont pas le même sens et, dans ce cas précis, *mourir* est perfectif, mais *mourir d'envie* est imperfectif. On dit que dans *mourir d'envie*, le verbe *mourir* est un perfectif imperfectivé.

Dans certains cas, la perfectivation (ou l'imperfectivation) peut reposer sur une différence contextuelle, dans la mesure où cette différence contextuelle modifie le sens du verbe. Par exemple, dans *l'enfant tombe*, le verbe a un aspect perfectif, alors que dans *la pluie tombe*, il a un aspect imperfectif. Ces modifications sont très nombreuses. André Mazon, dans sa "Grammaire de la langue tchèque" propose de comparer les aspects perfectifs et imperfectifs avec passé simple/imparfait en français ("Il chanta" est perfectif. "Il chantait" est imperfectif). Cette comparaison utilisée en tchèque n'a en réalité pas cours en français, le passé simple marquant l'aspect non-sécant (global) et l'imparfait l'aspect sécant. Le

perfectif slave n'est pas l'aspect perfectif français, qui reste un aspect sémantique

L'aspect formel est un aspect qui repose sur des morphèmes. Il peut être représenté par les aspects grammaticaux (conjugaison) et les aspects lexicaux (adverbes, préfixes et infixes, verbes sémi-auxiliaires).

L'aspect grammatical est un aspect qui prend une forme grammaticale et qui varie en fonction de la conjugaison du verbe ou de sa construction, contrairement à l'aspect lexical et à l'aspect sémantique. L'aspect sémantique dépend du sens du verbe; l'aspect lexical est marqué par la construction lexicale du verbe; l'aspect grammatical est marqué par les marques de conjugaison et par les affixes qui servent à la construction des mots.

Les marques de la conjugaison (notamment la présence du verbe auxiliaire) déterminent l'aspect accompli / inaccompli. Par exemple, dans *il chante*, le verbe *chanter* indique l'aspect inaccompli, alors que dans *il avait chanté*, le verbe indique un aspect accompli. L'opposition aspectuelle accompli/inaccompli dépend du temps auquel le verbe est employé, et non du sens du verbe (aspect sémantique) ou de lexèmes (aspect lexical).

En français, les formes composées indiquent systématiquement un aspect accompli, et les formes simples un aspect inaccompli. L'aspect accompli/inaccompli est donc indiqué par la présence de l'auxiliaire.

Les marques de la conjugaison (notamment les formes de l'imparfait et du passé simple) déterminent aussi l'aspect sécant / non-sécant. Dans l'aspect sécant, on envisage l'action saisie à un moment précis de son déroulement. Ce moment sépare le procès du verbe en deux parties (sécant vient du latin *secare*, "couper"). La première partie est la partie achevée du procès, la deuxième partie est virtuelle, on n'en connaît pas la limite. Par exemple: *Il chantait une chanson*. L'action de chanter est prise à un moment donné, on sait quand l'action a commencé (on peut dire *Depuis ce midi il chantait*) mais on ne sait pas quand l'action finira: on ne dit pas *Il chantait jusqu'à midi*.

Dans l'aspect non-sécant (ou global), on envisage l'action globalement, considérée de l'extérieur comme

un tout indivis: *Il marcha des heures jusqu'à Paris*. Le passé simple indique toujours l'aspect non-sécant. Ce n'est pas un temps analytique comme l'imparfait: le passé simple ne pénètre pas le procès du verbe, il reste dans une vision extérieure de ce procès.

C'est une opposition systématique en français: l'imparfait indique toujours l'aspect sécant. Le passé simple indique l'aspect non-sécant.

Un exemple particulièrement net de cette opposition est quand elle concerne un même verbe. Ainsi l'aspect non-sécant *de l'année dernière, il publia un livre* s'oppose à l'aspect sécant *de l'année dernière, il publiait un livre*. Grâce à l'aspect sécant indiqué par l'imparfait, la publication du livre est perçue à l'intérieur de son déroulement et non globalement: le locuteur veut montrer que ce fait a été l'affaire importante de l'année, et qu'elle a eu des conséquences (qu'on ne connaît pas encore).

Un aspect lexical est un aspect indiqué par un lexème coverbal (semi-auxiliaires) ou adverbial (adverbes) et aussi par les préfixes et les infixes.

M. Wilmet nomme l'aspect coverbal – "un aspect intérieur au verbe" et l'aspect adverbial – "extérieur au verbe".

L'application de critères formels devrait distinguer des infinitifs proprement "auxiliés" [12] et des infinitifs compléments.

Nous nous laisserons guider par deux principes. Si tous les auxiliaires sont des coverbes mais que tous les coverbes ne sont pas des auxiliaires, il importe d'étagé:

- 1) l'ensemble des périphrases verbales (incluant les coverbes et les auxiliaires)...
- 2) le sous-ensemble des coverbes (excluant les locutions verbales à verbe unique *avoir peur, faire défaut, prendre feu...*, incluant les auxiliaires)...
- 3) le sous-sous-ensemble des auxiliaires (excluant les coverbes pourvus d'un complément ou d'un attribut : *faire, attendre de, avoir l'air de, consentir à*, etc, etc. (*attendons voir, téléphone savoir*).

En ces auxiliaires s'incarnera l'un des trois aspects coverbaux possibles: perspectif, cursif et extensif chacun recevant une contrepartie temporelle. Aspect perspectif et temps postérieur (*Pierre va se mettre à travailler*), aspect cursif et temps simultané, aspect

extensif et temps antérieur.

L'aspect perspectif décrit la phase antérieure au *terminus a quo* α ou au *terminus ad quem* ω du proces $\alpha-\omega$: *Pierre va marcher/sortir*.

L'aspect cursif décrit une phase du procès $\alpha-\omega$: aspect cursif *inscrit*, le procès $\alpha-\omega$ comme phase: aspect cursif *circonscrit*.

L'aspect cursif inscrit se prête à une triple spécialisation:

1) aspect inchoatif (*Pierre commence/se met à marcher*: phase initiale du procès $\alpha-\omega$)...

2) aspect transitif (*Pierre est en train de/occupé à marcher*: phase médiane du procès $\alpha-\omega$)...

3) aspect égressif (*Pierre achève/arrête/finit de marcher* : phase finale du procès $\alpha-\omega$).

L'aspect cursif circonscrit installe des trois mêmes manières le procès $\alpha-\omega$ à l'intérieur d'une enfilade de procès:

1) aspect inchoatif (*Pierre commence par marcher*: $\alpha-\omega$ forme le premier maillon d'une chaîne d'événements hétérogènes)...

2) aspect transitif (*Pierre continue à marcher/ne fait que marcher*: $\alpha-\omega$ forme le maillon central d'une chaîne d'événements homogènes)...

3) aspect égressif (*Pierre finit par marcher*: $\alpha-\omega$ forme le dernier maillon d'une chaîne d'événements hétérogènes).

L'aspect extensif décrit la phase postérieure au *terminus ad quem* ω du proces $\alpha-\omega$: *Pierre a marché/est sorti (vient de marcher/ne fait que de sortir)*.

Il est réitérable une fois: *Pierre a eu marché/a été sorti* (aspect bisextensif décrivant la phase postérieure au *terminus ad quem* ω de la phase $\omega-\omega$ "avoir marché"/"être sorti", postérieure au *terminus ad quem* ω du proces $\omega-\omega$ "marcher"/"sortir").

L'aspect adverbial est indiqué par les adverbs et les compléments circonstanciels qui entrent en combinaison aspectuelle avec le verbe. Ils indiquent:

a) l'intervalle (temps ou espace) séparant le *terminus a quo* α du *terminus ad quem* ω : aspect duratif de par ex. *longtemps, pendant (un certain) temps, en (un certains) temps, vite*, etc.;

b) la fréquence du procès $\alpha-\omega$ ou le nombre de fois que se réalise le passage du *terminus a quo* α qu

terminus ad quem ω : aspect fréquentatif de par ex. souvent, toujours, (ne) pas/jamais, une (deux, trois, quatre...) fois;

c) la place du procès $\alpha-\omega$ à l'intérieur d'une série éventuelle: aspect situatif de *ne...plus*; des évaluatifs *déjà, encore, tôt, tard*, etc.; des argumentatifs *de plus en plus, de mieux en mieux*... ou de l'abortif *presque*: *Pierre a presque marché* = "a failli marcher";

d) l'éloignement du *terminus a quo* α et/ou le rapprochement du *terminus ad quem* ω : aspect terminatif à une borne de par ex. *depuis* (borne initiale) ou *jusqu'à* (borne finale), plus indication temporelle ou spatiale: *Pierre marche depuis Paris/trois heures/jusqu'à Colmar//de Paris (jusqu'à) Colmar*.

L'aspect affixal est déterminé par ses affixes et non par des éléments plus lexicaux et moins liés au verbe tels qu'auxiliaires, adverbess, etc. Il englobe trois variétés d'affixes – les préfixes, les infixes et les suffixes qui correspondent à autant d'aspects.

L'aspect préfixal est représenté par les préfixes: *re-, dé-, a-, en-, par-*, etc. Le préfixe *re-* a une fonction duplicative intermittente: *refaire* ou *redire* marque une action répétée, mais *remplir, rentrer* ou *revenir* sont les quasi-doublets d'*emplir, d'entrer* ou de *venir*, empreints d'une vague idée de succession: *remplir* = "comblé un vide", *rentrer, revenir* = "entrer/venir après être sorti/parti de chez soi". Le préfixe *dé-* est inversif dans *dire/dédire, faire/défaire, paver/dépaver, tricoter/détricoter*, etc.

L'aspect infixal rappelle le pluriel interne. Il possède quelque effet de minimisation et de dispersion: *pleuviner* = "pleuvoir à petites gouttes", *criailler* = "pousser de petits cris". Il est caractérisé par les infixes *-aill-* (*crier/criailler*), *-ass-* (*rêver/révasser*), *-el-* (*craquer/craqueler*), *-ill-* (*fendre/fendiller*), *-in-* (*pleuvoir/pleuviner/pluviner*), *-nich* (*pleurer/pleurnicher*), *-och-* (*baver/bavochoer*), *-on-* (*chanter/chantonner*), *-ot-* (*cligner/clignoter*), *-ouill-* (*mâcher/mâchouiller*).

Donc, l'aspect suffixal est représenté par les indicateurs amalgamés du mode, du temps et de l'aspect et par les affixes de conjugaison qui déclarent, du point de vue strictement aspectuel, la position du repère face au procès.

Les perspectives de l'analyse. Il est d'usage, dans la tradition grammaticale française, d'opposer l'aspect lexical à l'aspect grammatical. Cette opposition de nature morphologique se trouve corrélée à une distinction sémantique fondamentale: l'aspect lexical définit le "type de procès" (état, activité ...), tandis que l'aspect grammatical exprime une "visée aspectuelle", une façon de "voir" le procès (comme accompli, inaccompli ...). Ce type de distinction se retrouve aujourd'hui, sous des appellations différentes, dans des cadres théoriques très divers, qui parfois l'avaient initialement ignorée. En ce basant sur l'analyse faite ci-dessus on pourrait reprendre dans la perspective de cette double opposition, morphologique et sémantique, la question du statut des périphrases aspectuelles du français, qui donnent lieu, dans les grammaires actuelles, à des classifications contradictoires, et à bien des hésitations.

BIBLIOGRAPHIE

1. Бондарко А.В. Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры / А.В.Бондарко. – М. : СПб "Наука", 2005. – 480 с.
2. Beauzée N. Grammaire générale / N. Beauzée. – P.: L'imprimerie de Barbou, 1767. – 625 p.
3. Brunot F. Observations sur la grammaire de l'Académie française / F. Brunot. – P. : Droz, 1932. – 253 p.
4. Cohen D. L'aspect verbal / D. Cohen. – P. : P.U.F, 1989 – 195 p.
5. Comrie B. Aspect. An introduction to the study of verbal aspects and related problems / B. Comrie. – Cambridge : University press, 1976. – 142 p.
6. Damourette J. Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française / J. Damourette, É. Pichon. – P. : d'Artrey. – Vol. 4. – 458 p.
7. Ducrot O. Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage / O. Ducrot, J.-M. Schaeffer. – P. : Seuil, 1995. – 668 p.
8. Guillaume G. Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps suivi de L'architecture du temps dans les langues classiques / G. Guillaume. – P. : Honoré Champion, 1984. – 200 p.
9. Marouzeau J. Aspects du français / J. Marouzeau. – P. : Masson, 1963 – 212 p.
10. Riegel M. Grammaire méthodique du français / M. Riegel, J.-Ch. Pellat, P. Rioul. – P. : P.U.F, 1989 – 646 p.
11. Tesnière L. Éléments de syntaxe structurale / L. Tesnière. – P. : Klincksieck, 1959 – 670 p.
12. Wilmet M. Grammaire critique du français / M. Wilmet. – P.: Ed. De Boek Université, 2007. – 758.

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.112.2'282'255.4

ПЕРЕДАЧА ЯЗЫКА НЕМЕЦКИХ ЛАНДСКНЕХТОВ В РУССКОЯЗЫЧНОМ ПЕРЕВОДЕ

(на материале романа Р. Дюбеля *Die Erbin der Teufelsbibel*)

А.А. Ивахненко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье анализируются способы передачи диалекта ландскнехтов на русский язык. Делается вывод о значительном использовании динамической эквивалентности, использовании ряда переводческих приемов (добавление, лексическая замена, грамматические и стилистические трансформации).

Ключевые слова: грамматическая трансформация, диалект, динамическая эквивалентность, ландскнехт, переводческий прием, стилистическая трансформация.

Ивахненко А.О. Передача мови ландскнехтів у російськомовному перекладі. У статті аналізуються способи передачі діалекту ландскнехтів російською мовою. Робиться висновок про значне використання динамічної еквівалентності, вживання низки перекладацьких прийомів (додавання, лексична заміна, граматичні та стилістичні трансформації).

Ключові слова: граматична трансформація, діалект, динамічна еквівалентність, ландскнехт, перекладацький прийом, стилістична трансформація.

Ivakhnenko A.O. Transferring the dialect of landsknechts in Russian translation. The article deals with the analysis of the ways of rendering the landsknecht dialect in Russian translations. The author comes to the conclusion that a dynamic equivalence predominates in the translation and a number of translation techniques are employed, such as addition, lexical substitution, grammatical and stylistic transformations.

Key words: dialect, dynamic equivalence, grammatical transformation, landsknecht, stylistic transformation, translation method.

Объектом данной статьи выступает проблема передачи диалектов при переводе с немецкого языка на русский, предметом – передача языка немецких ландскнехтов. Цель статьи – рассмотреть возможные переводческие приемы такой передачи. Актуальность исследования определяется активным использованием диалектов и сниженной лексики в современном литературном дискурсе, а новизна, на наш взгляд, заключается в комплексном анализе подходов к передаче диалекта ландскнехтов. Материалом для анализа послужил роман Р. Дюбеля *Die Erbin der*

Teufelsbibel и его перевод на русский язык, выполненный автором данной статьи.

Широко известно (и соответствующая статья в “Роутледжской энциклопедии перевода” это подтверждает), что основополагающей характерной чертой любого художественного произведения является его эстетическая функция, чья цель – вызывать те или иные эмоции, а также развлекать читателей. Кроме того, в таких текстах широко используется все стилистическое многообразие лексики, начиная от историзмов и архаизмов и заканчивая сленгом [10]. Говоря же о *перевод*е ху-

дожественного текста, нельзя не отметить, что именно стилистические особенности исходного произведения подлежат обязательному воссозданию в целевом тексте. Поскольку русский вариант романа должен обладать теми же особенностями, что и, в нашем конкретном случае, немецкий, использованная нами переводческая стратегия лежит в рамках коммуникативно-функционального подхода, а также связана с понятием динамической/функциональной эквивалентности. Первый утверждает, что “перевод – это средство создания коммуникации между представителями различных культур, а переводчик выступает посредником такой коммуникации” [12], в то время как последнее предполагает, что “процесс перевода определяется на основании того, что целевая аудитория должна так понимать переведенный текст, чтобы это понимание совпало с пониманием текста оригинала у исходной аудитории” [7].

Р. Дюбель – современный немецкий писатель, пользующийся популярностью как у себя на родине, так и за рубежом. Начиная свою деятельность с жанра научной фантастики, однако, не снискав на этом поприще славы, решил попробовать свои силы в историческом романе. И здесь его ждал оглушительный успех: из-под его пера вышло уже около десятка романов. Но особую популярность получила его трилогия, посвященная “Кодексу Гигас”, чьи размеры поражают воображение: 92 см в высоту, 50 см в ширину, толщина – 22 см, вес – 75 кг., а на ее изготовление ушло 160 ослиных шкур [6]. Р. Дюбеля особенно заинтересовала связанная с книгой легенда, согласно которой, “Кодекс Гигас” был написан за одну ночь самим дьяволом, в подтверждение чему на одной из страниц присутствует изображение отца зла – отсюда и второе название книги: библия дьявола. Любопытно отметить тот факт, что писатель, рассказывая придуманную им историю Хранителей Кодекса, варьирует жанр исторического романа в рамках трилогии: так, первый том, “Кодекс Люцифера”, можно считать ярким образцом жанра “horror”; второй том, “Хранители кодекса Люцифера”, несет в себе ряд черт любовного романа;

а третий, “Наследница кодекса Люцифера”, скорее, можно назвать историко-приключенческим.

Как известно, авторы исторических романов, стараясь придать своим текстам достоверность, вставляют в них описания обычаев того периода времени, в который происходит действие сюжета, одежды героев, средств передвижения, мебели и т.п. В рассматриваемом нами романе все это присутствует: герои носят шляпы с перьями, ездят в каретах, стреляют из мушкетов и пистолетов с кремневым или колесцовым замком, хранят порох в мешочках, прикрепленных к бандольерам и т.д. Однако автор идет несколько дальше: поскольку действие разворачивается во времена Тридцатилетней войны, на территории Священной римской империи, и в вооруженных столкновениях участвуют люди различных национальностей, говорящие на своем родном языке, Р. Дюбель частично оформляет диалоги на соответствующем языке: так, в разговорах шведов появляются реплики на шведском, знать иногда изъясняется по-французски, иезуит возмущенно бормочет что-то по-латыни или цитирует Новый Завет на древнегреческом. Особенности передачи подобных языковых вкраплений составляют перспективу нашего исследования, а сейчас хотелось бы подробнее остановиться на передаче диалекта ландскнехтов в процессе перевода романа на русский язык. Сразу хотим отметить, что свой анализ мы будем проводить в рамках так называемого “дескриптивного”, т.е. описательного, подхода, не предполагающего каких-либо серьезных критических замечаний (последнее было бы тем более странно, что рассматриваемый перевод выполнен автором настоящей статьи). Вообще, один из основателей данного направления в переводоведении, Дж. Холмс, называет теорию перевода “дисциплиной, заимствующей структуру, цели и методы у естественных наук. В рамках этой дисциплины должны существовать чистые и прикладные направления исследования, причем чистое направление должно, в свою очередь, делиться на теоретическое и дескриптивное (описательное) направления. Основное внимание эта наука должна уделять теоретическим и дес-

криптивним направленням дослідження, в то время как любая прескриптивная ориентация возможна лишь в рамках прикладной науки. Основные цели состоят в том, чтобы анализировать, объяснять и предсказывать переводческие явления» [5]. Впрочем, последней цели, т.е. «предсказанию», в рамках этой статьи внимание уделяться не будет.

Ландскнехт, согласно толковому словарю Ушакова, «в средние века в Западной Европе – наемный солдат, ратник» [4]. Р. Дюбель обращает внимание читателей на две причины, побуждавшие людей идти в наемники: возможность избежать голодной смерти и желание нажиться. Поскольку в Германии на тот момент уже существовало множество различных диалектов, а литературный немецкий язык, созданный Мартином Лютером, еще не получил повсеместного распространения, то ландскнехты общались на т.н. «лингва франка», то есть смеси самых разных наречий и солдатского жаргона. Вот на этом своеобразном диалекте и написаны некоторые диалоги в романе Р. Дюбеля «Die Erbin der Teufelsbibel».

На наш взгляд, речь ландскнехтов можно считать социальным диалектом (это речь представителей бедных слоев общества, профессионально занимающихся ведением боевых действий), а следовательно, к нему можно отнести слова В.Н. Комисарова: «передача дополнительной информации, которую содержат элементы социального диалекта в оригинале, ... в переводе возможна» [3]. В процессе передачи этого диалекта мы столкнулись с двумя основными проблемами: 1) понимания оригинала; 2) поисков соответствий данному диалекту в русском языке с учетом особенностей целевой аудитории. Большую помощь в решении первой проблемы оказал сам автор, давший в послесловии к книге словарь жаргона ландскнехтов (однако в него вошли не все лексемы), а также специализированные сайты в Интернете. Что же касается второй проблемы, а именно передачи диалогов на целевом языке, то здесь мы руководствовались двумя критериями: во-первых, традицией передачи такого диалекта, и во-вторых, ожиданиями целевой аудитории. Наиболее ярким примером

успешного перевода объемного текста, написанного почти исключительно на рассматриваемом диалекте, можно считать русский вариант «Симплиссимуса» Г.Я.К. Гриммельсхаузена, созданный А. Морозовым [1]. В связи с отсутствием данных о существовании в 16-17 веках русского солдатского диалекта, переводчик прибегает к использованию маркеров просторечия, тем самым сохраняя сниженный характер стиля оригинала, а также архаизмов, подчеркивая историческую дистанцию между временем романа и перевода. Например: «В наше время (когда толкуют, что близится конец света) нашло на людей подлого звания поветрие, при коем страждущие от него, коль скоро им удастся нагребастать и набарышничать толико, что они, помимо немногих геллеров в мошне, обзаведутся еще шутовским платьем по новой моде» и т.д. (там же).

Учтя данный пример, и тоже потерпев неудачу в поиске аналога рассматриваемого диалекта в русскоязычной культуре, мы решили последовать по пути, проложенному А. Морозовым. А поскольку перевод *Die Erbin der Teufelsbibel* был заказан нам издательством, преимущественно выпускающим сугубо популярную литературу (триллеры, «дамские» романы, детективы и т.п.), мы предпочли, по возможности, избегать архаичной лексики, которая может оказаться непонятной целевой аудитории, и уделить больше внимания маркерам просторечия. Вместе с тем, нецензурные выражения, встречающиеся в оригинале, в переводе мы заменяли эвфемизмами. На наш взгляд, этот прием помог передать особенности социального диалекта наемников, не вызывая реакции отторжения или непонимания у целевой аудитории.

Рассмотрим перевод одного из такого диалогов. Подчеркиванием выделены маркеры просторечия и лексемы из солдатского жаргона. Оригинал:

„Die anderen Südfeger bereiten sich jetzt drauf vor, Prag zu überrennen un' sich die Beutel mit dem Gold aus den Dofelmännertempeln vollzustopfen“, brummte einer. „Verdammt Beseff.“

„Gar nich' zu barlen von den Mossen“, sagte ein anderer. „Wenn die Beseffler mit dem Beutelstopfen fertig sin', stopfen sie die Couraschen, wo sie sie erwischen. Ah, Scheiße – Prag soll voll von Wunnenbergen sein!“

„Un' Schreffebethen so groß wie anderswo Difftelhäuser!“

„Un' Schrefften, die's dir mit dem Giel machen, als wär' dein Schwanz ,n Gitzlin!“

„Un' wir wer'n hier kandirt wie Weißhulme un' könn' dem Gugelfranzen hinterherlaufen, bis er sein Geschäft erledigt hat.“

„Scheiße!“

Der Anführer der Dragoner stapfte herein, ein Hauptmann mit einer Narbe, die sich quer über das Gesicht zog.

„Hört auf zu juverbossen, man hört euch quer über'n Terich!“, schnauzte er. „Du, du, du und du – erste Wache. Alcht euch!“ [8]

Толкование лексем солдатского жаргона, предложенное Р. Дюбелем, а также найденное на специализированных сайтах [9; 11]: *Sündfeger* – *Todtschläger*, *Beseffler* – *Bescheisser/Betriebe*, *Barlen* – *reden*, *Wunnenberg* – *Hübsche Jungfrauen*, *Schref* – *hur*, *Beth* – *Haus*, *Difftel* – *Kirch*, *Giel* – *Mund*, *Gitzlin* – *sucklin brot*, *Kandirer* – *Verdorben Kauffmann*, *Weißhulm* – *Einfältig Volck*, *Gugelfrantz* – *Münch*, *Juverbossen* – *Fluchen*, *Terich* – *land*, *Alchen* – *geen*

Данный диалог, как видим, насыщен маркерами просторечия и сниженной лексикой, причем к первым относится не только специфическая лексика, но и характерное для речи необразованных людей “проглатывание” частей слов, например: *un'* (*und*), *nich'* (*nicht*), *drauf* (*darauf*) и т.д.

Рассмотрим такие лексемы в первой реплике диалога: *Sündfeger* (убийца, разбойник, головорез), *Dofelmännertempel* (значения слова не найдено) и *Beseff* (ругательство). Поскольку в реплике солдата звучит неприкрытая зависть к своим товарищам из другого отряда, получившим шанс грабить Прагу, мы сочли невозможным использовать в тексте перевода точный эквивалент лексеме *Sündfeger*: синонимический ряд в русском языке

представлен словами с отрицательной коннотацией, и потому мы прибегли к приему контекстуальной замены, выбрав вариант “храбрецы”. Объяснения тому, что такое *Dofelmännertempel*, нам обнаружить не удалось, однако из контекста ясно, что речь идет о богатых горожанах; кроме того, *Tempel* означает “храм, святилище”, и потому можно предположить, что солдаты собирались грабить богатые дома. *Beseff* – ругательство, усиленное предстоящим ему *verdamm*t, т.е. “проклятый, чертов”. В этой короткой фразе воплотилось все негодование ландскнехта в связи с несправедливостью жизни: его-то оставили в арьергарде, и он не может никого ограбить. Поэтому здесь мы использовали прием смыслового развития и передали фразу как “Повезло, ничего не скажешь”. Кроме того, чтобы придать реплике небольшой налет архаичности, слово *Beutel* (сумка, кошелек) мы перевели как “мошна”.

Реплика второго ландскнехта также насыщена маркерами просторечия: *barlen* (трепаться, болтать), *Couraschen* (женщины, девушки), *Wunnenberg* (красивая девушка); также здесь находим ряд ругательств: *Mossen*, *Beseffler*, *Scheiße*. Глагол *barlen* мы заменили нейтральным “говорить” в деепричастной форме, *Mossen* передали разговорно-просторечным *бабы*; лексеме *Beseffler* подобрали достаточно точный эквивалент, не обладающий, однако, таким резко сниженным стилем: *засранцы*; *Couraschen* – слово с тем же контекстуальным значением, что и *Mossen*, – мы решили передать так же, как и последнее, но с уточнением “глупый”: *глупых баб*.

Лексеме *Schreffebethen*, состоящую из двух слов: *Schrefften* (проститутки) и *Bethen* (дома), несмотря на наличие в русском языке исторически близкого эквивалента “дом терпимости” и “публичный дом”, мы предпочли передать более современным эквивалентом (*бордель*), по двум причинам: во-первых, это слово французского происхождения, а значит, может использоваться в “лингва франка”; и во-вторых, оно короче и отрывистее, и потому хорошо впишется в речь ландскнехтов, “глотających” окончания слишком длинных слов.

Лексема *Diftelhaus* примечательна тем, что первая часть этого составного слова означает “церковь”, а вторая – “дом”. Таким образом, в данном случае образуется тавтологическое словосочетание “церковный дом”, если переводить буквально, или же “здание церкви”, если выбрать другой синоним из ряда эквивалентов лексемы *Haus*. Однако первый вариант звучит не по-русски, а второй не подходит для применения здесь в связи со своей ярко выраженной принадлежностью к официально-деловому стилю. Желая сохранить наличие двух слов в определении и при этом не нарушить общий стиль отрывка, мы применили прием контекстуальной замены: *домов Божиих*.

В следующей реплике ландскнехт выражает свой восторг перед работающими в борделях проститутками (*Schrefffen*). Лексему *Schrefffen* мы передали с помощью приема родовидовой замены как *девахи*, одновременно использовав здесь маркер просторечия. Вся фраза была подвергнута ряду преобразований. Во-первых, одно длинное высказывание мы разделили на два более коротких; во-вторых, использовали приемы конкретизации (*сосут*), добавления (*с такой страстью*), родовидовой замены (*хлебец сладкий*).

В ответной реплике солдат возмущен тем, что им приходится стоять лагерем и ухаживать за лошадьми, причем сравнивает себя с “простачком из народа”. Здесь мы использовали динамическую эквивалентность, заменив это сравнение другим (*сидим как на привязи*), приемы смыслового развития (последняя часть предложения: *пока они не облегчатся*) и добавления (*значит*); последнее также является маркером просторечия. Прием добавления использован и в следующей реплике: *Дерьмо, одним словом!* – с целью усиления разговорного характера текста.

В последней реплике, принадлежащей зашедшему в палатку капитану, мы прибегли к приему лексической замены с маркерами просторечия *хорош, орете, на всю округу* и архаизмом *сквернословить*, что помогло нам достичь динамической эквивалентности. Что касается последней фразы, то в буквальном переводе она означает “Иди-

те!” – русские варианты мы выбирали из следующего ряда: “Вон отсюда”, “Пошли вон”, “Убирайтесь”, “Выполнять!” и в результате остановились на “Пошли отсюда!”, сочтя эквивалент “Выполнять!” хотя и подходящим по стилистике, но достаточно противоречивым с точки зрения исторической правды.

В результате в переводе отрывок стал выглядеть следующим образом [2]:

– *Другие-то храбрецы готовятся сейчас взять Прагу; там-то они набьют мошну золотом из домов богачей, – проворчал один.*

– *Повезло, ничего не скажешь.*

– *Не говоря уже о бабах, – добавил другой. –*

Когда эти засранцы закончат набивать мошну звонкой монетой, то начнут набивать кое-чем другим глупых баб – прямо там, где поймают. Вот ведь черт! Прага, поговаривают, полна-полнехонька смазливых девок!

– *А борделей там столько, сколько в иных местах – домов Божиих!*

– *А какие в тех борделях девахи! Сосут с такой страстью, будто у тебя не хвост, а хлебец сладкий!*

– *А мы в это время сидим тут, как на привязи, или бегаем за лошадами, пока те не облегчатся, значит.*

– *Дерьмо, одним словом!*

Тяжело ступая, в дом вошел капитан драгун. Лицо его было обезображено шрамом, протянувшимся от виска к подбородку.

– *Хорош сквернословить, орете тут на всю округу! – рывкнул он. – Ты, ты, ты и ты – первая стража. Пошли отсюда!*

Таким образом, в приведенном выше отрывке были использованы следующие переводческие приемы: эвфемизация отдельных высказываний; различные виды замен (контекстуальная, родовидовая); смысловое развитие; добавление; конкретизация; функциональный аналог. На наш взгляд, это богатство трансформаций помогло сохранить и стилистику, и смысловое наполнение рассматриваемого отрывка, а также – сохранить эстетическое воздействие на читателя. Перспективой

исследования, на наш взгляд, может стать комплексный анализ передачи иноязычных вкраплений в текст оригинала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ганс Якоб Кристоф Гриммельсгаузен. Симплициссимус [Электронный ресурс] / Ганс Якоб Кристоф Гриммельсгаузен. – Режим доступа : http://www.imwerden.info/belousenko/books/foreign/Grimmelshausen_Simplicissimus.htm. – Загл. с экрана.
2. Дюбель Р. Наследница Кодекса Люцифера: Исторический детектив / Р. Дюбель ; пер.с нем. А. Ивахненко. – Х.; Белгород : ООО Книжный клуб “Клуб семейного досуга”, 2011. – 736 с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) [Электронный ресурс] / В.Н. Комиссаров. – Режим доступа : http://www.classes.ru/grammar/43.Teoriya_perevoda_Lingvicticheskiye_aspekty/extfile/help2/html/unnamed_52.html1. – Загл. с экрана.
4. Толковый словарь Ушакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/847986> – Загл. с экрана.
5. Brownlie S. Descriptive vs committed approaches / S. Brownlie // Routledge Encyclopedia of Translation Studies ; ed. M. Baker & G. Saldanha. – Abingdon : Routledge, 2009. – P. 77–81.
6. Codex Gigas [Электронный ресурс] / Codex Gigas. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Codex_Gigas. – Загл. с экрана.
7. De Waard J. From One Language to Another / J. De Waard, E.A. Nida. – Nashville : Nelson, 1986.
8. Dübell R. Die Erbin der Teufelsbibel: Historischer Roman / R. Dübell. – Köln : Gustav Lübbe Verlag, 2010. – 811 S.
9. Feldsprache [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.physiologus.de/feld.htm> – Загл. с экрана.
10. Jones F.A. Literary Translation / F.A. Jones // Routledge Encyclopedia of Translation Studies ; ed. M. Baker & G. Saldanha. – Abingdon : Routledge, 2009. – P. 152–157.
11. Gaunersprache [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kirchenweb.at/gaunerzinken/gaunersprache/> – Загл. с экрана.
12. Sdobnikov V.V. Translation Strategy Revised: the Communicative-Functional Approach / V.V. Sdobnikov // Journal of Siberian Federal University. – Krasnoyarsk, 2011. – Humanities & Social Sciences. – No 10 (4/2011). – P. 1444–1453.

УДК 81'255.4=821.161.2:82-1=821.111(73)''19''

АСОЦІАЦІЯ, ПОЕТИЧНИЙ ПІДТЕКСТ І ПЕРЕКЛАД

В.М. Кикоть, канд. філол. наук (Черкаси)

У статті йдеться про відтворення в перекладі макрообразної структури поетичного твору, про сприйняття, декодування та переклад поетичного підтексту, в основі якого лежить асоціація. На матеріалі віршів американського поета Роберта Фроста та їх українських і російських перекладів розкрито роль асоціації та деяких інших засобів у творенні підтексту поетичного твору та відтворенні його в перекладі, виявлено природу та сутність асоціації, яка бере участь у формуванні підтексту поетичного твору, чинників, що впливають на процес її сприйняття та адекватне відтворення у перекладі, проаналізовано образні трансформації, за допомогою яких здійснюється переклад асоціації.

Ключові слова: асоціація, згортання, макрообразна структура, нарощення, образ, образна трансформація, переклад, перекладознавство, поезія, поетичний підтекст, узагальнення.

Кикоть В.М. Ассоциация, поэтический подтекст и перевод. В статье идет речь о воссоздании в переводе макрообразной структуры поэтического произведения, о восприятии, декодировании и переводе поэтического подтекста, в основе которого лежит ассоциация. На материале стихотворений американского поэта Роберта Фроста и их украинский и русских переводов раскрыта роль ассоциации и некоторых других средств в создании подтекста поэтического произведения и воссоздании его в переводе, выявлена природа и сущность ассоциации, которая принимает участие в формировании подтекста поэтического произведения, факторов, влияющих на процесс ее восприятия и адекватного воссоздания в переводе, проанализированы образные трансформации, при помощи которых осуществляется перевод ассоциации

Ключевые слова: ассоциация, макрообразная структура, наращивание, обобщение, образ, образная трансформация, перевод, переводоведение, поэзия, поэтический подтекст, сворачивание.

Kykot V. M. Association, poetic implied sense and translation. The article deals with reconstruction of a poem macroimage structure in translation and also with reception, decoding and rendering of poetic implied sense based on association. On the material of poems by American poet Robert Frost and their Ukrainian and Russian translations the role of association and some other poem implied sense creation and translation means has been shown; nature and essence of association participating in poetic implied sense forming, factors influencing the process of its reception and adequate translation have been revealed; image transformations engaged in association rendering have been analyzed.

Key words: amplification, association, curtailing, generalization, image, image transformation, macroimage structure, poetic implied sense, poetry, theory of translation, translation.

Характеризуючи своєрідність мовної природи поетичного твору в його цілісному сприйнятті, аж ніяк не можна уникнути питання про багатоплановість поетичного тексту, для семантичної структури якого завжди характерне поєднання прямого та метафоричного мовлення, тобто однопланового та багатопланового. Відтворення багатоплановості поетичного твору становить важливе практичне завдання художнього перекладу та безкомпроміс-

ну проблему, розв'язання якої перебуває в рамках компетенції сучасного перекладознавства, позаяк про адекватність перекладу без віднаходження засобів творення та відтворення глибинного змісту вірша не може бути й мови.

Дослідження різновидів асоціації, що лежить в основі підтекстового образу, як одного із вагомих складників макрообразної структури поетичного твору, реконструкція якої забезпечує достовірний

переклад вірша, зумовило актуальність вибраної теми статті. Актуальність цієї теми продиктована і зростаючою увагою перекладознавців до поетичного тексту, як багатогранного явища, необхідністю всебічного аналізу різних типів представленої в ньому інформації, зокрема образно-підтекстової, а також потребою дослідити окремі прийоми творення підтексту в поезії та засоби відтворення їх у перекладі. Об'єкт наукового аналізу – макрообразна структура поетичного твору, сприйняття, декодування, переклад поетичного підтексту, в основі якого лежить асоціація. Предмет дослідження – асоціація як складова підтексту поетичного твору, її творення та відтворення у перекладі. Мета статті – виявлення природи та сутності асоціації, яка бере участь у формуванні підтексту поетичного твору, чинників, що впливають на процес її сприйняття та адекватне відтворення у перекладі. Матеріалом дослідження слугують вірші та їх українські й російські переклади американського поета Роберта Фроста.

Асоціація – це вербально виражений зв'язок явищ із цілою низкою інших явищ, понять та уявлень, котрі виникають у індивідуума. Змістом поняття “асоціація” є віднаходження загальної властивості у предметах, які, на перший погляд, не мають нічого спільного між собою. Здатність слова вступати у взаємодію з іншими словами, викликати численність своєрідних реакцій, яка розгалужується та охоплює асоціативний зв'язок попереднього слова з наступним та наступного слова з попереднім, має дуже важливе значення в механізмі створення підтексту. Проте в нашому випадку, ми беремо до уваги, звісно ж, і позатекстові асоціації, які часто, не входячи безпосередньо до семантики слова, є співвідносними з фоновим знанням, утворюючи таким чином підтекстову образність.

Про асоціацію у широкому розумінні вперше висловився М. Ломоносов у своїй знаменитій “Риторичі”. Асоціативність мислення він називав “законом співуяви”, і означало це таку рису людської свідомості, коли, говорячи про один предмет, ми обов'язково згадуємо й інший, якимось чином

із ним пов'язаний. Ломоносов наводить такий приклад: “Коли ми говоримо “корабель”, то згадуємо і море, і бурі на морі, і чайки, і прибережне каміння. Варто нам сказати “ковзання”, як відразу ж ми згадуємо і лід, і зиму, і сніг, і мороз” [7, с. 43]. Це постійні асоціації. Але, крім постійних асоціацій, є ще й випадкові.

Таких випадкових асоціацій у кожної людини дуже багато. Більшість інтимно-ліричних творів побудовано саме на них. Асоціації постійні та випадкові бувають за часом, за швидкістю, за кольором, звуком, тощо. Крім того, що слово багатозначне і здатне в контексті активізувати те чи інше значення, приймати на себе різні семантичні нашарування й доходити аж до семантичних зрушень, воно оточене цілим асоціативним полем, тягне за собою ці асоціації. Точніше, не слово, а той предмет, дія, риса чи властивість, що зафіксовані словом.

У повсякденному мовленні ми прагнемо до максимального збігу знаку й денотата. Більше того, яким би знаком ми не назвали певний денотат, він від цього не змінюється. Чи то ми стіл назовемо “стіл” „a table”, „Der Tisch” і т. д., стіл у нашій уяві та в дійсності лишається столом.

У художньому ж тексті варто предмет (денотат) назвати якимось інакше, як він одразу змінюється в нашій уяві. А література, мистецтво творить уявний світ, інша річ, що в ньому відбивається правда життя, але мистецький світ – світ уявний, до того ж, він твориться не лише уявою митця, а й уявою реципієнта. В художньому тексті, залежно від означення предмета в нашій свідомості, змінюється уявлення про предмет, його образ, його оцінно-емоційну модель.

Між цими двома елементами – денотатом і знаком є спільний елемент. Цей спільний елемент робить із двох асоціативних полів своєрідний “сполучну посудину”, й починається взаємне переливання та змішування асоціацій, унаслідок чого виділяється енергія нової думки, створюється новий образ.

Вже перший вірш першої книги Р. Фроста “A Boy's Will” (1913) сонет “Into My Own” може слугувати прикладом творення підтекстової образ-

ності водночас за допомогою багатозначності та асоціації.

Мотив утечі від світу, відходу, відступу – один із основних у творчості Фроста. Але поет не обмежується такою романтичною ідеєю. Втеча й відступ у нього завжди пов'язані з перепочинком, накопиченням сили та рішучості протидіяти незгодам цього світу.

INTO MY OWN

*One of my wishes is that those dark trees,
So old and firm they scarcely show the breeze,
Were not, as 'twere, the merest mask of gloom,
But stretched away unto the edge of doom.*

*I should not be withheld but that some day
Into their vastness I should steal away,
Fearless of ever finding open land,
Or highway where the slow wheel pours the sand.*

*I do not see why I should e'er turn back,
Or those should not set forth upon my track
To overtake me, who should miss me here
And long to know if still I held them dear.*

*They would not find me changed from him they knew
Only more sure of all I thought was true. [13, p. 5]*

Підтекст цього вірша, в якому автор відкриває читачеві своє життєве кредо, будується на основі багатозначного символу, асоціації та переформування з іншими творами. Дерева тут, з одного боку, як і в багатьох інших творах Фроста, символізують одночасно і смерть, потойбіччя, і природу, з якої виходить та до якої, зрештою, повертається все фізично суще. З іншого боку, означення дерев (*So old and firm they scarcely show the breeze...*) асоціюються в цьому творі з “великими”, “міцними” та мудрими людьми, які не жили тваринним життям, не гнулися перед вітрами долі, не корилися їй, а мужньо йшли по життю своїм, обраним ними самими, шляхом. Порівняймо з перекладом:

В СЕБЕ

*Одне з моїх бажань: щоб ці дерева чорні,
Старезні і міцні, вітрами непоборні,
Не просто хмурими примарами були,
А в височінь, до меж буття, сягли.*

*Мій дух ще поки тут, але одного дня
В їх буйну широчінь навіки кану я,
Без страху знайти галявину відкриту,
Або сошу украй колесами розбиту.*

*Не бачу я причин, щоби назад вертати,
Щоб не могли всі ті на стежку б мою стати
І навздогінці йти, кому мене бракує,
І знати хоче хто, чи досі їх шаную.*

*Знайшов би кожен з них мене таким, як знав,
Лиш впевненішим в тім, що правдою я звав.*

[4, с. 321]

З відтворенням складових структурних елементів, в основі яких лежать образна асоціація та символ, в єдино існуючій українській версії даного твору, зайвих утруднень, як видно з перекладу, немає. Проте, існує в даному випадку інша перекладацька проблема.

Хоча асоціація та символ і є в цьому вірші основними чинниками утворення образного підтексту, однак – не єдиними. Немаловажну роль у цьому аспекті відіграє тут і переформування, оскільки безпосереднім літературним контекстом цього твору є есе Р. У. Емерсона “Довіра до себе” та сонет 116 У. Шекспіра. Порівняймо початок вірша із ключовими рядками Шекспірівського сонету:

*Love alters not with his brief hours and weeks,
But bears it out even to the edge of doom.*

*If this be error, and upon me proved,
I never writ, nor no man ever loved. [12, с. 162]*

Тому питання про те, якою мірою корелюється адекватність перекладу поетичного підтекстового образу, в основі якого лежить переформування з інши-

ми творами, з перекладами останніх тією самою мовою залишається відкритим.

У своїй першій уже згаданій збірці поезій Р. Фрост досягає глибокої виразності, відбираючи слова з врахуванням пов'язаного з ними загальнолюдського асоціативного досвіду, загальноприйнятих конотацій. Покладаючись на звичні асоціації, що викликаються тими чи іншими словами, поет вплітає їх у тканину вірша, розкидаючи по всьому творові чи збираючи в певні сполучення, де описовість є лише їх додатковою функцією. Уподібнення входить у взаємодію із асоціативними зв'язками слів, що надає віршеві більшої експресії. Формою вираження в таких випадках, можливо, будуть і відносини одна з одною емоцій та думок, і відносини образу з метафорою, і відносини деталі до всього опису, і відносини даної миті до вічності, як це можна бачити в іншому вірші Фроста „Ghost House”. Уподібнюючи своє серце давно опустілому будинкові на забутий, порослій травою дорозі, поет розповідає про самотній дім, що зник та залишив після себе лише стіни зарослого малинником підвалу:

*I dwell in a lonely house I know
That vanished many a summer ago,
And left no trace but the cellar walls,
And a cellar in which the daylight falls
And the purple-stemmed wild raspberries grow*
[13, p. 5].

За відсутністю українського перекладу „Ghost House”, порівняймо асоціативні образи, створені Фростом із їх відповідниками у російських перекладах “Призрачный дом” Б. Хлебнікова” та “Дом с привидениями” В. Топорова:

*Этот дом простоял много лет.
Только дома давно уже нет.
А когда-нибудь даже руины
Зарастут одичавшей малиной,
И последний забудется след.* [11, с. 49]

*Я был здесь – и вот я вернулся обратно.
А дом этот сгинул давно безвозвратно.
Подвальные своды одни предо мной,
И светит в подвальный провал свет дневной, –
И дикой малины кровавые пятна.* [11, с. 364]

Під час сприйняття перекладних образів першої строфи вірша в обох російських версіях відчувається досить вдало переданий настрій запустіння та суму давно залишеного будинку. Щоправда навряд чи потрібно було для збереження загальної образної картини цієї строфи вводити такий занадто гіпертрофований для досить спокійного оригіналу образ як *малины кровавые пятна*, що зробив В. Топоров.

Ключовий настрій – глибокий сум – створюється випромінюванням відповідних асоціацій словами *sad, slow, aching, heart, low-limbed tree, ruined, unlit, mute* (див. у поданому дещо нижче тексті оригіналу). У взаємодії з такою лексичною системою образ покинутого будинку слугує ідеальною формою для повідомлення читачеві думки поета. Виразність образу підсилюється і недекларованим посиленням на ту обставину, що в Новій Англії кінця XIX – початку XX століття залишені розореними фермерами будинки були частим і гнітючим явищем, що говорило про поразку дрібного фермера в нещодавній боротьбі з монополістичним капіталом.

Характер почуття поразки, яке він переживає, поет передає за допомогою другого образу та його відносин із першим:

*O'er ruined fences the grapevines shield
The woods come back to the mowing field;
The orchard tree has grown one copse
Of new wood and old where the woodpecker chops;
The footpath down to the well is healed*
[13, p. 5–6].

Тут тим самим прийомом – взаємодією конотацій лексичної системи *ruined fences – shield – healed* з образом природи, що наступає та відновлює свої володіння, поет створює другий комунікативний образ, інформація якого – почуття поразки – підсилює та поглиблює враження, що передається образом примарного будинку. Як досягається такий ефект? Адже у віршах без єдиної дидактичної фрази передається думка про те, що існування людини хистке та минуле; що перед вічним, безпристрасним лицем природи проходять покоління людей, наносячи їй рани, підкоряючи її та визначаючи свої володіння, але вона за допомогою

часу заліковує рани, наступаючи знову та перемагаючи в сутичці, варто лише людині ослабити свою пильність.

Як бачимо, про цю битву людини з природою, в якій поразку терпить людина, особливо яскраво повідомляють три слова, виділені строфічними та лексичними засобами: *field – shield – healed*. Два останніх – приклади найпростішої дієслівної метафори, проте у Фроста і така метафора перетворюється в максимально інформаційно завантажену поетичну одиницю, яка відкриває багатопланові асоціації. В першому слові немає зовнішньої метафоричності, воно слугує образним тлом для “потенційної образності”, розвинути та закінчити яку належить читачеві. Воно вжито заради закріплених за ним асоціацій типу “поле бою”, “поле діяльності”. Тут поет покладається на взаємодію всієї лексичної системи: “зруйновані укріплення – щит, захищати – поле бою – вилікувані, зцілені”. Він не намагається зруйнувати звичні традиційні асоціації, пов’язані з цими словами, і в цьому його традиційність, про яку багато, і не завжди справедливо, пишуть критики. Більше того він підказує традиційність лексичного трактування особливостями форми вірша, традиційністю форми. Це не вільний вірш, що насторожує в очікуванні лексичних новацій; навіть римування традиційно точне і строфа починається з традиційно поетичного *o’er*.

Всі ці сигнали на перший погляд непомітно, а насправді наполегливо наштавхують на прийняття традиційних асоціацій лексичної групи, виділеної і ритмічно, оскільки на них падає метрико-ритмічний наголос. *Shield* лише в поверховому, описовому шарі інформації сприймається у значенні “screen” (завішувати, прикривати, маскувати), в глибинному ж шарі інформації, який передається не словесною тканиною, а створеним комунікативним образом, воно сприймається у своєму етимологічно обумовленому прямому значенні “слугує щитом”. Прикриваючись щитом здичавілого винограду, ліс наступає; людина терпить поразку; рани, нанесені нею природі, затяглися.

Цілковито вилучивши зі своїх перекладів вищезгаданий асоціативно-образний ланцюжок *field –*

shield – healed, обидва перекладачі зруйнували тим самим і підтекстовий образ, який утворився в оригіналі за його допомогою:

*Через бреши прогнаних оград
Лес вернувся в запущенный сад,
Где тропинка к воде заросла.
А у груши теперь два ствола,
И по старому – дятлы стучат. [11, с. 49]*

*Висит виноград одичавший вокруг,
Лесные деревья вступили на луг,
Садовые стали угрюмою роццей,
Тропинка к ручью оказалась заросшей,
И дятла прерывистый слышится стук. [11, 362]*

Минаючи не менш яскраві у своєму образному втіленні третю та четверту строфи вірша „Ghost House”, зупинімося на п’ятому п’ятивірші, де йдеться про те, що переможені зникнуть, і забуті будуть навіть їх імена:

*It is under the small, dim, summer star.
I know not who these mute folk are
Who share the unlit place with me –
Those stones out under the low-limbed tree
Doubtless bear names that mosses mar. [13, p. 6]*

Важко знайти метафору не лише яскравішу, але й більш інформаційно-цінну. Рівне за глибиною словам Еклезіяста: “Рід відходить і рід приходить, земля ж перебуває повіки” [6, с. 731] сполучення *names that mosses mar* не лише замінює цілий том, де Фрост-філософ міг би викласти свій погляд на історію людських племен, а й, окрім того, є ще й конкретним проявом “оновлення слова”, про яке так загально та абстрактно говорить багато критиків Фроста. Поет далеко не завжди оновлює слова; навпаки, він досить ефективно застосовує саме старі, усталені та загальноприйняті конотації слів, використовуючи цей кристалізований людський досвід для цілей, що йдуть у плані сучасних йому стилістичних прагнень – цілої максимальної інформаційної місткості поетичного слова. Але таке використання закріплених мовленнєвою практикою суспільства конотацій слова Фрост поєднує в рамках одного – й притому раннього твору з прийомом оновлення слова, який тим більше вра-

жає майстерністю та винахідливістю, що це оновлення йде не по лінії вживання слова в новому, несподіваному поєднанні, а по лінії надання йому нових асоціацій, які автор вочевидь пов'язує з етимологічним значенням слова "руйнувати". Ці нові конотації, проте, не базуються на суб'єктивному поетичному баченні, яке звузило б спрямованість інформації, зробило б розшифрування можливим лише для обмеженого кола. Сполучення *names that mosses mar*, тонко передаючи почуття суму та поразки, яку автор не передав би поза образом і цілим томом описового викладу фактів історії, відсилає до загальновідомого досвіду: приходили племена і народи, які здійснювали чудеса підкорення природи, і тим не менш лишили по собі тільки камені, з яких гігантська рука природи стерла їхні імена.

Проте передана таким чином інформація є лише тлом для основної думки поета-гуманіста: людина отримує перемогу в поразці, зберігаючи головні цінності – людяність, любов та відданість, почуття обов'язку. Цю інформацію передає образ останньої строфи:

*They are tireless folk, but slow and sad –
Though two, close-keeping, are lass and lad –
With none among them that ever sings,
And yet, in view of how many things,
As sweet companions as might be had. [13, p. 6]*

Цей образ молодої пари, незрима присутність якої в домі, де, можливо, багато віків тому такими нездоланими здавалися труднощі й такими незабутніми – втрати, підтримує поета, вселяє силу та мужність. Слова *lass* та *lad* своїм емоційним забарвленням повідомляють про почуття, яке переживають люди, котрі знають ціну працелюбству, витривалості, любові.

Переклад двох останніх строф в інтерпретації російських перекладачів виглядає відповідно – у В. Хлебнікова:

*Мало света у летних светил.
Всех, кто кров наш со мною делил,
Я забыл. Может, помнит о том
Камень, если еще подо мхом
Чьи-нибудь имена сохранил.*

*Среди призраков пара одна
Мне особенно ясно видна.*

*Меж безмолвной родни
Вечно рядом они,*

Тени тихие, – он и она. [11, с. 49]
та у В. Топорова:

*Во тьме, не рассеянной звездами лета,
Не знаю, кто здешний народец отпетый,
Что делит со мною нехитрый ночлег.
Легли здесь могильные плиты навек,
Но давние надписи мохом одеты.*

*Бродяги, скитальцы – все грусти полны.
Лишь двое, в сторонке, друг с дружкой нежны.
Никто не поет – и, пожалуй, не надо.
И все ж постояльцы пустынного сада
Точь-в-точь таковы, как быть люди должны.
[11, с. 362]*

Тут ми вочевидь переконуємося, що обидві російські версії відтворюють і Фростове глибинне *names that mosses mar* (если еще подо мхом / Чьи-нибудь имена сохранил та Но давние надписи мохом одеты), і образ молодої пари *lass and lad* (он и она та друг с дружкой) в їх якомога точнішому до першотвору смислово-образному оточенні. Хоча стиль першого перекладу ближчий, на нашу думку, до оригінального стилістично незаархаїзованого, децю елегантного та більш експресивно нейтрального поетичного викладу Фроста.

Як бачимо, додаткові комунікативні образи вмонтовано в образ-основу, який створюється словесною тканиною та несловесно передає думку, почуття, переживання. Образи-прикраси типу "зірки її очей", "вулкан її почуттів" і т. д. можна з перекладу вилучити, зберігши повідомлення, яке лише втратить у силі, яскравості, експресії і т. п.; образ-засіб комунікації – вилучити не можна, позаяк усе повідомлення буде втрачено.

Асоціація та багатозначність слова формують підтекстовий образ і в наскрізь пронизаному символами вірші майже сімдесятирічного Фроста „Come In” (книга “A Witness Tree”, 1942). Тут за простими образами темного лісу і птаха,

що співає, чітко відчувається образ старості, яка ще не dospівала своєї пісні й не хоче ввійти туди, у вічний спокій, раніше визначеного долею часу та без обов'язкового для кожного з нас поклику.

COME IN

*Too dark in the woods for a bird
By sleight of wing
To better its perch for the night,
Though it still could sing.*

*The last of the light of the sun
That had died in the west
Still lived for one song more
In a thrush's breast.*

*Far in the pillared dark
Thrush music went –
Almost like a call to come in
To the dark and lament.*

*But no, I was out for stars:
I would not come in.
I meant not even if asked,
And I hadn't been. [13, p. 334]*

Оповідач наближається до лісу й чує, як із його глибини доноситься пісня дрозда. Там, де він знаходиться – ще лише сутінки, а в лісі – вже темінь. Він говорить, що для птаха вже занадто темно, аби знайти кращий прихисток, в якому він міг би перебути ніч. Все, що йому залишається робити – це співати. В другому катрені автор порівнює останні сонячні промені з піснею дрозда. В третьому – йдеться про “темінь, що підпирає” (*pillared dark*) та про те, що дроздова пісня може бути кличем зайти до лісу, в “темінь і стогін” (*dark and lament*). У четвертій строфі ліричний герой зазначає, що в ліс він не піде, оскільки має намір дивитися на зірки. Він заявляє, що не пішов би до лісу навіть коли б його й запросили, додаючи при цьому, що його ж таки ще й не кликали.

Лісова темінь та спосіб у який оповідач реагує на пісню дрозда є двома важливими елементами цього поетичного твору. Наш герой свідомий того,

що якби він зайшов до лісу, то його становище змінилося б і стало подібним до стану птаха. Він, так само як і дрізд, був би “паралізований” темнотою і йому б, так як і птахові, не лишалося б нічого як оплакувати таку ситуацію. Ліс, асоціативно потьмарений ніччю та бідною птаха, символічно стає місцем крайньої безнадії. Замість того, щоб скоритися і піти на поклик відчаю, автор декларує свою волю та бажання спрямувати свій погляд на зорі, що символізують в даному випадку красу, безкінечність та вічність життя. Таким чином, поет відкидає темінь та вкотре стверджує свою непохитну віру в життя.

Дещо в іншому світлі постає змальована американським поетом образна ситуація в українському перекладі В. Бойченка:

ВВІЙДИ!

*Простував я стежиною в ліс...
Раптом дрізд заспівав!
Ще захід світив здаля,
В лісі ж – морок завав;*

*Тож птахові темно було
Шукати нічліг
У переплетінні гілок...
Співати ж він міг!*

*Останнього промінця,
Що к землі припада,
Стачило ще на одну
Пісню дрозда!*

*З-поміж сосон, колон лісових,
Та пісня луна.
Мов у довічний спокій чи сон
Кличе – манить вона.*

*Даремно! Чекатиму зір.
Не для мене та путь,
Хоч би й гукнули мене –
А ще ж і не звать. [8, с. 137]*

Тут одразу кидається в очі те, що український тлумач вірша Фроста “розпрозорив” головну дум-

ку твору, зробив її ясною та зрозумілою, тобто вивів її з підтексту на перший смисловий план. Це сталося внаслідок того, що перекладач в тих місцях, де у автора оригіналу був лише натяк, недомовленість, вдався до прямого пояснення, огрубляючи тим самим образно-стилістичну структуру першотвору (порівняймо лише переклад третьої строфи, де за рахунок трансформації *dark* (темнота) в “довічний спокій чи сон” та вилучення, допущеного очевидно внаслідок неврахування багатозначності слова *lament* (стогін, стогнання, тужіння; тужлива, похоронна пісня), відбулося прояснення образу, який несе основне навантаження у творенні підтексту оригінального вірша.

Не ближчі, на жаль, до першотвору ані в плані відтворення образної структури, ані в плані використання адекватних оригіналові лексичних та синтаксичних засобів і три існуючі російські версії вірша Фроста “Come In”: “Войди” Г. Кружкова [11, с. 275], “Зов” Б. Хлебнікова [11, с. 376] та “Войди” І. Кашкіна [10, с. 105]. Не вдаючись до конкретних прикладів, з огляду на обмежений обсяг статті, можна небезпідставно закинути і цим перекладачам невиправдану заміну окремих семантичних одиниць, котрі в першотворі лише викликають певні асоціації, одиницями, що означають конкретні явища та поняття, на які лише частково спрямовані ці асоціації. Як наслідок, поетика першотвору, в основі якої лежить підтекстовий образ, приноситься в жертву “проясненню” основної ідеї, а то й цілковито спотворюється шляхом нав’язування авторові оригіналу образів, які йому зовсім непритаманні.

Існують не поодинокі випадки, і зокрема у творчості Р. Фроста, коли підтекстовий образ формується за допомогою низки розосереджених по тексту вірша лексичних одиниць, що мають спільне семантичне поле та утворюють певну семантико-асоціативну сітку. Вони теж дають підстави вести мову про асоціацію як підтекстоутворювальний чинник.

Для прикладу можна розглянути вірш із книги Фроста “New Hampshire” “Looking For A Sunset Bird In Winter”, у якому на першому змістовому плані йдеться про те, як поет, чи ліричний герой твору,

крокуючи на заході сонця додому через укриту снігом галявину, сподівався побачити птаха, що співав там на дереві влітку. Та обійшовши двічі навколо дерева, окрім листка, що самотньо висів на гілці, він нічого більше не побачив. Потім, піднявшись на пагорб, герой дивиться, як мороз лягає на сніг, і як у небі крізь чи то хмарину чи то димок пробивається світіння невеликої зірки:

*The west was getting out of gold,
The breath of air had died of cold,
When shoeing home across the white,
I thought I saw a bird alight.*

*In summer when I passed the place
I had to stop and lift my face;
A bird with an angelic gift
Was singing in it sweet and swift.*

*No bird was singing in it now.
A single leaf was on a bough,
And that was all there was to see
In going twice around the tree.*

*From my advantage on a hill
I judged that such a crystal chill
Was only adding frost to snow
As gilt to gold that wouldn't show.*

*A brush had left a crooked stroke
Of what was either cloud or smoke
From north to south across the blue;
A piercing little star was through.*

[13, p. 232–233]

Вже перше ознайомче прочитання цього твору підказує, що те, що лежить на поверхні вірша – не все, що хотів сказати його автор. Така підказка потрапляє до свідомості сприймача твору завдяки наявності в ньому цілої низки слів та виразів, що асоціюються з чимось релігійним, містичним, небесним, райським, божественним: *gold* (золото – сонце, рай), *breath of air* (подих – дух, повітря – чистота, вись), *across the white* (білизна – чистота), *bird alight* (птаха – райська птиця), *summer* (літо – рай), *lift my face* (підняти обличчя, дивити-

ся вгору – дивитися на щось неземне), *bird with an angelic gift* (птаха з ангельським даром – райська птиця), *singing in it sweet* (солодко співає – як у раю), *no bird was singing* (немає птахи, що співає – відсутність раю), *from my advantage on a hill I judged* (використовуючи свою перевагу того, що я перебуваючи на пагорбі, я виніс судження – подібно до того, як судить про все Всевишній, що знаходиться над усім), *crystal chill* (кришталева прохолода – чистота, безпристрасність), *snow* (сніг – білизна, чистота), *gilt* (позолота – краса, сонце, рай), *gold* (золото – сонце, рай), *a brush had left a crooked stroke* (пензель лишив на небі вигнутий мазок – пензель у руках Бога), *cloud* (хмара – небеса), *across the blue* (на голубизні – небеса), *star* (зоря – небеса).

Далі, виходячи з вищевикресленої заданої автором тематики, розглядаємо специфіку семантики деяких лексичних одиниць, ужитих поетом, та значення створених окремих образів, що в кінцевому рахунку дасть можливість дійти остаточного висновку щодо глибинного змісту твору.

The west was getting out of gold – із заходу сходила позолота, тобто вечоріло, що може означати закінчення земного життя;

The breath of air had died of cold – дихання, а отже життя героя охолело, йде до завершення;

When shoeing home across the white – йдучи додому, тобто туди, звідки ми всі сюди прийшли;

I thought I saw a bird alight – здалося, що побачив птаха, який спустився на землю, або освітленого променями сонця, тобто ілюзія щастя (англійське *alight* має кілька значень, серед яких 1) спускатися, сідати (про птахів, комах); 2) освітлений, у вогні [1, с. 36]);

In summer when I passed the place – влітку, тобто посередині життя;

I had to stop and lift my face – піднімав обличчя догори, тобто дивися в небо;

A bird with an angelic gift – птах із даром янгола, тобто райський;

Was singing in it sweet and swift – солодко співав, мається на увазі райський спів;

No bird was singing in it now – тепер, у старості, того співу не було;

A single leaf was on a bough – самотній листок на гілці – осінь, зрілість;

And that was all there was to see In going twice around the tree – і більше нічого не побачив, хоча двічі обійшов дерево – земне щастя примарне, скільки не намагайся, та на тому самому місці його вже не знайдеш;

From my advantage on a hill I judged – перевага виносити судження, знаходячись на узвишші, тобто там, де Бог;

a crystal chill – кришталева прохолода, тобто така, як високо в небесах;

Was only adding frost to snow As gilt to gold that wouldn't show – коли паморозь лягає на сніг чи позолота на золото, то цього не помітно, тобто добування все більше й більше одного й того ж (в даному випадку матеріальних цінностей), не приносить морального вдоволення, оскільки не несе ніякої новизни (золото тут символізує ще й земні матеріальні блага);

A brush had left a crooked stroke – пензель лишив на небі мазок (звісно ж пензель у руках у Бога);

Of what was either cloud or smoke – хмара чи дим, тобто все залежить від людини: одна бачить хмару (небеса), інша – простий дим;

From north to south across the blue – з півночі до півдня через голубинь, тобто весь світ – це небеса, творіння Бога;

A piercing little star was through – крізь хмару пробивалося світло маленької зорі, тобто своя зірка є у кожного, потрібно лише її углядіти та за нею піти. Цей рядок є завершальним, а отже означає, що зрештою, побачити Боже світло та йти за ним є єдино правильним шляхом у житті.

Зваживши лише на весь комплекс перелічених вище чинників, можна дійти висновку, що це вірш про одвічне метання людини між земним та небесним, про примарність земного щастя, про перенасичення матеріальними благами, яке в жодному разі не приводить до відчуття повноти життя (*frost to snow, gilt to gold*) й про те, що на схилі життя,

завдяки устремлінню до Вищих Сфер, приходить усвідомлення того, що щастя може бути справжнім і тривалим лише тоді, коли людина піде своїм шляхом (за своєю зорею), визнаючи, що в основі світу лежить не матерія, а Бог, тобто бачачи, за власною волею, в усьому Бога (*cloud or smoke*). Птах тут саме й виступає символом щастя, на який не рідко, як відомо, можна натрапити і в творах інших письменників.

Щодо двох відомих нам перекладів цього вірша Фроста, виконаних українським перекладачем В. Бойченком [2, с. 106–107] та російським – Г. Кружковим [11, с. 189], то оскільки об'єктом нашого дослідження є підтекстовий образ, а він у даному творі сформований цілим комплексом окремих локальних образів проаналізованих вище, цілком логічним, на нашу думку, буде й відповідне покомпонентне порівняння цих образних складників підтекстового образу оригіналу з відповідними місцями української та російської версії твору. Отже, маємо наступне:

The west was getting out of gold...

Вже захід золотий стьмянів... (образ збережено не повністю шляхом часткової репрезентації: трансформація розгорнутої метафори в епітет та просту метафору, але головні асоціативні семи “захід” і “золото” збережені);

День угасал в морозном блеске... (образ спотворено внаслідок згортання: часткова репрезентація асоціативних слів *west – угасал, gold – блеск* та деталізація *в морозном блеске*);

The breath of air had died of cold...

Замерзло дихання вітрів... (образ спотворено внаслідок згортання: вилучення асоціативної семи *air*);

Я шел домой – и в перелесне... (образ втрачено внаслідок часткової компенсації образу наступного рядка);

When shoeing home across the white...

Коли поміж снігів мені... (образ збережено шляхом часткової репрезентації: асоціативне *white* трансформовано в *снігів*);

Где стыла голая ветла... (образ частково компенсовано попереднім рядком, хоча асоціативне *white* утрачено);

I thought I saw a bird alight...

Птах уявився весь в огні... (образ відтворено частково: конкретизація *в огні*);

Почудился мне взмах крыла... (образ відтворено частково: часткова репрезентація асоціативного *bird alight* асоціативним *взмах крыла*, яке має вужчий спектр асоціативних зв'язків);

In summer when I passed the place...

Там часто літньої пори... (образ збережено частково: вилучення *passed*);

Как часто проходят здесь летом... (образ збережено за допомогою еквівалентів);

I had to stop and lift my face...

Лице здіймав я догори... (образ збережено: еквівалентне відтворення);

Я замирал на месте этом... (образ втрачено: вилучення асоціативного *lift my face*);

A bird with an angelic gift...

То птах мене поміж отав... (образ втрачено: вилучення асоціативного *angelic gift*);

Какой-то райский голосок... (образ збережено частково: репрезентація *bird with an angelic gift* менш асоціативним *райский голосок*);

Was singing in it sweet and swift...

Солодким співом зустрічав... (образ збережено за допомогою еквівалентів);

Звенел мне, нежен и высок... (образ збережено трансформацією *sweet and swift* у *нежен и высок*, що викликає аналогічні асоціації);

No bird was singing in it now...

Та не співав там нині птах... (образ збережено за допомогою еквівалентного образу);

А ныне все вокруг молчало... (образ збережено шляхом узагальнення);

A single leaf was on a bough...

В гіллі листок єдиний чах... (образ збережено: еквівалентне відтворення);

Лишь ветром бурый лист качало... (образ збережено: динамічна адекватність);

And that was all there was to see

In going twice around the tree...

То все було, що я знайшов,

Хоч двічі крону обійшов... (образ збережено за допомогою еквівалентних образних компонентів);

Два раза обошел я куст,

Но был он безнадежно пуст... (образ збережено: функціонально адекватних образних компонентів);

From my advantage on a hill

I judged...

Напевне, той вогнистий дрозд

Із снігу викресав мороз... (образ втрачено: вилучення асоціаційних *my advantage on a hill* та *judged*);

С холма в дали искристо-синей

Я видел... (інтенсивність образу знижено, герой не просто бачив, а міг зробити судження, судити);

that such a crystal chill... образ втрачено в обох перекладах (повне вилучення);

Was only adding frost to snow

As gilt to gold that wouldn't show...

Сховавши золото важке

Під позолочення тремке... (образ викривлено: вилучення *adding frost to snow* та не виправдана деталізація *gilt to gold – золото важке Під позолочення тремке*);

... садился иней

На снег – но он старался зря

Серебряное серебра... (образ відтворено за допомогою функціональних еквівалентів);

A brush had left a crooked stroke

Of what was either cloud or smoke...

Вгорі, мов пензлика мазок, –

Чи хмари слід, а чи димок... (образ відтворено, хоча зменшувальне *пензлик* дещо знижує його інтенсивність);

По небу длиною грядою

Тянулось облако седое... (образ спотворено: часткова репрезентація *Тянулось облако седое*, вилучення *brush had left a crooked stroke*);

From north to south across the blue...

І кризь оту недвижну тинь... (образ втрачено: цілковите вилучення образних компонентів);

Пророча тьму и холода... (образ втрачено: цілковите вилучення образних компонентів, введення відсутнього в оригіналі змісту);

A piercing little star was through...

Зорі пронизлива світінь... (образ відтворено повним еквівалентом);

Мигнула и зажглась звезда... (образ відтворено частково: вилучення *piercing*).

Як видно з проведеного зіставлення першотвору та двох його інтерпретацій, в українському перекладі вірша Фроста “Looking For A Sunset Bird In Winter” найважливіше збережено, і хоча в ньому й зникли поодинокі образи та деякі образні відтінки, це суттєво не завадило відтворенню глибинного змісту твору, його підтексту, чого, на жаль, не можна сказати про російський переклад вірша, в якому кількісна домінанта образних втрат, спотворень та відхилень у кінцевому рахунку безнадійно руйнує підтекстовий вимір макрообразної структури першотвору.

В іншому Фростовому вірші “The Mountain” [13, р. 40] вічне імплікується назвою гори “Hog”, взятою Фростом, очевидно з метою побудови асоціації з латинським „Hog” – “час” [5, с. 366] та англійським запозиченням з латини “Hogae”, що означає Орі – богині пір року [3, с. 778].

З двох відомих нам, на жаль, виключно російських перекладів цього твору видно, що один перекладач, а саме Андрій Сергєєв, назвавши гору “Кор” [9, с. 167], цілковито проігнорував у своєму

перекладі цю асоціативну складову, за допомогою якої твориться підтекст твору. Інший російський перекладач Олег Чухонцев назвав Фростову гору "Ор" [11, с. 81–83], чим поставив свій переклад ближче до оригіналу, хоча стовідсоткового успіху не досяг.

Наведені приклади, в яких образний підтекст поетичного твору формується внаслідок актуалізації асоціативних словесних зв'язків, переконливо демонструють, що образне слово, з огляду на свою полісемію, широкі асоціативні та конотативні можливості є важливим значимим засобом у формуванні підтексту. Підтекст у художньому, та зокрема в поетичному творі, як видно з проаналізованого матеріалу, часто створюється на основі одночасного поєднання актуалізації денотативних та конотативних аспектів значення слова, його багатозначності та асоціацій, які воно викликає в широкому контексті.

Перекладацька практика демонструє неможливість відтворення асоціативних образів за допомогою стандартних рішень та уніфікованих розв'язань, зокрема, вдаючись до методів формалізації лексичних відповідностей. Хоча певна тенденція образних трансформацій при відтворенні асоціації, що лежить в основі підтексту вірша й спостерігається. Це, насамперед, залучення образів, котрі мають буквальні відповідники (аналогії) першотвору, далі, залучення образів, трансформованих, таких, що не мають прямих відповідників в оригіналі, але функціонально рівноцінних. Саме в цьому плані можна говорити про поетичний переклад, як про систему трансформацій. Що стосується відмінних, периферійних частин, то вже сама назва говорить, що певні місця оригіналу по-різному інтерпретуються в перекладах, які зіставлялися. Причиною такого різночитання були: багатозначність окремих місць оригіналу; свідоме переорієнтування звучання того чи іншого місця, залежно від художнього світогляду перекладача та його мовного тезаурусу; не здатність перекладача достатньо вникнути в текст та встановити спектр асоціативних зв'язків між текстом та реальністю. Образні перетворення перекладів характеризуються введенням еле-

ментів трьох типів: елементів, створених згідно зі світобаченням та поетикою автора оригіналу; нейтральних елементів, які вживаються для заповнення ритміко-інтонаційної матриці першотвору; елементів, що суперечать ідейно-образній структурі вірша, тобто викривляють його зміст та не передають підтекст. Аналіз перекладів показує, що у випадках видозміни образності художнього мовлення першотвору перше місце займає розгортання оригінального образу, тобто смислове та лінійне його збільшення. Тут мають місце такі процеси як нарощення, тобто деталізація образу; узагальнення (генералізація); плюралізація, тобто заміна однини множиною. При згортанні чи скороченні образу варто вказати на такі моменти, як: часткову репрезентація (внаслідок пропусків, вилучення); конкретизація; сингуляризація.

Загальне ж розв'язання завдання адекватного перекладу поетичного підтексту, що базується на образних асоціаціях, залежить від успішного пошуку та вдалого підбору синонімічних лексичних одиниць, які в мові перекладу мають аналогічне коло асоціативних зв'язків.

Перспективою дослідження іншомовної інтерпретації поетичного підтексту, в основі якого лежать різнотипні асоціативні образи, може стати подальше розроблення типів образних трансформацій, за допомогою яких здійснюється переклад асоціації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український словник / [склали М.Л. Подвезько, М.І. Балла]. – К. : Радянськ. школа, 1974. – 664 с.
2. Бойченко В.П. Світлі ріки / В.П. Бойченко. – К. : Радянськ. письменник, 1984. – 130 с.
3. Большой Англо-Русский словарь / [под общ. ред. И.Р. Гальприна и Э.М. Медниковой]. – М. : Русский язык, 1987. – Т. 1 – 1038 с.
4. Кикоть В.М. Квітка у вогні / В.М. Кикоть. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – 504 с.
5. Латинско-русский словарь / [сост. И.Х. Дворецкий]. – М. : Русский язык, 1986. – 846 с.
6. Святе Письмо Старого та Нового Завіту ; [повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами]. – United Bible Societies, 1991. – СЗ – 1070 с., НЗ – 324 с.
7. Фролова К.П. Цікаве літературознав-

- ство / К.П. Фролова. – К. : Освіта, 1991. – 192 с.
8. Фрост Р. Вірші у перекладі В. Бойченка / Р. Фрост // Всесвіт. – 1974. – № 3. – С. 129–137.
9. Фрост Р. Гора; Закройте окна; Баркас с цветами; Пристрелка; И больше ничего; Домашние похороны / Р. Фрост ; [пер. с англ. и послесл. А. Сергеева]. // Иностранная литература. – 1985. – № 2. – С. 165–171.
10. Фрост Р. Из девяти книг. Стихи / Р. Фрост ; [пер. с англ. под ред. и с предисл. М.А. Зенкевича]. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1963. – 144 с.
11. Фрост Р. Стихи. Сборник / Р. Фрост ; [сост. и общ. ред. Ю.А. Здоронова]. – М. : Радуга, 1986. – 432 с.
12. Шекспир Уильям. Сонеты / Уильям Шекспир ; [сост. А.Н. Горбунов]. – М. : Радуга, 1984. – 368 с. – На англ. яз. с параллельным русским текстом.
13. The Poetry of Robert Frost. The collected poems, complete and unabridged. Edited by Edward Connery Lathem . – New York : Henry Holt and Company, 1979. – 610 p.

УДК 81'25(075.8)

МАШИННИЙ ПЕРЕКЛАД У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

А.Л. Міщенко, канд. філол. наук (Кіровоград)

У статті описується модель технічної взаємодії пам'яті перекладу, машинного перекладу та постредагування, що дозволяє забезпечувати оптимальну якість перекладу й заощаджувати час та кошти, але вимагає значних лінгвістичних ресурсів у формі цифрових даних для “тренування” системи.

Ключові слова: переклад, перекладач, пам'ять перекладу, машинний переклад, редагування, якість перекладу, заощадження часу й коштів на переклад, лінгвістичні ресурси у формі цифрових даних.

Мищенко А.Л. Машинный перевод в контексте современного научно-технического перевода. В статье описывается модель технического взаимодействия памяти перевода, систем машинного перевода и постредактирования, что позволяет обеспечивать оптимальное качество перевода, сокращает стоимость и время перевода, но требует наличия значительных лингвистических ресурсов в электронной форме для “обучения” системы.

Ключевые слова: перевод, переводчик, память перевода, машинный перевод, редактирование, качество перевода, стоимость и время перевода, лингвистические ресурсы в электронной форме.

Mishchenko A. Machine Translation within the Context of Modern Translation in Science and Technology. The paper offers a model for the technical correlation of translation memory, machine translation systems and editing that enables to achieve a high-quality translation, lower levels of translation cost and time, but requires considerable linguistic electronic resources to ‘teach’ the system.

Key words: translation, translator, translation memory, machine translation, editing, high-quality translation, translation cost and time, linguistic electronic resources.

Величезні обсяги перекладу, велика кількість мов перекладу й жорсткі умови цейтноту, з одного боку, та спеціалізація перекладу для вузької предметної галузі, контрольовані мови, уніфіковані лінгвістичні ресурси, з іншого боку, стимулювали черговий ренесанс машинного перекладу. Тому об'єктом вивчення цієї статті є системи машинного перекладу, а предметом аналізу обрано специфіку їхньої інтеграції в системи пам'яті перекладу.

Сьогодні системи машинного перекладу, які базуються на правилах, статистичні й гібридні системи машинного перекладу інтегруються в системи пам'яті перекладу, а “розумна” синергія лінгвістичних ресурсів, технологій і прикладних програм реалізується в оптимальній взаємодії перекладача, систем пам'яті перекладу і машинного пере-

кладу. Це зумовлює актуальність обраної теми. Тому метою цієї статті обрано висвітлення сучасної моделі перекладу, основу якої складають програмні продукти й лінгвістичні ресурси. Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: висвітлити процес інтеграції систем машинного перекладу в системи пам'яті перекладу, а також проілюструвати функціонування інтегрованої моделі перекладу.

Системи машинного перекладу диференціюються на ті, що базуються на правилах, статистичні та гібриді. Ефективність систем машинного перекладу, які базуються на правилах (RBMT: regelbasierte maschinelle Translation), визначається якістю двомовних словників та точністю заданих правил, а їхнє створення потребує тривалої кропіткої роботи. Раніше такі системи розроблялись тільки

© Міщенко А.Л., 2013

на замовлення “великих” організацій із залученням міжнародних робочих груп дослідників. На сучасному етапі доступність ліцензій дозволяє середнім і малим підприємствам адаптувати їх до перекладу власного контенту.

Еволюцію систем машинного перекладу, які базуються на правилах, схематично, але наочно ілюструє модель трикутника, запропонована відомим французьким математиком і програмістом Бернардом Вокуа (Bernard Vauquois).

Рис. 1. Модель машинного перекладу (Bernard Vauquois)

Як це видно з Рис. 1, перші системи машинного перекладу створювались для конкретних пар мов і базувались на складних процесах моделювання мови, основу яких становили методи аналізу, трансферу, синтезу й інтерлінгви. Перші системи працювали на основі прямого методу заміни слів мови оригіналу словами мови перекладу. Системи другого покоління аналізували структури мови оригіналу, а потім на основі трансферу синтезували їх в еквівалентні структури мови оригіналу. Цей метод спочатку був застосований для синтаксичного, а вже потім для семантичного рівня мови. Крім того, робилися спроби створити системи машинного перекладу на основі формальної мови-посередника – інтерлінгви. Ця концепція передбачала “переклад” літерального значення речення мовою оригіналу формальною мовою посередником з його наступною генерацією мовою перекладу. У якості інтерлінгви використовували латину, еспе-

ранто, мову американських індіанців – аїмара, але на основі інтерлінгви не було створено жодної ефективної системи машинного перекладу. Таким чином, ці системи базувались на різних рівнях лінгвістичного опрацювання мовної пари, які поетапно додавались у процесі еволюції галузі, а саме:

- 1) морфологічному: лематизація лексичних одиниць, пошук лексичних одиниць у словнику, аналіз морфем, розпізнавання контекстного граматичного класу лексичних одиниць, відмінків, флексій тощо;
- 2) синтаксичному: розпізнавання типів синтаксичних структур, реляційних зв’язків між окремими елементами синтаксичної структури тощо;
- 3) семантичному: виокремлення лексичного значення багатозначних лексичних одиниць та афіксів, визначення їхньої семантичної функції, синтез їхньої синтаксичної однозначності на основі семантичного аналізу.

Проте релевантність мовних рівнів визначається структурою мови. Звідси випливає, що для конкретної пари мов лінгвістичне опрацювання цих рівнів подекуди асинхронне, напр.: для пари мов китайська – німецька. Це пояснюється тим, що морфологічна структура китайської мови надзвичайно проста, тому морфологічний аналіз для неї не релевантний. Проте складна морфологія німецької мови вимагає обов'язкового морфологічного аналізу.

Сьогодні, наприклад, фірма Delta International (http://www.dicits.com/index.php?option=com_content&view=article&id=21&Itemid=21&lang=ru) застосовує професійні системи перекладу Lucysoft, SYSTRAN, Prompt для оптимізації процесу перекладу з використанням систем пам'яті перекладу та адаптації цих систем до потреб замовника шляхом додавання у систему словників корпоративної термінології та програмування лінгвістичних правил для бі-директального перекладу текстів для таких пар мов, як: англійська – німецька, німецька – російська, англійська – російська тощо.

Сучасні системи машинного перекладу базуються переважно на статистичних або гібридних методах. В основі перших - автоматична екстракція схожих сегментів мовних пар з двомовних повнотекстових корпусів, які нараховують мільярди слововживань. Другі – створюються сьогодні на ґрунті існуючих систем машинного перекладу, що базуються на правилах, додаванням до них статистичних методів. Таким чином, “навчання” як статистичних систем машинного перекладу (ССМП), так і гібридних систем машинного перекладу (ГСМП) базується на двомовних корпусах текстів і не потребує глибокого й складного контрастивного лінгвістичного аналізу. Це дозволило суттєво знизити вартість ССМП, що, у свою чергу, стало визначальним фактором їхньої популяризації й стрімкого поширення. Так, вартість традиційних систем машинного перекладу сягала сотні тисяч доларів, а ціна сучасних статистичних систем машинного перекладу не перевищує кілька тисяч доларів. Їхня доступна ціна й популярність спонукала розробників систем пам'яті перекладу оптимізувати архітектуру своїх продуктів за рахунок можли-

вості долучення до ССМП з робочого середовища систем пам'яті перекладу.

Так, доступ до систем машинного перекладу з пам'яті перекладу пропонують сьогодні своїм клієнтам світові лідери, які спеціалізуються на створенні програмних продуктів для галузі лінгвістичних послуг: SDL, Across, Killgray (MemoQ), Atril (DejaVu).

Функціонування алгоритмів систем машинного перекладу не залежить від комбінації мов, тому їх використовують для “навчання” нових пар мов, а сама можливість такого тренування гарантує поступове покращання якості перекладу. Проте для забезпечення ефективної організації процесу перекладу необхідно враховувати наступне: 1) специфіку контенту й можливості застосування машинного перекладу; 2) наявність двомовного корпусу для тренування системи (обсяг корпусу від одного до п'яти мільйонів слововживань); 3) потенційні можливості для контролю якості такого перекладу. Зупинимось докладніше на інтегрованій моделі системи пам'яті перекладу SDL та системи статистичного машинного перекладу Language Weaver (LW), оскільки саме вона пропонує клієнтам новаторське рішення: тренування системи ресурсами пам'яті перекладу замовника.

На відміну від систем пам'яті перекладу інших виробників, які з робочого середовища своїх програмних продуктів уможливають доступ до тієї чи іншої системи машинного перекладу, корпорація SDL купила фірму Language Weaver у 2009, оскільки у СМП LW об'єднані такі системні характеристики, як комерційність, можливість доступу через Інтернет, можливість навчання системи, надійність каналу транспортування документів та можливість автоматизованого контролю якості перекладених текстів. Це рішення результувало з тривалого, глибокого й всебічного вивчення тенденцій перекладацької галузі й бажання задовольнити попит на новітні й актуалізовані продукти та послуги для створення й підтримки багатомовного контенту. Згідно з результатами дослідження SDL, 90% сучасних фірм тільки частково замовляють переклад контенту через високу вартість пе-

рекладацьких послуг. Але інші цифри вказують на те, що клієнтам SDL, які інтегрували у свої системи пам'яті перекладу машинний переклад, вдається заощаджувати до 30% – 50% коштів на перекладі й скорочувати терміни його виконання вдвоє (Haag, Martina / Engenhardt, Verena 2012). Ці цифри яскраво свідчать про те, що в майбутньому машинний переклад, інтегрований в системи пам'яті перекладу, обіцяє стати ефективним засобом скорочення витрат на переклад та дієвим інструментом розширення власної присутності на глобальному ринку для тих фірм, які практикують глобальний інформаційний менеджмент (Global Information Management). І хоча якість машинного перекладу значно поступається перекладу, зробленому перекладачем, розумна синергія перекладача, менеджменту проектами, систем пам'яті перекладу і машинного перекладу дозволяє максимально оптимізувати процес перекладу.

Фірму Language Weaver засновували Д. Марку (Daniel Marcu) та К. Найт (Kavin Knight) у 2002 р. в Лос-Анжелесі. Її мета полягала у створенні комерційної системи статистичного машинного перекладу для сервісних служб в Інтернеті, державних прес-служб та розвідувальних служб, а також для соціальних мереж. Концепцію Language Weaver президент та її генеральний директор Марк Теплінг (Mark Tapling) представив такими словами: “У той час, як перекладач Google започаткував стандарт перекладу для користувачів, ми з'ясували, що більшість фірм та підприємств хочуть мати власну технологію автоматизованого перекладу. <...> Комбінування нашої технології, технології перекладу SDL та технології менеджменту контентом дає їм унікальну можливість розширення й поглиблення контактів з існуючими та потенційними клієнтами, і це чудово узгоджується з концепцією SDL щодо глобального інформаційного менеджменту” [3].

На сучасному етапі система використовується для перекладу 24 двонаправлених пар мов (bidirektional), кількість яких зростатиме в майбутньому. Серед мов виокремлюються західноєвропейські мови, східноєвропейські мови, азійські мови, мови країн Африки та Близького Сходу.

Для перекладу в LW використовуються статистичні методи криптографії й алгоритми машинного навчання. Головний модуль Language Weaver – декодер, який здійснює керування процесом перекладу загалом, використовуючи для цього інші модулі програми, а саме: модель мови, спеціалізовані програми перекладу, спеціалізовані словники, бази даних, реєстри слів тощо.

Модуль, який відповідає за навчання системи, називається кастомайзер (Customizer). Language Weaver “навчається” безпосередньо з паралельних текстів й автоматично генерує в процесі навчання статистичну “модель мови” для цієї пари мов. Адаптація системи до потреб клієнта передбачає її навчання на матеріалі специфічних для фаху, галузі чи корпоративної мови лінгвістичних ресурсів. Ці тексти автоматично вирівнюються (Alignment) спеціальною програмою LW-Aligner або будь-якою іншою програмою вирівнювання (Aligner-Tool: Giza, WinAlign та ін.) у вигляді сегментів, представлених у формі фраз, речень, текстів чи абзаців, й зберігаються у спеціалізовану програму перекладу. На потребу програма дозволяє генерувати пам'яті перекладу і спеціалізовані словники.

Ця модель гарантує адаптацію базової системи Language Weaver до потреб клієнта й дозволяє суттєво покращувати якість перекладених текстів. Навчання системи здійснюється тільки на фірмі Language Weaver і може повторюватись через певні проміжки часу з метою актуалізації системи.

У модулі “словники” зберігаються базові й специфічні для замовника номінації у формі термінів, номенклатур, символів, формул, цифрових даних, одиниць виміру тощо. Ці лінгвістичні ресурси генеруються в процесі навчання системи перекладу і специфікуються залежно від фаху, галузі чи корпоративної мови.

Тексти з Language Weaver перекладаються в режимі пакетної обробки або в режимі реального часу, а архітектура LW передбачає можливість паралельного й незалежного використання ОЗП (основного запам'ятовувального пристрою) для перекладу. Система підтримує різні формати документів, серед яких, напр.: txt, html, tmx, xliff, pdf, odf, doc.

Процес перекладу загалом організований таким чином: необхідні документи готуються до перекладу в спеціальній субсистемі перекладу. У процесі підготовки визначається тип документів, вони перевіряються на наявність дублікатів, визначається комбінація мов, документи «очищуються» (виправляються всі можливі помилки: орфографічні, граматичні, стилістичні, логічні, змістовні тощо) і для них визначаються пріоритети. На етапі «перевірка версії» система перевіряється на застосування актуалізованої версії спеціалізованої програми перекладу або іншої визначеної для перекладу спеціалізованої програми. Після цього документи перекладаються з використанням вибра-

ної специфічної програми перекладу. У процесі перекладу екстрагуються одиниці номінацій з унікальними назвами (Entity Names) на кшталт корпоративної лексики у формі номенклатур, термінів, номінацій продуктів, брендів і торгових марок та інших специфічних реалій і додаються до словника у формі реєстрових одиниць або словникових статей. Актуалізований варіант словника фіксується у метаданих, а перекладена версія документів зберігається. Через певні проміжки часу базовий корпус актуалізується за рахунок додавання до нього нових перекладів, які покращують якість перекладу. Процес перекладу ілюструє Рис. 2:

Рис. 2. Архітектура модуля перекладу в LW

Як зазначалося вище, Language Weaver інтегрується в продукти SDL і вможлиблює адаптивний до потреб клієнта машинний переклад. Ці програмні продукти SDL диференціюються на продукти для: клієнтів, які мають власний контент і потребують ефективних інструментів його створення, актуалізації, менеджменту, перекладу тощо; державних та урядових організацій; фрилансерів.

Для власників контенту пропонується два продукти: SDL BeGlobal і SDL GlobalConnect.

SDL BeGlobal створено спеціально для транснаціональних корпорацій, тому його мета полягає в забезпеченні мультилінгвальної комунікації із застосуванням усіх доступних в електронній формі інформаційних ресурсів.

SDL-GlobalConnect – це розширений варіант

SDL BeGlobal, який створювався передусім для менеджерів контенту. Він попередньо інтегрується в чат, електронну пошту й корпоративні бази знань і на потребу дозволяє автоматичний переклад інформаційних ресурсів безпосередньо в названих прикладних програмах.

Спеціально для урядових та інших державних організацій розроблено серверну версію програми під назвою SDL Language Weaver Enterprise Translation Server, яка інтегрується в локальну систему перекладу організації в якості одного з її сегментів і дозволяє забезпечувати надійний захист інформації.

Спеціально для фрилансерів і студентів створено продукт під назвою SDL Easy Translator, який являє собою своєрідного помічника комп'ютера “все в одному”, здатного перекладати будь-яку текстову інформацію з будь-якого документа. Цей продукт, окрім того, дозволяє перекладати зміст популярних чат-сервісів у режимі реального часу 35 мовами.

Навчання системи з метою її адаптації до потреб клієнта триває 4 – 6 тижнів, а процес навчання схематично ілюструє Рис. 3:

Рис. 3. Language Weaver - тренування системи [2] (переклад наш – А.М.)

На етапі “навчання системи” базова версія LW розширюється за рахунок додавання галузевого або корпоративного двомовного корпусу у формі пам’яті перекладу та термінологічних баз даних. Після навчання модуль машинного перекладу інтегрується в систему перекладу й використовується в якості одного з її функціональних модулів. Якщо якість перекладених текстів недостатня, процес навчання системи повторюється.

Якість текстів автоматично перевіряється алгоритмом, який розроблено в співпраці з клієнтами в процесі адаптивного навчання системи й називається TrustScore (дослівно “оцінювання довіри”). Прогнозована якість перекладу оцінюється автоматично за п’ятибальною шкалою. Ця система контролю якості інтегрується в загальну систему менеджменту проектами й інтерпретується наступним чином. Якщо переклад оцінено в 1–2 бали

за шкалою TrustScore, він відхиляється як непридатний для використання. Переклад, який набрав 2–3 бали, надсилається перекладачеві на доопрацювання. Переклад, який оцінено у 4–5 балів, вважається придатним для репрезентації марки, але диференціюються на: 1) умовно-придатний: за наявності окремих помилок, але за певних об-

ставин він може використовуватись для репрезентації продукту; 2) придатний для репрезентації продукту.

Таким чином, алгоритм TrustScore перевіряє якість машинного перекладу в автоматичному режимі. Схему інтеграції й організацію процесу перекладу загалом ілюструє Рис. 4:

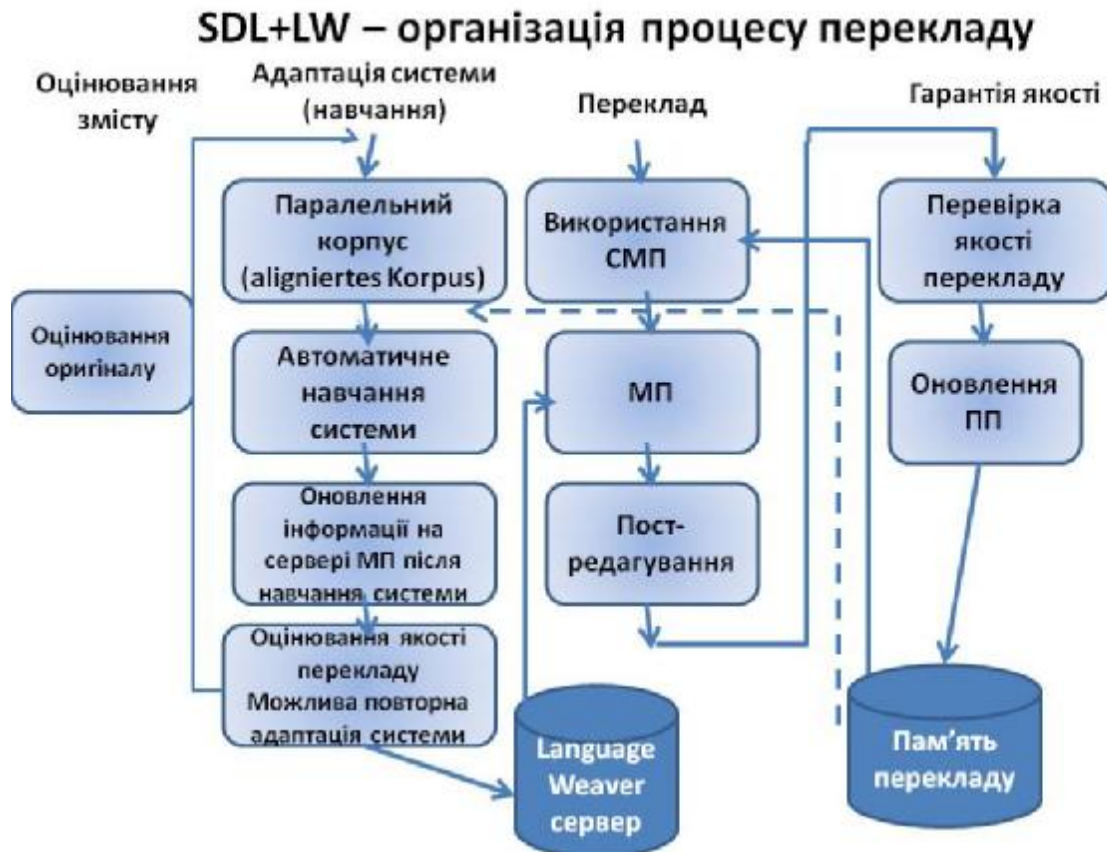

Рис. 4. Інтегрована система перекладу: SDL-LW [2] (переклад наш – А.М.)

“Навчена” система машинного перекладу інтегрується в пам’ять перекладу SDL, у якій організація процесу перекладу функціонує наступним чином: тексти на переклад спочатку перекладаються за допомогою функції попереднього перекладу (Pre-Translation) із залученням ресурсів пам’яті перекладу (ПП). Якщо для окремих сегментів тексту повні або часткові відповідники у ПП не знайдені, вони відправляються на машинний переклад, результат якого автоматично оцінюється TrustScore і після цього, залежно від результату, текст перекладу відхиляється, відправляється на доопрацю-

вання перекладачеві або публікується. Придатний для репрезентації марки переклад зберігається в пам’ять перекладу, а розширена ПП через певні проміжки часу використовуються для актуалізації клієнтської спеціалізованої системи перекладу з метою покращання якості МП.

Як зазначалося вище, для машинного перекладу важливо, які вимоги висуваються до якості перекладу, оскільки не всі тексти придатні для МП. Так, вимоги до якості перекладу інтерфейсу програмних продуктів, веб-контенту, реклами максимальні. Тому вони перекладаються перекладачем

з використанням ресурсів інтегрованих систем перекладу. Дещо нижчі вимоги до якості друківаних текстів зовнішньофахової комунікації, напр.: супроводжувальної технічної документації на продукти. Тому цей тип текстів перекладається зазвичай ресурсами системи адаптованого МП із наступним постредагуванням перекладача. Машинний переклад

без наступного постредагування підходить для перекладу веб-контенту на кшталт повідомлень у чатах, блогах та соціальних мережах, а також для перекладу окремих текстів внутрішньофахової комунікації, напр.: листування між співробітниками, окремі тексти у Wiki тощо. Організацію процесу перекладу для різних типів текстів унаочнює Рис. 5

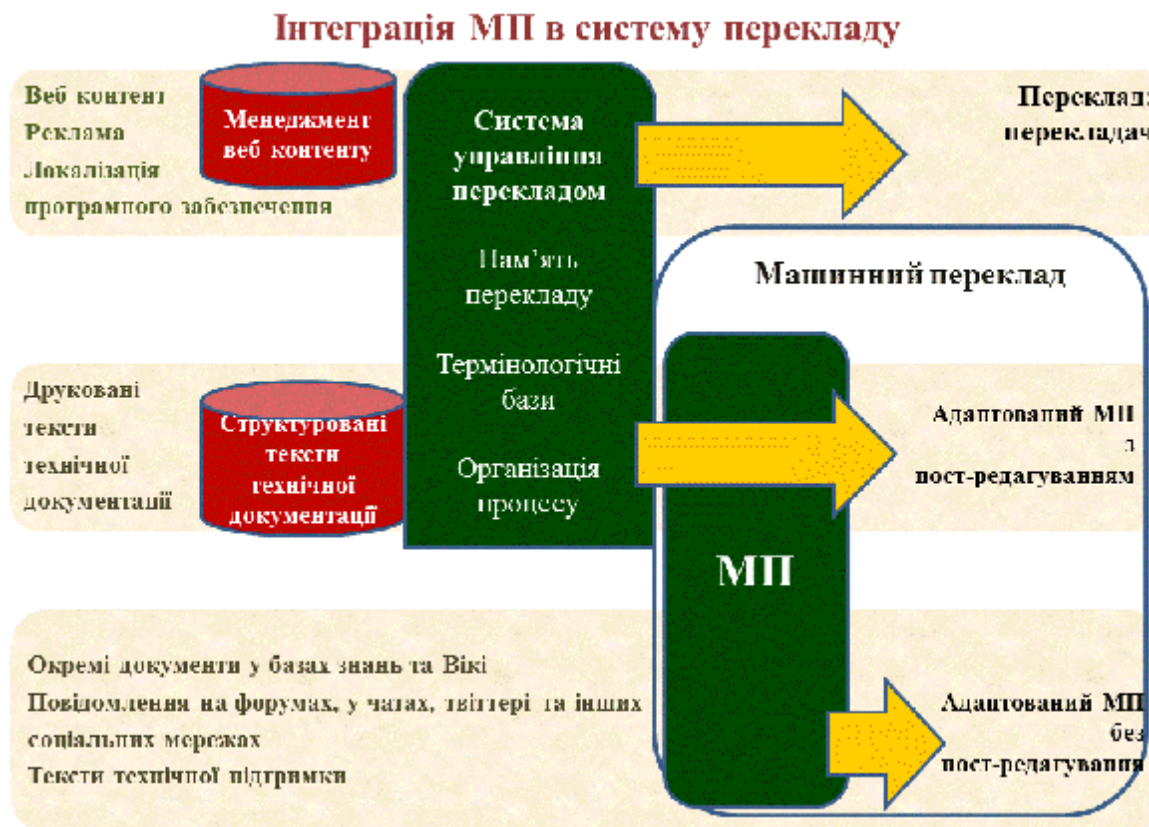

Рис. 5. Типи тексту й організація процесу перекладу

Таким чином, розумна синергія людини, машини й ефективні механізми управління дозволяють якісно покращувати переклад, мінімізувати затрати й суттєво економити час на нього. Цей “інтелектуальний” МП легко і швидко інтегрується в систему перекладу й набуває статусу її важливої складової для створення контенту, його підтримки в актуалізованому стані й управління ним як генеральної стратегії установи, а двомовні лінгвістичні ресурси дозволяють тренувати систему для перекладу нових комбінацій мов. Крім того, МП з на-

ступним постредагуванням дозволяє швидко розширювати й актуалізувати пам'ять перекладу і таким чином оптимально використовувати існуючі лінгвістичні ресурси. Важлива перевага СМП вбачається в можливості їхньої адаптації до потреб замовника й поступового покращення якості перекладу шляхом “навчання” системи, а автоматизований контроль якості перекладу з використанням алгоритму TrustScore й зворотного зв'язку з боку замовника відіграє ключову роль для забезпечення якості МП та швидкості перекладу загалом.

Отже, комбінована модель перекладу з використанням машинного перекладу, постредагування, пам'яті перекладу, термінологічної діяльності й менеджменту процесом обіцяє стати “Соломоновим рішенням” щодо досягнення максимального ефекту мінімальними зусиллями в процесі створення й актуалізації глобального багатомовного контенту. Проте необхідною передумовою цієї моделі є технологічно складна архітектура для створення й перекладу контенту, а також двомовні лінгвістичні ресурси для “навчання” системи, тому одне з ключових завдань інформаційного суспільства полягає у створенні лінгвістичних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Frieling T. Language Weaver / T.Frieling. – 2009. – Access mode : <http://www.slideshare.net/solution34/languageweaver> [Zugriff: 25.01.2012, 17:00 MEZ].
2. Haag M. Startklar für Maschinelle Übersetzung : Webinar / M. Haag, V. Engenhardt. – Stuttgart, 03.11.2011. – Access Mood : <http://www.youtube.com/watch?v=HxJKRzOnCyg> [Zugriff: 15.01.2012, 17:30 MEZ].
3. Tapling M. SDL Acquires Language Weaver, affirms Leadership in Machine Translation and Global Information Management. Document Transcript / M. Tapling. – 2010. – Access mode : <http://www.slideshare.net/languageweaverinc/sdl-acquires-language-weaver-pr-july-15-2010>. <http://www.slideshare.net/TAUS/1500-sdl-language-weaver-simplifying-translation-for-the-business-world-with-automated-translation> [Zugriff: 30.01.2012, 19:00 MEZ].

ВІДЛУННЯ РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРИ І ПЕРЕКЛАД У СУЧАСНИХ УКРАЇНІ ТА РОСІЇ

Н.М. Рудницька, канд. філол. наук (Луганськ)

У статті розглядаються наслідки цензурного втручання у процес перекладу в Українській РСР та сучасній Україні. Проведено порівняльний аналіз ситуації на матеріалі перекладів роману Дж. Д. Селінджера “The Catcher in the Rye” українською і російською мовами. Виявлено характеристики сприйняття радянських та пострадянських перекладів, типового для України і Росії залежно від особливостей впливу цензури на переклад в означених країнах.

Ключові слова: адекватний переклад, політична цензура, рецепція перекладу художнього твору, цензурні утискування.

Рудницкая Н.Н. Эхо советской цензуры и перевод в современных Украине и России. В статье рассматриваются последствия цензурного вмешательства в процесс перевода в Украинской ССР и современной Украине. Проведен сравнительный анализ ситуации на материале переводов романа Дж. Д. Сэлинджера “The Catcher in the Rye” на украинский и русский языки. Выявлены характеристики восприятия советских и постсоветских переводов, типичного для Украины и России в зависимости от особенностей воздействия цензуры на перевод в указанных странах.

Ключевые слова: адекватный перевод, политическая цензура, рецепция перевода художественного произведения, цензурные притеснения.

Rudnytska N.M. The Soviet Censorship Echo and Translation in Modern Ukraine and Russia. The article deals with consequences of translations censoring in Soviet and modern Ukraine. There has been made a comparative analysis on the material of Ukrainian and Russian translations of J. D. Salinger’s “The Catcher in the Rye”. There have been revealed characteristics of soviet and post-soviet translations reception, typical for Ukraine and Russia, depending on translations censorship peculiarities in these countries.

Key-words: adequate translation, political censorship, reception of a literary work translation, censorship pressure.

Дослідження впливу цензури на переклад є невід’ємною складовою вивчення ідеологічного аспекту перекладу. Останнім часом як тема ідеології в перекладі в цілому, так і тема цензури в перекладі зокрема, є вельми актуальними як в історичному аспекті, так і в постановці фундаментальних теоретичних питань щодо сутності перекладу як такого [19, с. 358]. Вплив цензури на переклад вивчають перекладознавці багатьох країн світу, зокрема Е. Гіббельс [17], К. О’Салліван [20], П. Кухівчак [19]. В Україні цензура стала об’єктом низки історичних досліджень (зокрема, О. Федотової [15], В.І. Очеретянко [5]); впливу цензури на переклад обов’язково приділяють увагу перекладознавці при вивченні історії українського пере-

кладу, оскільки цензура була невід’ємною складовою державної політики як Російської імперії, так і імперії Габсбургів, а згодом Радянського Союзу. Незважаючи на відносну дослідженість ефекту, яку мала радянська цензура на переклад як українською, так і російською мовами, малодослідженими видаються наслідки, які така цензура мала вже після розпаду СРСР і має сьогодні. Саме це і визначає актуальність цієї розвідки, метою якої є дослідження впливу радянської цензури на виконання та рецепцію перекладів в сучасних Україні та Росії. Об’єктом аналізу є прояви втручання цензури у відбір творів для перекладу, процес його виконання та сприйняття читачем. Предмет аналізу – ознаки оригінального тексту, які спри-

чинили цензурне утискання, та ступінь відтворення цих ознак у перекладах. Матеріалом для аналізу було обрано роман Дж.Д. Селінджера “The Catcher in the Rye” та його переклади українською та російською мовами з моменту створення оригіналу і по сьогодні.

Роман “The Catcher in the Rye” (1951) – найвідоміший твір Джерома Девіда Селінджера (1919 – 2010) – входить до списку 100 найкращих англomовних творів ХХ ст. [18]. Роман перекладений багатьма мовами світу; щороку продається близько 10 мільйонів екземплярів цього твору [25]. Сприйняття цього роману як критиками, так і читачами було сповнене протиріч і шістдесят років тому, і сьогодні. Перша реакція на публікацію роману була дуже неоднозначною: у “Нью-Йорк Таймс” його охарактеризували як “надзвичайно блискучий дебютний роман” [16], але інші закидали роману монотонність мови і аморальність головного героя – підлітка Голдена, який постійно лається, вільно говорить про випадковий секс та проституцію [24, с. 1]. Але роман відразу набув популярності, і протягом перших двох місяців його перевидали вісім разів. Наприкінці 1950-х роман був таким популярним серед думаючих підлітків, що газети почали писати про “культ ловця” (“Catcher Cult”), і роман заборонили в кількох країнах, а також у деяких школах США [25]. І навіть у 1970-х рр. декількох американських вчителів, що вивчали зі своїми учнями цей роман, було звільнено [24]. Таким чином, цей твір являє собою особливо цікавий матеріал для спостереження за тим, як діють механізми цензури як в тоталітарних, так і демократичних державах.

Відносини цензури і перекладу недоцільно розглядати лише як утиски з боку політичної цензури, у проекції поділу світу в ХХ ст. на політичні блоки залежно від панівних ідеологій. Такий підхід був характерним для перекладознавства останньої декади минулого століття, але сьогодні дослідники визнають, що цензура так чи інакше впливала на переклад (а подекуди і сьогодні впливає) у більшості країн світу [19, с. 359]. Як зазначає Д. Меркль, залежно від національних умов цензу-

ру часто виправдовували через естетичні, моральні, політичні та релігійні чинники. Вона не завжди є результатом бінарної опозиції, коли невинні перекладачі стають жертвами репресивних режимів в процесі перекладу [23, с. 9] (переклад наш. – *Н.Р.*). Саме такий підхід (зважаючи на відповідні історичні умови) на разі був характерним для українського перекладознавства. Вплив цензури на переклад можна розглядати більш широко: як процес культурного блокування та функціонування певних механізмів відбору, як вплив соціокультурних детермінант, тощо. В будь-якому разі, цензура – це розроблена система, і її агентами виступають всі агенти перекладацького процесу [23, с. 10]. Такий підхід дозволяє зробити всебічний аналіз впливу цензури на переклад і вивчити кінцеві результати такого впливу – яким чином останній позначається на сприйнятті перекладу читачем, тому використання цього підходу видається найбільш доцільним для нашої розвідки.

Радянська політична цензура виникла, як відомо, відразу після Жовтневого перевороту 1917р., і Декрет про друк став відправною точкою радянського ідеологічного терору. Політична цензура реалізовувалася через державні органи – Головне управління в справах літератури і видавництва (Головліт) і Головний репертуарний комітет (Голов-репертком), а також партійні структури. Як зазначає О. Федотова, ця система не змінювалася до кардинальних перетворень 1990-х рр.; “незалежно від пройдених історичних віх – років Великої Вітчизняної війни, періодів “відлиги” та “застою”, принципово в цій діючій системі нічого не змінювалося, окрім сповнення її новим ідеологічним змістом” [15, с. 3]. Наслідки тієї політики, що проводилась десятиріччями і мала негативний вплив на розвиток інтелектуального і духовного потенціалу народу, “відчуваються й дотепер у незалежній Україні і, можливо, будуть позначатися ще довгий час” [14, с. 3].

Говорячи про переклади роману Дж.Д. Селінджера, доступні для жителів України, варто звернути увагу як на цензурну політику стосовно перекладів українською, так і російською мовами,

оскільки в радянській Україні частіше першими бачили світ саме переклади російською мовою, виконані в межах централізованої видавничої системи СРСР. Роман “The Catcher in the Rye” в СРСР було опубліковано, звісно, у перекладі російською 1965 р., незважаючи на скандальну репутацію роману, який називають одним із тих, що зазнав найбільших цензурних утискань у США [24]. У країні, що завжди вважалася найдемократичнішою в світі, роман Дж.Д. Селінджера забороняли, принаймні, через три причини. По-перше, через відвертість та надмірне використання лайливої лексики. По-друге, твір ображав релігійні почуття громадян, оскільки серед слів-паразитів головного героя були і богохульства (Голден використовує “*goddam*” 237 разів, а “*Chrissake*” – 31). По-третє, як зазначив директор однієї з каліфорнійських шкіл, якщо цей роман не заборонити, він “буде ослаблювати старшокласників морально, роблячи їх вразливими для комунізму” [там само] (переклад наш – *Н.Р.*). Радянська цензура роман пропустила, бо основною колізією твору був конфлікт із буржуазним суспільством підлітка, розчарованого у цінностях цього буржуазного суспільства. Що ж до лайки й вульгаризмів, під час перекладу і редакторської правки їх було вилучено або замінено чи пом’якшено, і 1965 р. читачі отримали доступ до російськомовного перекладу Р. Райт-Ковальнової, який з того часу багато разів перевидавався, в тому числі в Україні (зокрема, видавництвом Львівського університету у 1986 р. [11]); в Росії цей переклад публікувався кожні кілька років, за останні 10 років – принаймні тричі [7–9]. Р. Райт-Ковальова (1898 – 1990) – російська письменниця й відома перекладачка; як писав С. Довлатов, літератори вважали її стиль взірцевим [2, с. 312]. Працюючи над перекладом “The Catcher in the Rye”, вона не могла уникнути цензурного втручання, у чому можна пересвідчитись, порівнявши будь-який фрагмент оригінального тексту з перекладом. Наприклад, в розмові головного героя з сусідом (Розділ 3) ми бачимо еліптичні речення (прим., *Not him, though; Think they’ll make ya pay for em*), графони, що передають недбалість мови підлітків (*ya, em, ’bout, hellyya*), а також багаторазове вживання лек-

сем *Chrissake* та *Goddam*, які хоч у сучасних словниках англійської мови подаються просто як *informal* [21], за часів створення оригіналу сприймалися як богохульство [24].

В перекладі Р. Райт-Ковальнової діалог втрачає свою різкість, відхилення від мовної норми. Щодо зниженої лексики, перекладачка один раз *Goddam (book)* передає як “*Не видишь (– книгу читаю)*”, а в інших випадках опускає, так само як *Chrissake* та *What the hell*.

Як свідчать очевидці, Ріта Райт-Ковальова зовсім не була такою рафіновано доброзвичайною дамою, якою може здатися читачам її перекладів, і знала, як використовувати лайливу лексику; вона благала редактора дозволити їй вставити такі слова і в переклад, але їй, звичайно, не дозволили [1]. Навіть переклад назви твору, на думку Я. Логвинського, містить в собі ознаки втручання цензури, чи принаймні самоцензури: у фразі “Над *пропастю* во ржи” проглядає штамп “*пропасть* капитализма”, оскільки в оригіналі взагалі не з’являється образ прірви, а є лише “*cliff*”, тобто крутий обрив, скеля [10].

Переклад українською мовою О. Логвиненка було опубліковано лише у 1984 р. Перекладачеві вдалось передати розмовність оповіді, але цей переклад, очевидно, також зазнав цензурного впливу. Так, деякі фрази, що стосуються теми сексу, замінено або вилучено. Наприклад, фразу “*she wasn’t exactly the type that drove you mad with desire*” перекладено як “тільки ж вона не з тих, у кого можна вклепатися по самі вуха”, але “*desire*” та “вклепатися” описують зовсім різні почуття. Хоча з іншого боку, коли фразу “*this girl that I just missed having sexual intercourse with*” перекладено “дівчина, з якою в мене це ледве не вийшло”, то такий переклад звучить для даного контексту природніше для україномовного читача і не протирічить характеру героя: незважаючи на зовнішню грубість, Голден є вразливим і нервує через відносини з протилежною статтю. Щодо лексики, яка спричинила цензурні утискання в США через богохульний характер, О. Логвиненко зберігає її характер в перекладі і залежно від контексту перекладає: *Goddam* –

триклятуці, ідіотська, чорт бери, бісового батька; *Chrissake – отуди к бісу, What the hell... – що в біса...* В цілому, в перекладі українською мовою твір, побудований у формі розповіді підлітка про події його життя, сприймається дуже природно, і дійсно відтворює враження імпровізованої усної розповіді 16-річного хлопця – вразливого, неврівноваженого і обуреного ліцеємністю світу дорослих. Цей переклад також пережив перевидання і на разі залишається, наскільки нам відомо, єдиним опублікованим українськомовним перекладом.

Щодо перекладів російською мовою, щойно перестала існувати радянська цензура, з'явилося кілька нових варіантів. Як критики, так і читацька аудиторія зустріли їх неоднозначно і скоріше негативно. На це були як об'єктивні причини (не всі з опублікованих перекладів були високої якості), так і суб'єктивні – особливості сприйняття перекладачами свого завдання у нових політичних умовах, а також особливості сприйняття нових перекладів пострадянською російськомовною аудиторією, які ми розглянемо пізніше.

Як зазначає О. Борисенко, після відміни радянської цензури “всі настільки були зайняті тим, що вставляли назад лайливі слова, релігійні міркування та політичну крамолу, що на красу стилю вже не лишалося сил (а часто – і вміння)” [1] (переклад наш. – *Н.Р.*). Звісно, такий коментар є певним перебільшенням, але перекладач С. Махов, який першим оприлюднив новий переклад роману Селінджера у 1998 р., дійсно найбільшу увагу приділив саме тому, щоб відтворити в новому перекладі ті риси оригіналу, які були причиною скандальної репутації останнього, але були втрачені у першому, цензурованому перекладі російською мовою. Як зазначив С. Махов у передньому слові, про роман часто кажуть, що це – минуле сторіччя, і не знають, що свого часу оригінал забороняли через богольства та нестаток патріотизму, оскільки читали його в перекладі “совковому, піднаглядному... читали зовсім не ту книгу, що написав Селінджер” [12, с. 3]. Не зважаючи на “бунтівний” настрій перекладача, переклад залишився поза увагою читацької аудиторії.

Наступний переклад російською побачив світ у 2008 р. під назвою “Ловец на хлебном поле”. Перекладач М. Немцов також мав на меті донести до свого читача всі ознаки оригіналу, але, напевне, своїм завданням він вбачав також витіснити із свідомості читачів застарілий і не зовсім адекватний (не тільки через цензурні втручання) переклад Р. Райт-Ковальової, який більшість російськомовних читачів сприймали тим не менш як абсолютний еквівалент оригіналу. Переклад М. Немцова спричинив жваві обговорення, появу великої кількості дуже критичних рецензій, і в цілому його сприйняття було негативним: перекладач не просто відтворив всі особливості оригінального твору, але й перебільшив деякі. Головний герой використовує сленг і зовсім різні соціолекти (прим.: *киши, лохи, трындеть, шнобель, халдей, гроши* (в нейтральному значенні “гроші”), *брательник, не в жилу*). Деякі зовсім нейтральні лексеми він замінює зниженою лексикою: “one nice thing” – “путивая фигня”, “rear end” – “пердак”, “parents” – “предки”, “father” – “штрик”, тощо [13]. Це можна пояснити лише тим, що перекладач намагався відтворити емоційний тон оригіналу, а також той ефект, який останній справив у 1951 р. У будь-якому разі, переклад М. Немцова не витіснив попередника, і за два роки те саме видавництво “Ексмо”, що опублікувало “Ловца на хлебном поле”, знову звернулося до “Над пропастью во ржи” Р. Райт-Ковальової.

Не викликав такої уваги переклад роману російською мовою Я. Лотовського, опублікований у журналі “Семь искусств” у 2010 р. [10], хоча він видається якраз-таки найбільш вірним оригіналу і адекватним. Перекладач не пом'якшує різкої та грубої манери говорити Голдена Колфілда, перекладаючи його слова-паразити *Goddam* та *Chrissake* залежно від контексту як *фигня, чертов, идиотский, гнусный*. Водночас, він не надто акцентує увагу на лайці, відтворює комізм, де він присутній в оригіналі; переклад звучить невимушено і природно.

Не зважаючи на його очевидні переваги, цей переклад не набув наразі популярності. Це можна

пояснити лише особливим ставленням до появи нових перекладів, яке сформувалося у російськомовної пострадянської читацької аудиторії. Як зазначає О. Борисенко, “в нашій культурі новий переклад поганий за визначенням вже тому, що він “замахнувся на святе” [1]. У СРСР заборонялося майже все, крім набридлого соцреалізму, і перекладена література, хоч і цензурована, не лише знайомила читачів із зарубіжними авторами, але й приносила літературне новаторство, боролася із звичною казенною мовою. Тому перекладена література входила в російську, сприймалася як рідна – саме в тому варіанті перекладу, який було допущено до друку. Дуже часто лише один варіант допускався, оскільки так простіше було контролювати ситуацію. Перш ніж переклад публікувався, він проходив суворий цензурний контроль; але опублікований переклад дуже часто ставав єдиним, загальновизнаним, “канонічним”; його не можна було критикувати. Наслідком такої політики в сучасній Росії є те, що у свідомості пересічного читача зберігається ставлення: старий переклад – якісний, класичний; немає потреби в новому (цьому сприяло також те, що відміна цензури уможливила публікацію не тільки повноцінних перекладів без вилучень та неадекватних замінів, але й неадекватних, непрофесійних перекладів). Сприйняття нових перекладів в Росії відрізняється від ставлення до них, скажімо, у Великій Британії та США, де постійно з’являються нові переклади, і сприймають їх позитивно – наприклад, у 2005 р. новий переклад “Анни Кареніної” очолив список бестселерів США [4].

Проведений аналіз дозволяє зробити певні висновки щодо впливу радянської цензури на переклад в сучасній Україні і Росії. Незважаючи на те, що ці країни мають спільне минуле, наслідки впливу радянської цензури на переклад українською і російською мовами принципово відрізняються. Оскільки в СРСР російська мова вважалася мовою міжнародного спілкування, іноземні твори перекладалися перш за все російською мовою; переклади національними мовами, якщо й виконувалися, то значно пізніше. Це призвело до того, що україномовні читачі десятиріччями не мали

змоги ознайомитись з іноземними творами у перекладі рідною мовою, проте пізніше отримували більш адекватні варіанти перекладу у зв’язку із ослабленням цензурного тиску; такі переклади і сьогодні залишаються актуальними. Щодо перекладів російською мовою, виконаних за часів СРСР, вони часто перевидаються в сучасній Росії, навіть якщо містять значні відхилення від оригіналу, спричинені цензурою, і написані вже певною мірою застарілою мовою. Причиною тому є особливе сприйняття старих (радянських) та нових (пострадянських) перекладів, що сформувалося в Росії. Варіант перекладу, схвалений радянською цензурою, що міцно увійшов у свідомість читача як повний еквівалент (заміна) оригіналу, і сьогодні сприймається як “канонічний”; багато читачів заздалегідь засуджують спроби виконання нового перекладу як замах на переробку самотнього – майже оригінального – тексту. Оскільки цензурний вплив на переклад може бути не лише зовнішнім, але й внутрішнім, перспективним видається також дослідження впливу самоцензури перекладача на переклад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко А. Сэлинджер начинает и выигрывает [Электронный ресурс] / А. Борисенко // Иностранная литература. – 2009. – № 7. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/inostran/2009/7/bo16.html>.
2. Довлатов С. Речь без повода... или Колонки редактора / С. Довлатов. – М. : Махаон, 2006. – 432 с.
3. Идов М. Эффект хлебного поля [Электронный ресурс] / М. Идов // “Коммерсантъ Weekend”, 2008. – № 48 (94). – Режим доступа : <http://www.kommersant.ru/doc/1091065/print>.
4. Мильчин К. Очень свежий вид / К. Мильчин // Ведомости. – 2008. – №43 (130). – Режим доступа : <http://www.vedomosti.ru/friday/article/2008/11/21/13997>.
5. Очеретянко В.І. Обмеження інтелектуальної свободи як один із засобів формування і функціонування тоталітарної системи в Україні (20 – 30-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / В.І. Очеретянко. – Харків, 1999. – 19 с.
6. Селінджер Дж.Д. Над прірвою у житті : [повісті, оповідання] / Дж.Д.Селінджер [пер. О. Логвиненко]. – К. : Молодь, 1984. – 272 с.
7. Сэлинджер Дж.Д. Над пропастью во ржи / Дж.Д. Сэ-

- линджер [пер. с англ. Р. Райт-Ковалева]. – М. : Эксмо, 2004. – 640 с. 8. Сэлинджер Дж.Д. Над пропастью во ржи / Дж.Д. Сэлинджер [пер. с англ. Р. Райт-Ковалева]. – М. : Эксмо, 2010. – 640 с. 9. Сэлинджер Дж.Д. Над пропастью во ржи / Дж.Д. Сэлинджер [пер. с англ. Р. Райт-Ковалева]. – М. : Эксмо, 2012. – 640 с. 10. Сэлинджер Дж.Д. Над пропастью во ржи [Электронный ресурс] / Дж.Д. Сэлинджер [пер. с англ. Я. Лотовский] // Семь искусств. – 2010. – №2(3). – Режим доступа : <http://7iskusstv.com/2010/Nomer2/Lotovskiy1.php>. 11. Сэлинджер Дж.Д. Над пропастью во ржи. Рассказы / Дж.Д. Сэлинджер [пер. с англ. Р. Райт-Ковалева, предисл. А.М. Гаврилюк]. – Львов : Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1986. – 200 с. 12. Сэлинджер Дж.Д. Обрыв на краю ржаного поля детства / Дж.Д. Сэлинджер [пер. с англ. С. Махов]. – М. : Аякс, 1998. – 354 с. 13. Сэлинджер Дж.Д. Собрание сочинений / Дж.Д. Сэлинджер [пер. с англ. М. Немцов]. – М. : Эксмо, 2008. – 704 с. 14. Федотова О.О. Політична цензура друкованих видань в УСРР – УРСР: практика обмеження друкованої продукції / О.О. Федотова // Вісник книжкової палати. – 2012. – № 2. – С. 1–3. 15. Федотова О.О. Політична цензура друкованих видань в УСРР – УРСР: становлення, технологія, еволюція. 1919 – 1990 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / О.О. Федотова. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 36 с. 16. Burger Nash K. Books of The Times [Електронний ресурс] / Nash K. Burger // The New York Times. – 1951 (July, 16). – Режим доступу : <http://partners.nytimes.com/books/98/09/13/specials/salinger-rye02.html>. 17. Gibbels E. Zensur und Translation in Deutschland zwischen 1878 – 1890: das “Sozialistengesetz” und die Exilzeitung der Sozialistischen Arbeitspartei / E. Gibbels // The Power of the Pen: Translation and Censorship in 19th Century Europe / [ed. Merkle D., O’Sullivan C., van Doorslaer L., Wolf M.]. – Wien : Lit Verlag Dr W. Kopf, 2010. – P.143–169. 18. Grossman L. All-Time 100 Novels [Електронний ресурс] / L. Grossman, R. Lacayo // Time. – 2005. – Режим доступу : <http://entertainment.time.com/2005/10/16/all-time-100-novels/>. 19. Kuhlweiczak P. Translation and Censorship / P. Kuhlweiczak // Translation Studies. – 2011. – Nr 3. – Vol. 4. – P. 358–373. 20. O’Sullivan C. Margin and the Third-Person Effect in Bohn’s Extra Volumes / C. O’Sullivan // The Power of the Pen: Translation and Censorship in 19th Century Europe / [ed. Merkle D., O’Sullivan C., van Doorslaer L., Wolf M.]. – Wien : Lit Verlag Dr W. Kopf, 2010. – P.143–169. 21. Oxford dictionaries online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oxforddictionaries.com/definition/english/goddam?q=Goddam>. 22. Salinger J.D. The Catcher in the Rye / J.D. Salinger. – London : Penguin Books Ltd, 2010. – 192 p. 23. The Power of the Pen: Translation and Censorship in 19th Century Europe / [ed. Merkle D., O’Sullivan C., van Doorslaer L., Wolf M.]. – Wien : Lit Verlag Dr W. Kopf, 2010. – 294 p. 24. Whitfield S.J. Raise High the Bookshelves, Censors! : [book review] / S.J. Whitfield // The Virginia Quarterly Review. – 2002. – №2. – Режим доступу : <http://www.vqronline.org/articles/2002/spring/whitfield-raise-high/>. 25. Yardley J. J.D. Salinger’s Holden Caulfield, Aging Gracelessly / J. Yardley // The Washington Post, 2004. – Режим доступу : <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A43680-2004Oct18.html>.

MODERN UKRAINIAN PUBLICATIONS OF TRANSLATED CHILDREN'S LITERATURE

A.Y. Zdrzhko (Kyiv)

The article deals with the historiographical research of the publications of Ukrainian translated children's literature at the beginning of XXI century. It observes economic, social and demographic causes that have influenced the work of modern Ukrainian publishing houses and translators of children's literature.

Key words: children's literature, translation, Ukrainian publications of translated children's literature.

Здражко А.Є. Сучасні українські видання перекладної дитячої літератури. Статтю присвячено історіографічному дослідженню видань української дитячої перекладної літератури початку XXI століття. В роботі досліджуються економічні, соціальні та демографічні чинники, які вплинули на роботу сучасних українських видавництв та перекладачів дитячої літератури.

Ключові слова: дитяча література, переклад, українські видання перекладної дитячої літератури.

Здражко А.Е. Современные украинские издания переводной детской литературы. Статья посвящена историографическому исследованию изданий украинской детской переводной литературы начала XXI века. В работе исследуются экономические, социальные и демографические факторы, которые повлияли на работу современных украинских издательств и переводчиков детской литературы.

Ключевые слова: детская литература, перевод, украинские издания переводной детской литературы.

The unprecedented boom of translated children's books over the last few decades and the noticeable ascension in the quality of these translations happened as a result of the professional development of the translation business. It is thanks to Ukrainian translators that Ukrainian-speaking children from all over the world can step through L. Carroll's magical looking-glass and embark on adventures into the fascinating world of R. Kipling's stories and visit lusciously sweet Charlie's Chocolate Factory. These processes were accompanied by a prominent increase of scholarly interest in Ukraine and all over the world. All these factors couldn't but influence the quality and quantity of Ukrainian publications of translated children's literature.

The article observes crucial economic, social and demographic causes that influence the work of modern Ukrainian publishing houses and translators of children's literature. The relevance of the article is connected with the appearance of new translations of children's literature together with some reeditions of Soviet-time translations and the need of adults, who control the

process of children's reading, to choose the best publications for their educatees. The object of the work is economic, social and demographic factors that rule the current process of publishing of translated children's literature. The subject of the article is modern Ukrainian publications of translated children's literature. This article's aim is connected with specification and description of the most prepotent factors that influence the work of modern translators of children's literature and Ukrainian publishing houses. Translations from English into Ukrainian of the children's literature, published interviews with translators, bibliographical indices of Ukrainian publications of translated children's literature serve as the material for this article. The perspective of this work is to foresee the developing tendencies of translated children's literature expansion and formulization of long-term plan of popularization of children's reading.

The last few years of the first decade of XXI century gave Ukrainian children new series of translated

opuses. There appeared new names of translators of children's literature, while new works of well-known to young audience metaphrasts were published as well. Popular children's publishing houses continued their work, while there appeared the new ones, which commenced their active work.

Although there is a sufficient rise in the number of publications of translated children's literature at the beginning of the 21st century, these figures appear to be feeble compared to successful Soviet times (the end of 1980s). Publishing venture specialists find several main causes of such situation at the book market. Together with economic (decrease of population's purchasing capacity, high price of the books) and social problems (general decline in reading), demographic problems are often named as a main reason of children's books publication decrease. At the beginning of the 1990s the population of Ukraine was about 52 million people; in 2010 it decreased to 46 million people. This statistic regards children as well. In 2008 there were 8,695,000 people in the age group up to 17, the next year this number decreased by 122,000 [1, с. 1]. Due to continuous decline in birth rate during the last century, the percentage of children in the total population decreased from approximately 40% at the beginning of the XX century to 15% at the beginning of XXI century.

As per the data of State Statistics Committee of Ukraine the number of inhabitants is still decreasing. The average populations in January-September 2011 comprised 45,721,908 persons. In 2001 Ukraine recorded the lowest birth rate ever recorded in Europe for an independent country: 1.08 child/woman. During this year the number of children born was less than half of that born in 1987. But according to the official data in 2012 the number of persons in the age group from 0 to 14 increased by 14.4% and comprised 6,531,500 persons. The next census, which is scheduled to take place in 2013, promises to be more optimistic.

Distinct disequilibria formed at the Ukrainian book market: predominance of reeditions over publications of new translations, dominance of the books published for the youngest age group. As an example, in 2008 the number of reeditions almost equaled the number of

new translations. Publishing house "Shkola" did not issue any new translations of children's literature; the familiar Soviet-time publications were reedited once again: "Хатина дядька Тома" by Harriet Beecher Stowe (translated by V. Mytrophanov), "Різдвяна ялинка" by Charles Dickens (translated by N. Koshmarenko), "Загублений світ" by Arthur Conan Doyle (translated by M. Ivanov), "Пригоди Гекельберрі Фінна" by Mark Twain (translated by I. Steshenko). At the same time publishing house "Egmont Ukraine" presents a number of new translations to young readers. Within the bounds of the series "Thinking spot" ("Чому так буває") the publishing house issues the following stories for pre-schoolers: "Does it float" ("Чому плаває лід"), "How does the garden grow" ("Як росте город"), "How do you jump so fast" ("Як ти стрибаєш так прудко"), "What is the use of insects" ("Яка користь від комах"), "Where did the puddle go" ("Куди поділася калюжа"), "Where does the fog come from" ("Звідки береться туман"). This series was translated by a researcher of translated children's literature V. Radchuk. In this series, the main characters of the stories teach young readers to observe the world, mastering specific skills. V. Radchuk mentions that these books are created by the people with pedagogic talent and cheerful mood; but he also points out that sometimes they make mistakes in the English language, use illogical constructions, and tolerate understatements: "There also can be harsh educational moments that are inconsistent with our pedagogical traditions" [2, с. 15]. So the translator has to correct all these mistakes, discrepancies and change the text for better understanding by young readers.

Vitaliy Radchuk points out that a translator of children's literature must be mindful of the particularity and specific features of the opus to be translated: "Children have special mentality, their own needs, that is why a translator has to be able to come back to his or her childhood and look at the world with a fresh amazed look" [2, с. 15]. Adults often forget the way they saw the world when they were children. A problem of misunderstanding has always existed between children and adults, even their language differs greatly.

That is why children's book writers, who can return to their own childhood and speak the same language with a modern child, are also good translators. V. Radchuk gives the names of D. Bilous, N. Zabyla, D. Cherednychenko as an example of such. But a translator should not focus on the very young audience, he or she should have a little bit older child in mind, as young readers should not be stuck at the same intellectual level, a translator should lead the child ahead, develop the recipient's reading skills, engage children into an exciting, fascinating game, showing them the treasures of the language, variety of parlance methods.

New series, that introduce translations of English-language opuses to Ukrainian children, also appear in the publishing houses "Kraina Mriy" ("Zoloti kazku", "Atlasy ta enzyklopediyi", "Hochu vse znaty!", "Ulyubleni knyzhky"), "Mahaon-Ukraina" ("Enzyklopediya dlya dopytlyvyh", "Znayomi zviri"), "Folio" ("Dytiachyi svit", "Biblioteka svitovoi literatury"). Ukrainian publishing houses start introducing a greater number of reference editions, encyclopedias and atlases for their youngest readers.

In 2010 "Kraina Mriy" presented to its young readers several books, such as "The Prominent Figures. The Full Illustrated Encyclopedia", "The Full Illustrated Encyclopedia of Erudite" (translated by O. Feschenko), "The History of Inventions", "The History of Science" (translated by O. Zdir), "The Full Illustrated Encyclopedia of a Whyer" (translated by A. Gorobets), "The Full Illustrated Encyclopedia of a Schoolchild" (translated by M. Segen and T. Mart). In 2011 this publishing house continued its work on the translation of children's reference editions, having presented "The Great Book of Young Explorer" (translated by V. Nalyvana), "History of Geographical Explorations and Discoveries", "History of Space Exploration" (translated by R. Feschenko).

The publishing house "Mahaon-Ukraina" has also introduced a great number of children's reference editions. In 2010 this publishing house presented the following books to its young audience: "The Great Illustrated Encyclopedia of Erudite", "Encyclopedia about Animals. From Amoeba to Chimpanzee", "Where, what and when?", "How do the Machines

Work: Children's Encyclopedia", "Children's Encyclopedia. Space. Earth. Science. Technology", "Universal Encyclopedia of a Schoolchild", "Encyclopedia of Sensations". In 2011 this publishing house continued its work on the translation of children's reference editions, having published "The Great Illustrated Encyclopedia of Dinosaurs", "How, where and why?", "Ancient Rome".

In 2010 Kharkiv publishing House "Factor" introduced to its young readers a new reference edition – "Universal Children's Encyclopedia"; Kyiv publishing house "Pero" presented two children's encyclopedias written by G. Edwards and H. Russel and translated by M. Doboni – "Ocean" and "Transport", the same year "Pero" published an encyclopedia "Oxford. The First Encyclopedia. Start a Wonderful Adventure in the World of Knowledge!" by E. Lengli translated by K. Zinkevych. In 2011 the publishing house "Pero" presented children's reference edition "Everything You Wanted to Know about Dinosaurs. Ask T-Rex" by J. Bruce translated by M. Doboni.

Albeit there appear some new series of translated children's literature at the Ukrainian publishing houses, children's literature composes only 8-9% of the whole book market. One of the main factors of the children's reading crisis is the level and the quality of national book publishing. According to statistical data of Ukrainian Central Institute of Bibliography the number of copies of publications for children in 2009 compared to 1990 diminished by 11 times. According to the research pursued at the department of bibliology of Kharkiv State Academy of Culture by Olga Lytvynenko the last five years are characterized by a low number of the issued children's books per capita [5, c. 6]. According to demographic data of State Statistics Comitee of Ukraine in 2005 there were 0,5 books for children (as per the number of copies) published per a child aged between 3 and 18, in 2006 – 0,4 books, in 2007 – 0,7 books, in 2008 – 0,8 books, in 2009 – 0,7 books. According to the data of bibliographical index "Ukrainian Publications of Translated Children's Literature from 1900 to 2011" the mean value of pressrun of children's literature opuses comprised about

5000 copies per one opus in 2005, 6500 copies per one opus in 2006, almost 8000 copies per one opus in 2007, approximately 10000 copies per one opus in 2008 and approximately 10000 copies per one opus in 2009 [6, c. 101-123]. It should be pointed out that the pressruns of Ukrainian publishing houses in 1980s comprised from 65000 to 150000 copies per one opus [6, c. 69]. Ukrainian publishing houses explain the small pressruns of their publications by economic crisis at the time of which the paying capacity of population slumped. Director and editor-in-chief of the publishing house "Navchalna Knyha "Bogdan" gives the following comments on the current position of Ukrainian publishing houses: "The crisis redounded upon the pressruns and sales. Expensive books (such as de luxe gift edition of the book "Так собі казки" by Rudyard Kipling) are not being bought. A conceived one-hundred-volume series of world classics for children "Svitovydy" is hindered, as our publishing house cannot sell 5000 copies of the pressrun for more than 5 years now" [1, c. 3].

Other Ukrainian publishing houses are in the same difficult situation. Deputy director of the publishing house "A-BA-BA-HA-LA-MA-HA" Andriy Dolgov informs that the main attention of their publishing house is placed upon the quality of the publications. As a result the book range is comparatively small. Due to the economic crisis the publishing house has not raised the price for its books, although the prices for printing and paper have increased by 40-50% [1, c. 3]. Nevertheless, A-BA-BA-HA-LA-MA-HA continues its activity at the expense of reduction of its own profit.

As per the information given by Maryana Savka, the editor-in-chief of the publishing house "Vydavnytstvo Starogo Leva", the enterprise issued 11 new editions in 2009, as the new books are sold much better than the ones children have already been introduced to. But due to the crisis all the book items were sold several hundred copies less than it was expected. Owing to this, the publishing house lacked the current assets [1, c. 4]. Nevertheless, the management of the publishing house observes some positive trends at the Ukrainian book market as well: the sales over the Internet are growing. Although these

sales do not earn the stable profit, they spark the interest of Ukrainian audience in the book.

Along with the publishing house "Vydavnytstvo Starogo Leva" new editions are also issued by publishing houses "Kraina Mriy", "Mahaon-Ukraina", "Folio", "Pero", "A-BA-BA-HA-LA-MA-HA", "Shkola" and others.

In 2011 the publishing house "Kraina Mriy" presented a collection of Oscar Wilde's stories titled "Зоряний хлопчик". This book comprised two collections of O. Wilde's fairy tales and stories: "House of Pomegranates" ("The Young King", "The Birthday of the Infanta", "The Fisherman and his Soul", "The Star-Child") and "The Happy Prince and Other Stories" ("The Happy Prince", "The Nightingale and the Rose", "The Selfish Giant", "The Devoted Friend", and "The Remarkable Rocket"). It was translated by a well-known translator Tatiana Nekriach as far back as 2009. The book was waiting for its introduction to young Ukrainian readers for two long years.

T. Nekriach does not make any indulgences for children's better understanding in her translations, as she believes that children's intellectual level is very often underestimated. That is why the translator argues against the usage of adaptation: "Excessive adaptation is an adjustment to the child's level, but this level, according to the research of T. Chenigivska, Doctor of Biological Sciences, who deals with biological problems of linguistics and linguistic problems of the child's mind, is extremely high" [3, c. 40]. That is why having transfused Oskar Wilde's style and not having made any adaptations, the translator was able to make the text understandable for children: children were laughing and crying at the same moments as if they were reading the original book.

T. Nekriach believes there should be no division of translators into children's translators and adults' translators. She believes that translator's main task is to transfuse author's feelings, style and originality of his or her nature in order to reach the dynamic equivalence [3, c. 40].

Among the new editions of Ukrainian publishing houses are Frances Burnett's "The Secret Garden" published by "Svichado" in translation of N. Rymyska,

Diana Jones' "Howl's Moving Castle, published by "Vydavnytstvo Starogo Leva" in translation of A. Porytko, Andy Dixon's "Dragon Quest (Usborne Fantasy Adventure)" published by "Kraina Mriy" in the translation of V. Nalyvana and many other fascinating books. The publishing house "Kraina Mriy" issues special collections of fairy tales for boys and girls. O. Zozulya translates S. Davidson's book "Казки для маленьких дівчаток" and a collection named "Найкращі історії для дівчаток" for girls; and K. Danes' book "Казки для маленьких хлопчиків" and a collection named "Найкращі історії для хлопчиків" for boys.

This same year the publishing house "Shkola" introduces a full translation of J. M. Barrie's novel "Peter Pan". The novel was translated by N. Kosenko. At the same time the publishing house "Vydavnytstvo Starogo Leva" issues the same novel in the translation of N. Trohum. The year before this book was translated by V. Panchenko and issued by the publishing house "Mahaon-Ukraina". E. Porter's "Pollyanna" is also published by "National Book Project" (in translation of B. Gor) and "Kraina Mriy" (in translation of V. Nalyvana). As it can be seen from the examples given above plurality is very common for the modern Ukrainian translations.

Consequent on an unfavorable situation at the Ukrainian book market at the beginning of 2013 11 publishing houses announced their decision to join into "Ukrainian Book Alliance" in order to create a retail chain specializing in selling Ukrainian books at reasonable prices directly from the publishers. The members of the alliance request an allocation of municipal land plots for the created book retail chain. The books are going to be sold there at one reasonable price all over the country [4, с. 9]. This can save Ukraine from the crisis of children's reading, as it is known that the majority of parents do not have a capability to allocate money from their household budget for an expensive children's book. Most bookstores and huge supermarkets, which amongst other books also offer translated children's literature, usually put higher prices than those that are required by the publishing

houses. For example, according to the investigation, carried out as a part of this work, the prices for the same book can differ from one place to another from 4-5 hryvnas up to 65 hryvnas. The appearance of such publications at the reasonable prices will help the young readers to meet another culture and its folkways through high-quality translated children's literature.

Due to economic, social and demographic factors the position of Ukrainian publishing houses at the beginning of XXI century deteriorates rapidly: the prices for printing and paper increase, while the purchasing capacity of the nation and country's population decrease. Publishers have to delay the issue of some translations (sometimes even the series of translations), to issue the new publications at the expense of reduction of their own profit, to cut down the personnel, to engage benefactor's aid. But the apologists of Ukrainian word continue their work at the translations of English-language opuses of children's literature: well-known Soviet-time translations are reedited; the whole series specializing in publication of English-language authors' opuses appear.

LITERATURE

1. Гаврош О. Українська дитяча книжка: політ нормальний, дрейфуючий : (підсумки четвертого "Форуму видавців – дітям") / О. Гаврош // Доросла критика дитячої літератури. – 2010. – С. 1–4 . 2. Здражко А. Право на дитячу мову. У перекладацькій майстерні Віталія Радчука / А. Здражко, В. Радчук // Всесвітня література в сучасній школі. – 2012. – № 6. – С.15–18. 3. Здражко А. Проблеми перекладацької справи. Інтерв'ю з перекладачем художньої літератури Тетяною Некряч / А. Здражко, Т. Некряч // Зарубіжна література в школах України. – 2013. – № 2. – С. 40–42. 4. Коваленко Я. 11 видавництв створили "Український книжковий альянс" / Я. Коваленко // Українська літературна газета. – 2013. – № 1(85). – С. 9. 5. Литвиненко О. Криза дитячого читання в контексті національного книговидавництва / О. Литвиненко // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 6. – С. 6–10. 6. Українські видання перекладної дитячої літератури від 1900 до 2011 рр. : [бібліографічний покажчик] / Укладач Здражко А.Є. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2012. – 132 с.

УДК 811.111"255.4

К ВОПРОСУ О ПЕРЕДАЧЕ ВОСТОЧНЫХ ИМЁН СОБСТВЕННЫХ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК

И.А. Паненко, В.С. Поляков (Харьков)

В статье анализируются проблемы передачи восточных имен собственных при переводе художественных англоязычных произведений на русский язык. Выделены некоторые типичные трудности, с которыми сталкивается современный переводчик. Предлагаются рекомендации о путях их преодоления.

Ключевые слова: перевод, имена собственные, реалия, антропоним, топоним.

Паненко І.О., Поляков В.С. До питання про передачу східних власних імен при перекладі художніх текстів з англійської мови російською. У статті аналізуються проблеми передачі східних імен при перекладі художніх англомовних творів російською мовою. Виділено деякі типові труднощі, з якими стикається сучасний перекладач. Запропоновані рекомендації щодо шляхів їх подолання.

Ключові слова: переклад, власні імена, реалія, антропонім, топонім.

Panenko I.A., Polyakov V.S. To the Problem of Rendering Oriental Personal Names in English-Russian Translation of Fiction. The article deals with the problem of rendering Oriental personal names in English-Russian translations of fiction. Some typical difficulties, which a modern translator comes across, have been distinguished. Recommendations, as to the ways of overcoming such problems, have been suggested.

Key words: translation, personal names, realia, toponym, anthroponym.

За последние 15-20 лет в англоязычной художественной литературе, особенно приключенческой и исторической, наблюдается довольно заметная тенденция к изображению событий, так или иначе связанных с регионами Ближнего и Среднего Востока. Во многом это объясняется политическими событиями недавнего времени: активизацией исламского фундаментализма, вторжением американских и английских войск в Афганистан и Ирак, вмешательством НАТО в Египте, Ливии, Йемене, Сирии и ряде других стран, постоянной напряжённостью в отношениях западных стран с Ираном и т.п. Вполне естественно, что эти темы не могли не отразиться тем или иным образом в произведениях современных англоязычных писателей, что и определило актуальность данной статьи. Вместе с тем, в последние десятилетия возникла тяга к переосмыслению и переоценке исторических событий, в том числе эпохи крестовых походов и воз-

никших в тот период военно-монашеских орденов, а также эпохи зарождения и становления христианства.

Во всех произведениях названных жанров неизбежно присутствует – в большей или меньшей степени – восточный колорит, который создается (в том числе) за счет употребления имён собственных и определённых арабских (реже – персидских, турецких, афганских) реалий, а это вызывает определённые проблемы для перевода.

Упомянутые выше реалии в данном случае представляют наименьшую трудность при переводе: поскольку речь идёт о художественных произведениях, то авторы заинтересованы в максимальной доступности текста для широких кругов читателей, а арабские и иные восточные реалии, как правило, в одинаковой мере непонятны и англоязычному, и русскоязычному читателю. Поэтому в тексте оригинала они чаще всего сопровож-

© Паненко И.А., Поляков В.С., 2013

даются авторскими пояснениями (которые в случае необходимости можно расширить или уточнить в сноске) или же заменяются примерно равноценными английскими понятиями. В фонетическом отношении подбираются несложные для восприятия читателем и легко запоминающиеся слова, которые без особых трудностей передаются и на русский язык: keffiyeh – куфия (традиционный мужской головной убор в странах Аравийского полуострова и Персидского залива) [15, т.1]; dishdasha – дишдаша (долгополая мужская рубаша с длинными рукавами, распространённая в тех же странах) [15, т.1] и т.п. Часто подобные слова содержатся в толковых словарях английского языка [22; 23; 21].

При замене же “примерно равноценными” англоязычными понятиями не обходится без курьёзов. Так, американец Н. Гордон в романе “Лекарь”, описывая Персию XI века, неоднократно использует слово cloak. Например, жена Авиценны, одета в этот cloak, из-под которого виднеются шаровары (trousers). Совершенно очевидно, что типичная женщина Востока ходила отнюдь не в “плаще” и не в “накидке”, а в обычном для Востока халате. Выходя на улицу, она могла надеть поверх него паранджу (тоже разновидность халата) [15, т. 3], однако в данном случае женщина выходит из дома в свой сад, поэтому лицо у неё почти открыто. В тексте перевода дано слово “халат” – правда, со сноской ради соблюдения корректности перевода [26, с. 483].

Более трудными для передачи на русский язык оказываются как раз имена собственные – антропонимы и топонимы, – которые и являются объектом исследования в данной статье.

Трудности связаны в первую очередь с тем, что ряд звуков, имеющих в арабском языке, отсутствует как в английском, так и в русском, другие совпадают лишь частично [2; 6, с.11]. Мы воспринимаем эти звуки по-разному, а потому на письме они и передаются в английском и в русском языках с существенными порой различиями. Имена же людей Востока (кроме самых известных исторических и современных политических деятелей) ни в англо-русские, ни в английские толковые сло-

вари не включаются. Особую осторожность при их передаче следует проявлять ещё и потому, что многие переводчики сейчас широко используют Интернет, а на большинстве сайтов приводятся русские написания арабских и иных восточных имён, транскрибированные (даже транслитерированные) с английского языка, нередко – с нарушением правил передачи, давно закрепившихся в русском языке [2].

Цель данной статьи – предложить пути решения, которые помогут частично устранить разноречивость при передаче имен собственных и географических названий в современных русскоязычных переводах с английского.

Материалом для исследования послужили оригиналы произведений современных англоязычных писателей Н. Гордона, П. Догерти, С. Тойна, Камрана Паши и их переводы на русский язык.

Больше всего ошибок допускается – и в переводах художественной литературы, и в современной русскоязычной прессе – при передаче распространённого в арабском языке артикля “аль” (“эль”), который, в частности, предшествует многим элементам арабских антропонимов и топонимов [13, с. 51; 6, с. 18]. В русском языке допускаются обе формы написания данного артикля, а разница в передаче гласного звука объясняется как его своеобразным звучанием в литературном арабском языке, так и различием произношения в многочисленных диалектах, существующих в разных арабских странах. Этим явлением объясняются также допустимые в русском языке варианты написания ряда арабских (и вообще мусульманских, идущих из языка Корана) имён: Мухаммад и Мухаммед, Ахмад и Ахмед, Салим и Селим и др. Тем не менее, в русском языке сложилась традиция, по которой в антропонимах этот артикль передаётся как “аль”, а в топонимах – “эль” [1; 2].

В английском написании также встречаются обе указанные формы: al, el, – однако, при этом полностью игнорируется ассимиляция согласного, реально существующая в арабском, а потому сохраняемая при передаче артикля на русский язык.

Ассимиляции согласный звук артикля “аль” (“эль”) подвергается под влиянием некоторых согласных, с которых начинается следующее за ним слово: н, р, с, з, д, т, ш [1]. Напр., Ахмад ан-Насир (багдадский халиф XIII в.), Абд ар-Рахман (эмир Кордовы в VIII в.), ас-Саура (город в Сирии), Камар аз-Заман (один из героев цикла “1001 ночь”), Али ибн Умар ад-Даракутни (крупный религиозный деятель VIII в.), Мухаммад ат-Табари (видный исламский историк и богослов IX-X вв.), Мухаммад аш-Шафии (один из основателей суннитского течения в исламе, VIII в.) [12, с. 19–20, 22]. Перед остальными согласными и всеми гласными артикль не подвергается ассимиляции [1; 13, с. 52].

Следует также заметить, что звук “дж” в арабском (как и в украинском) – самостоятельный, он передаётся (подобно английскому) отдельной буквой, и перед ним ассимиляции не происходит [1]. В русской передаче “аль” (“эль”) обычно пишется с маленькой буквы и соединяется с основным словом посредством дефиса (в английском языке такое написание распространилось лишь в недавнее время – ещё лет 20 назад писали артикль всегда с большой буквы и без дефиса) [18]. Зато предшествующие гласные поглощают в артикле его первый (гласный) звук [1].

Приведём полные имена двух известных современных политических деятелей арабского мира: шейх Сабах аль-Ахмед аль-Джабер ас-Сабах (эмир Кувейта с 2006 г.; американское написание: Sheikh Sabah Al-Ahmad Al-Jaber Al-Sabah [25]; написание в британском энциклопедическом источнике: Sheikh Sabvh al-Ahmad al-Jvbir al-Sabvh [17]). Мухаммад абд ар-Рахман абд ар-Рауф Арафат аль-Кудва аль-Хусейни (он же Ясир Арафат, скончавшийся в 2004 г. палестинский лидер); написание в американском источнике: Mohammed Yasser Abdel Rahman Abdel Raouf Arafat al-Qudwa al-Husseini [24]; написание в британском энциклопедическом источнике: Yvsir Arafvt, *byname of Muhammad Abd al-Ra'ıf al-Qudwah al-Husayno* [17]; американская электронная энциклопедия “Энкарта”, которая считается весьма солидным академическим изданием, тоже даёт написание

взятого политиком имени Yasir [18], однако крупнейшие газеты Англии, США и Канады всегда писали Yasser. Как видим, в английском языке “популярное” написание (а именно оно обычно встречается в газетах и художественной литературе) и строго энциклопедическое (более близкое к звучанию оригинала) по ряду позиций различаются, даже если не учитывать, что в энциклопедии указано ещё и ударение, – но ни в одном случае не соблюдается ассимиляция.

В традиционных арабских именах часто встречаются элементы “ибн” (современное “бен”) – сын (перед именем отца), “бинт” – дочь (в аналогичной позиции), “абу” – “отец” (перед именем сына), “абд” – раб (перед одним из эпитетов, заменяющих имя Аллаха: абд-ар-Рахман – “раб Всемилостивого”, абд-ар-Рахим – раб Милосердного), “дин” – вера (с предшествующим существительным: Нур-ад-Дин – “свет веры”, Наср-ад-Дин – “торжество веры”, Салах-ад-Дин – “благочестие веры”) [13, с. 53–54]. В середине полного имени эти элементы обычно идут по-русски отдельно, со строчной буквы, кроме элемента “дин”. “Абу” пишут с большой буквы по другой причине – как правило, это первый элемент полного имени. “Абд” пишется слитно только в имени Абдалла [13, с. 54].

Сказанное относится исключительно к именам арабов. Представители многих других народов, исповедующих ислам, носят арабские имена, однако русская передача учитывает особенности произношения и написания имён в соответствующих языках, вследствие чего наблюдается закономерная вариативность одного и того же имени: Абд ар-Рахман – Абдеррахман – Абдуррахман – Абдул Рахман и т.п. [13, с. 161; 5, с. 9; 6, с. 20].

Помимо путаницы в передаче артикля, встречаются и случаи невольного искажения тех или иных восточных имён самими авторами, а при переводе они подвергаются ещё большему искажению. Так, в переводе романа П. Догерти “Крестоносец”, в эпизоде, связанном с осадой Антиохии во время Первого крестового похода, встречаем имя и титул видного военачальника турок-сельджуков: “Хебога, атабек халифа Багдадского

и эмира Мосульского, приближался к городу...” [27, с. 207]. Во-первых, как свидетельствуют историки, полководца звали Кербога. В “Полном своде всеобщей истории” видного арабского историка конца XII – начала XIII вв. Ибн ал-Асира (такое написание имени историка, курда по национальности, закрепилось традицией, идущей из XIX в.: оно в целом является искажением, заимствованным в русский язык из сочинений французских и немецких историографов, опиравшихся на своих ещё более далёких по времени предшественников) приводится полное имя указанного полководца: Кавам ад-Даула Кербога [7, с. 63]. Этим написанием руководствуются и современные русские историки, пишущие о крестовых походах [12, с. 185; 9, с. 79]. Если даже автор романа ошибся, поверив хронистам далёкого прошлого, во власти переводчика эту ошибку исправить, сделав при необходимости соответствующее примечание.

Но ещё большее недоумение вызывает приведённый выше титул: слуга двух господ – халифа и эмира? Ничего подобного. Арабский титул эмира (заимствованный из арабского в языки некоторых других стран ислама) примерно соответствует титулу князя [16; 15, т. 4]. Атабек – слово, принесённое турками-сельджуками, обозначало воспитателя сыновей (чаще всего наследника) правителя, государя. Если воспитанник всходил на трон, не достигнув совершеннолетия, атабек становился при нём регентом. В XII-XIII вв. должность превратилась в титул, фактически равнозначный титулу эмира, поскольку атабеки, в силу своего высокого положения, получали в наследственное владение большие области [3]. Иначе говоря, сомнительную фразу следовало построить немного иначе: “Эмир Мосула (или: Мосульский эмир) Кербога, атабек халифа...”.

Что касается топонимов, то передавать их проще, переводчику только нужно чаще обращаться к географическим атласам и справочникам. В единообразии передачи топонимов на каждый язык заинтересованы многие серьёзные организации и учреждения – помимо собственно географов, это и военные штабы, и разведслужбы, и почто-

вые ведомства, дипломатические представительства и банки, различные торгово-промышленные объединения, службы транспорта. Поэтому правила их передачи – в отличие от антропонимов – обычно стандартизированы официальными документами на уровне ведущих научных учреждений и даже правительств. Тем не менее, некоторые переводчики ошибочно исходят только из написания названия в английском тексте.

Так, в переводе романа С. Тойна “Санктус” упоминается “местечко, называемое Аль-Хиллах, в иракской пустыне” [30, с. 211]. Мы не станем говорить здесь о том, что английское слово *place* отнюдь не обязательно переводить как “местечко”, и о том, что по смыслу произведения, раскопки велись в пустыне неподалеку, а не в самом городе (который не находится в пустыне): в данном случае речь идёт о центре провинции, городе с населением более 500 тыс. чел., т.е. более крупном, чем Полтава, и почти в два раза большем, чем Сумы или Белгород [14, с. 262]. Главное для нас в данном случае – то, что на русских географических картах этот город назван Хилла [4, с. 118]. В отличие от имён людей, в топонимах артикль “эль” при передаче на русский язык чаще всего опускается (за исключением названия столицы Саудовской Аравии – города Эр-Рияда, англ. *Riyadh*, и некоторых других городов, в т.ч. иракского Эн-Неджефа) [4, с. 118]. Кроме того, конечное *h* после гласной на русский язык обычно не передаётся, в английском же служит лишь показателем долготы гласного звука. В собственно английских словах, как известно, *h* в такой позиции не встречается, но употребляется в иноязычных словах, особенно в именах собственных, для выполнения указанной функции. Исключением здесь является, пожалуй, только слово Аллах – по сложившейся издавна традиции, а также для удобства склонения слова на русском языке. Но уже служитель Аллаха – *mullah* – на русском языке называется “мулла”, без конечного “х”. То же мы наблюдаем и в антропонимах, включая даже имя Абдалла, производное от Аллаха (о чём говорилось выше).

Вместе с тем, как нам представляется, переводчик имеет (до известной степени) право выбора между современным и устаревшим вариантами передачи того или иного известного географического названия – в зависимости от характера переводимого текста. Скажем, в переводе романа Н. Гордона “Лекарь” крупный иранский город назван Исфаганом, через “г”, т.е. так, как это название писали по-русски примерно до середины XX в. [26, с. 148, с. 270]. Современная форма передачи этого топонима: Исфахан, ближе к звучанию слова на фарси [4, с. 116]. Однако переводчик исходил из того, что действие романа разворачивается в XI веке, во времена Авиценны (Абу Али аль-Хусейна ибн Абдаллы ибн Сины, как он полностью именуется и в тексте романа), и устаревшее русское написание названия города – хотя и возникшее, конечно, гораздо позднее XI в. – призвано служить одной из деталей общего исторического фона (в связи с этим названия мест, мало известных читателю, не могут влиять на восприятие текста, независимо от формы их написания). В то же время в переводе романа Камрана Паши “Тень мечей” (действие происходит в конце XII в., во время Третьего крестового похода) предпочтение отдано современному написанию – Исфахан [29, с. 46], – что, по нашему мнению, отнюдь не мешает воспринимать его и в национальном, и во временном контексте.

Интересно, что сходным образом может изменяться и форма передачи названий одного и того же культурного объекта. Так, в романе “Тень мечей” неоднократно упоминается одна из главных мусульманских святынь – расположенный в Иерусалиме купол Куббат ас-Сахра, возведённый арабами-мусульманами на месте бывшего храма иудейского бога Яхве (так наз. Храм Соломона), окончательно разрушенного римлянами во второй половине I в. н.э. Купол накрывает собой священную скалу, с которой, по преданию, началось сотворение мира и с которой Пророк Мухаммед совершил мирадж – чудесное вознесение на небо, к трону Аллаха [12; с. 154; 10, с. 91]. Правда, в тексте перевода, по не известной нам причине,

это арабское название взято в кавычки и названо мечетью. На самом деле мечеть (аль-Акса – “Дальняя”) находится рядом и вместе с куполом образует комплекс Харам аль-Кудс аш-Шариф (“Благородное святилище”) – третью по значению святыню ислама (после святынь Мекки и Медины) [12, с. 154–155]. Сохранение арабского названия (с пояснением в сноске) здесь вполне логично, поскольку Куббат ас-Сахра описана через восприятие вступающих в Иерусалим мусульманских войск во главе с султаном Саладином (Салах-ад-Дином Юсуфом ибн Айюбом – элемент Дин в тексте перевода ошибочно написан с маленькой буквы) [29, с. 50]. Название этого же объекта, но уже в переводе романа П. Догерти “Тёмный рыцарь”, передается с помощью кальки: Купол скалы, – исходя из того, что всё повествование, лишь по необходимости упоминая об арабах, сосредоточено на рыцарях-тамплиерах (время действия – сер. XII в.). Эта святыня, в то время увенчанная христианским символом – крестом, – видится им через призму своего восприятия, они даже не упоминают её подлинного арабского названия. Разумеется, в сноске название пояснено для читателя [28, с. 112].

Кроме того, бывают ситуации, когда переводчику трудно соблюсти историческую точность при передаче названий тех или иных объектов – настолько он зависит от авторского текста, – но в таких случаях за ним остаётся право уточнения хотя бы посредством примечания. Скажем, в переводе “Крестоносца” говорится о предателе Фирузе, который сдал без боя крестоносцам ключевой элемент обороны Антиохии – две башни под названием “Сёстры-близнецы”, находившиеся под его командованием. В книге эти две башни подробно описаны, и переводчик (возможно, под влиянием событий 11 сентября 2001 года) называет их также “башнями-близнецами” [27, с. 227]. Однако в русских текстах, посвящённых осаде Антиохии, упоминается обычно одна башня, называвшаяся “Две сестры” [8, с. 131; 12, с. 389]. В этом, помимо прочего, видна определённая логика: во время осады и штурма обороня-

ющимся желательнo иметь начальника в каждой из башен (а стены Антиохии имели 130 башен) [7, с. 80]. В то же время француз Жозеф Мишо, автор исторического труда, популярного уже почти 200 лет, говорит в первом томе, в главе, посвящённой осаде Антиохии летом 1098 г., уже о трёх башнях, никак особо их не именуя. “Заведовал ими”, по его словам, некий армянин по имени Пируз. (Правда, Мишо и атабека Кербогу называет Кирбуком – очевидно, следуя средневековым хронистам, которые не очень вникали в язык свои врагов) [11, с. 36]. Этот же вариант с тремя башнями и предателем Пирузом (Pirus) приводит исследователь из Бостонского университета в США Роберт Ливайн, специально рассматривавший особенности описания всего этого эпизода в сочинениях средневековых хронистов. Впрочем, в них Пируз уже назван турком и возведён ни много ни мало в ранг эмира (т.е. повелителя всей Антиохии) – явная нелепость, – однако американский учёный специально посвятил свою работу критическому разбору хроник, очень мало доверяя их точности и историчности [19, р.61].

В таком сложном случае, явно требующем как минимум специальной подготовки в области медиевистики и профессиональных познаний в источниковедении, переводчик не может, разумеется, выносить окончательный вердикт (тем более что историком с научной степенью является как раз автор романа). И всё же представляется целесообразным хотя бы пробудить интерес читателя к описываемым в романе событиям и – пусть в подстрочном примечании – обратить читательское внимание на неоднозначность существующих трактовок данного эпизода.

В перспективе мы намерены попытаться классифицировать типичные ошибки при передаче имен собственных и более подробно остановиться на реалиях, отражающих национально-исторический колорит.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арабско-русская практическая транскрипция [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/> (на 19.02.2013). – Заглавие с экрана.
2. Арабская топонимика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://amalgrad.ru/viewtopic.php?id=2209> (на 19.02.2013). – Заглавие с экрана.
3. Атабек // Большая советская энциклопедия – 3-е изд. – М., 1970. – Т. 2. – С. 366.
4. Географический атлас мира. – М.: ГУГК при СМ СССР, 1989. – 377 с.
5. Гиляревский Р.С. Иностранные имена и названия в русском тексте: справочник / Р.С. Гиляревский, Б.А. Старостин. – М.: Международные отношения, 1978. – 240 с.
6. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур. Заимствование и передача имён собственных с точки зрения лингвистики и теории перевода / Д.И. Ермолович. – М.: Валент, 2001. – 200 с.
7. Заборов – М.А. История крестовых походов в документах и материалах / М.А. Заборов. – М.: Высш. шк., 1977. – 272 с.
8. Лучицкая С.И. Идея обращения иноверцев в хрониках Первого крестового похода / С.И. Лучицкая // Одиссей : Человек в истории: альманах, 1997. – М., 1998. – С. 121–143.
9. Лучицкая С.И. Образ Другого: Мусульмане в хрониках крестовых походов / С.И. Лучицкая. – СПб.: Алетейя, 2001. – 412 с.
10. Мазеин Н.В. Арабские географические названия [Электронный ресурс]: Как много в этом звуке / Н.В. Мазеин // География. – 2004. – № 13. – Режим доступа к изд.: <http://geo.1september.ru/2004/13/3.htm> (на 19.02.2012). – Заглавие с экрана.
11. Мишо Ж.Ф. История крестовых походов : пер. с фр. / Ж.Ф. Мишо. – М. : Вече, 2005. – 170 с.
12. Попов А. Полная история ислама и арабских завоеваний / А. Попов. – М. : АСТ, Астрель-СПб., 2010. – 640 с.
13. Системы личных имён у народов мира. – М. : Наука, Глав. ред. вост. лит, 1989. – 383 с.
14. Современный Ирак : справочник. – М. : Наука, Глав. ред. вост. лит, 1986. – 277 с.
15. Толковый словарь русского языка: в 4 т. / под ред. Д.Н. Ушакова. – М. : Астрель: АСТ, 2000. – Т. 1: А – Кюрины. – 2000. – 1562 стб. : портр.; Т. 2: Л – Ояловеть. – 2000. – 1040 стб.; Т. 3: П – Ряшка. – 2000. – 1424 стб.; Т. 4: С – Ящурный. – 2000. – 1500 стб.
16. Эмир // Большая советская энциклопедия – 3-е изд. – М., 1970. – Т. 30. – С. 167.

17. Encyclopaedia Britannica 2003 [Electronic resource]: Ultimate Reference Suite. – 4 discs (CD ROM). – System requirements: Pentium 266, 128MB RAM 256MB, CD-ROM Windows 98/2000/Me/XP. – Title from container. 18. Microsoft Encarta Multimedia Encyclopedia Microsoft [Electronic resource]: Reference Library 2009. – 2 DVD. – System requirements: Pentium 266, 128MB RAM 256MB, CD-ROM Windows 98/2000/Me/XP. – Title from container. 19. Levine R. The Pious Traitor: the Man who Betrayed Antioch / R. Levine // *Mittellateinisches Jahrbuch*. – Kцln, 1998. – Bd. 23. – S. 59–85. 20. Microsoft © Encarta © [Electronic resource]: Reference Library 2009. – 2 DVD. – System requirements: Pentium 266, 128MB RAM 256MB, CD-ROM Windows 98/2000/Me/XP. – Title from container. 21. New Oxford American Dictionary. – 2nd Edition. – NY: Oxford University Press, 2005. – 2096 p. 22. New Oxford American Dictionary. – 2nd Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 986 p. 23. Oxford Dictionary of English. – Revised Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 1016 p. 24. Yasser Arafat [Electronic resource]. – Mode of access: http://en.wikipedia.org/wiki/Yasser_Arafat. – Title from a screen. 25. Sabah Al-Ahmad Al-Jaber Al-Sabah [Electronic resource]. – Mode of access: http://en.wikipedia.org/wiki/Sabah_Al-Ahmad_Al-Jaber_Al-Sabah. – Title from a screen.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

26. Гордон Н. Лекарь: Ученик Авиценны: роман: пер. с англ. / Н. Гордон. – Х.; Белгород : Клуб семейного досуга, 2011. – 816 с. 27. Догерти П. Крестоносец. За Гроб Господень: роман: пер. с англ. / П. Догерти. – Х.; Белгород: Клуб семейного досуга, 2009. – 320 с. 28. Догерти П. Тёмный рыцарь: роман: пер. с англ. / П. Догерти. – Х.; Белгород : Клуб семейного досуга, 2011. – 384 с. 29. Камран Паша. Тень мечей: роман: пер. с англ. / Камран Паша. – Х.; Белгород: Клуб семейного досуга, 2010. – 480 с. 30. Тойн С. Санктус. Священная тайна: роман: пер. с англ. / С. Тойн. – Х.; Белгород: Клуб семейного досуга, 2012. – 336 с.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

У МІЖНАРОДНА НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ “МЕТОДИЧНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ”

22 листопада 2012 р. у Харківському національному університеті на факультеті іноземних мов кафедрою методики та практики викладання іноземної мови була проведена V Міжнародна науково-методична конференція “Методичні та психолого-педагогічні особливості викладання іноземних мов на сучасному етапі”.

Кількість учасників (зокрема, з інших країн) – 172 (Україна, Росія, США, Канада), кількість ВНЗ, представники яких прийняли участь у конференції – 33.

Метою проведення заходу було ознайомлення науковців з інноваційними методичними та психолого-педагогічними особливостями викладання іноземних мов в Україні та за кордоном, сприяння підвищенню методологічного рівня досліджень, їх практичному застосуванню.

На пленарному засіданні з доповідями виступили: доктор педагогічних наук, професор В.Г. Пасинок, декан факультету іноземних мов, завідувач кафедри методики та практики викладання іноземної мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; професор Д. Вандервекен (Квебек, Канада); доктор філологічних наук, професор І.В. Чекулай, декан факультету мистецтвознавства та міжкультурної комунікації Белгородського державного інституту мистецтв та культури; доктор філологічних наук О.М. Прохорова, професор кафедри англійської мови та методики викладання Белгородського державного науково-дослідницького університету; кандидат філологічних наук Л.Д. Маєвська, доцент кафедри французької та ні-

мецької мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; кандидат педагогічних наук І.Є. Белогорцева, доцент кафедри англійської мови та методики викладання факультету романо-германської філології НПУ “Белгородський державний університет”; кандидат педагогічних наук О.Г. Квасова, доцент кафедри методики навчання іноземних мов та прикладної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; доктор філологічних наук О.І. Морозова, професор кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Основні питання, що обговорювались:

- загальні проблеми навчання та контроль рівня сформованості іншомовної комунікативної компетенції;
- лінгводидактичні та методичні аспекти навчання іноземних мов;
- теорія і методика навчання іноземних мов;
- інноваційні технології формування іншомовної комунікативної компетенції та шляхи оптимізації самостійної роботи студентів;
- використання сучасних технологій навчання у професійній підготовці студентів;
- дидактичні й психологічні аспекти навчання іноземних мов;
- навчання іншомовного професійного та ділового спілкування;
- актуальні проблеми перекладознавства.

За результатами роботи науково-методичної конференції видано збірку тез.

*Я.В. Долгополова,
канд. пед. наук, доцент*

**БЮЛЕТЕНЬ X МІЖНАРОДНОЇ ШКОЛИ-СЕМІНАРУ
“АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА”**

У рамках постійно діючої на факультеті іноземних мов в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна міжнародної школи-семінару “Актуальні проблеми когнітивно-комунікативної лінгвістики та перекладознавства” 23–24 листопада 2012 р. відбувся цикл лекцій, дискусій та круглий стіл “Формальні виміри іллокутивних актів і прагматика дискурсу”. З лекціями виступив запрошений лектор – один із засновників сучасної теорії мовленнєвих актів і найвідоміших в світі фахівців у галузі логіки та філософії мови професор Деніел Вандервекен (**Daniel R. Vanderveken**) з університету Квебеку, Канада (**Université du Québec, Trois-Rivières**).

Цьогорічна X школа-семінар (її організатор – докт. філол. наук, професор Л.В. Солощук) продовжила плідний обмін думками науковців різних факультетів та вузів Харкова, інших міст України і зарубіжжя, розпочатий на попередніх сесіях, проведених: професорами Г.І. Богіним (Твер, Росія, 2003), С.А. Жаботинською (Черкаси, Україна, 2004 р.), Й.А. Стерніним (Воронеж, Росія, 2005 р.), В.В. Демент’євим (Саратов, Росія, 2006), В.І. Карасиком (Волгоград, Росія, 2007), Т.О. Фесенко (Твер, Росія – Німеччина, 2008), Л.І. Белеховою (Херсон, Україна, 2009), В.Є. Чернявською (Санкт-Петербург, Росія, 2010), Г.Г. Слишкінін (Волгоград – Москва, Росія).

Курс лекцій проф. Д. Вандервекена охоплював проблематику:

- **Attitudes and Actions in Discourse;**
- **Towards a Formal Pragmatics of Discourse.**

Роботи проф. Д. Вандервекена широко відомі в науковому світі. Він автор статей у багатьох наукових журналах, таких як *Mathematical Reviews*, *Linguistische Berichte Journal*, *Філологічні науки* (Москва), *Computer Linguistics*, *TTR*, *Архів Fuer Grundlagen der Mathematik, Semiotica* і т.д.

Особливий інтерес і увагу лінгвістів привертають ідеї проф. Д. Вандервекена в області іллокутивної логіки і мовленнєвого акту. Він першим представив основи формалізованої логіки мовленнєвих актів, формально зорієнтованих студій у філософії мови. Багаторічні дослідження дозволили автору з’єднати формальну семантику правил успішності мовленнєвих актів та обчислення значень мовленнєвих актів.

На додаток до рекурсивної характеристики іллокутивних сил Д. Вандервекен запропонував нові розширені критерії їх виділення. В якості регулюючої умови успішності для здійснення іллокутивних актів він залучив універсальні закони мови, які розглядаються як такі, що відображають апріорні закони думки і логічну структуру світу. Елементи теорії мовленнєвих актів, зокрема основи іллокутивної логіки, були розроблені ним разом з Дж. Серлем і відображені у сумісних публікаціях.

Новітні дослідження професора Вандервекена, про які він розповів слухачам школи у Харкові, присвячені типології дискурсивних подій (в термінах Д. Вандервекена це “типологія дискурсів”) на основі дискурсивних цілей, що виділяються за напрямком пристосування слова і реальності; вона включає чотири типи: описові, дорадчі, декларативні, експресивні (*descriptive, deliberative, declaratory, expressive*) типи дискурсу.

До дискурсивних подій описового типу (напрямок пристосування “від слова – до реальності”) належать описи, звіти, оповідання, казки, мемуари, сповіді, баланси, публічні заяви, коментарі, діагнози, прогнози, пророцтва, дебати з питання, аргументи, експлікації, інтерв’ю, уроки, допити, іспити і т.п.

Дискурсивні події дорадчого типу (напрямок пристосування “від речей – до слів”) – це обговорення, переговори, дискусії, аукціони, науково-

дослідні консультації, реклама та передвиборна агітація, проповіді і вмовляння.

Дискурсивні події з подвійним напрямком пристосування слова до реальності досягають декларативних цілей: вони служать для перетворення світу, спонукаючи слухача робити те, що йому говорять. Це офіційні заяви (оголошення війни або незалежності), ультиматуми, амністії, заповіти, юридичні коди, конституції, церемонії хрещення, весілля, номінацій, призначень, рішення в суді.

Експресивні події, де відсутній напрямок пристосування, мають на меті виразити загальне ставлення їх носіїв. Це обмін привітаннями, панегірики, похвали, вирази каяття, словесні протести, голосіння, релігійні церемонії тощо.

Жвавий інтерес аудиторії виявився у широкій і плідній дискусії з важливіших проблем прагматичної лінгвістики і теорії дискурсу, що мали місце під час проведення круглого столу. Суттєво розширилась аудиторія школи-семінару, який цього року зібрав науковців з різних ВНЗ міст Харкова, Києва, Львова, Сум, Кременчука, Житомира, Белгорода і т.ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vanderveken D. Illocutionary logic and discourse typology / D. Vanderveken // *Revue internationale de philosophie* – 2/2001. – Volume 55. – Pp. 243–255.
2. Vanderveken D. *Meaning and Speech Acts*, Vol. I: Principles of Language Use and Volume II: Formal Semantics of Success and Satisfaction / D. Vanderveken. – L. : CUP, 1990–1991.
3. Searle J.R. *Foundations of Illocutionary Logic* / Searle J.R., Vanderveken D. – L. : CUP, 1985.

*І.С. Шевченко,
доктор філол. наук, професор*

ФОРУМ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЦІВ

25–26 квітня 2013 р. на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна пройшла VII Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу”, організована кафедрою теорії та практики перекладу англійської мови. Відкриваючи роботу конференції, голова її оргкомітету, декан факультету, доктор педагогічних наук, професор Пасинок В.Г. зазначила, що цього року конференція, яка вже стала традиційною, відбувається під знаком святкування 40-річного ювілею кафедри теорії та практики перекладу англійської мови.

Цікавий екскурс в історію кафедри зробив її ветеран – доктор педагогічних наук, професор Черноватий Л.М., який розповів, що кафедра (яка тоді називалася кафедрою перекладу та англійської мови) була однією з двох перших на теренах тодішньої УРСР, де здійснювалася фахова підготовка перекладачів, зокрема, військових. Серед працівників та випускників кафедри такі відомі особистості, як перекладач-поліглот Лукаш М., перекладач на Потсдамській конференції Грінберг Л.С., письменниця й перекладачка Гаврильченко (Мельницька) І.В. та інші.

На конференцію були подані 106 доповідей дослідників з теорії, методики та критики перекладу з різних міст України (Києва, Херсона, Донецька, Дніпропетровська, Львова, Кіровограда, Горлівки, Вінниці, Хмельницького, Луцька, Луганська, Тернополя, Миколаєва, Полтави, Івано-Франківська, Ізмаїлу тощо) та 5 інших країн (Бельгії, Італії, Словаччини, Польщі та Росії), що ще раз свідчить на користь її вагомості та високого міжнародного статусу. Для плідного й цікавого обміну думками до нас завітали як провідні фахівці перекладознавчої галузі, так і початківці – аспіранти та здобувачі.

В перший день роботи конференції відбулися 3 пленарних засідання, на яких були представлені 11 доповідей з найбільш актуальних питань сучасної перекладацької теорії. Зокрема, проблематиці лінгвістичного перекладознавства були присвячені

доповіді проф. Демецької В.В., проф. Панченко О.І., доц. Андрієнко Т.П. Закордонні гості проф. М. Куца (Словаччина) та проф. Л. ван Доорслаер (Бельгія), а разом з ними доц. Радчук В.Д. винесли на обговорення надзвичайно популярні у сучасному європейському перекладознавстві питання культурологічного та ідеологічного характеру перекладу. Доц. Камовнікова Н.Є. (Росія) та відома перекладачка, доц. Бросаліна (О’Лір) О. поділилися надбаннями у галузі літературної теорії перекладу, а доц. Кальниченко О.А. зробив цікаву доповідь, присвячену історії перекладу в Україні та на Словаччині.

Доц. Ребрій О.В. поділився з присутніми результатами експериментальних досліджень когнітивних механізмів перекладацької творчості, і на завершення першого робочого дня конференції проф. Черноватий Л.М. поставив на обговорення проблему розвитку фахової компетентності майбутнього перекладача.

Варто зазначити те, що усі доповіді, представлені на пленарних засіданнях, супроводжувалися жвавою дискусією, а доповідачам довелося відповідати на чисельні запитання учасників конференції та її гостей, у тому числі й студентів факультету.

Другий день роботи конференції розпочався з лекції відомого українського перекладача та перекладознавця, автора декількох монографій з теорії та історії перекладу – доктора фізико-математичних наук, професора Стріхи М.В. на тему “Переклад у пострадянській Україні: проблеми та сподівання”. Протягом свого півторагодинного виступу, що проминув як одна мить, доповідач проаналізував стан українського перекладу, починаючи з 1991 року, у світлі постколоніальної теорії та поділився своїми думками стосовно перспектив його подальшої розбудови.

Наступною на порядку денному була робота секцій, яких цього року було аж 8. Зокрема, на секційних засіданнях обговорювалися питання історії перекладу, художнього перекладу, лексико-граматичних та стилістичних проблем перекладу, інтер-

претації, кіноперекладу та методики викладання перекладу.

Новинкою цього року стали “Перекладацькі читання”, на яких вдалося зібрати відомих в Україні майстрів художнього перекладу. Модератором дискусії виступила відома українська письменниця та перекладачка, колишній викладач кафедри перекладу Гаврильченко (Мельницька) І.В., яка в роки своєї роботи у стінах Харківського університету (1972–1982) керувала роботою Студії перекладача і молодого автора. Тож не дивно, що до Перекладацьких читань завітали колишні її випускники, а нині відомі перекладачі Александровський (Горошко) С.А., Ільїн І., Кальниченко О.А., Потімков С., Євменов В тощо.

В рамках конференції відбулася презентація ювілейних видань кафедри – колективної монографії “Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи” та “Антології вибраних творів та перекладів випускників Студії перекладача і молодого автора кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна під керівництвом Інни Мельницької”. Перша з цих книжок є своєрідним підсумком дослідницької перекладознавчої роботи на кафедрі протягом усіх 40 років

її існування. Тут можна знайти розробки тих, хто стояв у її витоків (доц. Безуглого В.І., доц. Грінберга Л.С., доц. Пруднікова Л.М., проф. Тимошенкової Т.М., проф. Дородних А.Г., доц. Голованя В.І., доц. Ніколаєвої В.Д. тощо), тих, хто навчався на ній як студент чи аспірант (проф. Карабана В.І., доц. Пирогова В.Л., доц. Якименка М.В., доц. Левашова О.С. тощо), тих, хто й сьогодні плідно працює в стінах ХНУ імені В.Н. Каразіна (проф. Шевченко І.С., проф. Мартинюк А.П., проф. Черноватого Л.М., доц. Ребрія О.В., доц. Фролової І.Є. тощо), так само як і цікаві матеріали представників молодшого покоління. Друга книжка містить переклади художніх творів і становить інтерес для всіх, хто цікавиться якісною світовою літературою.

Серед інших видань, анонсованих на конференції, варто відзначити підручник проф. Черноватого Л.М. “Методика викладання перекладу як спеціальності” та монографію доц. Ребрія О.В. “Сучасні концепції творчості у перекладі”.

Робота конференції добігла свого кінця. Вже зараз можна з упевненістю стверджувати, що вона стала справжньою подією на теренах українського перекладознавства. Ми дякуємо усім її учасникам та чекаємо на нові зустрічі!

О.В. Ребрій
канд. філол. наук, доцент

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені В.Н. КАРАЗИНА
Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається у редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

- анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати ініціали, прізвище автора та назву статті на відповідній мові;

- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

- при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

- статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об’єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

- ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

- завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.
2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В. Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С. 12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передують назва джерела ілюстративного матеріалу;

- підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім’я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня та електронна адреси, контактні телефони.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 1051

Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською,
німецькою та французькою мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 31.05.2013. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 16,6. Ум. друк. арк. 14,3.
Тираж 80 пр. Зам. 3105/2013. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 971661 від 13.12.2005.